KEMAL SAYAR

Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez

20 BİN ADET
7. BASKI

TİMAŞ

KEMAL SAYAR

BİRAZ YAĞMUR KİMSEYİ İNCİTMEZ

"*'Gerçek hayat, tamamıyla buluşmadan ibarettir'*. Buluşmak, karşılaşmak. İnsan ötekiyle karşılaşarak var olur. Ötekinin bakışıyla, ötekinin yüzünü bana çevirmesi, beni dinlemesiyle. İlişkiyle. Sadece ilişkiler vasıtasıyla kendimizi dünyaya ve başkalarına tamamen açarız. Olmamız gerektiğini düşündüğümüz kişi olmak arzusundan sıyrılarak, gerçekten olduğumuz kişi olmaya izin vererek... İncinmeyi göze alarak."

Kemal Sayar, "Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez"le hayatı bir buluşma, bir karşılaşma, yaşadıklarımızdan bir şeyler öğrenme yeri olarak kurmamızı öneriyor. Modern çağın uyuşturucularına inat, sahici bir varoluşa tutunmaya çağırıyor bizi. Yağmurun ve rüzgârın, olgunlaştıran ıstırabın, hayatın içine saklanmış merhamet, iyilik ve güzelliğin izini sürüyor. Hayatın *'niçin?'*ine dair esaslı sorular soran, insanı kendi iç ve dış âlemini bulduğundan daha güzel kılmaya çağıran, ruha dokunan kelimelerle yazılmış bir kitap.

'Biraz yağmur'da ıslanmayı göze alanlar için.

BİRAZ YAĞMUR KİMSEYİ İNCİTMEZ
Kemal Sayar

TİMAŞ YAYINLARI | 2918
Psikoloji Dizisi | 52
Kemal Sayar Kitaplığı | 14

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

PROJE EDİTÖRÜ
Seval Akbıyık

EDİTÖR
Fahrünnisa Erdem

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ekim 2012, İstanbul

7. BASKI
Aralık 2014, İstanbul

ISBN
ISBN 978-605-08-0708-0

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BİRAZ YAĞMUR KİMSEYİ İNCİTMEZ

Kemal Sayar

TİMAŞ

KEMAL SAYAR

1966 yılında Ordu'da dünyaya gelen Kemal Sayar, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda ve Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi (İngilizce) Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1995 yılları arasında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimine devam etti. Ardından Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi ve Çorlu Asker Hastanesi'nde psikiyatri uzmanı unvanıyla görev yaptı. 2000 yılında psikiyatri doçenti oldu. 2000-2004 yılları arasında KTÜ Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak bulundu. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde danışmanlık ve hakemlik yaptı. Psikiyatri konulu çok sayıda kongre ve sempozyumda düzenleyici ve konuşmacı olarak yer aldı. 2002 yılında, Kanada Mc Gill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bakırköy ve Erenköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde klinik şefliği görevlerini yürüttü. 2008 yılında psikiyatri profesörü oldu. Halen Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve klinik pratiğini özel ofisinde sürdürüyor.

Yayınlanmış Kitaplarından Bazıları:

Her Şeyin Bir Anlamı Var
Yavaşla
Merhamet
Ruh Hali
Sufi Psikolojisi
Kendine İyi Bak
Olmak Cesareti
Kalbin Direnişi
Hüzün Hastalığı
Özgürlüğün Baş Dönmesi
Otoyol Uykusu
Koruyucu Psikoloji
Terapi
Bütün Şiirleri
Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez
Ruhun Labirentleri
Hayat Teselli Bulmaktır
Şimdi Şehir İçin Kalp Zamanı
Beni Sessiz de Sevebilir misin?

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 11
Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez / 13

Birinci Bölüm
DİP NOKTASI / 17
'Bu Kadar Acı İçin
Çok Küçük Bu Filistin' / 19
Komşundan Kendin Gibi Kork! / 22
Dip Noktası / 25
Norveç Katliamı İçin Otopsi / 28
Homo Melancholis / 35
Aşkla Donanmış İlim / 38
On Emir / 41
İyilik / 44
Sabır / 47
Başkasının Hikâyesi / 50
Dinlemek / 53
Merhametin Zaferi! / 56
Merhametsiz Bir Dünyayı Nasıl Onaracağız? / 60
Daima Merhamet / 68

İkinci Bölüm
KAYIP ZAMANIN PEŞİNDE / 87
Elveda Montreal / 89
Endülüs Şalı / 93
Mağlup ve Galip / 96
Aşina / 99
Aldatma Geni mi? / 103
Yol, Yolculuk, Yolcu / 106
Serinliğin Tiranlığı / 109
'Pozitif Kabahatler' / 112
Anestezi Çağı / 118
Istirabın Faydaları / 122

Mutlu Değiliz Hiçbirimiz / 128
Şen Bilim / 134
Kayıp Zamanın Peşinde / 137
Geçmişin Koltuk Değnekleri / 140
Ben de Life-Style Yazmak İstiyorum / 143

Üçüncü Bölüm
TEMEL PARÇACIKLAR / 147
Bayram Tebriği / 149
Futbolun Ruhu / 152
Temel Parçacıklar / 155
Ayakkabı Meselesi / 158
Cip ve Siyaset / 161
Bürokroterapi / 164
Ruhun Krizi / 168
Başka Bir Dünya Mümkün / 171

Dördüncü Bölüm
SABRET, ŞÜKRET, SEYRET / 175
Sabret, Şükret, Seyret / 177
Tarih Artık Şimdidir: Sinema, Bellek ve Yanılsama / 198
'Dilimin Döndüğü Kadar Sustum':
Bir Sessizlik Eylemcisi Olarak
Nuri Pakdil / 231

Beşinci Bölüm
EBEVEYN OLMAK / 237
Büyüyememek / 239
Kuşkucu Ebeveynlik / 242
Proje Çocuklarla Nereye Kadar? / 245
O Çocuklar Nereye Gitti? / 262
Beyin ve Çocuk / 265

Altıncı Bölüm
SONSÖZ / 271
Hayatı Seviyorum / 273
Veda Kabilinden / 279

İndeks / 283

Yeryüzünde bir melek, annem Nuran Sayar'a...

Muhakkak ki iyilikler, kötülükleri giderir.

Hud: 114

A little rain never hurt no one

Tom Waits

Gönül arşdan uludur nice bin arş
Gönül zerresinün bir danesidür

Eşrefoğlu Rumi

Zaman beni sürükleyen bir nehir, ama nehir benim;
Beni parçalayan bir kaplan, ama kaplan benim.
Beni tüketen bir ateş, ama ateş benim.
Evren, ne yazık ki, gerçek;
Ben, ne yazık ki, Borges'im.

Jorge Luis Borges

ÖNSÖZ

Okuyacağınız satırlar, hayatın arka sokaklarında buldukları karşısında şaşırmış, kendisine emanet edilen yükü taşımakta zorlanmış, *sarp yokuş*u tırmanmak isteyen ve ancak içindeki sızıyı dışarı taşırmakla, yani yazmakla şifa bulacağını zanneden bir '*yaralı* şifacı'nın kalbinden dökülen satırlar. Dünya macerasında hepimiz yaralı varlıklarız.

Yazılarımı, *kalbe değen kelimeler* le yazmak istiyorum, insana bir şey söyleyen, onu bulunduğu halden daha iyisine çağıran, başka bir dünyanın mümkün olduğunu fısıldayan kelimelerle. Çünkü ben marazi bir iyimserim, dünyanın sözlerle de değişebileceğine inanıyorum. Yaptığım mesleği hâlâ inanarak yapabiliyorsam, bundan. Kelimeler ruha dokunur, kelimeler ruhu kanatlandırır.

Şaşırıyorum, kimileyin öyle güzel öyle içten mektuplar alıyorum ki insanlardan. Onlar çoğu kez nazenin, hayatın örselediği iyi ruhlar oluyor. İyiler dünyanın gizli soylularıdır. İşte yazmayı bunun için seviyorum, o ruhlarla bir akrabalık kurma imkânı verebildiği, ümidin kandilinde birlikte aydınlanma imkânı yaratabildiği için. Kelimeler bizi umuda tutunmaya çağırır, yeni tahayyül biçimlerine, bir konuşma ahlakına çağırır.

Dönüp dolaşıp aynı şeyleri yazıyorum. Adalet, hakikat, güzellik ve iyilik için yazıyorum. Anlamak için. Ne ölçüde

başarabildiğim kuşkulu, ancak sözlerim 'çalabıntahtı'ndan, gönülden kopup gelsin istiyorum.

İnsan olmak ötekinin ıstırabıyla hemhal olmakla başlar. Ötekini duymayan ve yalnızca kendi küçük çıkarları için yaşayan insanın, insan olmak yolunda kat edeceği büyük mesafeler var. Ötekinin saygınlığını teslim etmeden siyaset yapılamaz. Ötekini değersizleştirerek, onun sözlerini alay konusu yaparak sadece şiddeti mayalamış olursunuz. Bu toplumda acil bir saygı seferberliğine ihtiyacımız var, toplumsal hiyerarşileri alt üst ederek, her insan tekinin saygıya değer olduğunu haykıran bir *ikonoklazm* ruhu gerekli bize. Ben, baskı ve riya düzenlerine hayır diyebilen, reddedebilen insan tekinin gücüne inanıyorum.

Devrimlerin fitilini soylu ruhlar ateşler, tarihi, buldukları dünyayı daha da güzelleştirmek isteyen iyimserler yazar.

Kemal Sayar
Erenköy, Eylül 2012

Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez

Kapıdan içeri girdiğinde on altı yaşındaydı. Kapıdan içeri girdiğinde ikindi rüzgârı dalları eğmeye başlamıştı. Bulutlar Bağdat Caddesi kalabalığı üzerinde geziniyor, bir yağmur ha yağdı ha yağacak, sahneye çıkmak için sırasını bekliyordu. Kapıdan içeriye girdiğinde kafamda bir sürü şarkı birbirine karışıyordu: Van Morrison, 'Bugünlerde hiç yağmuru gören var mı?' diyor, Katie Melua 'Pekin'de dokuz milyon bisiklet'ten bahsediyordu, her zaman adamım Tom Waits köşeden laf yetiştiriyordu: 'Biraz yağmur kimseyi incitmez'. Fonda ebedî bir müzik olarak daima George Winston oluyor, uzak kışlardan, karla güzelleşmiş bir Aralık'tan ruha piyanosuyla dokunuyordu. Günlerden bir gündü işte, Kemal Sayaroviç var mıydı yok muydu dedirtecek bir gündü, her zamanki rutin işler, okunamamış kitapların, uzun zamandır görülememiş dostların ve bir türlü, aylak ve serbest bir hayatın ruhu özgürleştiren çağrısına icabet edemiyor olmaklığın getirdiği pişmanlıklar, uzun saatler çalışmanın getirdiği yorgunluklar, farkına varmadan bir anda yaşlanıvermiş olmanın şaşkınlığı derken, akıp giden bir gündü bu da diğerleri gibi. Arada gözlerim yan penceredeki ağaca değiyor, arada ayağa kalkıyor odaları geziniyor, ruha bir canlılık, kalbe bir neşe verme gayreti içinde kafamda kitap projeleri tasarlıyor, bol çay, kahve ve arada tütün ile ayakta kalmaya çalışıyorum. Ruhta uçucu ve uçarı bir neşe belli belirsiz geziniyor, kendini önemseme duygusu, egoyu alt etme yönünde okunmuş sayısız yazıya ve işitilmiş

onca tenbihe rağmen yine ve her seferinde ruhu yokluyordu. Saygın bir işim vardı, bu işten zengin olmayacaksam da fena sayılmaz bir gelirim ve daha da önemlisi, ruhun yaraları için sadece beni kendilerine emin kılmış danışanlarım vardı. Günlerden bir gündü, yıllar var ki şiir yazmamıştım. Şiirin ve has duyguların gereksindiği 'boş uzay' bir süredir çıkmıştı hayatımdan, teorilerin adamıydım artık, ruha dokunan sözlerin değil. Kapı açıldı.

Kapıdan içeri on altı yaşında bir genç kızın ruhu girdi. Bedeni bir hastalık nedeniyle durakalmış, on altı yaşındayken, üç yaşında bir çocuğun bedenine sığmıştı. Zihin gelişiyor ama beden üç yaşında durup bekliyordu. Ağlayarak, 'ben büyümek istiyorum', dedi. Bir el elimi tutmuş ve sanki ben onu bırakırsam okyanuslarda yitip gidecek. Belki doktor amcası onun için sihirli bir formül saklıyor da bu onulmaz hastalığa bir şifa bulacak. Bağdat Caddesi'ne değilse bile benim içime sağanak hâlinde yağmurlar yağıyor, şimşekler ruhumun çöllerinde çakıyor, hayatın tuhaf mucizelerinden biri olan bu karşılaşma anının şaşkınlığını üzerimden atmaya çalışıyordum. İnsanların onun narin bedenine şaşkınlıkla bakakaldığı her seferinde bir kum fırtınası içini allak bullak ediyor, yabanıl bakışlardan kendisini koruyamayan ruhu yeisle tıka basa doluyordu. Sadece ağlayarak bu dünyaya bir not düşüyor, sadece ağlayarak dışa taşabiliyordu. Onunla konuşmalı, onun ruhuna değebilmeliydim. Anne ve babasından bizi yalnız bırakmalarını rica ettim. Bir inilti ve bir fısıltı hâlinde yaşayan bedeni kendisini dillendirmek istediğinde daha fazlasını veremiyordu, fısıltısı göz yaşlarına ekleniyor, çok ama çok gürültülü bir dünyada işitilmesi giderek zorlaşıyordu. Usulca onun yanına, koltuğun kenarına çömeldim, gözlerimizi hizaladık ve tıpkı onun gibi fısıldayarak konuşmaya başladık. 'Hiç doğmamış olmayı dilerdim…' dedi. Ya rabbi, bu nasıl bir çığlıktı böyle!

Bu kadar narin bir bedenden, bir fısıltı hâlinde yükselen bu neşide, dünyaya bırakılmış bu güçlü manifesto nasıl yükseliyordu. Bıraksam kendimi, varoluşun bu saf bildirisi karşısında hüngür hüngür ağlamak isterdim. Gözlerimde biriken yaşları tuttum. 'Hiç doğmamış olmayı dilerdim…' Varlığın ıstırabı bu kadar saf, bu kadar katıksız, kalbe bu kadar işleyen bir biçimde tarif edilebilir miydi?

Yan yana konuştuk onunla. Seslerimiz değiyordu birbirine, o kadar ki kalplerimiz değiyordu, ve bu yakınlık, Allah'ın bu lütfu karşısında içim haşyetle doluyordu. Anlamak ve hissetmek bizi insan kılar. Bu arınışla insan oluruz. Terapist kimdi? Ben mi, yoksa bu narin kız mı? Onun saflığı beni de yıkadı. Arındım. Ve kirlenmiş, yönünü şaşırmış bir dünyada elegeçirdiğimiz o masumiyetin her bir anını kıymetlendirerek konuştuk. Birbirimize fısıldadık. Samimiyet ruhun özgürlüğüdür. O da ben de o kadar içten, o kadar yapmacıksız, o kadar kendimizdik ki. Ona insanın bu dünyada bedeniyle değil, sadece ruhuyla var olduğunu söyledim. Sadece ruhumuzda taşıdığımız mücevherlerin bizi başka insanlardan farklılaştırdığını, akledebilen kalbin ne büyük bir bağış olduğunu.

Onu anladım. O beni anladı. Odadan çıkarken gözyaşları dinmişti. Benimse başım dönmüş, sersemlemiştim. 'Biraz yağmur' diye mırıldandım, 'kimseyi incitmez'.

Birinci Bölüm

DİP NOKTASI

‘Bu Kadar Acı İçin Çok Küçük Bu Filistin’

Gazze için
dua zamanı.
Şehit yavruların
resimlerine
bakıyorum. Ne
kadar güzeller. Bu
güzellik duygusuz
dünyaya meydan
okuyor. Bu güzellik
hayatta maddi
olanın dışında başka
bir varoluşun da
mümkün olduğunu
haykırıyor.

Şiirimizin büyük ustası Cahit Koytak’ın Gazze Risalesi’nden aldım başlıktaki dizeyi. Gazze için ne yazılabilir? İnsanlığın bu dönemeç noktasında, bu duygu yıkımı karşısında insan sesle, sözle, şiirle karşı koyabilir mi olan bitene? Vicdanı olan herkes, küçücük çocuklara kıyan kahrolası ölüm makinesini lanetliyor. Bir yüreği olan herkes, çaresizliğin verdiği bir ıstırapla ağlıyor, haykırıyor, Filistin adlı o büyük acıyla saf tutuyor. Ama vurulan bizim evlerimiz değil. Akşam haberlerinde gözlerimizin ucunda biriken yaş, sonrasında kolayca buharlaşıp dağılabiliyor. Türkiye’de Filistin meselesi üzerinden bile iki türlü varoluş okumak mümkün görünüyor. ‘Derin Türkiye’ Filistin’le ruhsal bir temas kuruyor, onun için dua ediyor, onunla birlikte öfkeleniyor, onunla birlikte ağlıyor. Kimileri de o acının yanından bile geçmek istemiyor, ‘ama…’yla başlayan cümlelerle,

çağın bu son barbarlığını temize çekiyor. İnsanın iyiliğine duyduğumuz inanç, küstah savaş makinesine çarpmakla bir kez daha sendeliyor. Başkalarının ölümüne karar verenlerin, başkasının acısı üzerinden kendilerine politik kariyer biçenlerin, ölü bebek gövdeleri üzerinden güvenlik vaat edenlerin insan değil bir makine olduklarını sanıyorum. Yüzlerini sıyırsak altlarından robotik aksam görünecek.

Mütecavizlerin, politik katillerin yalan söyleyebilme kabiliyetleri dikkatimi çekiyor. Kolayca, arsızca yalan söyleyebiliyorlar. Kolayca, arsızca bebekleri öldürebiliyorlar. Arsız psikopatlar politik suratlarla kan ticareti yapıyor. Bir bilim kurgu filminde gibiyiz. Kötü robotlar dünyaya ölüm kusuyor. Hayır, insanlığın gördüğü onca savaş, onca acı ve yıkımdan sonra bu kadar kötülüğü artık bir insan yapıyor olamaz. Bunlar duyguları alınmış, insanlıkla ilgili bütün hücreleri yok edilmiş, robotlaştırılmış yaratıklar.

Gazze için dua zamanı. Şehit yavruların resimlerine bakıyorum. Ne kadar güzeller. Bu güzellik duygusuz dünyaya meydan okuyor. Bu güzellik hayatta maddi olanın dışında başka bir varoluşun da mümkün olduğunu haykırıyor. Hayatın sadece özgürlük ve onur için yaşanmakla bir değer ifade edebileceğini söylüyor. Robotlar insanları öldürüyor. Dünyanın kalan kısımlarında başka robotlar alkış tutuyor. Herkes insanlık veya robotluk katsayısına göre bir tutum takınıyor. O güzel yavrular, o bir taneler, o ciğerpareler, anne ve babaları insan olduğu için ölüyor.

Zalimin araç gereciyle zalime karşı koyamazsınız. Onlarla 'akıllı' bomba üretmekte yarışamazsınız. Küstahlığın dili, kederin dilinden anlamaz. Siz peygamber toprağının vârislerisiniz. Fosforlu bomba üretemezsiniz. Fosforlu bombalar yağmaya başladığında, kalbinizden başka sığınak yok size. Koytak'ın

dizeleriyle: '*Çok acı çektin, yapabilirsin bunu, / çok acı çektirdik sana, / kimse hak etmiş olamaz / senden daha fazla / ve hepimizin adına, / konuşmayı Tanrı'yla da, tağutla da! / Konuş ve razı olma daha azına, yeryüzünü iste / yeryüzünün bütün çocukları adına / konuş ve razı olma, Gazzeli Yusuf, oğlum / kapısına 'Filistin Devleti' yazılı / yeni bir toplama kampına!*'. Bu savaş dileriz ki tağutların, robotların son savaşı olur. Yüce Tanrı'dan dilerim ki katil robotlar zelil olur, perişan olur. Cennetin çocukları, bu dünyaya bir zafer bıraktılar. 'Akıllı' bombalara yüreklerini siper eden mazlumlar, insanlığın zafer bildirisidir. Büyük düşünür ve şair Sezai Karakoç'un dizeleriyle bitirelim:

"Sakın kader deme, kaderin üstünde bir kader vardır
Ne yapsalar boş göklerden gelen bir karar vardır
Gün batsa ne olur geceyi onaran bir mimar vardır
Yanmışsam külümden yapılan bir hisar vardır
Yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır."

Komşundan Kendin Gibi Kork!

Her şeyin maddeye indirgendiği, herkesin kaynağı ne olursa olsun maddi gücüne göre itibar gördüğü bir ülkede, komşundan veya evladından kendin gibi korkmak, sıradan bir maliyet olup çıkıyor.

Şişkin egolar çağında, 'narsisizm salgını'nın cangılında yaşıyoruz. Ailenin bir ferdi diğer bütün fertlerini öldürebiliyor, komşular veya öz anneler çocukları katlediyor. Acımasızlığın şahikası. Türkiye toplumu da dünyanın yaşadığı toplumsal değer aşınmasını bütün hızıyla yaşıyor. 'Komşunu kendin gibi sev' deniyordu Kitab-ı Mukaddes'te. İslam da komşuluk ahlâkını yüceltir, komşuyu âdeta aile fertlerinden birisi sayar. Oysa günümüz Türkiye toplumunda değil komşu, aile fertleri dahi 'olağan şüpheliler' arasına yazılmaya başlandı. Günümüzün sloganı, Zizek'in esprili diliyle ifade edersek, '*komşundan kendin gibi kork!*' olmuştur. Felaketlerin hiç umulmadık yerlerden sillesini indirdiği bir endişe çağında yaşıyoruz. Ayakta ve hayatta kalmanın önemli mesele olduğu bir çağda yaşıyoruz. Günlük gazetelerde nasıl sağlıklı ve uzun bir ömür sürebileceğimize dair öğütler okuyoruz.

Her yerde öğüt ve yasaklar cirit atıyor ve insan bunlara gözü değdiğinde bir suçluluk duygusuna kapılmadan edemiyor. 1990'ların sloganı *kendin ol* ve *yap gitsin* iken, bugün medya eliyle yürürlüğe konan yeni düstur, 'ne yaparsan yap yanlış yapacaksın, iyisi mi sen bizim öğüdümüzü dinle' şeklinde kendisini gösteriyor.

Aile katilliği, Türkiye'nin yeni şiddet biçimi olarak sinir uçlarımızı törpülüyor. Bildiğimiz dünya değişiyor, yerle bir oluyor. Oysa aile *kişinin sadece kendisi olduğu için sevildiği yer* değil miydi? Artık bir ailenin yüzleri de 'fotoğraflar kadar kısa ömürlü'. Aile de insan gezegeninin soğumasından nasibini alıyor. Ailenin içinde de küçük, birbirine ulaşmaz adacıklar beliriyor. Aile fertleri de ekmeğin büyük dilimini nasıl alabileceklerinin davasını güdüyor. Narsisizm kültürü, bütün dünyayı kasıp kavurduğu yetmezmiş gibi, iştahlı bir köpek balığı hâlinde bizim sahillerimize vuruyor.

Geçtiğimiz yıllarda ailenin içine sokulan şiddet Mardin ve Adana kitle katliamlarında kendisini gösterdi. Bu katliamlarda arsız bir narsisizmin izini sürmek mümkün. Sadece kendisi için yaşayan, kafalarındaki küçük hesaplar engellendiğinde, itiraz sahiplerini şiddet kullanarak yola getirmek isteyen sapkın ruhlar. Şiddet uygulayan insanların özsaygılarının düşük olduğu ve şiddeti uygulamakla kendilerini güçlü hissettikleri önermesi, artık psikoloji biliminin tozlu raflarına terk edilmiş bulunuyor. Saldırgan insanlar, özsaygıları yüksek, kendilerini fazlasıyla beğenen kişiler. Saldırganlığın özünde bir çarpışma yatıyor: Kişinin kendisini algılama biçimiyle bu algıyı paylaşmayan, onu tenkit eden kişinin yükselttiği ses çarpışıyor. Tehdit altındaki egotizm. Evet, egotizm, egoizm değil. Siz kendinizi beğeniyorsunuz, birisi sizi beğenmiyor. Size sizin zannettiğiniz kadar mükemmel olmadığınızı söyleyen kişiye yumruğu indiriyorsunuz.

Diyelim ki hakkımızda kötü bir kanaat size iletildi. Ne yaparsınız? Haklılık payı olduğunu düşünerek kendinizi gözden geçirebilirsiniz. Ama insan elbette bundan hoşlanmaz, özsaygımız yara aldığında üzüntü, depresyon, hayal kırıklığı, endişe ve utanç hissederiz. Diğer seçenek bu olumsuz kanaati yanlış olarak kabul etmek ve kendiniz hakkında iyi düşünmeye devam etmektir. Ancak bu durumda da hakkınızdaki kanaat havada asılı kalmaya devam etmektedir. Kızmaya başlarsınız. Bu kişi nasıl olmuş da hakkınızda doğru olmayan bir söz sarf edebilmiştir? Kestirme cevap, size bu kişinin yanlış yolda olduğunu fısıldar, öfke duyarsınız. Öfke de nihayetinde tatsız bir duygudur ancak dışa ve başkasına dönüktür, kendinize değil. Saldırganlık böyle başlar.

Şişmiş özsaygıları olan insanlar hayatta daha çok ego tehdidi algılar. Kendilerini olduklarından değerli algılayan kişiler, bu algıya tehdit olarak gördükleri her durumda saldırganlaşabilir. Sözgelimi ABD'de tecavüz mahkûmlarıyla yüz yüze görüşme yoluyla yürütülmüş bir çalışma, bu kişilerin kendilerini gayet yetenekli, becerikli ve başarılı olarak tarif ettiğini göstermektedir.

Şişkin egolar çağında, 'narsisizm salgını'nın cangılında yaşıyoruz. Türkiye toplumu da dünyanın yaşadığı toplumsal değer aşınmasını bütün hızıyla yaşıyor. Hiper kapitalizmin insana maliyeti bu işte. İnsan insana yabancılaşıyor. Aile üyeleri ve komşular birbirine düşman kesiliyor. Bütün Anadolu şehirlerine o ruhsuz alışveriş merkezlerini dikenler, şehirlerin ve insanların ruhunu solduranlar, yaptıkları tek şeyin o kaba saba binalar olmadığını fark etmeliler. Her şeyin maddeye indirgendiği, herkesin kaynağı ne olursa olsun maddi gücüne göre itibar gördüğü bir ülkede, komşundan veya evladından kendin gibi korkmak, sıradan bir maliyet olup çıkıyor.

Dip Noktası

İçimizden biri
dur demeyi akıl
edemediği için,
durun ne oluyor,
ne yapıyoruz
diyemediği için,
sadece bunun için
bir yangın yerine
dönerse bu güzel
vatan, pişmanlığın
ateşi önce bizi,
lal olmuş dilimizi
kavuracak.

İnsanlığın dip noktası için Mardin Bilge köyü katliamına bakmak yeter. Bu ölçüde bir vahşet nasıl gerçekleşebilir? İnsan bilinci nasıl olur da böyle bir düşüş yaşayabilir? Hangi çıkar uğruna olursa olsun, nasıl bir vicdan kirlenmesi hamile kadınlara, çocuk ve yaşlılara, ibadet eden insanlara ateş etmeyi mümkün kılabilir? Anlamaya çalışıyorum. Aklıma gelen ilk açıklama duyarsızlaşma oluyor. İnsanların eline devlet tarafından silah verildiği, adam öldürmenin bir bilgisayar oyununa dönüştüğü, ölmenin ve öldürmenin sıradanlaştığı bir zeminde kendinizi istinat edeceğiniz bir referans çerçevesi kalmıyor. Hayatın kutsal olmadığı bir yerde kıt vicdanlar sadece kendi çıkarları ve kendi zümreleri için yaşamayı yeğliyor. 'Zalimlik kültürü'nde başka bir seçenek yok: Ya ölecek ya da öldüreceksin. İlk insanı öldürdükten sonra, gerisi, anlaşılan daha kolay geliyor.

İnsan bir kez öldürmeye görsün, bilinç kararıyor, yapılan kanıksanıyor. Adam öldürmeyi oyun saymak gibi sapkın bir halet-i ruhiye sökün ediyor. İnsan canına kıyan kişinin arsızlığı had safhada. Ruanda'da cinayete ortak olmak istemeyenler, sadece sopalarla katılmışlar iç savaşa başlangıçta. Ama bu durumu fark eden diğerleri, hemen onların ellerine de satırları tutuşturmuş, 'en azından bir insanı öldürmeli ve suça iştirak etmeliler, yoksa bizi ihbar ederler' düşüncesiyle barışçıl insanlar dahi en azından bir cinayete zorlanmış. Bir kez zorlamayla da olsa insan öldürenlerin, daha sonra daha kolay öldürdüğü fark edilmiş.

Hep dikkatimi çekmiştir kıyıcının o narsistik kötülüğü. Öldürdüğü kişinin hayatının hiç değeri yoktur ama kendi hayatı çok kıymetli olduğu için teslim olmaz, kaçar, saklanır. Cana kıyan kişi yeryüzünde Tanrılık iddiasında bulunur, arkasına gizlendiği silahla bir anlığına güçlü olmanın sapıkça hazzını yaşar. Özellikle kitle katliamına kalkışan arsız psikopatlar, bu büyüklenme hissini sonuna kadar yaşıyor, kutsala, Tanrı'ya açıkça meydan okuyorlar.

Küçücük bir köydeki koca koca egolara bakın. Kendisini dev aynasında gören arsızların ahmakça meydan okuyuşuna bakın. Dünyayı kendi köyünden, insanlığı da sadece kendi yakın çevresinden ibaret sayanların küstahlığına bakın. Bu ham ruhların eline silahları tutuşturarak onları zapt edilmez canavarlara kim dönüştürdü? Bunun bölgeyle, töreyle, cehaletle bir ilgisi olduğunu sanmıyorum. Bu küresel bir olgu.

Almanya'da, ABD'de okulları basıp önüne gelenleri öldürenler hangi ruh sapmasından besleniyorsa Bilge katilleri de oradan emziriliyor. Bu durum, egoizmin şahlanışıdır. Kendini evrenin merkezine yerleştirerek başkalarını inkâr etmek. Modern barbarlık. Sıradan insanı canavara dönüştüren bir ruh

dizgesiyle karşı karşıyayız. Büyüklenmenin en üst noktasında katil adayı şunu söyler: Her şeye hakkım var, dilediğim her şeyi yapabilirim, benden başkasının canını da alabilirim. İnsanın sadece kendisi için yaşadığı, moral ve dinî değerlerin alt üst olduğu bir dünyada, her şey mubahtır.

Bu olay bütün ahlâk kodlarını alt üst ediyor. Törenin de iyi kötü ahlâki bir düsturu vardır. Hamile kadına, çocuğa, yaşlıya ve ibadet eden kişiye aynı anda yönelen bir katliam, ona kalkışanın büyüklenmeci sapkınlığından başka bir unsurla açıklanamaz. Bu menfur katliam, insan kötülüğünün, bencilliğinin, had tanımazlığının korkunç bir örneği olarak hepimizi incitiyor. Türkiye bir değer buhranı yaşıyor. İnsan öldürmek, cana kıymak bu yüzden kolaylaşıyor. Kaç yıldır söylemekten dilimizde tüy bitti, bu ülkeye ekonomik reform programları kadar sosyal reform programları da gerek. Hayatın kutsiyetini bize fark ettirecek bir eğitim müfredatı, insana umut ve sıcaklık veren televizyon dizileri, halkına ve birbirlerine saygılı liderler gerek.

İçimizden biri dur demeyi akıl edemediği için, durun ne oluyor, ne yapıyoruz diyemediği için, sadece bunun için bir yangın yerine dönerse bu güzel vatan, pişmanlığın ateşi önce bizi, lal olmuş dilimizi kavuracak.

Norveç Katliamı İçin Otopsi

Norveç katliamını bir psikopatın münferit bir eylemi olarak okumak yerine, yabancı düşmanlığını besleyen ırkçı bir kültürün uzun, karanlık bir kış gecesi olarak tanımlamak kanımca daha yerinde olacaktır.

Dünya şaşkın. Bu ölçüde bir şiddet nasıl oldu da dünyanın en huzurlu ülkelerinden birisi olarak kabul edilen Norveç'te gerçekleşebildi? Dahası nasıl, bilindik cani stereotiplerinin dışına çıkan bir adam, çoğu çocuk olan yurttaşını böylesine umarsız bir neşe içinde katledebildi? Temmuz 2011 Norveç katliamı, soğukkanlı bir psikopatın acımasız eylemi olarak okunursa sadece, pek çok şeyi gözden kaçırıyoruz demektir. Bu eylemi ortaya çıkaran zihin iklimini, çok kültürlülüğün içinde yeşeren bu fundamentalist bakışı, onun şiddeti esinleyen ve içinden şiddet peygamberleri türeten sapkın *entegrizm*ini fark edebilmeliyiz. Bu saldırı küresel dünyanın yeni bir resmini sunuyor bize, dünyanın hiçbir yeri artık huzur içinde değil ve artık '*komşundan kendin gibi kork*!'manın zamanıdır. Çünkü modern tahayyülde komşu, Freud'un çok önceleri şüphelendiği gibi, farklı ve ayrıksı

yaşam biçimi bizi tehdit eden kişidir, örseleyen bir müteca-
vizdir, hayatımızı yolundan saptıran ve çok yakınımıza gel-
diğinde, yolumuzun önünden çekilmesi için itip kaktığımız
kişidir. Bütün bunlar küreselleşmenin gerginlikleri. Her şeyin
her yere her zaman akabildiği ve daha çok iletişimin daha çok
çatışma anlamına gelebildiği bir dünyada yaşıyoruz artık.
Küresel köyde herkes birbirinden haberdar: 2005 sonbaha-
rında Danimarka'da yayınlanan ve Hz. Peygamber'i hedef
alan utanç verici karikatürler, o karikatürleri hiç görmemiş ve
Danimarka'ya pek uzak coğrafyalarda yaşayan Müslümanları
incitip sokaklara dökebiliyor. İşte bu küresel köyün karanlık
yüzüdür: Birbirimizi anlamak yolunda duyduğumuz istek;
birbirimizin yolunu kesmemek, birbirimizin kutsallarına
saygı duymak, gerektiğinde birbirimizin yolundan çekilmek
tarzında bir nezaketle birleşmediğinde, daha fazla çatışmaya
geçit verebiliyor.

Norveç'e dönersek, yakın geçmişe dek görece homojen
olan bir toplumun artan göçlerle birlikte çok kültürlülüğe
yol aldığını, politika yapıcıların çoğulculuğu bir ulusal strateji
olarak belirlediğini görüyoruz. Bu durumun, dünyayı *biz ve
onlar* şeklinde ayıran, yabancının, göçmenin veya komşunun
kendi saflığını tehdit ettiğinden endişe eden, küresel dünyanın
güvenlik paranoyaları ile zehirlenmiş ırkçı/entegrist/aşırılıkçı
kesimlerde bir öfke yarattığı aşikâr. Bütün Avrupa, sokaktaki
özgürlük söylemlerine rağmen, aşikâr veya gizli bir ırkçılıkla
boğuşuyor. Bu ırkçılık Almanya veya Hollanda'da, Türk/Arap/
Müslüman öğrencilerin yükseköğrenim hakkının kısıtlan-
masından onların bir zamanlar Naziler'in Yahudiler'e reva
gördüğü *untermensch (alt insan)* kategorisine hapsedilmelerine
kadar, değişik tonlarda kendisini gösteriyor. Yabancı, güvenlik
endişeleri ile iyiden iyiye 'korkunun krallığı'na teslim olmuş
dünyamızda hem bir arzu nesnesi hem de içten içe korkulan,

tiksinilen, uzaklaştırmaya can attığımız bir varlıktır. İktidar ancak kronik korkuyla kendisini tahkim eder, ancak onunla birleşerek dehşet verici hale gelir. Anlamın kaybolduğu, Bauman'ın ifadeleriyle, '*bireysel hayatın ötesine uzanan sonsuzluk yapılarının hoyratça sökülüp atıldığı bir dünyada*' birey artık kendi kaçınılmaz yok oluşundan duyduğu korkuyla baş başa kalmıştır. Böyle bir dünyada düşman yaratmak, hayatta kalma stratejisi olarak öne çıkar.

Muktedirler, mafya şeflerinin kendi 'büyük' işlerini emrindekilere yaptırması gibi, kirli işlerini bizatihi kendileri yapmaz. Sistemler, tahakküm hiyerarşilerini üstten asta doğru giden bir iletişim ve etkileşim modeliyle yaratır; nadiren gidişat bunun tam tersi yönünde olur. Üst tabakadan güçlü bir figür, kendisine düşman olan bir topluluğu tahrip etmek istediğinde, propaganda uzmanları hemen bir nefret programını uygulamaya sokar. İnsanların arasına önce nifak tohumu ekilmeli, nefret galip kılınmalıdır. Farklı gruplara mensup bireylerin, birbirini tecrit edecek ya da birbirlerine acı çektirecek, hatta canlarına kıyacak derecede bir diğerinden nefret etmesini sağlayan şey nedir?

Nefret ötekini insanlıktan tenzil-i rütbeye uğratmakla, onu gayrı insanileştirmekle başlar. Zihnin en diplerine ötekini düşmana çeviren propaganda taşları döşenir. Askerin en güçlü motivasyon kaynağı işte bu psikolojik inşadır, ülkemizi ele geçirmeye ve harim-i ismetimize tecavüze cüret edebilen bir düşman imgesi, tüfeklerine nefretin ve korkunun şarjörlerini yükler. Ulusumuzun saflığı tehdit altındadır. Kişide korku hisleri uyandıran, kişinin kendisini iyi hissedebilme yetisini ve toplumun ulusal güvenliğini tehlikeye sokan güçlü bir düşman imgesi, anne ve babaları oğullarını savaşa göndermeleri için teşvik edici olur. Norveç katilinin elde tüfek verdiği pozlar,

kendisini bir savaşçı, bir kurtarıcı, bir 'tapınak şövalyesi' olarak resmettiğini gösteriyor. O hakikati temellük eden, gerçekliği inhisarına alan, hakikat sadece bende konuşur diyen 'çatlak' ideologlardan sadece bir tanesi.

Dehumanizasyon/gayrı insanileştirme öncelikle 'öteki' ile ilgili kalıplaşmış düşünceler yaratmakla başlar; ötekinin canavarlaştırıldığı, değersizleştirildiği, her açıdan güçlü kılındığı, şeytanlaştırıldığı, soyut bir yaratığa benzetildiği basmakalıp düşünceler. O yabancı artık, bizim aziz saydığımız değer ve inançlarımıza karşı büyük bir tehlikedir. Düşman tehlikesi sebebiyle toplumda korku tırmanır ve mantıklı insanlar mantıksız davranışlarda bulunmaya başlayabilir. Demokrasi ve özgürlük yanlısı insanların, korkunun uyandırdığı arkaik tepkiler nedeniyle, totaliter düşüncelere savrulduğu görülebilir. Düşmanın posterlerde, televizyonlarda, dergi kapaklarında, filmlerde ve internette sunulan dramatik görsel imgeleri; beyinlerimizin kuytu köşelerine böylece kabul edilir ve ilkel beyin, güçlü korku ve nefret duyguları ile tıka basa doldurulur.

Bu vahşi imgelemin pratikteki en uç sahnesinde, bir insanın kendisine düşman olarak tanımladığı bütün insanları yok etmek amacıyla plan yapması, yani 'soykırım' yaşanmaktadır. Bugün Hitler'in propaganda yöntemlerinin insanların Yahudi komşularını, çalışanlarını ve arkadaşlarını devletin düşmanı olarak görmesini ve bu nedenle 'son çare'ye haklı sebeplerle başvurduklarına inanmalarını sağladığını anlayabiliyoruz. Bu yöntemin tohumlarının, ilkokullarda okutulan ders kitaplarında tüm Yahudileri aşağılık varlıklar ve katledildiklerinde, vicdan azabı duymaya değmeyecek insanlar olarak gösteren imgelerle ve yazılarla atıldığını anlayabiliyoruz. Dün Nazi Almanyası'nda sergilenen cinnet bugün Batı Avrupa ve ABD'nin entellektüel dehlizlerinde şeytani bir plan olarak

karşımıza çıkıyor. Bugünün ötekisi bir türlü entegre edilemeyen, hep dışarlıklı kalan müslümandır ve bu hâliyle de konfor peşindeki zihinlere, mükemmel bir düşman imgesi sunar. O saflığı tehdit eden kişidir. Bu düşmanın beni her an rahatsız edebileceği inancı, Avrupa merkezli narsistik öznelliğin görünmez bir vechesini oluşturur. '*Ya benim gibi ol, ya da benden uzak dur.*' diyen bir öznellik; propaganda ve iknanın her yöntemiyle zihinleri iğdiş eder. İşte Breivik, bu zihinsel iklimin beslediği, büyüttüğü ve canavara çevirdiği bir kişiliktir.

İyi ve kötü arasındaki sınırların belirsizliği, bugün sosyal psikolojinin üzerinde çalıştığı bir alan. Phillip Zimbardo'nun ünlü *Stanford Hapishane Deneyi* sıradan insanın eline yetke verildiğinde nasıl da acımasızlaşabildiğinin çok ilginç bir belgesini oluşturur. Yarım yüzyıl sonra bu deneyin öngörülerinin, Irak'ın Ebu Gureyb hapishanesinde doğrulanması manidardır. Stanford Hapishane Deneyi kötü sistem ve durumların, iyi insanları, doğalarına yabancı ve hastalıklı biçimlerde nasıl etkileyebileceğinin eşsiz bir örneğidir. İyi ve kötü arasındaki, bir zamanlar su geçirmez sanılan çizgi, belirli sosyal kuvvetlerin etkisi altında kolayca aşılabilir. Eric Hoffer'ın söylediği gibi, 'Bir kişinin kalbini kırdığımızda sağladığımız iktidar duygusu, onun kalbini kazanmamızın sağlayacağı iktidara nispetle çok daha canlıdır!'. Bir üniforma kuşanıp da size bir rol veya iş verildiğinde, söz gelimi insanları hizada tutmanız istendiğinde, sokak kıyafetleriyle dolaşan adamlardan farklı birisi hâline gelirsiniz. Hayatı, kuşandığınız o kostümün icaplarına göre yaşamaya başlarsınız. Yani ki mesele o kostüme baştan razı olmamaktadır.

Ana hatlarıyla sosyal psikoloji çalışmalarından şunları öğreniriz: Bazen içinde bulunduğumuz sosyal ortam ve güçler, kişiliğimizin karanlık noktalarını aşikâr eder ve bizi birden iyi

insanlardan zalim ve kötü kişiliklere dönüştürebilir. Zimbardo, bir kitabında buna *İblis etkisi* adını veriyor. Aslında insanların çoğu, zamanların çoğunda ahlâklı varlıklardır. Ancak ahlâkın çözündüğü zamanlar vardır. İnsanın karanlık tabiatı, 'karanlığın göründüğü' zamanlar. Norveç katliamını bir psikopatın münferit bir eylemi olarak okumak yerine, yabancı düşmanlığını besleyen ırkçı bir kültürün uzun, karanlık bir kış gecesi olarak tanımlamak kanımca daha yerinde olacaktır. Breivik gibi bir katili ortaya çıkaran şartları sorguladıktan sonra, birkaç cümle de onun bireysel psikolojisiyle ilgili yazabilirim.

Disiplinli, egosantrik, topluma, dünyaya içten içe büyük bir öfke duyan ve bu öfkeyi uzun yıllar saklamayı başarabilmiş ağır bir narsisist ile karşı karşıyayız. Kurbanlarını öldürürken zevk naraları atabilecek kadar empati yoksunu, kendisini namlunun arkasında bir süreliğine Tanrısal bir güçle donatırken hazzın doruklarında. Başka hayatların onun yüce fikirlerinin yanında hiçbir ehemmiyeti yok. Ağır narsistik patolojilerdeki onulmaz empati yokluğu burada çok belirgin bir biçimde karşımıza çıkıyor. Başka insanlar, başka hayatlar ölümleriyle bile onun sözüm ona yüksek ideallerine hizmet ediyor. Narsistik bir teröristin görünür olmaya, bilinmeye, kahramanlaşmaya duyduğu büyük açlık göze çarpıyor. Kendisini öldürmüyor zira bilinmek, görülmek, mesaj vermek istiyor. Yıllarca bu eylemi planlıyor ve kimseye planlarından söz açmıyor. Kendisini dünyaya yüksek fikirleriyle nizamat verecek bir kahraman, bir yarı Tanrı olarak gördüğünü sanıyorum. Çocuk kampına saldırması da manidar görünüyor: Belki yaşayamadığı bir çocukluktan, tek başına geçirilmiş bir hayattan, neşe ve dayanışma içindeki çocukları ve gençleri öldürerek intikam alıyor.

Ona 'deli' damgası yapıştırmak; yaptığı ve yaydığı kötülüğü, işlediği cinayetleri bilinçli olarak yapmadığını söylemek

anlamına gelecektir. Onun aşırılığının sosyal kaynaklarına işaret etmeksizin, bütün bu kötülüğün sadece 'bir çatlak'ın kafasından çıktığını söylemekle sorumluluğu berhava etmiş oluyoruz. Breivik, büyüklenmeci ve ırkçı Avrupa merkezciliğinin birey düzeyinde semptom verdiği bir 'yer', bir '*gösteri peygamberi*'. İnternette gezinirseniz, onun pek çoğu oradan buradan aşırılmış ksenefobik ve islamofobik fikirlerinin ateşli bir biçimde savunulduğu nefret odaklarıyla karşılaşabilirsiniz. Onca kan ve katliama rağmen, fütursuzca bu katili öven meşhur isimlerle karşılaşabilirsiniz. Terörün taklit edilmek suretiyle çoğalabildiğini biliyoruz. Benim korkum bu tarz anti-kahramanların, içinde yaşadığımız anomi ve anlamsızlık çağında, kendi saçma sapan yüksek hedefleri uğruna dünyayı bir kan gölüne çevirmeleridir. Bunun için nefret suçlarına, nefret söylemlerine, gizli ve açık ırkçılığa dikkat kesilmemiz, sivrisineği üreten bataklığı kurutmamız gerekiyor.

Homo Melancholis

Her an gidecekmiş gibi, her şey her an bitebilirmiş gibi yaşamak mümkündür. Hüznün kanatlarına dokunursanız, kendi adımlarınızın sesini duymazsınız. Orada sadece meleklerin hışırtıları vardır.

Melankoli insanı. Acılı imgelemiyle insan bilgisinin sınırlarını yoklayan bir serhat akıncısı. Tahayyülün isyanı, aklın çitlerini aşan bir isyan. Aşkınlığın duygusunu içinde gezdiren insan. Hazzın değil içsel huzurun define avcısı. Modernitenin dehşetleri karşısında sus pus, ruhunu mezatta kaybeden, 'absürdite çağı'nda uyum sağlayarak yok olmayı seçen insanın karşısına dikilmiş bir hayalet. Bu hayaleti de son çıkan ilaçlarımızla savacak, ruhundaki ıstırabı bir cin çıkarma ayiniyle savuşturacak mıyız? Hüznün kanatlarıyla, dünyaya dokunmadan uçuşan bu kelebeklerin hayatlarımızı nasıl güzelleştirdiğini, dillerinden dökülen şiirlerin, yazıların, notaların dünyayı nasıl yaşanılası kıldığını fark etmeksizin, sıradanlığın cehennemine mi hapsedeceğiz onları? Belki de bu kadar çok insanın depresyona gir-

mesi kültürümüzün hastalığına işaret ediyordur. Kristeva'nın söylediği gibi, 'ruhun yeni hastalıkları'.

Nihilizm ruhsal hastalıklarını da üretiyor. Postmodern çağda depresifiz hepimiz, zira çok seküleriz, çok ruhsuzuz, çok umutsuzuz. Depresyon belki de inanç kaybının bir belirtisidir. Giderek daha nihilist olan bir kültür, bir politik ve etik düzen ruha yeni bedeller ödetiyor. Ne kadar da kırılganmış hayatlarımız! Baksana, nasıl da sızlıyor her yanımız, nasıl sızlıyor çocukluğumuz, kolumuzun uzandığı her yerde bir sadakatsizlik korkusu, insanın insana sokulduğu bütün sokaklarda ihanet kol geziyor, sonunda işte insan ağrıyan bir varlık. Ağrıyan bir varlık olarak insan. O hâlde uyuştur kendini, içelim, seyredelim, gülelim. Fanatik taraftarlar olalım, uzlaşmaz partizanlar, bir vecd içinde seyredelim kendimizi.

Bir yaranın sızladığı yerden dünyaya bakıyoruz. Bir ekonomik sistem, bir politik düzen olsun da bize umut versin, insanı yeşertsin, tabiatı yeşertsin. Bir kum fırtınası o sıra gözlerimizi kör ediyor: Umutsuzluğun ve inançsızlığın çölüne hoş geldiniz. Bir serap bile yok, bırakın vahayı. Kaybedilmiş bir toplumsal düzenin nostaljisi yokluyor bizi: O eski bayramlar, o eski şehirler, o eski insanlar. Ama onlar belki de hiç olmamışlardı. Bellek kendi cennetini yaratıp orayı bir ilticagâh kılıyor. Ütopyalar çöktü. İnsanın insanın kurdu olmayabileceğine duyulan inanç çöktü. Çünkü politik durumlarımız ve etik sistemlerimiz sadece daha fazla cinayet ve şiddet üretiyor. Vergi olmadan kamu hizmeti alma, sorumluluk olmadan hak, başarı olmadan şöhret, alın teri olmadan kazanç elde etme, çalışmadan ödev çıkarma ve nihayet çekirdek olmadan üzüm yeme çağında, zorluğun istenmediği ve anlama çabasının pek zahmet verici sayıldığı bir zamanda yine de depresyon. Neden?

Galiba hepimiz yitirdiğimiz insanın yasını tutuyoruz. Mümin yitirdiği inancın yasını tutuyor. Komünist yitirdiği ütopyanın yasını. Millet, millet olamamanın, komşu komşuluk edemiyor oluşun yasını tutuyor. Politikanın bize ileride daha güzel bir dünya sunacağına dair itikadımızı yitirmenin yasını tutuyoruz. Önemli bürokratik görevlerde bulunmuş, siyasetin puslu havasını teneffüs etmiş danışanım, söz bir ara politikaya kayıverdiğinde, 'umutlarınızı dağıtmak istemem' diyor, 'her insanın birilerine inanmaya ihtiyacı var. Ama ne çare ki gerçek çoğu zaman bize görünenden farklı.' O, siyasete derin bir inançsızlık duyuyor.Kendi doğrularını ısrarla savunagelmiş bir insan olarak, en verimli olabileceği çağlarda, bir yılgınlık hissi onu yokluyor.

Bir *homo melancholis* olabilseydik eğer, depresyon içimizde bu kadar kolay kök salamayacaktı. Hayatın bize sundukları içinde hüznü doğal bir seçimle sevebiliyor olsaydık; iri kahkahalara, gösterişli hayatlara ihtiyaç duymayacaktık. Ruhumuzu faniliğin dalga boyuna ayarlayabilseydik, incinmezlik ve sonsuzluk yanılsamasının avucumuzdan kayıp gittiği anlarda, yeis sırtımızı yere vuramayacaktı. Ancak ruhunu kaybetmemişler hayal edebilir. Ancak hayal edenler hüzünlenebilir. Dünyaya dokunmadan da onu sevmek mümkündür. Her an gidecekmiş gibi, her şey her an bitebilirmiş gibi yaşamak mümkündür. Hüznün kanatlarına dokunursanız, kendi adımlarınızın sesini duymazsınız. Orada sadece meleklerin hışırtıları vardır.

Aşkla Donanmış İlim

İyi üniversiteler,
demokratik
üniversiteler,
gençlere nasıl
düşünülebileceğini, nasıl
soru sorulabileceğini,
statükonun nasıl
sorgulanabileceğini
öğreten üniversiteler,
Türkiye'nin en öncelikli
meselelerinden
birisi. Kuru ayazın
soğuğundan pırıl pırıl
güneşlere kaçmak için
bize ilim gerek. Aşkla
donanmış, kâinatla
sarhoş olmuş, yedi
cihanı içine sığdıran bir
ilim.

San Fransisco'da gündüz güneşi, insanı hiç hissettirmeden yakıyor yakmasına ama gece, yerini kuru bir ayaza bırakıyor. Bir kez daha Amerikan Psikiyatri Birliği toplantısı için ABD'deyim ve bu toplantıdaki en büyük kazancım, iki büyük ustayı dinleyerek, onlarla kısa sürelerle de olsa hoşbeş edebilmek. Robert Cloninger ve Irvin Yalom, ışıl ışıl bilgelikleriyle ruhumuza pansuman yapıyor. Bir ömür boyu biriktirilmiş olan hikmeti cömertçe paylaşıyorlar. Tuhaf ama psikiyatrinin en önde gelen kişilik kuramcısı olan Cloninger, insanın metafizik tarafları tanınmadan tam mânâsıyla tanımlanamayacağını, insanda kendisinden daha büyük bir düşünceye bağlanma ve inanma ihtiyacının saklı olduğunu söylerken, Yalom daha kuşkucu ve materyalist bir anlayışı benimsiyor. Yalom, *Güneşe Bakmak* adlı son kitabında ölümle konuşmayı sürdürüyor. Vardığı sahil Epikür'den

başkası değil, 'ölümle başım hoş çünkü o geldiğinde ben olmayacağım'. Psikoterapiye açıklığı, dürüstlüğü ve insan olmanın her türlü zaafını açıkça kabullenebilmeyi taşımış olan bu üstat terapist, Seneca'dan ilham aldığını gizlemiyor: "İnsanım, insana ait olan hiçbir şey bana yabancı değil". Irvin Yalom'un ölüme bakışı varoluşçu düşüncenin ateist kanadıyla sınırlı, keşke Kierkegaard'a yolu daha fazla düşseydi. Ve keşke bizim topraklarımızın büyük bilgeleriyle bir nebze haşır neşir olabilseydi. Mevlana'nın ölüme bakışını bilse, bu sularda azıcık da olsa kulaç atsaydı. Bize dünyanın iyi niyetli ama eksik bir okumasını sunuyor ve önerdiği bir reçete yok. Öte yanda Cloninger, Doğu düşüncesiyle de boğuşmuş ve İbn Arabi'yi tanıyıp sevecek kadar oralara sokulmuş birisi olarak, bize aşk ve iman olmadan yaşanan bir hayatın beyhudeliğini anlatıyor. Onunla kişisel dostluğumuzu bilen ve Türkiye'nin önemli üniversitelerinden birisinde öğretim üyesi olan bir arkadaşım, üstadın konferansını dinlemiş, 'senin adam' diyor bana, 'uçmuş yahu'.

Üstat Cloninger, psikiyatri biliminin en önde gelen birkaç isminden birisi ve genetik araştırmalardan kişilik kuramlarına dek pek çok alanda araştırma yürüten ve herkesin saygı duyduğu bir isim. Türkiye'de kafalarımıza öylesine pozitivist bir format atılmış ki böylesine saygın bir bilim adamı çıkıp da insanın manevi boyutundan bahsettiğinde gözler yuvalarından fırlıyor, akıl dumura uğruyor. Dünya, bilimin dinle ve inançla daha fazla konuştuğu bir zamana giriyor. İnterdisipliner çalışmalar olmadan, bilim ve felsefe, bilim ve din, din ve felsefe birbirlerine dertlerini tam mânâsıyla anlatmadan insana dair bütüncül ve şifalı sözler söylemek güç görünüyor.

Burada bulunduğum süre içinde Stanford Üniversitesi ile ve Kaliforniya Üniversitesi'nin ünlü Berkeley kampusunu

ziyaret etme imkânı buldum. İkinci kez gittiğim Stanford, Endülüs mimarisini andıran Mağribi esintileri ve harikulade yeşil alan kullanımıyla beni bir kez daha büyüledi. Her iki üniversite de ABD'de ilerici ve özgürlükçü düşünceleri temsil eden, alanlarında önder kurumlar. 'Bana bir kütüphane verin ve etrafında kocaman bir üniversite kurayım' demiş Berkeley'in eski rektörlerinden birisi. Yüz yıl önce kurulmuş olağanüstü güzellikteki kütüphanesi insanı etkiliyor. Her iki üniversitede de o kadar çok yeşil alan var ki gençler burada sadece akıllarını çalıştırmıyor, ruhlarını da dinlendiriyor. İşin sırrı adam gibi üniversiteler kurabilmekte. Siz gençlerinizi doğru dürüst eğitebildiğinizde, oradan yenilikçi ve cesur fikirler çıkabildiğinde, toplumunuzda yanlış giden pek çok şeyi de o fikirlerle düzeltebilirsiniz.

San Fransisco, bana bu sefer, sahip olduğu üniversiteleriyle güzel göründü. Şehrin turistik mekânları hiç ilgimi çekmedi. Yaşlanıyor olabilirim. İyi üniversiteler, demokratik üniversiteler, gençlere nasıl düşünülebileceğini, nasıl soru sorulabileceğini, statükonun nasıl sorgulanabileceğini öğreten üniversiteler, Türkiye'nin en öncelikli meselelerinden birisi. Kuru ayazın soğuğundan pırıl pırıl güneşlere kaçmak için bize ilim gerek. Aşkla donanmış, kâinatla sarhoş olmuş, yedi cihanı içine sığdıran bir ilim.

On Emir

Hayat boyunca türlü hayal kırıklıkları ve kayıplarla yüzleşiriz. Hayatı sadece pozitif duyguları görerek yaşayacağımız, acısız bir piknik olarak tasavvur edemeyiz. Böyle bir tasavvur, pek çok hayal kırıklığını da beraberinde taşıyacaktır.

Gazeteci Jon Snow, 2005 yılında İngiltere'de modern inançlarla ilgili geniş bir çalışma gerçekleştirdi, İngiliz halkı hâlâ On Emir'e bağlı olarak mı yaşıyordu, yoksa kurallar değişmiş miydi? Ülke genelinde 40 bin insanın katıldığı araştırmanın sonuçları 2005 Şubat'ında Channel 4 televizyonunda açıklandı. Buna göre yeni on emir şu şekilde sıralanmaktaydı:

1. En iyisini yapmaya çalış,
2. Kendine karşı dürüst ol,
3. Hayattan kâm al,
4. Sahip olduklarının kıymetini bil,
5. Anne babana saygı duy,
6. Aileni koru,
7. Saldırgan olma,
8. İncinmişe merhamet et,
9. Çevreyi koru,
10. Çocukları koru ve besle.

Fena değil ha? On Emir günümüzde epey sekküler bir muhteva kazanmış görünüyor. Bu ilkeler aşktan ve sevgiden hiç bahsetmiyor, hatta ilk dört madde egoistik tonlar taşıyor. Tanrı'dan, aşkınlıktan, uzun vadeli hedeflerden dem vurmayan bir on emir. Hayat mücadelesinden, duadan, tefekkürden, manevi uygulamalardan vazgeçmiş emirler. Daha benmerkezci ve hayattan zevk ve kâm almaya ayarlı bir toplumun on emri. Mutluluğu arayan bir dünyada, zevk ve kolaylık isteyen haykırışlar.

Yol, biliyoruz ki kadim çağlardan beri çatallanmıştır: Zevk eksenli, sadece iyi hissetmeye dayalı bir dünyada mı yol alacağız yoksa erdem eksenli, iyi ve doğru bir hayatı önceleyen bir dünyada mı? Batılı mevcut hedonistik bakış açısıyla, mutluluk arayışı listenin en üst sırasında yer alıyor. Ama acaba peşinde olduğumuz şey, gerçekten mutluluk mu? Mutluluk, tek başına, zor hayatlarımızın karmakarışık sorunlarını çözmeye yetecek mi? 'Olumluyu düşün' propagandası, hayatın karmakarışıklığını ve onun içinde gizlenmiş olan elemi anlamaya yetmiyor. Hayatın derinliği karşısında plastik gülümsemeler tutmuyor. Terapistlerin, mutluluk cennetinden arsa satan tüccarlara dönüşmesi mesleğimizi bozuyor. Danışanların kendileri de artık bilmek zorundalar ki kozmetik değişimler, ruhun sarsıntılarla yepyeni bir anlayış ve kavrayışa ulaşmasının yerini tutmayacak.

Acıyı hayattan her ne pahasına olursa olsun kovmak demek, 'ötekinin gelişi' ihtimaline de izin vermemek demektir, elemin hayattan kovulması, anlamın da hayattan kovulması hâline gelecektir. Elemin ve anlamın olmadığı bir dünyada hepimiz yaşayan ölüler olacağız. 'Mutluluk ve mutsuzluk beraber büyüyen ikizlerdir' demişti Nietzsche. Mutsuzluğa hazırlanmadan mutluluğa da sahip olamayız. Geçtiğimiz günlerde New York Times'a yazan Gordon Morino'ya kulak

verelim: 'Bugünlerde birisine ümitsizlik içinde olduğunuzu söylediğinizde size hemen depresyonunuz için profesyonel yardım almanızı salık verecektir. Bir zamanlar ümitsizlik yedi ölümcül günahtan birisi sayılırken bugün yeni bir ambalajla tıbbileştirilmiş ve klinik depresyon kategorisine sokulmuştur.' Eğer Kierkegaard facebookta olsa veya size youtubedan bir video yollayabilseydi, biz Prozac'ı dinleyenlerin kadim psikolojik ve manevi bozukluk ayrımına sağır kaldığını, depresyon ve ümitsizliği ayırt edemediğimizi söyleyecekti. Üstadımız Kierkegaard'a göre insan sonsuz ve sonlu olanın, ebedî ve fani olanın, özgürlük ve ihtiyacın bir terkibinden ibarettir ve ümitsizlik de bu terkipte bir dengesizlik olması durumunda ortaya çıkar.

Depresyonda çok ağır sıkıntı verici duygular olmakla birlikte; ümitsizlikte kişinin kendisinden kurtulmak istemesi, kişinin artık, olduğu kişi olmak istememesi vardır. Hayat boyunca türlü hayal kırıklıkları ve kayıplarla yüzleşiriz. Hayatı sadece pozitif duyguları görerek yaşayacağımız, acısız bir piknik olarak tasavvur edemeyiz. Böyle bir tasavvur, pek çok hayal kırıklığını da beraberinde taşıyacaktır. Daha iyi bir hayatın nasıl yaşanacağına dair psikolojik öneriler, çoğu zaman hayatın derinliğini yeterince kavramış olmuyor ve insanların eline sığ sloganlar tutuşturmaktan öte bir işlev görmüyor. İnsanlara kibri öğütleyen hiçbir düşünce, doğru bir hayatın anahtarını elinde tutuyor olamaz.

Velhasıl, On Emir'in orijinal hâli insanlık için çok daha vaitkârdı!

İyilik

Ancak iyilikle ruh sonsuzluğa kulaç atar. Ancak iyilikle ruhun ıstırabı diner. İnsan ancak iyilikle Tanrı'yla arasındaki perdeleri kaldırır. İyilik dünyanın cennetidir. Dünyayı ve içinde yaşadığımız ülkeyi değiştirebilecek insanlar, iyiliğe inananlardır.

Sesinde çekingen bir tını. Aman fazla yükselip de dünyaya rahatsızlık vermeyeyim. Fazla görünür olmayayım da bir bakış benden incinmesin. Böyle hep kenardan, böyle hep sessiz ve iddiasız yaşayayım da dünyanın gürültüsü biraz dinsin. Bir azize gibi, bir modern zaman evliyası gibi. Parmak uçlarında dolaşarak. Sahi, böyle insanlar kaldı mıydı yeryüzünde? Bir şiir kitabı getirmiş bana, sevdiğim bir şairden. Kalplerimiz birbirine ısındığına göre, ruhun soğuk gecelerini anlatabilir artık. Ama ben ondan taşan iyilikle şaşkına dönmüş durumdayım. Bir gün diyor bir kedinin bir güvercini yakalayıp bir arabanın altına sürüklediğini gördüm, hemen atıldım ve kurtardım o güvercini. Kanadı zaten yaralı olduğu için kaçamamıştı. Kanayan boynu, kırık kanadıyla nasıl masum ve çaresizdi. Veterinere götürdüm hemen, sonra iki hafta evimde besledim, nihayet tamamen iyileşmişti ve onu gökyü-

züne salıverdim. Kanatlanan sadece güvercin olmasa gerek. İyilik de ruhu kanatlandırır. İyilikten bu kadar uzak kalmak hepimizi hasta ediyor. İnsanın insanın kurdu olduğuna duyduğumuz inanç, dünyayı güvenilmez bir yer kılıyor. Dünya bir cehennem değil oysa, iyiliğin kanatları hiç beklemediğimiz zamanlarda ruhumuzu okşuyor, uçurum aşağı düşerken kolumuzdan tutuveriyor.

Çokları gibi ben de televizyon haberlerini izlerken dehşete düşüyorum. İnsanın en mülevves hâliyle karşılaşıyoruz orada, ürküntü veren ve iyiliğe duyduğumuz inancı sarsan haberler, pek çoğumuzu yılgınlığa sürüklüyor. Ama mesela gazetelerin üçüncü sayfaları bir süre sadece iyilik haberleriyle bezense, haber bültenlerinin arasına insanın ümit ve iyilik hislerini besleyen gerçek olaylar serpiştirilse nasıl olurdu? İyiliği duymaya hepimizin ihtiyacı var. İyilikle tanışmak bile bizi iyileştirir. Sadece insan olduğum için ötekinden mesul olduğum bilinci, başka türlü nasıl yaygınlaşabilir? Bir umut televizyonu olsa da bize sadece insanların iyiliklerini anlatsa. İnsanın sadece kötülükten, kavga ve hırstan ibaret olmadığını, kimi ruhların ince dokunuşlarla dünyayı güzelleştirebildiğini bize söylese. Kendi dilimizi de iyiliğe ayarlasak mesela, nasıl olurdu? Konuşurken vaktimizi başkalarının iyilik ve güzelliklerini anlatmaya ayırsak, başkalarının kötülüğünden dem vurmasak. St. Augustine'in söylediği gibi, 'başkalarının günahları bizi aziz kılmaz'. Ne ki pek çok insan başkalarının hata ve günahlarını anlatmakla rahatlar, sanır ki kendisi o hatalardan münezzehtir ve bu yüzden yerdiği kişiye göre daha iyi bir yerde durmaktadır. Bakışlarını çirkinlik ve kötülüğü görmeye ayarlamış ruhların, hem kendileriyle hem de insanlıkla kavgalı, sorunlu kişilikler olduğunu sanıyorum. Elbette kötülüğü gördüğümüz yerde düzeltmemiz, ona aktif bir biçimde karşı durmamız gerekir. Ama sürekli kötülükten

bahsetmek de, alttan alta, onun karşısında çaresiz olduğumuzu, kötülüğe teslim olmaktan ve kötüleşmekten başka çaremiz olmadığını bize telkin eder.

Kötülük, insanın bu dünyanın tek ve ebedî hâkimi olduğu yanılsamasından kaynaklanıyor. Hayatın kırılganlık ve faniliğini bütün hücrelerinde hissedebilen birisi kötülüğe meyledemez. İyiler, insanı bu dünyada taçlandıran en güzel mücevherin iyilik olduğunu bilir. Ancak iyilikle ruh sonsuzluğa kulaç atar. Ancak iyilikle ruhun ıstırabı diner. İnsan ancak iyilikle Tanrı'yla arasındaki perdeleri kaldırır. İyilik dünyanın cennetidir. Dünyayı ve içinde yaşadığımız ülkeyi değiştirebilecek insanlar, iyiliğe inananlardır.

Sabır

Kendi ruhunu unutmamış bir adam, başkalarının ruhunu da es geçmiyor. Ruhunu asla geride bırakmadığı için hayatı yavaşlatıyor, kendisini günlük hayatın koşturmacasına kaptırmıyor. Nezaket, sabrın evladıdır. Sabreden öğrenir.

Ani tatmin ve hız çağında, pek de sevilen bir kelime değil sabır. Zamanımız çok olduğunda insan olarak daha naziğizdir de bir yere yetişmeye çabaladığımızda insanlara çarpmayı, başkalarını ezip geçmeyi hakkımız olarak görürüz. Bir psikoloji çalışmasında, ilahiyat öğrencilerine insanlara yardım üzerine bir seminer verilmiş. Dersten hemen sonra yandaki binaya geçmeleri isteniyormuş. Yolda, yerde acı içinde kıvranan bir adamı oynayan bir aktör varmış. Acele etmeleri istenmediğinde öğrenciler bu kişiyle ilgilenmiş, ancak deney zaman baskısı altında tekrarlandığında, diğer binaya geçmek için az zamanı olan öğrencilerin yolda kıvranan adama pek az yardım ettikleri, kimisinin adamı çiğneyerek geçtiği görülmüş. Acele ve telaş, nezaketi anında imha edebilir.

Ani tatmin sosyal hayatımızın en görünür veçhelerinden birisini oluş-

turuyor. Beklemek istemiyoruz, her şeyi hemencecik istiyor ve sahip olamadığımızda da öfkeleniyoruz, özellikle günümüzün video oyun gençliği, beyinleri aksiyon oyunlarının hızıyla baştan çıktığı için, her şeyi çok çabuk istiyor. Bazıları beni şaşırtıyor: Geçenlerde konuştuğum bir tanesi, hayattaki hedefini yirmili yaşlarının başında lüks bir arabaya sahip olmak şeklinde tarif ediyordu.

Sabırsızlık çağında beklemek sanatını kaybetmiş bulunuyoruz. Dikkatler her zamankinden fazla uçucu, pek çok insan karşısındakinin konuşmasını bitirmesini dahi bekleyemiyor. Ani tatmin duygusunu geciktirebilen insanların hem ilişkilerinde hem de girişimlerinde daha başarılı olabildikleri biliniyor. Daha esaslı bir ödül için ani tatmini erteleyebilen çocuklar, hem sosyal ilişkilerinde daha başarılı oluyor hem de daha fazla zekâ ve daha az suç oranı gösteriyorlar. Böylece hayatlarının dizginlerini ellerinde tutabiliyorlar. Sabır, zamanın kaçınılmaz akışıyla korkmadan yüzleşebilmektir. Hayatın günlük rutini içinde ebediyetin parıltılarını hissetmek.

Daha derinlere indiğimizde telaş duygusunun hep ölüm korkusuyla alakalı olduğunu fark ederiz. 'Bir yere erken varırsak önce biz yapacağız, en çok biz yapacağız, en çok biz kazanacağız' yanılsaması, 'işi bir süre bırakırsam bensiz her şey çöker, ben çok önemli adamım' yanılsaması. Bu yüzden diğer insanları önümüzde engel olarak görebiliriz. Bu acelecilikten vazgeçtiğimizde insanlar bize engel olarak görünmez. Onlara daha nazik davranırız. Dünyada hepimize yetecek kadar zaman olduğunu fark ederiz. Martin Buber, 'Nazik olmak için zaman yaratmalıyız' demişti.

Bu çağda aylaklığa, amaçsız etkinliklere, bir kahvede oturup öylesine laflamaya her zamankinden çok muhtacız. Çünkü ancak böylece, insan ilişkisiyle, bir ruhumuz olduğunu fark

ederiz. Ve karşımızdakinin de bir ruhu olduğunu hissederiz. Sabır, varolan zamanın mutlak olmadığını da söyler bize. 'Bu da geçer ya Hu' diyen erenler dertlerin izafi olduğuna, onların içine gömülüp kalmamak gerektiğine işaret ederler. Zaman gebedir. Şer gibi görünenin içinden bir hayır doğabilir. O an için bize dert veren şeyin yarın bize kuvvet vermiş olduğunu fark edebiliriz.

Sabır, beklemeyi bilmektir. Bütün kadim öğretiler, olgunlaşmanın sabretmeyi öğrenmekle gerçekleşebileceğinde hemfikirdir. Çok basit bir edimi, aynı şekilde yıllarca yapmak dahi, insana öğretir. Sabır başkalarının ritimlerine saygı göstermektir. Bir çocuk size onuncu defa aynı şeyi anlatıyorken susup onu dinleyebilmek. Arkadaşınızın heyecanla anlattığı bir şeyi, onun sözünü kesmeden sonuna kadar işitebilmek, insanları ufak hataları yüzünden gözden çıkarmamak. İşte bu yüzden yavaşlamakla sabır duygusunu da içselleştirir ve başka ruhlara saygı duyabilmeyi, daha da önemlisi başka ruhları görebilmeyi öğreniriz. Çok sevgili bir dostum var, dün gece oturduğu eve yakın bir köyün sakinleriyle birlikte gece yarısı yaban domuzlarını savıyordu. Onu bir gün garsonla, bir gün kaptanla, başka bir gün halkın içinden başka biriyle uzun uzun hoşbeş ederken görebilirsiniz. Kendi ruhunu unutmamış bir adam, başkalarının ruhunu da es geçmiyor. Ruhunu asla geride bırakmadığı için hayatı yavaşlatıyor, kendisini günlük hayatın koşturmacasına kaptırmıyor.

Nezaket, sabrın evladıdır. Sabreden öğrenir.

Başkasının Hikâyesi

Benden farklı olan, benim yaşayışımdan farklı olan, sadece farklı hikâyeleri olan kişidir. Onu dinlerim, onunla konuşurum, ona anlatırım. Kalbini açmayana şifa yoktur. Dinlemeyi bilmeyen de şifa bulmaz.

Hikâyelerimiz tarafından yaşanırız. Yaşam öykülerimizi biz anlatır ve biçimlendiririz ama kendimize anlattığımız ve kim olduğumuz hakkında başkalarının bize anlattığı öyküler de bizi biçimlendirir. Hikâyelerimiz bizim kime bağlı olduğumuzu ve kimden ayrı düştüğümüzü etkiler. Bu hikâyeler bizim veya ailelerimizin bağımsız icatları değildir, bilebildiğimiz atalarımızın belirli bir topraktaki maceralarıyla başlamaz. Kan bağı, dinî grup, toplumsal sınıf gibi konularda bizim öncülümüz olan insanların hikâyeleriyle başlar. Çok uzak atalara verilen sözle, onların neyi ne kadar konuşabildiğiyle başlar. Yaşadığımız her şeyi hikâye etmeyiz. Kim olduğumuz ve ilişkilerimiz, sınırlama ve imkânlarımız hakkında çoğu zaman birbiriyle çelişen hikâyelerimiz de vardır. Hayatımızla ilgili kimi öyküler zaten bilinir, onları başkalarına anlatmak kolaydır. Kimilerini de biz

VAHİT PAŞA
İL HALK KÜTÜPHANESİ

biliriz ama başkalarına anlatamayız. Bazen hikâyelerimizi gerçekleri biraz eğip bükerek anlatır ve sonra bu tahrif edilmiş öykünün gerçekliğine inanır gideriz. Bazı öyküler henüz oluşmamıştır, bilincin sınırlarında rüşeym hâlinde beklemektedir. Kişi hangi hikâyelerin kendisine rehberlik etmesini istemekte ve hangi hikâyelere direnmeyi arzulamaktadır?

Bazı öykülerin işitilebilmesi için '*radikal dinleme*'ye ihtiyaç duyuyoruz. Dinlemenin radikali nasıl olur diye sorabilirsiniz. Bu aslında terapistin odasında zaten gerçekleşmekte olan şeydir. Hikâyeyi anlatan kişi anlattığı hikâyeyle ilgili ne düşünüyor? İşte bunu öncelemek. Anlatılan hakkında hemen bir yargıya varmak yerine anlatıcının ruh hâline dikkat kesilmek. Anlatıcı kişinin, öykünün anlam ve önemiyle ilgili uzmanlığını kendi izlenimlerimize yeğ tutmak. Çünkü insan ruhu takdir edilmek ister, çünkü insan önemsenmek ihtiyacındadır. Dinlemek, karşımızdaki insana ihtimam göstermektir. Herkesin konuşacak tonlarca şeyi olduğu bir dünyada, en çok işitebilen kulaklara ihtiyaç var. Hissedebilen kalplere de.

Diyalogu sıradan konuşmadan ayıran bir şey var. Diyalog özel bir konuşmadır çünkü orada her katılımcı işitileceğini, anlaşılacağını ve ciddiye alınacağını bilir. Bir konuşma içinde farklı bakış açılarının olabileceğini, değişik dünya görüşlerinin orada cirit atabileceğini kabullenir. Bir 'ortak teşebbüs olarak konuşma'ya adanmışlık ve aidiyet söz konusudur. Öte yanda monolojik konuşma, hayret ve yeni fikirlere açıklık yerine, belirlilik ve kapalı fikirler etrafında döner. Sesler birbirine tahakküm etmek ve birbirini yoldan çevirmek için yarışır. Monolojik konuşmalar, zayıf ve sessizler için emniyetsizdir: Sadece en çok bağıranın, sesi en gür çıkanın veya en güçlünün sesi duyulur.

Bir kez daha Bakhtin. Dil, bir diyalog olarak, ben ve öteki arasındaki ilişkiye nasıl hayat verebilir? Kimse, hiçbir birey, ötekinin bilincinde bedenine nasıl şahit olunduğunu bilmeden kendi bedenini dahi bilemez. Bedenimizi bir bütün olarak ancak karşımızdaki görebilir. Kendimizi, başkalarının gözünde tanık olunduğu biçimiyle görürüz. Güçlü mü yoksa zayıf mıyım? Cesur mu yoksa korkak mıyım? Akıllı mı, aptal mıyım? Benlik, ötekinin gözü sayesinde inşa edilir. Yalnızca bu kadar mı? Tanrı en yüce şahittir. Yapıp etmelerimin en büyük şahidi odur. Varlığım sadece başkalarının gözlerinde değil yüce Tanrı'nın şahitliğinde de gerçekleniyor.

Bakhtin'in ifadesiyle, 'Ben başkası içinim, Tanrı benim için'. Sadece Tanrı benim bütün ikilemlerimi bilebilir, sadece O beni bir bütün insan olarak tanıyabilir, sadece o bütün sırlarıma vâkıftır. O benim şahidim olduğu için, ben kendimi bilebilirim. Sözün özü şu: Başka hikâyelere saygı duymayı öğrenmeliyiz. Başka hikâyeleri dinlemek ve anlamak için çaba göstermeliyiz, ötekinin hikâyesinin benim kendi maceramı anlamamda faydası olabilir. Onu dinlemekle ben de iyileşebilirim. Kimileri varlığına tanık olarak diğer gözleri gösterir. Kimi Tanrı'yı tanıklığa çağırır. Bütün bilme biçimlerine saygı gerekir. Böyle olursa kimse hayali cemaat korkuları yaratamaz. Benden farklı olan, benim yaşayışımdan farklı olan, sadece farklı hikâyeleri olan kişidir. Onu dinlerim, onunla konuşurum, ona anlatırım. Kalbini açmayana şifa yoktur. Dinlemeyi bilmeyen de şifa bulmaz.

Dinlemek

İnsanın saygınlığını teslim etmek, sadece ona sempati duymak veya onun için bir şeyler yapmak değil fakat aynı zamanda, onu dinleyecek kadar ona saygı duymaktır. Onun sesine içimizde yer açmak, ruhumuzu o sese ayarlamaktır.

'Sizinle uzun zamandır ilk defa konuştuk'. Bunları söylerken gözlerinde yaşlar belirdi. İç dünyasının daha önce hiç uğranılmamış yerlerinde gezinmek besbelli onu duygulandırmıştı. Konuşabilmek ve böylece bir başka insana hikâyesini serbestçe anlatabilmek; ruhunda ücra ve katılaşmış bir yeri harekete geçirmiş, onun da konuşulacak ve dinlenebilecek birisi olduğu hakikatini güneşe tutmuştu. Eğer gözünde biriken yaşlar olmasaydı bu cümle de sıradan iletişim cümleleri arasında yerini alır ve unutulur giderdi. Ancak duygu atına binmiş her kelime, sizi yerinize çiviler. Yürekten âdeta koparak yeryüzüne fırlayan her söz, söylendiği ânı belleğinize nakşeder. Kelimeler ruhun sahillerine ancak duygunun yelkenleriyle intisap edebilir. İşte onun gözlerinde biriken yaş, bana o birkaç saniye içinde şunu anlatıyordu: 'Doktor, hep ilaçlarıma ve rahatsızlığımın belirtilerine ba-

kıyor ama onların arkasına geçmiyorsun. Benden içerideki beni gör. Benimle konuş, ruhuma dokun, ruhumun sadece bir sızıdan ibaret olmadığını anla. Bak, zaten kimse kimseyle konuşmuyor. Ruhumun gözeneklerine kalbini yasla ve beni kalbinle dinle.'

Depresyonda veya keder içinde bir insanla karşılaştığımızda onun hayatında bir şeylerin yanlış gitmiş olduğunu düşünürüz, ona bir şey olduğu, başına bir şey geldiği düşüncesi zihnimizi yoklar. Belki de işte, onun başına gelen şey, işitilmemiş olmaktır. Belki de bir kişi bile çıkıp onu dinlememiştir! İnsan ses verir ve yankısını bekler. Ruhunu ötekinin aynasında seyretmek ister. Ancak empatik bir tepkisellik yoluyla biliniriz. Heinz Kohut, buna *aynalama* diyor. İyi bir dinleyici, bizi olduğumuz gibi gören kişidir. Düşünce ve duygularımızı olduğu gibi kabullenerek, bizi dinler. Bu süreç içinde anlaşılmış, bilinmiş ve kabullenilmiş hissederiz. İşitilen ve takdir edilen bir çocuğun bir bütün olarak büyüme şansı daha fazladır.

Duygusal iyilik hâlimizin harcında empati, yani insanın insana yankısı vardır. Anlayışlı bir tutuma sahip olmak demek, bir kişinin düşünce ve duygularını önden bilmek demek değildir. Sadece dinlemeye ve keşfetmeye açık olmak demektir. İnsanlar bize konuşmuyorsa bizim onları dinlemeyeceğimizi düşünüyorlardır. Dinlemek kendi ihtiyaçlarımızı bir süreliğine askıya almayı gerektirir. Bu yüzden dinlemek bir sanattır: Empatinin kanatlarına tutunarak aramızdaki mesafeyi aşıyor ve sana ulaşıyorum. Kendimi geri çekiyor ve bütün varlığımla senin ummanına dalıyorum. Sözü işitmek için insan olmak gerekir: '*Arifin her bir sözünü duymaya insan gerek / Bu cihanda sanma kim hayvan olan anlar bizi / Ey Niyazi katremiz deryaya saldık biz bugün / Katre nice anlasın umman olan anlar bizi*'

Dinlemek bu yüzden çok özeldir zira vurgu konuşan kişiyedir, dinleyiciye değil. Empatik tepki konuşmacıyı izler fakat onu yönlendirmez, onu konuşmasının derinliklerine inme konusunda cesaretlendirir. İyi bir dinleyicinin tepkisi, size kendinizi anlaşılmış hissettirir ve sizi daha fazlasını söylemeye teşvik eder. Dinlemek sanatı, diğerinin biricikliğine açık olmak ve farklılıklara tahammül edebilmek demektir. İyi bir dinlemeyle insanlar ve hatta milletler arasındaki farklılık ve anlaşmazlıklar, anlaşılabilir ve çözümlenebilir hale gelir.

Başkasına ihtimam göstermenin en bildik yolu onu dikkatlice dinlemektir. Hayatın sadece kendi çıkarlarımız etrafında örgütlendiği düşüncesi, Batılı mahfillerden üzerimize boca edilen, yanlış bir dogma. Hayatı sadece bireycilik penceresinden görmek suretiyle, daha geniş sistemlerin bir parçası olduğumuz gerçeğini gözden kaçırıyoruz.

İnsan insana susamıştır. İnsan ihtimam gösteren, ihtimam isteyen bir varlık. İhtimam ahlâkı bizi politik adaletsizliği düzeltmeye zorlar. İhtimam ahlâkıyla ıstırabı dindirmeye, ailemizin ve dostlarımızın sevgisini kazanmaya gayret ederiz. Böylece kim olduğumuzun ve niçin bu hayatı yaşadığımızın bilgisini inşa ederiz. İnsanın saygınlığını teslim etmek, sadece ona sempati duymak veya onun için bir şeyler yapmak değil fakat aynı zamanda, onu dinleyecek kadar ona saygı duymaktır. Onun sesine içimizde yer açmak, ruhumuzu o sese ayarlamaktır. Ona kendi ihtiyaçlarımın bir nesnesi olarak bakmıyorum, onu kendi başına dinlenmeye değer bir özne olarak algılıyorum. Dinlemek, çivisi çıkmış bir dünyada adalete talip olmak demektir. Dinleyebilen insanlar ötekine karşı daha adil olur. İnsanın insana duyduğu ahlâki sadakatin özünde, dinlemek vardır.

Gözlerinde yaşın biriktiği o birkaç saniye. O sessizlik anında en içli, en derin, en uzun konuşmamızı gerçekleştiriyorduk.

Merhametin Zaferi!

Gazanız ne kadar da mübarek oldu, benim her dinden ve her milletten, soylu kardeşlerim! Bize ne büyük bir zafer getirdiniz böyle! Sadece Türkiye için değil, sadece Filistin için değil, bütün dünya için, zaman yerinde durdukça hatırlanacak bir zafer.

Merhametin zaferi.

Gazze ablukasını kaldırmak için yalnız bir şövalye edasıyla Akdeniz'e süzülen Mavi Marmara gemisinin uğradığı saldırı, Türkiye yakın tarihinin travmalarından birisini oluşturuyor. O gemi reel politik dünyasında yolunu şaşırmış bir kazazede miydi? Bana sorarsanız o gemiye doluşmuş her dinden, her milletten civanmert insanlar; sadece hayal edebileceğimizi söylüyorlardı. Yeni tahayyül biçimlerinin de mümkün olduğunu, zulmün ilelebet payidar olamayabileceğini, merhametin önünde sonunda galip geleceğini seslendirmek istiyorlardı. Bu gemi, tam da Etik'in kalbine doğru seyir halindeydi. Bu saldırıyla zalimin pervasızlığı bir kez daha vicdanlarımızı kanattı ve pek çoğumuza şu soruyu sordurdu: 'Böylesine zalimce bir saldırıyla karşılaşacağımı bildiğim halde, ben o geminin güvertesine çıkabilir miydim?'

Biliyoruz ki tarih, sıradan insanların kahramanlığıyla yazılır. Dünün ütopyası bugünün gerçeğidir ve ütopyasız bir dünyada yaşamak çok can sıkıcıdır. Ancak hayal ederek değiştirebiliriz. Kötülüğü yok etmek için önce onu değiştirebileceğimize inanmamız gerekir, insanın ahlaklı bir varlık olduğuna ve her yerde ahlakın izini sürdüğüne inanmamız gerekir.

Kim ki bir başkasının ıstırabını dindirmek için yola çıkmıştır, o bu çağın soylusudur. Kim ki kardeşinin iniltisiyle sıcak yatağından fırlamıştır, o bir iman şövalyesidir. Bu soylu insanlar tarihi yeniden yazıyor. Onlar herkesin kendi çıkarını kolladığı bir dünyada, merhamet üzerine temellenmiş yepyeni bir siyasal dil inşa ediyor. Ancak başka insanlarla güçlü bir bağ hissi olanlar, bir ihtimam ahlakını içselleştirmiş ve başkasının ıstırabı ile sarhoş olmuş ateşin ruhlar, sıcak döşeklerini bir merhamet gemisinin soğuk güvertesiyle değiştirebilir. O yüksek ruhlar sayesinde biz insanın iyiliğine bir kez daha inanırız. 'İnsanlığın gizli aristokrasisi' işte bu ruhlardır.

Vahşilerin pervasız saldırısı bir kez daha insan tabiatının iyiliğine yönelmiş oluyor. Mahatma Gandhi, 'insanı hayvandan ayıran şey saldırgan olmama kapasitesidir' demişti. İnsan düşünüp hissedebildiği için, yüksek akıl melekelerine sahip olduğu için; özgürlük, adalet, diğerkâmlık, eşitlik gibi soylu duyguların peşinde gidebilir. Bir başkasının acısını içimizde hissedebildiğimiz kadar insanızdır. Vahşileri çıldırtan şey tam da budur işte: Onlar kötülük karşısında kayıtsız şartsız bir itaat beklerken, birileri çıkar ve silahsız onların karşısına dikilir. Vahşiler, bir direniş biçimi olarak sivil itaatsizlikten hiç hazzetmez. Haksızlığa karşı sesini yükselteni, zulme uğrayanla özdeşleşeni, başkalarının derdine yürek kesileni anlayamaz bir vahşi. Mermilerin menzilinde olmadığınızda dahi, sizi zorla

o menzile sokmak ister. Sizi namlunun ucunda görmek ister, çünkü gücünü ancak böyle hissedecektir.

Zira bunun dışında her yerde güçsüzdür, öldürmediği zaman güçsüzdür, yok etmediği zaman güçsüzdür. Herkesin her sesi işitebildiği bir dünyada, haksızlığın dili gür bir seda ile konuşamaz. Mazlumun sesi her çağda yankı verir. Vahşi, sadece sesleri kısmak, görüntüleri ve hakikati karartmak ister. Mutlak sessizlik, mutlak karanlık peşinde koşar. Vahşinin içimizde yaşayan *mankurt* şubeleri de soylu insanlara dil uzatır, onlara hesap sorar, zalimin dilini takınarak sorgu sual eder. Bir de tabloid gazetelerinin köşelerinden ahkam kesen "reelpolitik efendileri" vardır. Dünya hiç değişmesin, zulüm abad olsun, kimse kötülüğü sorgulamasın ister bunlar. Hayal kuranı yakarlar! Hamakatin bu diğer şubesi için Emerson şöyle buyurmuştur: 'Ahmakça tutarlılık, küçük kafaların cinliğidir'.

Filistinliler bugün Ortadoğu'nun yeni Yahudileri. Dün gettolara sıkıştırılanlar bugün Filistin halkını utanmaz duvarların arasına sıkıştırmak istiyor. Dün cellattan boynunu kurtaranlar, bugün vahşet ve haksızlıkta cellatlarıyla yarışıyor.

Dünyada iki politik yön var: Narsisizm ve diğerkâmlık. Biz seçilmiş ve üstünüz diyerek grup kibrine mağlup olanlar kendileri dışında kalanları, 'öteki'ni düşman olarak görüyor ve onların hayatının kolayca harcanabilir olduğunu düşünüyor. 'Bizim haklarımız herkesin hakkından önce gelir' diyenler sadece kendi gruplarının çıkarını önceliyor ve dünyayı yangın yerine çeviriyor. Diğerkâm yönelim ise herkesin eşit ve bütün insanların birbirine dost olduğunu söylüyor. Kimsenin kimseye üstünlüğünün olmadığını, bütün hayatların kutsal olduğunu, ötekine yardım etmenin bana benzeyene yardım etmek kadar önemli olduğunu dile getiriyor.

Kötülüğün savaş makinesi olarak tecessüm edenler, bir kez daha iyiliği yaralamayı denediler. Hayır, iyilik dalga dalga geliyor, güçlenerek geliyor. Bu olayın bir milat olduğuna bütün yüreğimle katılıyorum. Zalimler mutlaka bir gün zulmünde boğulacak, Gazze ablukası kırılacak ve dünyanın bütün mağdurları, merhametin soylu müziği eşliğinde konuşmaya başlayacak.

Gazanız ne kadar da mübarek oldu, benim her dinden ve her milletten, soylu kardeşlerim! Bize ne büyük bir zafer getirdiniz böyle! Sadece Türkiye için değil, sadece Filistin için değil, bütün dünya için, zaman yerinde durdukça hatırlanacak bir zafer.

Merhametin zaferi.

Merhametsiz Bir Dünyayı Nasıl Onaracağız?

Ötekini kendi farklılığı içinde kabullenmek, onu kendimize benzetmemeye çalışmak, merhametli siyasetin en önemli unsurlarından birisidir.

Her bir insan merhamet neferi olduğunda, herkes merhamet için koşuşturduğunda, bir diğerine ışık taşıdığında; dünya daha güzel, daha aydınlık bir yer olacak.

Dünya merhamet eksikliğinden can çekişiyor. Ondan mahrumiyet bizi görünür ve görünmez biçimlerle yok ediyor. Çevre kirlenmesi, yoksulluk, önyargı, şiddet ve savaşlar. Merhamet, içimizde bir yerlerde sönmeye yüz tutmuş insanlık kandilini yeniden tutuşturan ve bizi en temel hâlinde insanlığımıza geri çağıran bir duygu. Verecek hiçbir şey yoksa bile elinde, kardeşinin acısı için kendini verebilir, kendi ruhunu, dostluğunu, kardeşliğini ikram edebilirsin. Merhamet sempati ve acıma duygularını aşar. Dünyayı bir başkasının gözüyle görmenin nasıl bir şey olduğunu, gerçekten anlamamızı sağlayan bir empati duygusunu içerir. Merhametli bireyler, merhameti eyleme dökmek için gerekli zaman ve zemini bulurlar ve sadece onu dilendirmekle yetinmezler. Merhamet, senin mutluluğun olmazsa benim de mutlu olamayacağımın bilgisidir. Sadece kendi refahına odaklanmış

insanların erişemeyeceği bir gök bağışı, ruhu mücevherle donatan bir ödüldür. Eric Hoffer, 'merhamet ruhun panzehiridir' diye yazmıştı, 'merhametin olduğu yerde en zehirli hamleler dahi nispeten zararsız kalır'. Hayatlar, merhametin ve onun iyileştirici güçlerinin farkına varmakla dönüşür. İnsan, kendi sınırlarının ötesinde bir alana gittiğinde, sadece kendisi için değil başkaları için de var olduğunu hissettiğinde, çok daha güçlü bir canlılık hissi tecrübe eder. Mutluluğun pek çoğu, bir kalbi olmaktan kaynaklanır. Ancak bir kalbi olan ve kalpleri olduğu için de merhamet edebilenler, mutluluğu gerçek mânâsıyla tecrübe edebilir.

Modern çağda pek çoğumuz hayatı 'yaşamıyor gibi' yaşıyor; duygularımız küntleşmiş, canlılığımız fevkalade azalmış bir biçimde, ufukta bizi bekleyen hiçlikten umarsızca kaçmaya çalışıyoruz. Varoluşsal boşluğun doğurduğu endişeden kaçmak için kendimize ölümden saklanma yolları icat ediyoruz. Hayata narsistik yaklaşımın en önemli veçhelerinden bir tanesi, *ölmüşlük* hissi. Ruh sağlığı uzmanları günümüz kültürel şartlarında iyiden iyiye aşikâr olan bir 'ruh ölümü'nden bahsediyor. Çoğu zaman bu durum iç sıkıntısı şeklinde tecrübe ediliyor ve Batı dünyasının karşı karşıya geldiği en yaygın hastalık hâlini alıyor. Sıkıntı, herhangi bir şey hissetme kabiliyetini inkâr eder. Kronik sıkıntı âdeta modern Batı kültürüne hastır. Paylaşılmış etkinliklerin, yüz yüze iletişimin, geniş aile etkileşiminin, toplumsal katılımın ve anlam sağlayan diğer manevi ve sosyal çabaların yaygın olarak bulunduğu geleneksel toplumlarda; sıkıntı pek tanıdık bir duygu değildi.

Martha Nussbaum, Batı düşüncesinde merhamete karşı olumsuz bir eğilim olduğunu yazar. Merhamet, etik davranış için güvenilir bir rehber telakki edilmez. Merhametin gözü kördür, bilinç ve etik davranışa evrensel bir rehber olama-

yacak kadar özneldir. 'Zayıf'tır merhamet, bireyi adalet için sıkıdüzen çalışmaktan alıkoyar. Oysa yakın zamanlı bilimsel çalışmalar, merhametin ruhumuza âdeta kodlanmış olduğunu, 'ayna sinir hücreleri'nin ötekinin ıstırabını yaşa(t)maya hazır beklediğini bize gösteriyor. Üstelik merhamet, gayret ve çalışmayla geliştirilebiliyor. Bu ahlâki duygu, anne ve babaların çocuklarına yeterli tepkiyi verdiği, onlarla oynadığı ve onlara dokunduğu ortamlarda daha fazla gelişiyor. Bir çocuk başkasına zarar vermemeyi şiar edinen bir empatik tarzı, yine duygusal açıdan besleyici aile ortamından edinebiliyor. Akşam yemeğinde veya yatak başı masal veya hikâyelerinde merhameti ana motif olarak sunmak, çocuklarda bu duygunun gelişimini hızlandırıyor. Merhamet kuvvetli bir duygu ve ihtiyaç/ıstırap içinde olanlara ruhumuzun frekansını ayarlayabilmemiz demek. Merhamet, hem sinir sistemlerimize gömülü hem de genlerimize âdeta şifrelenmiş durumda. İş, onu açığa çıkaracak doğru zeminleri, doğru eğitim programlarını ve eğitimleri sağlamakta.

Peki, nasıl geliştirebiliriz merhamet duygusunu? Çok basit bazı alıştırmalarla işe başlayabiliriz. Önce dinlemeyi bilmemiz icap eder.

Dinlemek

Karşımızdaki insanının acısının, bizim de canımızı yakması gerekir. Yaşamın, varoluşun getirdiği bir yükümlülüktür bu. Merhamet, bu noktada kendini belli eder. Karşısındakinin acısını azaltmak için taşın altına elini koyar insan. Ancak öncelikle dinlemeyi bilmek gereklidir. Harekete geçmeden önce, karşındakini varlığının tümüyle dinlemek, ona odaklanmak, onu anlamaya çalışmak gerekir. Karşımızdaki insan dinlemenin bir faydası olmayacağını düşünebilir zaman zaman.

Ancak hakikat öyle değildir. Bir başkası tarafından dinlenmek, anlaşılmaya çalışılmak en büyük ilacıdır ıstırabın. İnsan o zaman bir başkasının kendisine değer verdiğini, kendisi için çabaladığını fark eder. Dinlemek, en büyük paylaşım, en iyi müdahaledir böyle zamanlarda. Böyle zamanlarda kişi karşısındakinin sesine odaklanmalıdır ve kendi iç seslerini susturmalıdır. "Ben" aradan çıkmalıdır ötekini dinlerken. Hedef, sadece anlamaktır; karşıdakinin ıstırabını hissetmektir.

Küçük Hedefler

İnsan karşısındakini anladıktan, onu tamamıyla hissettikten sonra harekete geçmelidir. Karşısında duran insanın ıstırabını hafifletmek için yapılabilecek bir şeyler elbette vardır. Büyük hedefler, ulaşılması güç amaçlar hem gerçekleşmesi zor ve zaman alan hedefler olabilir hem de yeri geldi mi mümkün olmayabilir. O vakit, bir başkasının ıstırabını hafifletebilmek için atılabilecek küçük adımlardan başlamak gerekir. Büyük hedeflere gözünü dikmek, onları gerçekleştiremeyecek insanlar için bir mazeret olarak sayılabilir zaman zaman. Böyle durumlarda insan karşısındakine yardım edebilecek gücünün olmadığını düşünerek kaçabilir. Ancak ötekinin ıstırabına az da olsa merhem olabilecek kadar hayattayızdır aslında. İlla ki maddi yardımlarla sorunu çözmeyi hedeflemek doğru değildir. Merhamet, kendini sadece bir şekilde değil, bin bir şekilde dışarı vurabilir. İnsan bir başkasına Karun'un hazinelerini bağışlayamaz ancak gücü yettiğince bir eksiğinde ona destek olabilir. Bir çocuğun başını okşayabilir mesela, dertli olanın ellerini tutabilir, sırtını sıvazlayabilir. Bildiğini öğreterek paylaşabilir zenginliğini bir başkasıyla. Belki şehirler dolusu insana yardımcı olamaz kimse ancak o şehirde yaşayan bir dertli insana yardımcı muhakkak olabilir. Büyük hedefler seçerek onları gerçekleştiremeyeceğine inanmak, ancak yalan

bir savunmadır. Merhamet, en küçük adımda bile kendini belli edecektir. Istırap çeken, onun bu hâline dahi ihtiyaç duymaktadır.

Olduğunuz Yerden Başlayın

Bir başkasının acısını dindirmek için gözünüzü çok uzaklara dikmenize gerek yok. Elbette, mümkünse uzak mesafelere de elinizi uzatmalısınız. Ancak yardım etmeye şimdi olduğunuz yerden başlayabilirsiniz. Pek çoğumuzun oturduğu semtte yardıma muhtaç insanlar var ve onlar bizlerin merhametini bekliyorlar. Her gün yürüdüğümüz yolda bizden merhamet dileyen kim bilir ne kadar göz var. Sadece insanlar değil, hayvanlar ve bitkiler dahi bizlerden merhamet bekliyor. Onlara verebileceğimiz bir tas su, bir parça yemek bile çok değerli. Onların acısını, açlığını ve üşüyüşünü görmezden gelmek, varoluşun sebebini arayan kalpler için mümkün olamaz. Hepimiz sadece ihtiyacımız kadar olanını kendimize ayırıp geri kalanını onlarla paylaşabiliriz. Bir başka canlının açlığına seyirci kalmaktansa, etrafımızdaki insanları ve lokantaları da yemeklerini onlarla paylaşmaları için teşvik edebiliriz. Merhamet, böylece gittikçe büyüyen bir kartopu gibi devleşecektir. Yakında bir yerlerde başlayarak ve diğer insanları da teşvik etmeye çalışarak bunu başarabiliriz.

Gözlerinizi Istıraptan Kaçırmayın

Acıyı görmemek için gözlerinizi acı çeken insandan kaçırmayın. Ondan kaçmak asla çözüm olmayacaktır. Ona yaklaşmak, o acıyı var olan bütün halleriyle, renkleri, görüntüleri ve sesleriyle hissetmeye çalışmak önemlidir. Aksi halde gözlerimizi acıdan çevirerek, onun ne beter bir dert olduğunu anlayamayız. Öteki insanın gerçekten nasıl bir acı çektiğini

anlayamazsak, ona yardımcı olmaya gerçekten çabalamayız. Televizyonda savaş ve açlık görüntülerini izlemekten kaçarak, insanlara ve hayvanlara yapılan işkencenin görüntülerini kapatarak kendimizi rahatlatamayız. Duymamaya, görmemeye, hissetmemeye çalışmak sadece korkaklık olur. Merhameti yüreğinde taşıyan insan başını öte yana çeviremez. Aksine ıstıraba daha da sokulur, daha da yaklaşır.

Kendinizi Küçümsemeyin

Tek başınıza yapabilecek pek fazla bir yardımınız olmadığını düşünebilirsiniz. Bu dünyada bir etki yaratamayacak kadar güçsüz olduğunuzu kabul etmiş dahi olabilirsiniz. Ancak gerçekte bir tek insan bile çok büyük etkiler yaratabilir; çok büyük değişikliklere sebep olabilir. Neler yapabileceğimizi, nelere yeteneğimiz olduğunu, insanlara hangi şekilde yardım edebileceğimizi öğrenmemiz gerekir. İmkânlarımızı net olarak bilmeliyiz ve o imkânlara göre hepimizin yapabilecek bir şeyleri olduğunu kabul etmeliyiz. Sadece kendi gücümüzü ve yapabileceklerimizi değil, eşimizle, dostumuzla, ailemizle, akrabalarımızla ve toplumumuzla birlikte neler yapabileceğimizi düşünmemiz icap ediyor. Tek başımıza olmaktan ziyade, bir bütün olarak neler yapabileceğimizi düşünmeliyiz. Merhameti hissederek ama hiçbir girişimde bulunmayarak yaşamak doğru değil. Bu yüzden seçeneklerimizi belirlemeliyiz.

'Ben'in Yokluğu

Merhamet, ancak kişinin kendi çıkarlarını düşünmediği bir durumda var olabilir. Istırap içindeki insana bakarken, onu dinlemeye, ona yardım etmeye çabalarken kişinin kendi beklentilerini hâlen yanında tutuyor olması, bu yardımın gerçeklikten uzak olmasına sebep olacaktır. Hâlen kendi çı-

karını, menfaatini düşünen insan, ötekinin acısını henüz anlayamamış; ona kulak kabartamamış demektir. Bu durumda ona yardım etmek demek, bu yardımın karşılığında kişinin bir şekilde kendini tatmin etmesi demek olur. Beklenti hâlen vardır. Merhamet, bu ortamda asla var olamaz. Öyleyse kendi çıkarımıza en ufak bir getirisi olan herhangi bir yaklaşımın ve müdahalenin merhametle alakası yoktur. Yardım etmek isteyen, karşısındakinin acısını hafifletmek isteyen, kendi benliğini bir müddet bu birlikteliğin dışında tutmalıdır.

Pratik Öneriler

1. **Evde merhamet:** Çocuklar anne babaları tarafından merhamet öyküleriyle büyütülebilir. Ev bir merhamet yuvasına dönüştürülebilir. Ebeveynler çocuklarını, hayatın kırılganlığının aşikâr olduğu yerlere (darülacezeler, hastaneler, mezarlıklar) götürebilir ve onlarla bu konuları konuşabilir.
2. **Okulda merhamet:** Okullarda merhamet odaları kurulabilir. Bu odalarda acı veren ve acı çeken buluşturulabilir. Bir başkasının canını yakan olan bir öğrenci, bu odada diğerinin duygularını dinler ve özür dilemeyi öğrenir. Dramalarla yıl boyu merhametin önemi vurgulanır. Örnek olaylar üzerinden öğrenciler merhamet konusunda tartıştırılır.
3. **Toplumda merhamet:** Mevcut TV dizilerinin pek çoğu, dünyayı bize olduğundan çok daha karanlık ve kasvetli gösteriyor. İnsanlar bu dizilerden kimseye güvenilmemesi ve merhametten maraz doğacağı yolunda bir mesaj alıyor. Dizi yapımcılarıyla kötücül mesajların süzülmesi konuşulabilir. Merhamet eksenli dizilere önayak olunabilir. Toplumsal bir proje olarak merhamet odaları, toplum içinde ezen-ezilen ilişkisi kurmuş kesimleri bir araya getirerek bir buluşma zemini yaratabilir.

4. **Siyasette merhamet:** Siyasetin sert ve dışlayıcı üslubu, daha içerici, yok saymayan bir üslupla yer değiştirebilirse toplum da rahatlar. Sert üsluplar toplumda olumlu bir yankı bulmuyor, insanları daha fazla kutuplaştırıp düşman kılıyor. Siyasetin merhametle buluşmasının bir diğer veçhesi de, merhamet eylemlerinin siyasetin olmazsa olmaz bir amacı kılınmasıdır. Her insanın saygınlığının tescil edilmesi bunun bir adımıdır. Çatışma noktalarında farklılıklar kadar benzerlikler de dile getirilir. Ötekini kendi farklılığı içinde kabullenmek, onu kendimize benzetmemeye çalışmak, merhametli siyasetin en önemli unsurlarından birisidir.

Her bir insan merhamet neferi olduğunda, herkes merhamet için koşuşturduğunda, bir diğerine ışık taşıdığında; dünya daha güzel, daha aydınlık bir yer olacak.

Daima Merhamet*

İş, sadece derinimizde saklı duran merhamet hazinesini, Cenab-ı Hakk'ın bizim kalplerimize yerleştirdiği ve resulleriyle bize öğrettiği o derin hazineyi, o büyük bilgeliği açığa çıkarabilecek gayret ve cesareti gösterebilmekte.

Dünyamız merhamet eksikliğinden can çekişiyor. Çevre, tabiat kirleniyor. 100 sene sonrasını tahayyül edemez boyutlara gelmiş durumdayız. Tabiatın kirlenmesi, tabiatın bize artık eski güzelliğini sunamaz olması da insanın merhametsizliğinin bir tecellisi. Çünkü biz Seyid Hüseyin Nasr'ın deyimiyle tabiata bir ana gibi davranmıyoruz. Onu istismar etmeye yönelik bir iştihanın kurbanı hâline getiriliyoruz.

İnsan ilişkilerine baktığımız zaman, ilişkilerde büyük bir yıkıcılığın hâkim olduğunu görüyoruz. Körpecik yavrular nasıl bir kötülüğün eseri olduğunu kavrayamadığımız bir şekilde cinayete kurban gidiyor. Evladın anaya, ananın evlada emniyeti kalmadı. Bütün bunlar, merhamete günümüzde ne kadar fazla ihtiyaç duyduğumuzu bize bir kez

---

* Nisan 2011 Kutlu Doğum Haftası Açılış Konuşması, Ankara

daha gösteriyor. Gazetelerin üçüncü sayfalarında yer alan haberlerle ilgili olarak bazı Batı memleketlerinde şöyle güzel bir uygulama yapılıyor; hafta sonları iç burkan haberler bir süreliğine tatil ediliyor ve insanlara sadece güzel ve olumlu haberler veriliyor. Ben bir psikiyatri uzmanıyım, memleketimizde, özellikle kimi ticaret kanallarının haber bültenlerini izlemeye takat yetiremiyorum. Onları izlerken içim burkuluyor ve 'Hakikaten nasıl bir dünyada yaşıyoruz?' sorusuna cevap veremiyorum. Ruh sağlığı zaten gerginlikle malul olan pek çok insan; bu haberleri izledikleri, gazetelerin üçüncü sayfalarına ve belki bütününe baktıkları zaman çok emniyetsiz, vahşi, insanın kurdu olduğu bir dünyada yaşadığımız izlenimini ediniyorlar. Bir Latince atasözü vardır; '*homo homini lupus*', 'insan insanın kurdudur'. Bizim medeniyetimiz ise bize bunun tam tersini söylüyor. İnsan insanın kurdu değildir, insan insanın yurdudur.

Hz. Resul '*kendisi için istediğini başka bir kardeşi için istemedikçe kişi tam, kâmil mânâsıyla iman etmiş olmaz*' diyor. Bir diğerkâmlık felsefesi var bizim genetik kodlarımızda. Pek çok insan maalesef merhamet kavramı ile acımak kavramını birbirine karıştırıyor. Acımak dediğimiz şey bir lütufkârlık barındırıyor içinde, bir yukarıdan bakış, bir kibir; 'ben daha yukarı bir konumdayım ve daha aşağıda olan sana acıyorum'. Hâlbuki merhamet böyle bir şey değil. Merhamet bize söylendiği üzere bizim onu vermekle zaten şifa bulacağımız bir şey. Yani merhamet aslında ilahi özümüzün insan ilişkilerinde yansımasından, tecellisinden ibaret. Merhamet eden aslında o anda merhamet ediliyor demektir. Merhamet verene, o anda merhamet verdiği kişi tarafından merhamet veriliyor demektir. Merhamet duygusunu acımak duygusundan ayırabilmek lazımdır. Merhamet bir başkasıyla birlikte ıstırap çekebilmek demektir, merhamet bir başkasının ıstırabını hücrelerinde

yaşamak demektir, onun ıstırabıyla benim de inleyebilmem demektir.

Günümüzde en çok bu diğerkâmlık ahlâkına ihtiyacımız var. Çünkü 'adam sen de'ciliğin had safhaya vardığı, gemisini kurtaranın kaptan sayıldığı, 'bana dokunmayan yılan bin yaşasın' felsefesinin maalesef yürürlükte olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Katliamların haddi hesabı yok. İnsanlar kolaylıkla birbirlerine kıyabiliyorlar. Böyle bir dünyada ötekinin iniltisini, acısını hissetmenin, ötekinin ıstırabıyla ahlâklanmanın ne kadar önemli olduğu ortada. Bizler başkasının ıstırabıyla, başkasının iniltisiyle hemdert olabiliyorsak, onunla ahlâklanabiliyorsak, kâmil mânâda insanlık yolunda yürüyoruz demektir.

Sadece kendi nefsi, kendi egosu, kendi refahı için yaşayan insanın insanlığından bir şeyler eksiktir. Mânâ dünyasında kendini yerli yerine oturtamamış bir insandır o. Hepimiz ancak kendimizden daha yüksek bir amaca yönelebildiğimiz zaman daha kâmil insanlarız. Kendimizden daha yüksek bir amaca, yani bizimle beraber solmayan, yitmeyen, Hz. İbrahim'in kıssasında dile getirdiği gibi batmayan bir ülküye yönelmek zorundayız. Yani inandığımız, hizmet ettiğimiz değerler; bizim yok oluşumuzla birlikte zail olmamalı, yok olmamalı. İşte böyle bir dünyada iki seçenek var önümüzde: Ya merhameti seçeceğiz, merhamet yolunda ilerleyeceğiz ya da 'gemisini kurtaran kaptan', 'altta kalanın canı çıksın' diyecek ve zalimane bir anlayışı benimseyeceğiz. Zalimane anlayış bize şunu söylüyor: 'Altta kalan altta kalmayı zaten hak etmiştir'. Bunun adı bilimsel literatürde *Sosyal Darwinizm*dir. 'Güçlü olan ayakta kalır' diyor bize, zaten düşen, zayıflayan bunu hak ettiği için oradadır. Dolayısıyla onun sırtına binip çıkmakta bir problem yoktur. İşte bizler, merhamet ahlâkıyla,

merhamet donanımıyla böylesine zalimane bir anlayışla mücadele edeceğiz. Yani hep söylenildiği gibi gücün hakkına karşı hakkın gücünü savunacağız. Güç; silahıyla, bilimiyle, çeşitli metotlarıyla galip gelmiş olabilir ama sonunda asla var olamaz, adalete yaslanmayan hiçbir güç/görüş, hiçbir medeniyet sonsuza dek kaim olamaz. Geçici bir süre zaferini ilan eder fakat sonra insanlığın gösterdiği dirençle tarihin sahnesinden silinir gider. Kâinatın sadece güçlü olanın ayakta kaldığı bir çerçeve, çevre olduğunu söyleyen dünya görüşünün aksine kâinatta sadece yardımlaşan organizmaların hayatta kaldığını söyleyen bir başka bakış da vardır. Bu bakış bize kâinattaki bütün varlıkların birbirine görünmez merhamet bağlarıyla bağlantılı olduğunu, birimizin iyiliğinin diğerinin de iyiliği olduğunu fısıldıyor. Yani kâinatta birimizin iyiliği ötekinin de iyiliğine yarayabilir. İnsanoğlu birbirine bağımlı bir varlıktır. İnsanoğlu ve nebatat olsun hayvanat olsun tüm mevcudat; birbirinden beslenen, birbirinden imdat isteyen varlıklardır. İşte bize bu görüş diyor ki; kâinatta güçlü olan ayakta kalır önermesi çok doğru değil. Dinozorlar çok güçlüydü ama yok oldular. Demek ki kâinatta yardımlaşmayı becerebilen, birbiriyle çok güzel ekosistemler oluşturan, dolayısıyla birbirine veren ve alabilen organizmalar ayakta kalıyor. İşte bizler galiba bu felsefeye, bu ahlâka, bu diğerkâmlık anlayışına hizmet etmek zorundayız. Yani, insanın insan kurdu olduğu, varlığın varlığa kurt olduğu değil, varlığın varlığa yurt olduğu, insanın insana yurt olduğu bir anlayışa hizmet etmek zorundayız.

'Merhamet ötekiyle beraber acı çekmektir' dedim, merhamet bu bakımdan bir empati duygusunu da içinde barındırır. Yani ötekini anlayabilmek, ötekinin çarıkları içine girip o çarıklar içinde, Kızılderililerin ifadesiyle, millerce yürüyebilmeyi gerektirir. Ama empati duygusunu aşan bir şeydir merhamet. Çünkü merhamette aksiyonerlik vardır. Siz sadece bir insan

için üzülür, onunla beraber acı çeker fakat hiç kımıldamazsanız, hiç hareket etmezseniz o merhamet eksik kalır. Merhamet aksiyonerdir. Bize de aksiyoner olmak zaten öğretilmiştir. Bizim dinimiz bize her zaman hayrın ve iyiliğin peşinde koşmayı vaaz eder. '*Kıyamet suru üflendiğinde dahi elinizde bir fidan varsa gidip bunu dikiniz*' buyurur Hz. Peygamber. Bu ne kadar büyük bir davettir, ne büyük bir çağrıdır. Her zaman oluş üzerine olun, her zaman gayret üzerine olun, her şey kopup bitecek olsa dahi umuttan vazgeçmeyin, umuttan feragat etmeyin demektir bu. İşte merhamet de bizi eyleme çağırır, komşumuzun açlığı bizi eyleme çağırır. *Komşusu açken tok yatan bizden değildir* çünkü ötekinin sıkıntısı bizi eyleme çağırır, hemdert olmaya çağırır.

Dünyanın daldığı ve Türkiye'nin de maalesef içinden geçtiği ruhsal kriz, *narsisizmin krizi*dir. İnsanların, toplulukların sadece kendilerini değerli saymaları ve başka insan kardeşlerini, başka varlıkları değerli saymama krizidir. 'Ben gider gücümü gayri meşru da olsa her yerde kullanabilirim' diyenler dünyada meşruiyet krizi yaratıyorlar, bir merhamet, bir ruh krizi yaratıyorlar. Nasıl ki bir insan güçlü olmak hasebiyle başkasının hakkını iktisap edemezse; hiçbir devlet, millet veya organizasyon da masumlar üzerinde terör uygulayamaz. Masumların üzerinde kayıtsızca kendi hükümdarlığını yürütemez. 'Sadece ben ve benim çıkarlarım öndedir, benim kabilemin çıkarları dışında hiçbir çıkar önemli değildir, insanların genel çıkarı önemli değildir, ahlâk kaideleri önemli değildir' demek, dünyayı yangın yerine çeviren narsistik ahlâkın ekmeğine yağ sürmektir. Bunun örneklerine Bosna'daki savaşta rastladık, Ruanda'daki savaşta rastladık, Irak'ta rastladık, en son Gazze'de çocukların üzerine fosfor bombaları yağdırılırken yaşadık. 'Başka insanların hayatları kayda değmez, sadece ben ve benim kabilemden olanların hayatları önemlidir' diyen insanlar

merhametin temeline dinamit koyarak insanlığımızı tehdit etmektedirler. İnsan olmanın bilgisini tehdit etmektedirler.

Sosyal psikoloji çalışmalarında çok enteresan bir veri vardır. Herkesin kendisini sigaya çekmesini gerektiren bir veridir bu. Bize şunu söyler pek çok çalışma; bizler kendimizden saydığımız insana karşı merhamet etmekte çok mahiriz, kendimizden, bizden saydığımız insanları seviyoruz, onaylıyoruz, onların hatalarını görmezden geliyoruz, onlara merhameti kolaylıkla gösterebiliyoruz. Ama farklı saydığımız, hasım saydığımız, düşman saydığımız insanlara karşı aynı merhameti gösteremiyoruz. Onlara karşı o kadar toleranslı değiliz, onları affetmek istemiyoruz, onların hatalarını büyütüyoruz kolaylıkla. İşte merhamet, yaratılmış her şeye merhamet edebilmek demektir. Kalbimizin o kadar kuşatıcı olmasıdır ki Hz. Resul'un söylediği gibi '*ya rabbi onları affet çünkü bilmiyorlar*' diyebilmektir. Gözyaşları yüzünden süzülürken, eziyet görmüşken, horlanmışken bunu söyleyebilmektir.

İnsanın en çok canı yandığında merhamet edebilmesi, işte bu, çok büyük bir yükseliştir. Çünkü canımız yandığı zaman biz öfke duyarız, intikam almak isteriz, biz de karşımızdakinin canını yakmak isteriz. Bu çok basit bir psikolojik kaidedir. Ancak intikamla, bir misillemeyle içimizin soğuyacağını düşünürüz. Bu yüzden de dünya maalesef öfkeden geçilmiyor. Birbirini hiç tanımadan öfkelenen insanlar silahlarını çıkarıp ateşleyebiliyorlar, birbirini tanımayan insanlar muhayyel korkular yüzünden birbirini kesebiliyorlar, karşılıklı ıstırap çektirebiliyorlar. Öfkeyi dizginleyebilmek, merhametin olmazsa olmaz koşullarından bir tanesidir.

Merhamet, senin mutluluğun olmazsa benim de mutluluğumun olmayacağı bilgisidir. İnsanın kendi sınırlarının ötesine varmasıdır. Sadece kendisi için değil, başkaları için de

var olduğumuzu hissettiğimiz zaman çok kuvvetli bir canlılık hissi yaşarız. Bugün Batı toplumunda ruhun ölümünden, kronik sıkıntının batı toplumunun yaygın haleti ruhiyesi hâline geldiğinden bahsediliyor. Yine de bizim toplumlarımızı çok canlı kılan bir şey var; insan ilişkileri. Bizler yardım etmeyi seven toplumlarız, bizler dost elinden gel olmasa da giden toplumlarız. Kalpten kalbe yolu bulabilen insanlarız. İşte bu, toplumumuzu her şeye rağmen güçlü, dayanıklı, canlı kılmaya devam ediyor. Merhamet, içimizde bir yerlerde sönmeye yüz tutmuş, insanlık kandilini yeniden tutuşturan ve bizi en temel hâlinde insanlığımıza geri çağıran bir duygu.

Şimdi Batı toplumlarında komplo nazariyatı had safhada merhamet konusunda. Diyorlar ki iyilik, merhamet hissi boş yere galip gelmez, insan, merhamet edecek bir fırsat ya da kişi arıyorsa aslında kendini alkışlatmak ihtiyacındadır. Yani bir şekilde kendine bir övgü düzmek istiyordur. Kendini iyi hissetmek istiyordur. O yüzden merhamet göstermeye soyunuyordur. Yani merhametin kendiliğinden veya Allah'ın rızasını gözeterek kendi başına bir eylem olabileceğini kabul etmeyen bir düşünce. Komplocu, insanın baştan kötü bir varlık olduğunu varsayan bir düşünce. Bizse bu anlayışa karşı insan fıtratının temiz ve berrak olduğunu ve daha sonra kirlendiğini düşünüyoruz. İlk günah fikrinin aksine insanın fıtratında, varoluşunda merhametin zaten kodlanmış olduğunu söylüyoruz. Çok enteresan, psikoloji bilimi de bize bunu söylüyor. Yaklaşık 20-30 yıldır merhamet kavramı üzerine çalışmalar yapılıyor ve bu çalışmalar, merhamet duygusunun köklerine bakıldığı zaman bizlerin, insan olarak beynimize, ruhumuza ahlâkın kökeni empatinin, kodlanmış olarak doğduğumuzu gösteriyor. Yeni doğan bir bebek başkasının ağlayışına, sesine, iniltisine hemen cevap veriyor.

Çocuk koğuşlarında kalmış olanlar görmüştür. Özellikle yeni doğan koğuşlarında, -ben de Hacettepe Tıp Fakültesi'nde bir aylık intörnlüğümü yeni doğan koğuşunda yapmıştım- bir çocuk ağlamaya başladığında diğerleri o ağlayışa bir ağlayışla cevap verirler. İnsan bir başkasının ıstırabını hissetmeye ayarlı bir varlıktır. Geçtiğimiz yıllarda, ilginç bir buluş yapıldı. '*Ayna nöron*' denilen bir kavram, özellikle sinir bilim literatürüne girdi. Çok enteresan bir şey bu. Kişi karşısındaki insanın çektiği ıstırabı yüzünden hissettiği anda ıstırabı çekenin beyninde harekete geçen hücrelerin aynısı, kişinin beyninde de harekete geçiyor. Ayna nöronlar, yani insan beyni, karşısındakinin ıstırabını hemen hissediyor ve aynı anda ona bir cevap veriyor. Istırabı çekenin beyninde ateşlenen, harekete geçen sinir hücrelerinin aynısı karşısındakinin beyninde de harekete geçiyor. Bu çok büyük bir buluş. Bu buluş bize empati duygusunun, başkasını anlamanın insanın ruhuna zaten kodlu olduğunu, insanın Rahmani bir varoluş üzerine yaratıldığını söylüyor.

Peki, hâl böyleyken ne oluyor da bizler bazen büyük zalimlere, acımasız kişilere, çok kıyıcı insanlara dönüşüyoruz? Bu durum, merhametin dünyamızda geçer akçe bir değer olmaktan, insanlığı aydınlatıcı bir değer olmaktan maalesef kültürel koşullanmalarımız vasıtasıyla geri bıraktırılmasından kaynaklanıyor. Kültürler bazen merhameti özendiriyorlar bazen de insanları merhametsizliğe teşvik ediyorlar. Kültürler bazen gücün hakkını öne sürüyorlar bazen de hakkın gücünü öne sürüyorlar. İşte bizler bir merhamet medeniyetinin vârisleri ve bir merhamet peygamberlerinin takipçileri olarak merhameti baş tacı etmek ve onu her yerde, her zaman daha fazla konuşmak zorundayız.

Merhamet bende olan bir şeyi başkasına vermek değildir. Merhamet bir başkasını çok iyi anlayabilmem, çok iyi his-

sedebilmem, ona yardım edebilmek için bütün hücrelerimle harekete geçebilmem demektir. Bir aksiyonerliktir merhamet, biraz önce dediğim gibi. Dolayısıyla bunu sanki sosyal devletin icaplarına aykırı bir şeymiş gibi sunamazsınız. Siz fevkalade sosyal bir devlet kurabilirsiniz fakat bir evladın anaya merhametini onun yüreğine koyamazsınız. Bunun için yaygın öğretim gerekir ve bu yaygın öğretim ancak yuvalarımızda başlar, okullarımızda devam eder, televizyonlarımızda yankı bulur, basınımızda dillendirilir ise toplumsal hayatta bir seferberliğe dönüşebilir. Hepimiz dünyayı emin bir yer olarak bilmek istiyoruz. Hele çocuklar, en çok onlar bu dünyayı emin bir yer olarak bilmek istiyorlar.

Buradan meselenin asıl kısmına girebilirim zannediyorum. Çünkü özellikle gazete haberlerine baktığımız zaman, merhamet eğitimine her şeyden daha fazla ihtiyaç duyduğumuz bir zaman diliminden geçtiğimizi görüyoruz. Bir defa merhametin hükümferma olabilmesi için her insanın eşit değer taşıdığı bir dünyaya erişebilmemiz gerekiyor. Bu değere saygı duymamız lazım. Yani sen şu bu olduğun için değil, şu dine ve ya bu dine, şu ideolojiye veya bu ideolojiye sahip olduğun için değil, sadece yaratılmış olduğun için, sadece insan olduğun için, sadece emanet sana da tevdi edildiği için saygıya müstahaksın. '*Senin saygınlığın benim nazarımda her zaman tescil edilmiştir kardeşim*' diyebilmek. Evet, merhamet sahipleri, diğerlerinin yaşadığı ıstırabın ne kadar acı verici olduğunu tahayyül edebilen insanlardır. Merhamet sahipleri ötekinin acısıyla acı duyan ve onun acısıyla ahlâklanan soylulardır ve adalet ancak merhametle kaimdir. Etrafımızda ıstırap çeken insanlarla ne kadar ilgilendiğimiz, kalbimizi onların iniltisine ne kadar açtığımız, ruhumuzun ve içinde yaşadığımız toplumun ne kadar sağlıklı olduğunun bir aynasıdır.

Yıllar evvel bir psikiyatri kongresinde bir Alman meslektaşımı dinliyordum, çok güzel bir cümle söyledi ve o cümle benim zihnimde bir yerde asılı kaldı: 'Bir toplumun uygarlık seviyesi, içindeki en zayıf üyelere nasıl davrandığıyla ölçülür'. Bizler içimizde en zayıf olan insanlara, en korumasız olan insanlara nasıl davranıyoruz? 'Onların saygınlıklarını tescil ediyor muyuz, onların da bu toplumda güzel bir şekilde kendilerini temsil edebilmelerine imkân tanıyor muyuz, tanımıyor muyuz?' Bu soru çok mühim bir soru. Evet, hayatı benim hayatımdan çok farklı olan onu, dinlemeye değer buluyor muyum? Istırap çekenlerin sesini en dikkatli, en duyarlı hâlimle dinlemeliyim ki onun ihtiyaçlarını anlayabileyim. Merhamet, özü itibariyle diğer canlılar için, diğer insanlar için dünyayı emin bir yer kılmaktır. Çocuklar merhamet duygusuyla, şefkat duygusuyla büyütülürlerse dünyayı emin bir yer olarak bilirler ve etraflarındaki insanları da güvenilir insanlar olarak görürler.

Bazı insanlar vardır, hayatı hep bir tedirginlik duygusuyla yaşarlar ve hayatın darbelerinin, insanların darbelerinin nereden geleceklerini düşünürler. Bu durum, çocukluk çağındaki yetiştirilme tarzıyla, anne babalık tarzıyla çok alakalı bir şey. Ana baba bu çocuğa yeterince ilgi, sevgi, şefkat ve yeterince merhamet verebildiyse o çocuk güvenli bağlanma dediğimiz bir hal üzerine büyür. Anne ve babasından dünyanın korkulacak bir yer olmadığını öğrenir ve dünyayı; yerleşilebilecek, sevilebilecek, insanlara istinat edilebilecek, emniyet edilebilecek bir yer olarak telakki eder. Oysa çocukluğunda yeterince sevilmediği için annesine güvenli bir biçimde bağlanamayan çocuk, dünyayı tekinsiz bir yer olarak algılar ve savunma mekanizmalarını harekete geçirir. Bu savunma mekanizmalarının iki temel bileşeni vardır, birincisi, agresyon, şiddet, diğeri de endişedir. Endişeli bir varoluşla bakar hep dünyaya, hayatın

bir diğer sillesinin nereden geleceğini bekler, ya da 'onlar bana vurmadan saldırmadan, ben mazlum olmadan, zalim olayım ve ben vurayım' diye düşünür. İşte öfke saldırganlık kurallarının en temel olanlarından biri *frustrasyon-agresyon hipotezi* denen hayal kırıklığı ve saldırganlık varsayımıdır. Hayal kırıklığına uğrayan insanlar, içlerindeki öfkeyle baş edebilecek bir yöntem bulamadıkları zaman, kolaylıkla saldırganlığa yönelebilirler.

Öteki sesleri dinleyebilmek, ötekinin sesini içine alabilmek, ötekinin sesini içine alarak zenginleşmek ve gelişmek insan tekâmülü için olmazsa olmazdır. Ümidi diri tutan şeylerden birisidir merhamet. Bir başkasının ıstırabına kendimizi açmamız ve karşımızdakini insan olarak tanımamızdır.

Şimdi bütün bu duyguları çocuklarımıza nasıl aktaracağız? Merhamet evde, anne ve babada başlar. Günümüz toplumunda maalesef merhameti var kılabilecek yakınlığı kaybediyoruz. O yüzden merhamet sevdiklerimize zaman ayırmakla başlar. Zaman ayırarak, onlarla zamanı paylaşarak çocuklarımıza sevilesi ve değerli varlıklar olduklarını hissettireceğiz. Yani çocuklarımız, bu dünyadaki varlıklarının bir kıymeti olduğu bilgisiyle büyürlerse, kıymet vermeyi de öğreneceklerdir. Merhametsizliğin en zalim biçimlerinden biri, kendi nefsine karşı kıyıcılık ve merhametsizliktir. Bazı insanlar çocukken çok gaddar anne babaların elinde büyürler ve onların bir türlü kendilerini beğenmeyen seslerini içlerine alırlar, o sesler içlerinde sürekli deveran eder. Her meslekten, her yaş grubundan insanları dinliyorum. Diyor ki; 'ben ne yapsam boş, zaten hayatta işe yaramazın tekiyim, bir şey yapamam'. İnsanı acizleştiren, kötürüm eden, felç eden bir duygu. İçeride bir ses sürekli sen yapamazsın, sen başaramazsın diyor. İşte maalesef merhametsizlikle büyüyen çocukların en temel sıkıntılarından biri bu. Bazen o iç sesi kısmak, terbiye etmek gerekir.

Evde merhamet, çocuklarımıza, sevdiklerimize zaman ayırabilmek demektir, onlar için orada olabilmek, var olabilmek demektir. Günümüzün modern toplumunda var olabilmek, bir başkası için, bir dost için orada olabilmek imkânı giderek kayboluyor. Hepimiz cep telefonu zırıltısıyla bir sohbeti bölmeye çok hazırız. Kendimize sakladığımız anlar olmalı, oraya tuş sesi, bilgisayar oyununun sesi, cep telefonu sesi karışmamalı. Ailenin sadece birbirini dinlediği birbiriyle konuştuğu zamanlar olmalı. İşte merhametin en önemli bileşenlerinden birine geliyoruz burada, merhamet eğitimine: Dinleyebilmek, bir başkasını dinleyebilmek. Bugün Batı toplumlarında samimiyetin ölümünden bahsediliyor. Deniliyor ki: 'Batı toplumunda bir şey paraya ve güce tahvil olmuyorsa ona zaman ayrılmıyor'. Dolayısıyla annelik de değer kaybediyor. Artık kadınlar doğurmayı sevmiyor çünkü anneliğin kariyere engel olduğunu düşünüyorlar, insanlar dostluklarla uzun zaman kaybetmek istemiyor çünkü çalışmaları, bir şey üretmeleri lazım. Yani sabaha kadar bir dostun evinde çay içerek sohbet etmek, değişik ufuklara kanatlanmak, sanki artık fuzuli bir şeymiş gibi algılanıyor. Oysa orada olabilmek, dostunu can kulağıyla dinleyebilmek merhametin ana bileşenlerinden biri.

Bir diğeri, çocuklarımıza ahlâki zekâyı kazandırmaktır. Bu yeni bir kavram. Bizler bugüne kadar hep analitik zekâ üzerinde durduk. Analitik zekâ dünyada işlemleri nasıl daha iyi yapabileceğimizi, akademik başarıda ne kadar daha iyiye gidebileceğimizi bir ölçüde bize veriyor. Evet analitik zekâsı yüksek olan insanların akademik olarak daha başarılı olmalarını bekliyoruz. Ama tek başına akademik ya da analitik zekâ dünyanın problemini çözmeye yetmiyor. Hepimizin sosyal, duygusal zekâya ve bütün bunların önünde ahlâki zekâya ihtiyacımız var. Ahlâki zekâ ötekine yardım edebilme, duyguları iyi okuyarak başkasıyla hemdert olabilme yeteneği demek.

Bugün bizler maalesef modern toplum çocuklarını sadece kendi iyisini gözetmesi, başka çocukları önemsememesi, yalnızca kendi başarısını gözetmesi üzerinde koşullandırıyoruz. Bir çılgınlık hâlinde pek çoğumuz çocuklarımızı sınavlara sokuyoruz, onlardan sınavlarda çok başarılı olmalarını bekliyoruz ve bir yarışmacı kültürü içinde onları güçlü olanın ayakta kaldığı bir yarışın içinde tutuyoruz. Gazetelerimize baktığımız zaman başarı öyküleri olarak çok para kazanan, çok servet biriktirmiş insanları görüyoruz.

Geçtiğimiz günlerde Londra'da bir kongreden dönüyordum, bir İngiliz gazetesi aldım. O kadar güzel bir şey yapmışlardı ki hayranlık duydum, 'keşke bizim gazetelerimiz de böyle bir şey yapsa' dedim. İngiliz toplumunun en başarılı altmış kişisi diye bir liste yapmışlar. Bu listede ilim adamları, aktrisler, gitmiş yoksul mahallesinde bir merhamet eyleminde bulunmuş, başka insanlar için toplumsal duyarlılık faaliyetleri düzenlemiş, insan ve tabiat için cansiparane çalışmış insanlar var. Altmış insan da toplum için bir şeyler yapmış, kamusal iyinin ve merhametin peşinden koşmuş. Neden başarı öyküsü olarak merhameti yaygınlaştırmayı koymuyoruz insanların önüne? Neden daha merhametli insanları, insanlığa hizmet eden insanları başarılı saymıyoruz? Neden sadece kendine hizmet etmiş olan insanlar daha başarılı kabul ediliyor? İşte bizim topyekun bir dünya görüşü tazelenmesine ihtiyacımız var. Merhamete daha saf, daha güzel bir nazarla bakabilmek için lütfen alıcılarımızla oynayalım.

Camiler merhametin cisimleştiği, oradan şehre yayıldığı odaklar olmalı. Öyle ya, camilerimiz neden buluşma, anlaşma, birbirimizle dertleşme yerleri olmasın? Birbirimizin sorunlarına çözüm aradığımız buluşma yerleri neden olmasın, isminde ima ettiği fonksiyonu yerine getirmesin? Bir dostum yıllar

önce büyüttüğü çocuklarıyla çok güzel bir merhamet eylemi yapardı. 'Çocukları alırdım' derdi, 'iki üç yaşlarından itibaren Süleymaniye'ye götürüp, bırakırdım onları Süleymaniye'nin halılarının üzerinde. O mabedin ruhaniyetini içlerine çekerek büyüsünler. Hangi kültüre, hangi koordinatlara, nereye, hangi dünyaya ait olduklarını bilerek büyüsünler. Bazen "bu çocukları niye buraya getiriyorsun?" diye cemaatten bana kızanlar oluyordu. Ben de, çocuklar bu camiyi şimdi teneffüs etmeyeceklerse ne zaman buraya alışacaklar, diyordum'.

Mesela çocukları camilerimize sokalım, onların orada o havayı teneffüs etmelerine izin verelim. Bu da merhamet eğitiminin bir parçası olabilir. Yıllar evvel bir dünya psikiyatri kongresine katılmak için Hamburg'daydım ve kongre heyeti beni bir Protestan rahibin evinde misafir etti. Orada gördüğüm şeyi hiç unutamıyorum. Bu Protestan rahip ve rahibe, kilisenin bütün vazifelerini yapmanın yanı sıra sosyal olarak çok aktif kişilerdi. Yani yaralıları, yaşlıları, sıkıntılı insanları hastaneye yetiştirmek, mahallede etkinliklerin öncüsü olmak gibi misyonlar edinmişlerdi. Bu misyonları dinî hayatın içine sokmaya gayret ediyorlardı ve çok bilinçli insanlardı. Camiyi bir merhamet merkezi olarak hayatın içine daha fazla sokmayı düşünmeliyiz. Hakikaten toplumumuzun önemli bir kısmı manevi eğitimini Cuma hutbelerinden, camideki etkileşimlerden alıyor. Dolayısıyla bir merhamet merkezi olarak camilerimiz, görevlilerimiz daha aktif olabilir. İmamlarımız mahallenin derdiyle dertlenen insanlar hâline gelebilir. Daha aktif, toplumda daha öncü roller üstlenebilir. Toplumda merhametin neşvünema bulması çok önemli. Bakıyorsunuz bazı televizyon dizileri tamamen merhametsizliği yaymak üzere kurulmuş gibi bir izlenim uyandırıyor. Topluma hakikaten çok büyük kötülük yapıyorlar. Bu televizyon dizilerinden Türkiye'yi okumaya çalışacak birisi 'Türkiye'nin çok zalim,

vahşi insanların yaşadığı barbar bir ülke olduğu izlenimine kapılır. Televizyon yayıncılarının da hakikaten üzerine düşeni yapmaları gerekir. Güzelliği ve iyiliği yayan bir televizyon dizisinin de akisleri çok büyük olabilir, kötülüğü şerri yayan bir dizinin de akisleri çok fazla olabilir.

Nihayet siyasette merhamet; siyasetin sert ve dışlayıcı üslubu, daha içerici bir üslupla yer değiştirebilirse toplum da rahatlar. Ötekini kendi farklılığı içinde kabullenmek, onu kendimize benzetmeye çalışmamak, merhametli siyasetin en önemli unsurlarından biri olabilir. Benim merhamet eğitimiyle ilgili çok pratik bir önerim var: Çocuklarımızın ellerinden tutalım ve onları hayatın kırılganlığının çok cisimleştiği, kendini çok gösterdiği yerlere götürelim. Mesela çocuklarımızı kanser koğuşlarına götürelim, hayatın nasıl bir şey olduğunu anlasınlar. Çocuklarımızı mezarlıklara götürelim, hayatın bir sonu olduğunu fark etsinler. Çocuklarımızı darülacezelere, akıl hastanelerine götürelim, aklın da bir sınırı olduğunu fark etsinler, insanın çaresiz düşebileceğini fark etsinler. Yoksul insanlara yardım faaliyetlerinde çocuklarımıza şimdiden sorumluluklar, görevler verelim. Mahallemizde yoksul insanlar varsa yardıma çocuklarımızla birlikte gidelim. Onun çocuğuyla çocuğumuzun arkadaş olmasını, oynamasını, yarenlik etmesini sağlayalım. Böylelikle çocuklarımızı sadece kendileri için bir şeyler isteyen varlıklar olmaktan kurtarırız. Dünyanın kırılganlığını, hayatın geçiciliğini, ölümün ve hastalığın mukadder olduğunu gören çocuk, empati duygusunu, merhamet duygusunu atıl bırakmaz, geliştirir. Empati ve merhamet duyguları işlendikçe gelişebilen duygulardır. İnsanın içinde hakikaten pek çok olumlu duygu, tekrar tekrar yapmak suretiyle gelişmektedir. O yüzden biz bugün iyiliğin yapılarak gelişeceğini, yoğunlaşacağını söylüyoruz. Taptuk'un Yunus Emre'ye odun taşıtması hadisesi şimdi daha anlamlı geliyor:

Çünkü temrinle, gayretle merhameti geliştirebilirsiniz. Güzel bir şeyi hep ve daima yapmaya gayret eden insan, merhamet yolunda bir mesafe kazanıyor.

Bu toplumun şifası için, süregiden toplumsal çatışmaların bir son bulması için, birbirimizi, değiştirmeye çalışmadan, kendi gerçekliklerimiz içinde anlamamız gerek. Bunun için merhamet odaları kurabiliriz. Merhamet odası şu demek; acıyı çekenle acıyı çektirenin buluştuğu, konuştuğu yer. Çünkü merhametin asli bileşenlerinden bir tanesi de affedebilmek. Affedebilmek demek, kin tutmamak demektir. Unutma, ama kinini de tutma, salıver gitsin. İçimde o kini tutmuyorum, bırakıyorum, o kinle yaşamaya mecbur değilim. İçimde öfke, nefret, kin olmadan da var olabilirim. Affettiğim kişiye 'sen bu kötülüğün bir parçası olamazsın, sen bundan daha fazlasısın' diyorum. 'Allah senin kalbine bir merhamet duygusu verebilir, gerçi vermiştir. Yeter ki sen onu kullanmayı bil. Bu kötülükle anılmaya layık değilsin, daha fazlasını ve iyisini yapabilirsin'. İşte affediciliği çoğaltmak da merhamet unsurlarından birisi olsa gerektir. Merhamet odalarımızda acı çekenle çektiren buluşabilir. Dolayısıyla herkes birbirini birinci elden dinleyebilir. Bazen hayal ediyorum, keşke diyorum, koskoca bir ülkede merhamet odaları kursak. Katillerle maktullerin aileleri konuşsa, insanlar bir başkasına ne kadar ıstırap verebildiğini hissetse, eziyet edenlerle eziyet çekenler buluşsa, birebir canlı örnekler üzerinden karşımızdaki insana neler yaşattığımızı, ona neler verdiğimizi hissedebilsek. Bütün dünyanın işte buna ihtiyacı var. Birbirini dinlemeye, birbirine kulak kesilmeye, birbirini öğrenmeye ihtiyacı var. Birbirinin hâliyle hallenmeye ihtiyacı var. Bana sorsanız merhamet, özü itibariyle bu demektir. *Başkalarının sana yapmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma.*

Okullarımızda merhameti hükümferma kılmamız lazım. Artık cezalandıran öğretmen tipinden, merhametli öğretmen tipine geçmemiz lazım. Temsillerle, dramalarla merhamet eğitimi verebilmemiz gerek okullarımızda. Drama eğitimi bizim okullarımızda neredeyse yok. Misallerle, kıssalar üzerinden, oyunlar üzerinden eğitim, çocuklar için fevkalade bir eğitimdir. Eğitim sadece cebir, aritmetik, coğrafya öğretmek değildir, eğitim aynı zamanda karakteri ve seciyesi düzgün, diğerkâm çocuklar yetiştirebilmektir. Hep kendisi için isteyen çocuklar değil, başkasına da hizmet etmeye talip çocuklar yetiştirmektir. İşte öyle çocuklar yetiştirirsek çocuklar okullarda çeteleşmez, birbirinin göğsüne bıçak saplamaz. Çocuklar, gençler bazen okullarımızda sokaklarımızda birbirilerine karşı çok acımasızlaşabiliyor. Bir bıçağın kanatabileceğini, bir yumruğun karşısındakinin canını acıtabileceğini fark etmeyen bir nesil geliyor: 'Ben nesli' dedikleri bir nesil, sadece ben diyen bir nesil. Bir gün bir psikolog arkadaşımla seyahat ederken şöyle dedi; 'bir delikanlı görüyorum, bir bürokrat çocuğu'. Çocuk şöyle diyormuş: 'Babam bunca sene bürokratlık yaptı, çalıp çırpmadı. Biz de şimdi sıkıntı çekiyoruz, eğer bir gün ben bürokrat olursam, çalıp çırpacağım, çocuklarıma bu sıkıntıyı yaşatmayacağım'. Bakın Türkiye'nin krizi budur işte, Türkiye'nin krizi tam mânâsıyla bir ahlâk krizidir. Bizim bir silkelenişle, bir toparlayışla yeniden merhamet toplumu olmamız lazım. Başkasının canını acıtabileceğimizi, ahlâkın hepimiz için gerekli olduğunu hissedebilmemiz lazım.

Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında çok ilginç çalışmalar var. Askerlerin sadece yüzde yirmisi yüzlerini görebildikleri birine ateş edebiliyor, yüzde sekseni edemiyor. Buradan da bilim adamları şöyle bir sonuç çıkarıyor: Bir başkasını öldürmemek insanın ruhuna kodlanmıştır. İnsan diğer insan kardeşinin gözlerinin içine bakarak kolay kolay onu öldüremez. O yüzden

savaş tacirleri çok gelişmiş cihazları kullanıyorlar. Artık bir düğmeye basıp karşınızdakini görmeden öldürebiliyorsunuz. O yüzden bu kadar vahşi mekanizmalar geliştiriyorlar. İnsan bir başkasının gözünde kendi macerasını, kendi arkadaşını görebildiği için bir başkasına kıyamayan bir varlık aslında.

İş, sadece derinimizde saklı duran merhamet hazinesini, Cenab-ı Hakk'ın bizim kalplerimize yerleştirdiği ve resulleriyle bize öğrettiği o derin hazineyi, o büyük bilgeliği açığa çıkarabilecek gayret ve cesareti gösterebilmekte.

İkinci Bölüm

KAYIP ZAMANIN PEŞİNDE

Elveda Montreal

Yalnızlığımın başkentine, bana çok içli, çok güzel şiirler yazdıran bu şehre veda ediyorum. Belki kendime bir veda, artık içli şiirler yazmaya, başka bir şehrin sokaklarında kaybolmaya ve yalnızlığa veda.

Okyanus üzerindeki o uzun yolculuktan sonra uçağın tekerlekleri nihayet piste değiyor. Kendi gurbetimin anıt şehirlerinden birine, Montreal'e iniyoruz. Bir daha gelmeyecek gibi elden kaçıp gitmiş olan geçmişi ele geçirmek arzusuyla yanıp tutuşuyorum. Belleği onarmak için, ben buradaydım ve yaşamıştım diyebilmek için. İnsanın kendi içine çekildiği sokaklar, deniz kıyıları ve nihayet şehirler vardır. Montreal benim yalnızlığımın başkentidir. Orada sekiz yıl önce geçirmiş olduğum altı ay, bana tek başınalığın erdemleri üzerine çok şey kazandırdı.

Güzel şiirler yazdım bu şehirde, şiirin ruhumun kıyılarından ebediyen çekildiğini sandığım bir dönemde yalnızlık kendime dönmemi, kendi içime bakmamı ve orada yeniden Tanrı'nın nefesini duymamı sağladı. Güzel insanlar tanıdım bu şehirde, onlarla karşılaşmaktan haz duydum,

düşüncenin has ufuklarında uzun yolculuklara çıktım. Bu şehrin sokaklarını kâh İranlı, kâh Japon, kâh Türk, kâh Kanadalı dostlarımla gezdim, sanattan, sinemadan ve şiirden konuştum, ruhun yaralarından dem vurdum ama akşamları ruhumun boş uzayında serbestçe gezindim durdum. İnsan her türlü karşılaşmadan çok şey öğreniyor. Yeter ki kalbimizi açmaya hazır bekleyelim, yolumuza çıkan her insanın bize bir hikmet taşıyabileceğini, onun yolumuza çıkmasının bir tesadüf olmadığını bilerek bekleyelim.

McGill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri bölümünün düzenlediği ileri çalışmalar enstitüsü etkinliği için buradayım. Bir konuşma yapacak ve müzakere heyetinde bulunacağım. İki tam gün boyunca, 40'a yakın bilim insanı, 'farklı bir kültürden olanı anlama yeterliği' üzerine bildiriler sunacak ve bu bildiriler müzakere edilecek. Usul şöyle; bir kişi tebliğini sunuyor ve ardından müzakere heyetinden söz alanlar o tebliği eleştiriyor veya önerileriyle zenginleştiriyor. Çok canlı, çok esprili, zekâ kıvılcımlarıyla dolu iki gün. Kültürel psikiyatristler her zaman başkadır, doğrusu bu insanlar tadından yenmez! Bir araya geldiğimiz her seferinde bataryalarım dolar, dünyaya farklı açılardan bakmayı öğrenmiş olurum. Yeni kitap ve film isimleri duyar, bilim ve sanatın içiçe geçtiği, Bachelard'dan Burke'ye, Mevlana'dan Levinas'a pek çok has adamın isimlerinin cirit attığı bir hikmet şölenine konuk olurum.

İnsanı bilim ve sanattan başka işlerin beyhudeliğine ikna eden o iki günden sonra, sıra dostlarla buluşmaya geliyor. İlk akşam çocuk psikiyatrisi profesörü Jaswant Guzder'in evinde buluşuyoruz. Konuklar sofrasında Jamaikalı karizmatik psikiyatri profesörü Fred, İngiltere'nin en önemli kültürel psikiyatristlerinden Sushrut, Bengaldeş'te ekopsikiyatri ça-

lışmaları yapan Aurobindo, bendeniz ve sefer arkadaşımız, İstanbul'dan ticaret ve gönül adamı Ahmet var. Keyifli bir ufuk turu: Küba'dan Irak'a nelerin olup bittiği üzerine eleştirel bir tur. Ortak bir hassasiyet etrafında buluşan ruhlar. Ruhlar sofrası. Fred, post-kolonyalizmin psikiyatri içindeki en gür sedalı tartışmacısı. Çevrilen dolapları teşhir etmesiyle meşhur, gösterişli bir hatip.

Ertesi gün Kanada günlerindeki has dostum İran asıllı Kanada vatandaşı Sadık Rahimi ile buluşuyoruz. Ondan daha önce de söz etmiştim yazı ve şiirlerimde, göçlerin ve ayrılıkların adamı Sadık, tam da bir üniversitede hoca olarak güzel bir pozisyon bulmuş ve küçük yavrusuyla artık mutlu günlere hazırlanırken, bir ayrılık haberi ve iki damla gözyaşıyla karşımda beliriyor. Eşi ayrılıyor ve Sadık, o muhteşem yalnızlığına geri dönüyor. Hayat aynı döngüleri tekrar ediyor. Yurttan ve yuvadan ayrılmak bazı insanların tekrarlanan travmatik kaderi hâline geliveriyor. İki damla gözyaşı. Oysa o ve ayrılıyor olduğu eşinin büyük aşkları bizim Montreal günlerimize çeşni veren, hayatı heyecanlandıran bir şeydi. Şimdi aşk yok, sadece burukluk var. Hüzün ve burukluk. 'Mutlu aşk yoktur' diyen Aragon, bir kez daha haklı çıkıyor.

Montreal gözüme bu sefer pek bir kasvetli göründü. Belki İstanbul baharından çıkıp da oraya vardığımızda kar yağışıyla karşılaştığımızdan, belki havanın ekseriyetle griye çalmasından, belki sokakların benim için eski büyüsünü kaybetmişliğinden, bilmiyorum. Ne yüzyıllık Musevi kasap Schwartz'da yediğim tütsülenmiş et eskisi kadar lezzetliydi, ne Saint Catherine caddesini aylakça arşınlamak. Çok uzaklardan görünüyordu bana şehir, sisli puslu anılar arasından. Belki o yüzden bir türlü içine giremiyor ve onun bir parçası olamıyordum.

Yalnızlığımın başkentine, bana çok içli, çok güzel şiirler yazdıran bu şehre veda ediyorum. Belki kendime bir veda, artık içli şiirler yazmaya, başka bir şehrin sokaklarında kaybolmaya ve yalnızlığa veda.

Endülüs Şalı

Ömrümüz azaldığında, kaybedecek ne de çok şeyimiz oluyor! Teslimiyetimiz artması gerektiği yerde azalıyor, oysa güzellik ancak tam bir teslimiyetle tecrübe edilebiliyor. Bu kez ruhuma örttüğüm bir Endülüs şalıyla dolaşıyor olmalıyım ki kendimi bir seyyahtan çok bir turist gibi hissediyorum.

Madrid-Cordoba hızlı treni verimli tarlaların, sarıya kesmiş ovaların, türlü hayal kırıklıklarının, yaşanmış onca hayatın havada çizdiği sessiz kıvrımların, geçmişin izlerinin ve geleceğin kaygılarının arasından boşluğu hızla delerek ilerliyor. Ruha dokunan bir müziğin eşliğinde Kurtuba'ya gidiyorum. Çeyrek asır önce gözü pek ve fukara bir gezgin olarak sokulduğum Endülüs'e bu kez saçları kırlaşmış, yüreğindeki heyecanın feri sönmeye yüz tutmuş bir adam olarak taşıyorum kendimi. Endülüs tarafından fethedilmek, Kurtuba Camii'nde, El Hamra ve Cennet El Arif'te güzelliği soluklanmak üzere gidiyorum.

Güzelliği takdir etmek; biz insanlar içi bu dünyada verilmiş en büyük nimetlerden birisi. Şair Rainer Maria Rilke, kelimelerin en derunumuzda olup biteni ifade etmek için son bir imkân olduğunu söylüyordu. Güzel-

lik sadece kelimelerin değil, anlamın da ötesine taşar. Gönül ehli, dünyanın sevimliliğini onu Yaratan'ın imzasına bağlar. Kâinatın güzelliği Tanrı'nın güzelliğinin sadece bir yansımasından ibarettir. Dinler arasında İslam, güzelliğin yaratılmasında ilahi rolü açıkça tanır ve tanımlar. Allah güzeldir ve güzeli sever. Allah, güzelliğin işaretini bütün şeylerin üzerine yazmıştır.

Güzellik anının yoğunluğunda bu hâli tarif edecek kelimeleri bulamayız ve bazen sessiz bir ürperişle baş başa kalırız. Sanattaki güzellik, sanatkârın kendisinden geçişi, egodan kurtuluşu ve tam teslimiyeti ile şahikasına varır. Bu manada güzellik, saf ve ısrarlı çabaya, Tanrı'nın verdiği bir karşılıktır. Mevlana'nın Rum ve Çin ressamları meselini hatırlayalım. Sanat eserindeki güzellik, sanatkârın ruhundaki saflığın zahir aleminde tecelli etmesidir bir bakıma. Tanrı'nın güzelliğinin sanatkârın saf ruhunun prizmasından süzülerek yansıması. Ruhun güzellik tarafından adeta emildiği zamanlar, gerçek manada canlı olabildiğimiz zamanlardır. Ruh ancak güzelliği kovaladığı sürece canlıdır. Şeylerin güzelliğini görebilmek için kalbin bütün algı kapılarını sonuna dek açmak gerekir. Her şey gözümüzün önünde o anda ilk kez cereyan ediyormuş gibi hayretle bakarak. Bencillikten, günlük hayatın üstümüze bulaştırdığı kirden, pastan ve türlü olumsuzluklardan arınarak. Bir masumiyet halinden dünyaya bakmakladır ki ondaki güzelliği fark edebiliriz.

Endülüs uzun ve hazin bir hikâye ama benim yüreğimi en çok burkan tarafı, barbarların on binlerce yazma kitabı şehrin meydanlarında yakmaları. Güzelliğe, ilme ve hoşgörüye ayarlı bir uygarlığın acımasızca talan edilişi. Endülüs'e savaş, onun ortaya koyduğu güzelliğe ilan edilmiş bir savaştı aslında. O yüzden Kurtuba Camii'nin o güzeller güzeli sütunlar denizini ve onun sağladığı eşsiz simetriyi bozmak bahasına, tam ortasına bir katedral inşa etmekte beis görmediler. O

yüzden Tuleytula'nın camileri harap edildi. Ebul Beka Salih Bin Şerif'in adeta kalbi yerinden sökülürcesine bir acıyla haykırdığı Endülüs'e Ağıt adlı şiiri, o acılı günleri anlatır.

Endülüs'ten geriye kalanlar bile bizi güzelliğiyle içlerine çekiyor, o güzelliğin tecrübesiyle arındığımız anları ruhumuzda dondurmak, o anları ruhlarımıza âdeta çivilemek iştiyakı doğuruyor. Cenneti özleyen, cenneti yankılayan bahçeler ruhumuzu huzurla dolduruyor. El Hamra sarayını nakış nakış süsleyen hatlar ve 'Tek galip Allah'tır' düsturu, insanı kendi varoluşu üzerine bir sorguya çağırıyor.

Bense El Beycin sokaklarında gezinen o gözü pek delikanlıyı arıyorum durmadan. Bu yaşımdan baktığımda onun o yaşındaki duruluğu, inancındaki samimiyet ve güzelliği gözlerimi kamaştırıyor. Gırnata'nın daracık sokaklarında gece yarılarında yol adres soran, El Hamra ve Cennet El Arif'in güzelliğine doyamayan, desturla girdiği bu mübarek beldelerde kendisine yol ve dava arkadaşları bulan o ateşin genç adamı arıyor gözlerim. Bir gece yarısı Kurtuba'ya varıp da Ulu Camii'nin etrafında bir gülün kokusunu izler gibi tavaf eden, yolların tozuyla, ikinci mevki trenlerin isiyle pasıyla baştan çıkmış o 'şaşkın seyyah'ı arıyorum.

Onu bulmak ve onun gözleriyle Kurtuba'ya, Gırnata'ya, İşbiliye'ye ve Tuleytula'ya bir daha bakabilmeyi ne çok isterdim. Ömrümüz azaldığında, kaybedecek ne de çok şeyimiz oluyor! Teslimiyetimiz artması gerektiği yerde azalıyor, oysa güzellik ancak tam bir teslimiyetle tecrübe edilebiliyor. Bu kez ruhuma örttüğüm bir Endülüs şalıyla dolaşıyor olmalıyım ki kendimi bir seyyahtan çok bir turist gibi hissediyorum.

O da ne? Orada yirmi üç yaşında şaşkın bir genç, Salih bin Şerif'in dizeleriyle sesleniyor bana uzaktan :'Uyan ey gafil kişi, ibret denizi zaman, / Sen uykuya dalmışsan da asla uyumaz zaman!'

Mağlup ve Galip

Bir insanım ben,
bütün canlılar gibi
yazgılıyım ölmeye.
Ama kutsal olan
bana kendisini
açıyor. Elimi
uzatsam ebediyet
şuracıkta. Bir zafer
kazanmaya değil,
bir sefer eylemeye
geldim. İnsanım,
bir bilincim var.
Mağlubum ama
galibim ben.

Bir insanım ben, bütün canlılar gibi yazgılıyım ölmeye. Ama kutsal olan bana kendisini açıyor. Elimi uzatsam ebediyet şuracıkta. Bir zafer kazanmaya değil, bir sefer eylemeye geldim. İnsanım. Bir bilincim var. Mağlubum ama galibim ben.

Eskişehir Ekspresi, yemyeşil ovalardan, çağıldayan dere kenarlarından, diriliş nefesiyle canlanan ağaçların arasından ilerlerken; uykuyla uyanıklık arasında, baharın ruha verdiği neşeyi tecrübe ediyorum. Bir sivil toplum kuruluşunun davetlisi olarak, konuşma yapmaya gidiyorum gençliğimin şehrine. On yıl var ki yolum düşmemişti. Tren yolculuğunun ruha huzur veren, insanı telaşsız bir biçimde iç âlemine yönelten dinginliği, şehri ve dostları görecek olmanın arzusuyla birleşiyor. Pamukova'nın eşsiz tabiatı yol boyu yarenlik ediyor benimle. Kitaptan, gazeteden başımı kaldırdığım

her seferinde bir güzellik ruhuma değiyor, eksik bir şeyi yerine koyuyor. Nicedir hayatımızda kutsalın izleri üzerine düşünüyorum, meleklerin gölgesi ne kadar dolaşıyor üstümüzde, iyilik görünmez bir dost gibi ne kadar omuzluyor bizi. O'nunla ne kadar konuşuyor ve O'nu ne kadar işitebiliyoruz? Kutsalın olmadığı bir dünya, boş ve ışıksız.

Bu yazıyı alıntılara ayırıyorum, eğer söyleyeceklerim söylenmiş olanlardan daha takatli olsaydı, durmaz ben söylerdim. Söz şimdi irfan ehlinin, aradan çekiliyorum, rayların üzerinde ufak titreşimlerle ilerliyor tren, küçük âlem ve büyük âlem bir ahenk üzere bu titreşime katılıyor, bütün ışıklar, dereler, bütün hışırtılar O'nu terennüm ediyor.

'Dini inanç anlamında kullanıyorum, inançsızlığın ağırlığı çok ağır diye düşünüyorum. İnançsızlık, içinde maneviyatı barındırmamak, insanlıktan uzaklaştıran bir şey. Çok fukaralaştırıcı, çaresiz bırakan bir şey. Düşünsenize koşturuyorsunuz, metro, iş, onun ayağına basmışsınız, bunu öldürmek istiyorsunuz, şundan parayı kapmak istiyorsunuz... Derken bir ses, Allah büyüktür, diye bağırıyor. Bu, çok müthiş bir şey. Bütün derinliğiyle, yabancılaşmadan düşündüğünüzde çok değerli bir şey.' (Reha Erdem, Taraf, 11. 04. 2010)

'Bu dünyada bir "var olma"meselesi var... İşte bununla ilgili psikoloji, felsefe, bir sürü şey. Bir de "yâr olmak" diye bir şey var. Sevgili olmak. Tanrı'yla sevgili olmak. İşte yâr olduğu zaman insan belki de tam bir varoluş yaşayabilir. Bir yanıyla da tam olmamız lazım. Tam olmak için de sevgili olmak lazım. Ama işin ilginç yanı şu: Zaten tam olamıyorsunuz. Olmak için çaba göstermeniz ve hayat boyu bu çabayı devam ettirmeniz lazım. Eğer siz başka bir dünyaya ve başka bir varlığa inanıyorsanız ondan ayrı düşüyorsunuz bu dünyada. Ona kavuşma arzusuyla hareket ediyorsunuz. Ona kavuşmak ve ona

kavuşurken güzel olmak için yaşıyorsunuz. Yâr olmak öyle bir şey. Yâr olmak çünkü aynı zamanda güzel olmak, güzelleşmek demek. Bu her zaman mümkün değil tabii. Düşüyorsunuz, kalkıyorsunuz. Günah işliyorsunuz, kirleniyorsunuz. Önemli olan farkında olmak, farkında olarak yaşamayı sürdürmek.' (Semih Kaplanoğlu, *Taraf*, 28. 02. 2010).

'Kutsal olanı reddetmek, günahı, kusuru ve kötülüğü de reddetmek demektir; kendi sınırlarımızı da reddetmek demektir. Sartre gibi kötülüğün arızi olduğunu söylemek, kötülük yoktur, dolayısıyla istesek de, istemesek de bize dayatılmış olan gelenekten öğreneceğimiz bir şey yoktur, anlamına gelir. Bu gidişle iktidar iradesinin önünde herhangi bir ahlâksal fren kalmaz. Eninde sonunda, topyekûn kurtuluş ülküsü; hırs, kudret ve şiddetin, dolayısıyla despotizmin, kültürel yıkımın, insanın alçalmasının sınırlanmasından ibarettir. Uygarlığın selametini güvence altına almanın tek yolu, "ilerleme" dediğimiz süreçte atılan her adımda, bedel ödeyen insanların var olduğunu düşünmektir. Kutsallığın düzeni, aynı zamanda kötülüğe karşı da bir duyarlılıktır, ödenen bedelin ne kadar ağır olduğunu anlamamıza yarayacak tek başvuru kaynağıdır. Ayakta kalmaları kültür için yaşamsal öneme sahip olan değerler, kutsallık dünyasına kök salmaksızın canlı kalamazlar. Bu anlamda din yaşamın kurtarılması için değil, yaşamın kendisi için gereklidir, insanın, kaçınılmaz yenilgisini kabul etme yoludur, insanoğlu için nihai zafer diye bir şey yoktur. Sonunda hepimiz öleceğiz.' (Leszek Kolakowski, İnsan Sadece Aklıyla Yaşamaz, *NPQ* Türkiye, 8:2, 2010).

Bir insanım ben, bütün canlılar gibi yazgılıyım ölmeye. Ama kutsal olan bana kendisini açıyor. Elimi uzatsam ebediyet şuracıkta. Bir zafer kazanmaya değil, bir sefer eylemeye geldim. İnsanım, bir bilincim var. Mağlubum ama galibim ben.

Aşina

Bize haklılığını ispat derdine düşmüş demagoglar değil halis düşünce ve ilim adamları gerek. Hakikat karşısında baştan çıkmaya hazır, kendi kendisinden kuşku duyan tedirgin ruhlar. Tekinsiz bölgeye girdiğinde aşina olandan imdat istemeyen, kaybolmayı ve değişmeyi göze almış ateşin sineler. Haritalarını çoktan yırtıp atmış olanlar.

Yabancıyla aramızda ortak bir zemin bulamadığımızda, başka insanlarla olan deneyimlerimizden hareket ederiz. Burada bir tehlike var, kendimizi ötekine sadece aşina olanın bize verdiği bakış açısı kadar açabiliyoruz. Kaybolmanın güvenilir yollarından birisi, aşinası olmadığınız bir yerde, aşinası olduğunuz bir haritayı kullanmaktır. Doğduğumuz günden itibaren dünyayı tanımaya çalışırız. Aşinası olmadığımız şey bize tuhaf gelir, ne zaman ki gözümüz ona alışır, tuhaflığını kaybeder.

Birbirini tanımayan iki insan karşılaştığında, havada bir tedirginlik olabilir, ortak bir zemin arayışıyla sorular sorulur. Bir tanıdık, ortak bir ilgi, ortak bir duygu hemen aramızı ısıtıverir. Hemen derinlemesine tanımak isteriz karşımızdakini, onun ruh âlemine bir ip sarkıtmak, neye üzülüp neye sevindiği hakkında malumat sahibi olmak isteriz. Oysa bir

insanı derin bir biçimde tanımanın kestirme yolları yoktur, başka bir hayatı tümden tanıyabilmek için onunla bir hayat geçirmeniz gerekebilir.

Yabancıyla aramızda ortak bir zemin bulamadığımızda, başka insanlarla olan deneyimlerimizden hareket ederiz. Burada bir tehlike var, kendimizi ötekine sadece aşina olanın bize verdiği bakış açısı kadar açabiliyoruz. Aşina olanın tecrübesi yeni kişiye olan açıklığımı örtüyor, tıkıyor. Ya onu zaten tanıyormuşum gibi yapıyor ve kendi diktiğim elbiseyi ona giydiriyorum ya da onun farklılığı önemsizmiş gibi davranıyorum. İnsan zihninin benzerliği bulma gayreti, beni her zaman şaşkınlığa sürüklemiştir. Yabancı bir şehirde dolaşırken zihnimiz hemen bildik imgeleri yoklar. Aa, bu Selanik ne kadar da İzmir'e benziyordur. Benzerlikleri bulmak sanırım insanda emniyet uyandırıyor, öte yanda farklılık, tehdit edici olarak algılanabiliyor. Oysa bir insanı biricik ve müstesna kılan tarafı, onun başkalarına olan benzerliği değil, onlardan ayrışan, farklılaşan taraflarıdır.

Önceden tanımadığımız bir insanla derinlemesine bir ilişki, bizi de değiştirir. Kendimize bakışımız, ona bakışımız, dünya görüşümüz bu ilişkinin ışığında yeniden düzenlenir. Aşina olanın çerçevesi içinden onu anlamayı bırakırsak, onun farklılığını kabullenir ve biricikliğinin sularına açılırsak, belki bir süreliğine kaybolacağız. Emniyet hissini bir süreliğine askıya almış olacağız belki, ama bu seferden büyük bir hazineyle dönebileceğimizi de biliyoruz.

İnsana bakarken onu gözün/gözlemin bir nesnesi kılan ve nesneleştiren bir bilim yerine, insanla konuşmaya çalışan bir bilim geliştirilebilir mi? Kuramın her şeyi bir örnekleştiren, inceleme nesnesini uzaklaştıran ve ötekileştiren, kendi politik

VAHİT PAŞA
İL HALK KÜTÜPHANESİ

doğasına körleşmiş, tek dilli bakışının yerine; daha neşeli/coşkulu/kendini sorgulayabilen bir kuram anlayışı yerleştirilebilir mi?

Politik söylem mesela, yeni bir insanla tanışıyormuş gibi, hassas davranabilir mi konu edindiği kişilerden bahsederken? Bahis konusu kişilerle daha içten, daha sübjektif, kendisini de sorgulamaya hazır bir etkileşime geçebilir mi? Ne kadar da havada kalıyor değil mi cümlelerim? Aslında söylemek istediğim şey çok basit ama lafı döndürüp duruyorum.

Ben bir psikoterapist olarak çalışıyorum ve bana danışan kişinin bilinç dışına ittiği ve bu yüzden bilemediği bazı şeyleri terapi sürecinde onun bilincine sunmaya gayret ediyorum. Ama bazen benim de bilemediğim şeyler oluyor: Bana danışan insanın bazı davranışları belki de benim bildiğim bütün kalıp ve anlamların dışına çıkıyor ve geçmişin repertuarı bana bu konuda yardımcı olmuyor. Bazen de kuramsal bakışım bir davranışı anlamakta ve anlamlandırmakta yetersiz kalıyor. Aşinası olmadığım yerlerde aşinası olduğum bir haritayla dolaşırken kayboluyorum. Bir sıçrama yapmam gerek, bakış açılarımı değiştirmem, olan biteni daha içeriden, daha hissederek, daha içten görebilmem gerek.

Türkiye'de fikir veya politika tartışıyorum diye TV'lerde görünen insanlar, çoğu zaman futbol muhabbeti yapıyor. Benim takımım, senin takımın, oyun dizilişleri. Her biri kendi mevziinden pek emin, o yüzden de fikir konuşmuyorlar. Sosyal süreçleri anlamak için geliştirdiğimiz sözüm ona bilimsel yaklaşımlar, insana sokulamıyor. İçeriden bir bakış sunamıyor bize, insan ıstırabına değmiyor. Bize haklılığını ispat derdine düşmüş demagoglar değil halis düşünce ve ilim adamları gerek. Hakikat karşısında baştan çıkmaya hazır, kendi

kendisinden kuşku duyan tedirgin ruhlar. Tekinsiz bölgeye girdiğinde aşina olandan imdat istemeyen, kaybolmayı ve değişmeyi göze almış ateşin sineler. Haritalarını çoktan yırtıp atmış olanlar. '*Rind-i aşkız, hasılı Nefi-i biperva gibi / Aşinaya aşina, biganeye biganeyiz.*'

Aldatma Geni mi?

Özgül bir genetik yatkınlık, ne kadar güçlü olursa olsun kişi belirli bir çevreyle karşılaşmadığı sürece açığa çıkmaz. Kötü bir çevre de kişi belirli bir genetik yatkınlık taşımadığı sürece, bir hastalığa neden olmaz. Anlayacağınız, aranan gen hâlâ bulunmuş değil.

İngiltere ve İsveç'ten bilim adamları, geçtiğimiz yıllarda, sadakatsizlik geni üzerine bulgular yayınladılar. Özetle, sadakatsizliğin bir genle ilişkili olabileceğine dair çalışmalardı bunlar ve elbette sansasyonu seven basın tarafından 'aranan gen' bulunmuştu. Bilim adamları bir süredir sert bilimlerde elde ettikleri genetik bulguları (sözgelimi tıp araştırmalarında şeker hastalığının genetiğinin ortaya çıkarılması gibi), sosyoloji ve psikoloji gibi daha «yumuşak bilimler»e de teşmil etmek istiyor, bu amaçla saldırganlığın, aldatmanın, cinsel yönelimlerin genini araştırıyorlar. Özellikle sosyal olarak onaylanmayan davranışın genlerini bulmak yolunda bir merak dikkat çekiyor.

Rüşvet almanın genlerini kimse araştırmıyor zira bunun toplumsal bir durum olduğu genel kabul görüyor. Sadakatsizlik ve aldatma, kültür-

den kültüre farklı biçimlerde anlamlandırılabilen durumlar. Her kültür, hangi cinsel davranışın kabul edilebilir, hangi şartlar ve sıklıkta kabul edilebilir olduğuyla ilgili kısıtlama ve yasaklar, normlar ve gelenekler oluşturur. Cinsellik kültürü o toplumun dinî inançlarından, ideoloji, politika ve moral değerlerinden etkilenir ve toplumdan topluma değişir. Pek çok kültür cinsel uyarılmayı normal, doğal ve arzu edilebilir bulurken başka bazıları onu ilkel, günahkâr ve anormal olarak etiketleyebilir. Mastürbasyonun kişisel gerileme ve psikolojik sorunlara yol açtığını düşünen kültürler vardır. Çok geriye gitmeden, bir yüz yıl önce Avrupa'da da mastürbasyonun ciddi bedensel hastalıklara yol açtığı yönünde tıbbi görüşler vardı.

Yine de karılarını misafirlere sunmakta beis görmeyen bazı Arktik kavimler dışında, evlilik sadakati kültürden kültüre değişkenlik göstermiyor. İnsanlar evlilik kurumunun, dürüstlük ve ahlâkın yapı taşlarıyla çatıldığını düşünüyor. Sadakatsizliğe uğramak, bireylerde yaygın olarak acı ve çaresizlik duygusu yaratıyor. İnsanlar sadakatsizliğe pek çok nedenle yönelebiliyor: Arzu edilirlik, çekicilik ve cinsel yeterliliğin teyit edilmesi, zor bir hayat olayıyla başa çıkma, yeni rollere karşı bir isyan, özgüven azalması, ölüm endişesi, cinsel doyumsuzluk bunlardan bazıları. Şimdi bütün bu muhtemel etkenlerin arasına genetik nedenler de katılmış bulunuyor. Aldatan kişi artık kolaylıkla, 'ne yapayım, suç genlerimde' diyebilir.

Oysa bu tarz genetik araştırmalarda bir sorun var: 'Biyoloji/genler kaderimizdir' sloganı altında insanın iradesi ve içinde yaşadığı ahlâki ve politik ortam geçersiz kılınıyor. İnsan, seçme şansına sahip olmayan, biyokimyasal veya moleküler 'şer güçler'in güttüğü pasif bir organizma olarak tanımlanıyor. Her şeye gücü yeten gen düşüncesi, genlerimizin içinde yer aldığı çevrenin etkisini önemsizleştiriyor. Böylece benlik

moleküler bir varlığa indirgeniyor. Sosyal, tarihsel ve ahlâki olan biyolojiyle izah ediliyor. Bu durumda insan, hiçbir şeyden mesul tutulamaz, yaptığı kötülük olsa olsa genleri böyle emrettiği içindir. Oysa mesele indirgemeci bilimsel yaklaşımların veya sansasyoncu basının gösterdiği kadar basit değil. İnsan davranışının genetiği bitki genetiğinden çok farklı ve davranışın yüzde yirmi beş ile ellisi kalıtımsal yolla sonraki nesillere aktarılabiliyor.

Bilişsel ve kişilik özelliklerimizin yaklaşık yarısı genlerimize atfedilse de bütün bunlardan tek bir geni sorumlu tutmak mümkün görünmüyor. Sözgelimi zekâmız poligenik, zekâ oluşumunda farklı genlerin etkileri var. Üstelik gen ve çevre etkileşimi son yıllarda ortaya çıkan bulgularla heyecan verici bir nitelik kazanmış görünüyor. İçinde yaşadığımız çevre genlerimizi değiştirebiliyor, dahası, genlerimiz de yaşadığımız çevreyi belirlememizde belirleyici olabiliyor. Öğrenme sonucunda hücrelerin genetik yapısı değişebiliyor ve etkisiz bazı genler çevreyle etkileşim sonucu etkili hâle gelebiliyor.

Sadece genler değil, bir organ olarak beynin de plastik/değişken olduğunu, çevreyle etkileşim hâlinde değişebildiğini biliyoruz. Çevremiz genlerimizi değiştirip onları etkileyerek kim olduğumuzu belirleyebiliyor. Özetlemek gerekirse, özgül bir genetik yatkınlık, ne kadar güçlü olursa olsun kişi belirli bir çevreyle karşılaşmadığı sürece açığa çıkmaz. Kötü bir çevre de kişi belirli bir genetik yatkınlık taşımadığı sürece, bir hastalığa neden olmaz. Anlayacağınız, aranan gen hâlâ bulunmuş değil.

Yol, Yolculuk, Yolcu

Yolculuk insanın daima bir gurbet üzere yaşadığını hatırlamaktır. Hiçbir yer bana yurt değil, özlediğim, orada olmakla ruhumun itminan bulacağı asıl yurdum çok uzakta.

Yolculuk aslında hayatın ta kendisidir. Hayatı ayağımızı çabuk tutmaksızın yürümekle; insanlar, öyküler, yaşanmışlıklar ve bütün bunlardan tüten bir anlam sağlarız. 'Ormanda yol çatallandı ve ben / Ben daha az gidilen yolu seçtim / Bütün farkı da bu yarattı.' diyor şair Robert Frost. Yol vaatkârdır. Bizi yeni duyuşlara, yeni hislere götürür. O yolu yürümekle belki daha önce hiç gitmemiş olduğumuz bir yere gitme ihtimalini taşırız içimizde. Belki yol çatallanacak ve biz az seçilen yoldan yürümeye devam edeceğiz. Belki yol bitecek ve bizi kararsızlığın, yalnızlığın ortasında bırakacak. Yola çıkan kişi, menzil-i maksuduna vardığında aynı kişi değildir artık. O, yolla pişmiş, yoldan öğrenmiş, yola katılıp yol olmuş kişidir. Açık bir zihin ve açık bir kalp ile yola koyulan kişinin önünde zaman serapa uzanmalıdır ki yolun hakkı verilsin. Yetişme telaşı olmadan yol

almak, yolun bize sunduğu hikâyelerde eğleşebilmek demektir. Uzun uzun insana bakabilmek. Sonra dönüp bir kendi içine, bakışlarını hiç kaçırmadan uzun uzun bakabilmek. 'Zafer değil sefer' diyerek yolu kendi başına maksut kılan büyükler, bizatihi yolda olmanın insanı 'yaptığını' müjdeler: '*Nágehán ol şâra vardım / Ol şârı yapılır gördüm / Ben dahi bile yapıldım / Taş ü toprak arasında.*'

Yolculuk, insanın kendi içine doğru yürümesidir. Bir seyyah iseniz eğer, vaktin oyuklarını bulacak ve burada eğleşeceksiniz. Yok bir turistseniz siz aslında yolcu değilsiniz, aman şehrin maceralı sokaklarına karışmayın, sakın güvenli bölgelerinizden ayrılayım demeyin, gözünüze ilişenleri fotoğraf karelerine hapsederek dönüverin evinize.

Yolcu yolu ruhuna nakşeden kişidir, öyle ki yol bitmiş gibi göründükten sonra bile, döne döne o yolu yürür, ondan öğrenir. Dış âlemde gördüklerimiz bizi iç âlemimizin keşfedilmedik mağaralarına götürmüyor, içimizin daha önce hiç bilemediğimiz sokaklarına bir ışık düşürmüyorsa, dış dünyada attığımız adımlar içimizde yankılanmıyorsa, gitmek neye yarar?

Yolculuk insanın daima bir gurbet üzere yaşadığını hatırlamaktır. Hiçbir yer bana yurt değil, özlediğim, orada olmakla ruhumun itminan bulacağı asıl yurdum çok uzakta. Şarkıda söylendiği gibi, '*Ben gurbette değilim / gurbet benim içimde.*' Kavafis'in ünlü *İthaki* şiiri de yolculuğun ne olduğunu harikulade bir biçimde anlatır: '*İthaki'ye doğru yola çıktığın zaman / yolunu uzatmaya bak / serüvenler, bilgilerle uzasın yolun. / İthaki hep aklında olsun / amacın orasıdır ve oraya gidiyorsun / ama gerek yok ayağını çabuk tutmana / yıllarca sürmelidir bu gezi / öyle ki yaşlanıp o adaya vardığında / yolda kazandıklarınla zaten zengin / İthaki'den zenginlik beklemeyesin / İthaki eşsiz bir*

gezi sağladı sana / o olmasa yola çıkmayacaktın / onun vereceği bir şeyi yoktu başka.'

Nihayet yolcu. Dengini sırtına dolamış ve yolun vaat ettiklerine kendisini bırakmış insan. Yolun sarhoşu. Yola çıktın çünkü dünya senin için yerleşmeye değmez. Çünkü uzakların fısıltısı başını döndürüyor. Yaraların sadece yolda olmakla şifa buluyor. İçindeki boşluğu sadece yol onarıyor. Yola çıktın çünkü bir yaran var. Doğduğun günden beri ruhun sızlıyor. Sen de diğerleri gibi kendini zamanın o büyük kahkahasına bırakabilir ve hayatı, emniyet şeridinden giderek yaşayabilirdin. Ama o zaman yeni denizleri kim bulacaktı ha? Yeni öykülerde ve yeni insanlarda kim ısınacaktı? İçin nasıl zenginleşebilecekti? Dışarıda çağlayan bir macera var, ruhunu ona katman gerek. Onunla çağlaman, bir âlem olup akman gerek. Sen ey yolcu, Simurg kuşunun kendisisin. Hem padişahsın hem kölesin.

Yol, yolcu, yolculuk. Neşet Ertaş ile bitirelim: '*Hep yolcuyuz böyle geldik gideriz / Dünya senin vatanın mı yurdun mu*'.

Serinliğin Tiranlığı

Cool'uz
artık, seriniz.
Soğukkanlıyız.
Sorumlu değiliz.
Bir şeyi bilmek için
onu yaşamamıza
gerek yok. Her
şeyi doğuştan
hak ediyoruz.
Ekranlarda yaşıyor,
daima kaçmak
istiyoruz. Bizden
bene kaçmak,
gerçekten düşe
kaçmak, benden
başkasına kaçmak.

Her yerde 'serinliğin tiranlığı'. Serinlik, yani 'cool' olmak. Her şey eşit derecede anlamlı, dolayısıyla da her şey anlamsız. Kayıtsızlığın, değdiği her şeyi cansız bir taş yığınına çeviren o soğuk dili. Hiçbir şeye şükran duymamanın, her şeyi zaten hak ettiğini düşünmenin nobran meydan okuyuşu. Her şeyi hak ediyorum o hâlde hiçbir şey için teşekkür etmem gerekmiyor. Hayatlarımızdan aşkınlığın izlerini sileli beri, nasıl da sığlaştık. Aldous Huxley, kanserden yatağında can verirken, 'Evet bu acı verici' demiş, 'Ama şu kâinatın mükemmelliğine bir bakın'. İnsan olmanın hayreti, insan olmanın dehşeti. Vecd halleri bile gayretle elde edilmiyor artık, iç temrinlerle ulaşılacak bir şey değildir vecd, daya kimyasal ilacı ve al sana, suni vecd. Her yerde serinliğin tiranlığı. Gençler kendilerini video oyunlarının fantezi dünyasında serinletiyor. Her kişi bir başkası olmak

telaşında. Hepimiz yenilmez savaşçılar, göz kamaştıran şöhretler olmayı diliyoruz. 'Başkası olma arzusu' demişti Kierkegaard, 'ümitsizliğin dibidir'. Gerçeklik o kadar hayal kırıklığı uyandırıcı ki düşlere sığınmaktan başka çare yok. Bir ilticagâh olarak düşyeri. Yaşantının cılızlaşması.

Ekran her yeri kaplıyor. Ekran hayatının tiranlığı. Ekran giderek daha fazla kamusal alanı sömürgeleştiriyor ve bizde giderek daha fazla şüphe uyandırıyor, 'başka bir yerde buradakinden daha güzel bir hayat olmalı' dedirtiyor. Ekrandaki gerçeklik daha gerçek. Ekran büyüyor ve parlaklaşıyor, izleyiciler küçülüyor ve aptallaşıyor. Eflatun'un mağarasında yaşıyor izleyici, daimi kasvet hâlinde bir gölge varlık olarak, ancak gün ışığına, yani ekrana çıktığında gerçek parlaklığına kavuşuyor. Hakikat sıkıcı ve durağan, imge dinamik ve hareketli. Gerçekten gerçek olmak istiyorsan bir imge olmalısın, çünkü sadece ekranda görünenler gerçektir. Serinliğin krallığı her yerde kendisini gösteriyor.

Aşk, içi boşaltılmış bir kelime olarak bundan nasipleniyor. Aşk için de bir sorumluluk altına girmeniz gerekmiyor, o dışarıdan gelip omzunuza konacak, doğru kişiyi buluvermenizle birlikte, birden içinizdeki bütün kırılganlığı, emniyetsizliği ve yalnızlığı iyileştirecektir. Aşkı sağlamak ötekinin görevidir o hâlde, bir şeyler yolunda gitmiyorsa bu diğerinin suçu olsa gerektir. Günümüz dünyasında 'ilişki'ye o kadar yük bindiriliyor ki. Çift ilişkisi; bağ kurma, anlam bulma ve coşkunun yegâne kaynağı oluveriyor modern şehir hayatında. Issızlığın ortasında birbirine umutsuzca yapışmış iki insan. Zavallı ilişki, geçmişin anlam ağları arkasında olmaksızın, hayatın bütün zorluklarına tek başına karşı koymak zorunda. O da, bir darbede çözülüveriyor.

Yeri gelmişken, ben bu öyküleri pek severim, bir 'döşeğimde ölürken' öyküsü de fizikçi Heisenberg'den. Üstat öte dünyada Tanrı'ya bir sorusu olduğunu söylemiş ölüm yatağında, 'Neden türbülans var?'

Her şey birden bir ilişkide de tersine dönebilir, bir aşk türbülansa girebilir, aşk nefrete, nezaket zalimliğe, memnun etme arzusu yaralama arzusuna, sevgilinin yüzüne ebediyen bakma arzusu o kahrolası yüzü bir daha hiç görmeme isteğine dönüşebilir. Evlilik, bir roman kahramanının söylediği gibi, 'bir yıllık ateş ve ardından otuz yıllık kül'e dönüşebilir. Oysa araştırmalar gösteriyor ki ayrılıklar 'biz' duygusunun kaybedilmesiyle başlıyor, kişiler 'biz' duygusundan yararsız ve kendilerini korumaya dönük 'ben' duygusuna döndükçe, evlilik içinde iki yalnız insan ortaya çıkıyor.

Cool'uz artık, seriniz. Soğukkanlıyız. Sorumlu değiliz. Bir şeyi bilmek için onu yaşamamıza gerek yok. Her şeyi doğuştan hak ediyoruz. Ekranlarda yaşıyor, daima kaçmak istiyoruz. Bizden bene kaçmak, gerçekten düşe kaçmak, benden başkasına kaçmak. Ama bu bizim hakkımız. Dışarıda serin bir rüzgâr esiyor.

'Pozitif Kabahatler'

Gerçeğin acı ilacı insanı ayık tutar. 'Pozitif' yalanlarla sahte cennetlerde gezinmek yerine, gerçeğin kolunda bu dünyaya yaslanmak yeğdir.

Bir çok küresel alışkanlık gibi pozitif düşünce de Amerikan mahreçli ve dünyaya, cennetin burada ve şimdi olduğunu dayatan bir zihniyeti seslendiriyor. İlginç olan ise görece pozitif bir bakışa sahip olduğu düşünülen ve genel olarak güler yüzlü oldukları gözlemlenen Amerikalıların, yapılan araştırmalara göre, diğer topluluklara nazaran gerçekte daha az mutlu olduklarının tespit edilmesi. Yapılan kültürlerarası araştırmalar, Amerikan toplumunun Malezya, Bahama veya Fin halklarına nispetle daha mutsuz olduğunu gösteriyor. Amerikan toplumu, dünya genelindeki antidepresan tüketiminin üçte ikisini gerçekleştiriyor. Bu durumda Amerikan toplumu, antidepresan kullanmayacak olursa, mutluluk açısından hapı yutmuş demektir!

Amerikalıların pozitif düşünmeye olan yatkınlığı bir tesadüf değil. Atayurtlarını terk eden bu insan-

ların, sığınacakları bir yer hayal ve endişesiyle yeni dünya topraklarına ulaşması, burada karşılaştıkları zorlu şartlara rağmen tutunmaya çalışması gerekiyordu. Endişelerini bertaraf etmek için olumlu düşünmeye, zorlukları yeneceklerine dair itikatlarını korumaya ihtiyaçları vardı. İki asırdır özgüven, eğitimden dış politikaya kadar ABD'nin milli bir meselesidir ve onu sürdürmek için de '*pozitif düşünce*'ye sarılmaları hiç şaşırtıcı değil. 70'li yıllardan 2000'li yıllara doğru ABD vatandaşları, yüzde 35'ten yüzde 50'ye değişen oranlarda kendine yardım kitabı edinmiş. 90'lı yılların başında kendine yardım kitapları neredeyse yüzde 100 oranında artmış. Türkiye'de de kitapçı raflarını ya ABD'den tercüme edilmiş ya da oradan buradan devşirilmiş kendine yardım kitapları hanidir süslüyor. Türkiye'de geçtiğimiz yılların çok satan bir romanı, kırk madde hâlinde, kendine yardım kitaplarındaki hikmet kırıntılarının bir özetini veriyordu.

70'lerde dünya değişik petrol buhranlarıyla boğuşurken, kendine yardım kitapları ayakta kalma fikrini aşılamaya başlamışlardı. Bu kitaplara göre hayat bir savaş yeriydi, cangılda bir yolculuktu ve oyunu sert oynamak gerekiyordu. Okur artık bir 'savaşçı', bir yarışmacı, büyük ödülün peşinde bir kaşifti. Elbette büyük ödüle ulaşmak için diğerlerini saf dışı etmek gerekiyordu. Hayat ancak güçlü olanın ayakta kaldığı bir zorlu maceraydı ve nihayet, ayakta kalmak için de kurbanlığı reddetmemiz gerekiyordu. Kendine yardım ideolojisi, bize hayatta kurban mı yoksa ayakta kalan kişi mi olacağımızı, kendimizin seçeceğini söylüyordu. Bu meyanda pozitif eylem ve pozitif düşünce her derde deva çözümler olarak namluya sürülüyor, kişinin hayatındaki zorluk ve kısıtlamalardan bu kitaplarda yer alan kılavuzları adım adım takip ederek kurtulacağı öngörülüyordu. Haddi zatında pozitif eylem insanların gerçekte yapabilecekleri hakkında gerçek dışı beklentiler uyandırıyor,

pozitif düşünce de düşünmenin gücü üzerine yanlış umutlar veriyordu. Bu varsayımlar bireyin kadir-i mutlaklığı üzerine kurulmuştu ve güçlü bireyin sadece dilemek suretiyle kendisini ve dünyayı değiştirebileceği telkin edilmekteydi. Bu arada gerçeklik tümden reddediliyormuş, ne gam. Nasıl olsa, insanlar gerçekliğe farklı açılardan bakarak onu değiştirebilirlerdi.

Buhran ve belirsizlik zamanlarında, pozitif düşünme ideolojisi, toplumsal eşitsizliklerin doğası üzerine düşünme ihtiyacını maskeler. Böylece kapitalizme alternatif modeller aramaya çalışmayız. İnsanlar kendi kaderlerinin efendisi olduğuna inandırıldıklarında, pozitif düşünce bütün hastalıkların ilacı olur ve toplumsal eleştirinin yerini özeleştiri alır. Kendine yardım kılavuzları hakkındaki acı gerçek, bu kitapların bir işe yaramadıklarıdır. Muazzam bir okuyucu kitlesine rağmen, bu kitapları okuyarak daha mutlu ve ruhsal açıdan sağlıklı nesiller yetişmiyor. Tam aksine bu kitaplar yüzünden insanlar kendilerindeki basit kusurları büyütmeye, daha da kederlenmeye başladı. Bu kılavuzlarda gösterilen hedeflere ulaşamayan insanlar giderek kendilerini daha mutsuz ve yetersiz hissediyor ve bununla baş etmek için de daha çok kılavuz kitap alıyor! Sözün özü, kendine yardım endüstrisi dindirmeye çalıştığı yetersizlik ve paranoya duygusunu tırmandırıyor. Hayat bir savaş meydanıysa insan sonsuza dek savaşmalı, pozitif düşünceler hayatı daha iyi yönde değiştiriyorsa negatif olanlara karşı uyanık olmalıyız ve her şey bireye bağlı ise, başarısız olduğumuzda suçlayacak kimse yok demektir. Böylece, suçluluk ve endişe, bu kültür marifetiyle zirve yapar.

Geçtiğimiz yüzyıl ABD patentli pozitif düşünce, âdeta *manik* bir şahlanış yaşayarak denetimsiz bir güce dönüştü ve seçilmişlik paranoyasından beslenen Neo Evangelistler elinde dünyayı tedip eden bir şımarıklığa büründü. Pozitif düşünce

sistemi, hem hegemonik bir güç olmanın hem de ölçüsüzce tüketmeyi salık veren bir tüketim kapitalizminin yakıtı olarak istimal edildi. Kendini iyi hissediyorsan, kredi kartı borçlarının icabına bakacak bir yolu da bulursun mutlaka, değil mi? İmkânsız diye bir şey yoktur, nasıl olsa.

Pozitif düşünceye yapılan aşırı vurguyla gerçekliğin dışına kısmen çıkılmış olması, zamanla gerçek dışı olumlu beklentilerin bir salgın hâlinde dünyaya yayılmasına da sebep olmuştur. Kapitalizm, insanları daha fazla tüketmeye ve daha fazla sahip olmaya doğru itmiş, bu yöndeki ihtiyaçlarını beslemiş ve pozitif düşünce sisteminin, kapitalist dünyanın yaralarını sarabilecek bir olgu hâline gelmesini sağlamıştır. Artık iflas sebebiyle kapanan iş yerlerinin varlığı ya da gerek akademik gerek ekonomik ve hatta duygusal başarısızlık durumları, insanların bu olumsuz sonuçlarda gerçekte sahip olmadıkları kadar sorumluluk hissetmelerine sebep olmaktadır. Bu durumda neredeyse tüm olumsuz sonuçların sebebi kişisel sorumluluklardır. Daha olumluyu tasavvur edebilseydik ve başarabileceğimize dair daha kuvvetli bir itikat besleseydik, bütün bu bahtsızlıklar başımıza gelmeyecekti. Hepsi bizim suçumuzdur ve utanç içinde olmamız icap eder. Tek çaremiz vardır, pozitif düşünceye abanarak bu sefer daha yüksek hedefleri denemek. Oysa pozitif düşüncenin negatif tarafları, demem o ki, kabahatleri de vardır.

Pozitif düşünce salgınının insanları yanılttığı, işlerinden atılan ve yoksulluğun pençesine düşen insanlara, durumlarını bir fırsat olarak sunmanın baskıcı toplumsal politik şartları hafife almak anlamına gelebileceği, akla ilk gelen eleştiri. Veya kanser hastalarına durumlarını bir 'armağan' olarak sunmanın onları gerçeklikten uzaklaştırdığını söyleyebiliriz. Pozitif düşünce artık yalnızca bulaşarak yayılan bir kültürel uzlaşı değil;

fakat aynı zamanda kendi vaizleri, ideologları, satış elemanları olan bir tür yeni çağ dini. İnan, hayal et, daha çoğunu iste diyen bir din. Selameti öte dünyaya saklayan değil, serveti ve şöhreti, makamı ve mansıbı hemen burada ve hemen şimdi isteyen, temrinlerinin kısa yoldan cüzdanı şişirmesinin beklendiği bir yeni maneviyat. Dünyevi maneviyat. Ters maneviyat.

Pozitiflik size maddi kazançlar sağlar, cüzdanınızı şişirir, ev ve arabalarınızı büyütür. Oysa insanın yanılsamalarla gözlerinin bağlanması çoğu zaman gerçeği zamanında ve yerinde görememesini beraberinde getirir. Bu yönüyle de ABD mahreçli pozitif düşünce ve onun ülkemizdeki karikatürleri, 'halkların yeni afyonu' hâline gelir. Zira bize sorunun dış şartlarda değil içsel duygularda olduğunu, ruh hâlimizi olumluya ayarladığımızda önümüzde hiçbir engelin kalmayacağını söyler. Mutluluk denkleminde dış şartlara yer yoktur ve gerçek hayat sorunları başarısızlık için mazeret teşkil etmez. İnsan politik bir özne olmak zorunda değildir, tek yapacağı şey zihninin içini temizlemek ve olumluyu hayal ederek beklemektir. Bu zihniyetin, insanı kıyamet suru üflendiğinde dahi elindeki fidanı toprağa dikmeye çağıran ve bir kötülük gördüğünde aksiyoner olarak onu düzeltmeye davet eden metafizik bakışla kabili telif olmadığı ortadadır.

Protestan reformundan beri Batı elitleri yoksulluğun iradi bir durum olduğu fikriyle kendilerini avuttular. Kalvinciler onu tembelliğin ve kötü alışkanlıkların sonucu saydılar. Pozitif düşünce yandaşları, onu zenginliği benimseme konusunda bir irade eksikliği olarak değerlendirdiler. Böylesi bir bakış insanı kolayca kurban hâline getirebilir. Kişi bu kez kendi kötü kişiliğinin, negatif düşüncelerinin kurbanıdır. Böylece pozitif düşünce dünya çapında bir baskılamaya dönüşür. Toplumsal ilgi ve eylem dikkat alanından çıkar, her şeyi değiştirmek için

düşüncelerin gücünün yettiğine inanılır. Tuhaf bir miyopluk. Bireysel kazalar göz ardı edilebilir, ne de olsa bedeli kişi ve yakın çevresi öder. Peki ya bütün bir sistem bu miyoplukla malulse? Yalanlarla zehirlenmiş bu miyopluğun küresel tekebbürü, yakın zamanda büyük bir ekonomik buhranla ortalama dünya vatandaşını yoksullaştırmış ve kendi üstünlüğünü dayatan kabile narsisizmi ile Irak, Afganistan, Filistin veya Somali'de milyonlarca insanın hayatına mal olmuştur.

Pozitif düşünce ideologları elinde iyimserliğin, ABD kapitalizminin yakıtına dönüştüğünü dile getirmiştim. Bu tür bir kendini kandırmacanın karşı kutbunda ise karamsarlık değil gerçekçilik yatar. Kötü şeyler olabilir, başımızı kuma gömmek yerine çevremizde olup bitene dikkat kesilmek ve hakikati bütün veçheleriyle birlikte görebilmek gerekir. İnsanın ve içinde yaşadığımız toplumun kusurlarını fark edebilmek, bu kusurların bazen bizim çabalarımızı boşa çıkarabileceğini bilmek. Yine de umudu diri tutmak, umudun, rüzgârın ve yağmuru şarkılarını söyleyebilmek. Yoksullarla, mülksüzlerle, ezilmişlerle aynı safta durabilmek.

Gerçeğin acı ilacı insanı ayık tutar. 'Pozitif' yalanlarla sahte cennetlerde gezinmek yerine, gerçeğin kolunda bu dünyaya yaslanmak yeğdir.

Anestezi Çağı

Kendine yardım kitapları, hayatın getirdiği sorunlar üzerine düşünme fırsatı bulamayan ama bu sorunları da kolay yoldan def etmek isteyen insanlar için biçilmiş kaftandır.

Modern çağda insan uyuşmak istiyor. 'Anestezi rejimleri' insanları ıstıraba karşı duyarsızlaştırıyor ve insanın yaşadığı hayattan bir şeyler öğrenmesini güçleştiriyor. Romantizm endüstrisi bizi aşk satarak uyuşturuyor, kozmetik endüstrisi beden satarak. Bir de bize mutluluk satan kendine yardım kitapları var. Yani mutluluk endüstrisi. Yabancılık ve yalnızlaşmanın ruhsal sıkıntıları tırmandırdığı bir çağda, her derde deva çözümleriyle mutluluk endüstrisi, sıkıntılarımıza çare bulduğunu iddia ediyor.

Ekonomik ve toplumsal baskıların, insanları derin kişilik değişimlerinden ve onlara basınç uygulayan toplumsal kuvvetleri anlayabilme imkânından mahrum bıraktığı bir çağda, kendine yardım kitapları, değişimin birkaç hamlede başarılabilir basit bir yönergesini sunuyor. Onlara göre kişisel değişim, neşe

ve kurtuluş bir kaç adımda başarılabilir! Kendine yardım kitaplarının fitilini ateşleyen şey, sıkıntılarımızın kökenine inebileceğimiz ve onların üstesinden gelebileceğimiz düşüncesi. İnsanların kimileyin karmakarışık sorunlarına, basit ve gerçekçi olmayan çözümler içeren bu kabil kitaplar, kişisel değişim ve gelişimin uzun süreli olabileceğine dair yalancı bir vaatte bulunuyor ve bugüne dek pek çok danışanımdan dinlediğim üzere, sonunda ciddi bir hayal kırıklığına yol açıyorlar. Bu kitaplarda yer alan çağrılar, insan mutsuzluğunun politik ve toplumsal kökleri üzerine nadiren vurgu yapıyor ve daha çok mutsuzluğa basit sebepler buluyorlar. Elbette basit sebeplerin de basit reçeteleri oluyor.

Elbette kendine yardım kitaplarının ölçülü bir üslupla yazılanları yok değil. Kimi insanlar da daha nitelikli bu ürünlerden istifade ediyor olabilir. Bu yazıda kendine yardım kitaplarının en bilinen örneğinden yola çıkarak bir söylem incelemesi yapmak istiyorum. Sözünü edeceğim kitap, *Sır* yani *The Secret*.

Bu kitap da diğerleri gibi ıstırabınızın kaynağını bir tek basit sebebe indirgiyor. Hayatınız yolunda gitmiyorsa bunun sebebi negatif düşünmektir! 'Düşünceleriniz neredeyse her şeyin temel sebebidir ve siz ısrarlı düşüncelerle onu çağırmadıkça, başınıza bir musibet gelmez'. 'Mevcut gerçeklik veya hayatınız aklınızdan geçirdiğiniz düşüncelerin eseridir!' Çekim yasası gereği, iyi şeyler düşünürsek iyi şeyler, kötü şeyler düşünürsek kötü şeyler başımıza gelir. Ne kadar da kolay değil mi?

Sebepler kadar çözümler de basittir artık: Kendinizi kâinatla aynı safa yaslayın, ne istediğinizi bilin ve onu kâinattan isteyin. Düşünce ve dilinizi, çekmek istediğiniz şeye ayarlayın. Arzu nesnenizin gelmekte olduğunu hissedin ve ona göre davranın. İşte bu her şeyin sırrıdır. Neşe, para, sağlık, ilişkiler ve daha istediğiniz pek çok şey size sınırsızca verilecektir. İste, inan,

al. *The Secret* tıpkı *Da Vinci Şifresi* gibi paketlenip sunulur. Sanki eskiler sırrın ne olduğunu biliyorlardı da bu sırrı kimseye vermeye yanaşmıyorlardı.

The Secret kâinatı büyük bir alışveriş merkezi gibi resmeder. İstediğimiz mallarla dolu, satın almak için kuvvetli bir biçimde istememizin yeteceği, büyük bir alışveriş merkezi. Eyleme geçmenize, bir şeyler inşa etmenize, bir şeyleri düzeltmenize gerek yok. İsteyin yeter. Çekim varsayımı, bize başlarına musibet ve belalar gelen çocuk veya yetişkinlerin, bu sıkıntılara olumsuz düşündükleri veya yeterince olumlu düşünemedikleri için maruz kaldıklarını söylemiş olur. Hayır ve şerrin Allah'tan geldiği, dünyanın bir sınanma yeri olduğu ve insanın ıstırap ve musibetlerle de olgunlaşabileceği yolundaki metafizik düşünce, modern faydacılık eliyle rafa kaldırılır.

Bu kitap da bütün kendine yardım kitaplarındaki formülü mündemiçtir. İlkin, insan mutsuzluğu ve başarısızlığı basit bir sebebe (yanlış düşünme) irca edilir, ikincisi, eldeki meselenin çözümü için hazmı kolay basit çözümler önerilir (olumlu düşünme ve çekim yasasına uygun yaşama) ve üçüncüsü, bu çözümleri sadakatle takip etmekle ulaşabileceğiniz baştan çıkarıcı vaatlerde bulunulur (sınırsız başarı, gençlik, aşk ve mutluluk). Geçmişin bilgelerinin sözleri, sanki bu kitapların varsayımlarını destekliyormuş gibi art arda dizilir. Aslında yapılan bilgece sözleri bağlamından kopartarak onları özgün anlamından arındırmaktan ibarettir. Mutluluk ve başarı orta sınıf kitap okurunun heveslerine uygun bir biçimde yeniden biçilir: Daha fazla zenginlik, daha çok toplumsal saygınlık, çekicilik ve daha çok arkadaş, daha çok nüfuz. Böylesi kazanımların başarı sayıldığı bir dünya için doğrusu güzel yemler. Toplumsal baskıları hafifletmeden, çaba harcamadan, kişiliğinizi esaslı bir dönüşüme uğratmadan çok az bir çabayla size

başarı vaat edilmektedir. Modern toplumun hızlı temposuyla uyumlu, hızlı bir çözüm.

İşin tuhafı bu kitapları okuyanlar kendi hayatları üzerine pek az kafa yorabilen insanlardır. Bir kitap onlara nasıl yaşamaları gerektiğini vazetmekte ve onları derin düşünce zahmetinden kurtarmaktadır. Kendine yardım kitapları, hayatın getirdiği sorunlar üzerine düşünme fırsatı bulamayan ama bu sorunları da kolay yoldan defetmek isteyen insanlar için biçilmiş kaftandır. Ancak bu kitaplar insan ıstırabının karmaşık doğasını bize anlatamıyor, çok satış ve çok para arzu ettikleri için, insani sıkıntıları aşırı basitleştiriyorlar. Bu yönleriyle de modern çağın güçlü uyuşturucuları arasında yerlerini alıyorlar.

Istırabın Faydaları

Modern dünya, ıstırabı hızla üretken olmayan biçimlerde uyuşturmaya yelteniyor. Böylece ıstırap anlam ve değerini hayatlarımıza katamıyor. Istıraba verilen olumsuz tepki onu üretkenlikten uzaklaştırıyor. O halde, geldiğinde bize çok şeyler öğretecek olan acıya 'hoş geldin' diyebilmeyi başarmamız gerek.

Istırabı uyuşturduğumuz bir dünyada yaşıyoruz. Çılgın bir hızla, alabildiğine tüketerek, acıyan yerlerimizle yüzleşmekten kaçarak. Mutluluk tacirleri bize ıstırabı yok saymamızı, onu görmezden gelmemizi, inkâr etmemizi söylüyor. Oysa ıstıraptan da öğreneceğimiz bir şey var. Hz. Eyüp'ün çilesinden öğreneceğimiz bir şey var. Mutlu hayat aramakla bulunmuyor. Mutlu hayatı, ıstırabın her türlüsünden her ne pahasına olursa olsun kaçmak suretiyle edinemiyoruz. Bir mutlu hayat olacaksa eğer, o biraz da kendi ıstırabımızla yüzleşme, onu yaşama ve ondan öğrenme çabamızdan kaynaklanacak. İnsanız biz, kendimiz ve içinde yaşadığımız dünyaya dair bir bilince sahibiz. Bu farkındalıkla kendimizi, dünyayı ve etrafımızdaki insanları sıra dışı biçimde değiştirebiliriz. Bilinç yeteneğimiz iki ucu keskin bir bıçak gibi: Duygusal ve zihinsel başarılarımızın kaynağı ol-

duğu kadar, bizi hayvanların muaf olduğu çetrefilli ve sancılı soruların da kucağına getirip bırakıyor. Hayatımın bir anlamı var mı? Niçin yaşıyorum? Neden varım?

Mutluluğun haz eksenli tarifi kusurlu. Bugün her türlü hazza zaman içinde alışabileceğimizi biliyoruz. Haz, insana sürgit bir mutluluk hissi vermekten uzak. İnsan ulvi saydığı değerlere sadakatten doğan bir mutlulukla da taçlandırabilir hayatını ve bu anlayış, ıstırabı umacı gibi algılamaz. Mutluluk; yüce değerler uğruna geçirilmiş erdemli bir hayatın hasılası olamaz mı? İnsanın kendisine ve en derinden savunucusu olduğu şeye sadakatten ve iç bütünlükten oluşan, değerlere bağlı bir hayat da pekâlâ mutluluğun anahtarı olabilir. Bu tür bir mutluluk; insanı dönüştüren, aldığı noktadan daha iyi bir noktaya götürüp bırakan, üretken bir ıstırapla mümkün olabilir.

Schopenhauer'in söylediği gibi, farkındalığın artışının bedelini ıstırapla öderiz. Bir hayvan ölüm üzerine düşünmez, ölümü üzerine kaygılanmaz. Ölüm ötesinde kendisini nelerin beklediğine kafa yormaz. Ölüm farkındalığı kısıtlı olduğu için yoğun bir ölüm korkusu taşımaz. Evet bilinçlilik ıstıraba gebedir ancak, bilincin bağışları için de ıstıraba değer. Sorunlarımızın pek çoğu, biz onlarla yüzleşemediğimiz için devam eder. Bir genç düşünün, mükemmel bir ilişkinin düşünü kuruyor ancak ilişkilerini geliştirmek için kılını kıpırdatmıyor ve sonunda koyu bir yalnızlığın ortasında kalakalıyor. Bir adam düşünün kibri yüzünden herkesi itiyor ama bunu kendisine söyleyemediği, kendi kusuruyla yüzleşemediği için giderek yalnızlaşıyor. Bir asker düşünün, doğru bir amaç için savaşmadığını düşünüyor ve silah bırakmak istiyor. Savaşmayı reddediyor ve grubu tarafından dışlanıyor (üretken ıstırap) veya bilincinin onayı olmaksızın savaşıyor (üretken olmayan

ıstırap). Bizi hiçbir yere taşımayan ve hayata hiçbir değer eklemeyen ıstıraba üretken olmayan ıstırap diyoruz. Üretken bir ıstırap için kendi benliğimizin zayıf, kırılgan, incinmiş ve örselenmiş parçalarıyla da karşılaşabilmemiz gerek. En önemlisi, ne kadar acı çeksek de kendi içimize çıplak gözle bakabilmemiz gerek. Çokları narsistik bir özsevi (kendine âşık olma) hâline kaçarak, kırılgan taraflarıyla yüzleşmek istemez. Âşığı tarafından incitilmiş kişi, kurduğu yeni ilişkilerde soğuk ve mesafeli durmakla veya belki ilişkiden ilk ayrılan kendisi olmakla, yeni düş kırıklıklarına karşı korunduğunu sanır. Bir önceki reddedilişin acısı öyle büyüktür ki, kişi kendisini inciten kişiyle özdeşleşerek o acıyı reddetmeyi öğrenir. Sonuçta, başkaları onu reddetmeden onları terk eden bir *'seri âşık'* olur çıkar. Seri âşık şifa bulmak istiyorsa eğer, kırık kalbiyle yeniden bağ kurmalı. Kişiliğinin kesilip atılmış parçasıyla yüzleşmeli ve bütünleşmeli. Fark etmeli ki benliğinin o incinmiş parçasını reddetmekle sadece kendi sorunları katmerlenmiyor, başka insanların hayatlarına da olumsuz etkilerde bulunuyor. Yüzleşme ve değişme sancısından kurtulayım derken başka insanları acıya boğuyor.

Istırabın gerçekliği yeni bir biçimde tanımamıza yardım edebileceği fikri, bazı sanayileşmemiş toplumlarda zaten vardır. Güney Pasifik'teki İfaluk halkı üzerine yaptığı çalışmada antropolog Catherine Lutz, bu insanların depresyonu mutluluk arayışına zıt ve dolayısıyla değersiz bir durum olarak değil, kendilerini içinde buldukları durumları daha iyi anlamalarına yardım edecek bir duygu olarak gördüklerini göstermiştir. İfaluklar'ın depresyonu anlama biçimi, *'depresif gerçekçilik'* olarak bilinen çalışmalarla da deneysel destek bulmuştur. Bu araştırma çökkün (depresif) kişilerin hayatın bazı alanlarında daha doğru tahminlerde bulunduklarını göstermiştir. Depresyon insanın kendi lehine yonttuğu, annemin tabiriyle

'herkesin kendi çanağına sağdığı' iyimser tarafgirliği ortadan kaldırır. Başarıya dair gerçekçi olmayan beklentilere, depresyon tarafından kökten bir biçimde meydan okunur. Elbette bu bulgular, çökkün insanların gerçekliği her zaman daha doğru algıladığını göstermez ancak, en azından, çökkün olmayanların gerçekliğe daha yakın olduğu fikrini sorgular. Hülasa etmek gerekirse ıstırap varlığın mutsuz taraflarına ışık tutar. Varoluşun aydınlık ve karanlık tarafları var, tatlı ve acı yanları var. Ruhsal durumunuza göre kendinizi bunlardan birine ayarlayabilirsiniz ama ancak ikisine birden alıcılarını açan insan, daha tam ve bütün bir insan deneyimine kendisini açmış olur.

Istırap bizi diğer insanların ıstırabına daha duyarlı olmaya çağırır. Bir terapist olarak sözgelimi ben, insanların anne veya baba kayıplarını dinlerken, babasını kaybetmiş bir kişi olarak artık çok daha duyarlı olduğumu görüyorum. O acıyı yaşadığım için insanların ne hissettiklerini çok daha iyi anlayabiliyor ve onlara da anlaşıldıkları hissini verebiliyorum. Istırap anlayışı keskinleştirir ve kalbi yumuşatır. Istırap merhametin kalbinizde kök salmasına yardım eder.

Üretken bir ıstırapla daha önce düşünmediğimiz şeylerin bilincine varırız. Öteki insanların ıstırabına dikkat kesilerek merhametle donanırız. Kendimizden sakladığımız, yüzleşmekten kaçındığımız kişilik özelliklerimizle (bencillik gibi) yüzleşiriz. Ya da yoksulluk, toplumsal baskı veya adaletsizlik gibi sosyokültürel etkenleri fark ederiz. Bu özellik ve etkenler hep orada vardı ve duruyordu, sahne arkasından hayatlarımızı sevk ve idare ediyorlardı ancak çektiğimiz ıstırapla dikkatimizi çektiler. Bu farkındalık, hayatlarımızı bozuyorlarsa onları düzeltmenin ve bizi zenginleştiriyorsa onlarla bütünleşmenin ilk adımıdır. Yunus'u, Mevlana'yı, Kierkegaard'ı, Gazali'yi,

Tolstoy'u ve daha sayısız ilim ve irfan ehlini pişiren, onları daha üstün bir varoluş boyutuna taşıyan unsurlardan birisi, hayatlarındaki ıstırap ve çiledir.

Üretken ıstırabın ilk evresinde hayattan koparız. Ortasında kim ve ne olduğumuzun bilgisi değişmeye başlar. Ve nihayet sonunda, yeni yaşantımızla bütünleşir ve yeni bir insan olarak dünyaya geliriz. Artık öncekinden farklıyızdır. Fena ve beka. Yok oluş ve yeniden doğuş. Bunun için deneyimin bizi büyütmesine izin vermemiz, ıstırabı değişik anesteziklerle uyuşturmamamız gerekiyor. Zira modern dünya, ıstırabı hızla üretken olmayan biçimlerde uyuşturmaya yelteniyor. Böylece ıstırap anlam ve değerini hayatlarımıza katamıyor. Istıraba verilen olumsuz tepki onu üretkenlikten uzaklaştırıyor. O halde, geldiğinde bize çok şeyler öğretecek olan acıya 'hoş geldin' diyebilmeyi başarmamız gerek.

Gelin bu farkındalık yolculuğuna, hayatın hüzün ve neşeyi içinde barındırdığını, hüzün ve neşenin birbirini tamamladığını kabullenerek başlayalım. İnsan neşeyi kaybetmekle hüzne gark olabilir, hüzünden bir şey öğrenmekle de ruh hâli neşeye tebdil edebilir. Yaşama sanatı, ıstırabımızdan öğrenmek ve neşemizi besleyip büyütmekle hükmünü icra eder.

Burada bir okur bana şunu sorabilir: Istırabımızın üretken olup olmadığını nasıl anlayacağız? Kıstasımız şu soruda gizli. Istırabımız yararlı bir değişime öncülük ediyor ve onu kolaylaştırıyor mu? Istırabımız bize işkence ediyorsa, bizi yerimizde saymaya icbar ediyorsa ve onu aşacağımız yeni yöntemler aramaktan vazgeçiyorsak, onun üretken olmadığını söyleyebiliriz. Üretken bir ıstırap aktif bir çaba içerir ve bizi daha iyi bir hale taşır, önümüzü tıkayan engelleri görerek onları aşmamızı sağlar. Bir nevi, büyüme sancısı. Üretken olmayan ıstırap, huzursuzluğumuzun kaynağına inmek ve onu anlamak

çabasını içermez, o uyuşturulmanın derdindedir. Istırabımızı aşırı heyecan arayışı, kaçış zihniyeti, alkol, işkoliklik, takıntı veya iptila halleriyle uyuşturmaya çalışıyorsak, aman dikkat. Istırabımızın köklerini anlamak ve onları dönüştürmek için hiç çaba harcamıyoruzdur. Üretken olmayan ıstırapta yas ve gözyaşı yoktur, çünkü yas bir mânâda '*kayıp nesne*'nin gitmesine izin vermektir. Bir yaşam biçimi, bir inanç türü, bir insan, bir meslek, bir alışkanlık, bir hayat safhası. Bunların gitmesine izin verebildiğimizde, bunun için acı çekip gözyaşı döktüğümüzde yaşadıklarımızdan bir şeyler öğreniriz. Nihayet: Istırabımızın içinden dünyayı sorgulayan bir tavır çıkarabiliyor muyuz? Mesela bir şeylerin yanlış gittiğini görüp de psikoterapiye yönelen insanlar böyle bir sorgulama niyetiyle terapi koltuğuna otururlar. Dünyaya soru sorabiliyorsak, acımız daha üretken olmaya başlamış demektir.

Kimileyin çok korkutucu, acı ve rahatsızlık verici olsa da ıstırabın bize öğretmesine izin vermemiz gerekir. Sabır, tahammül, kabulleniş, çevremize duyduğumuz ilgi ve merhamette yoğunlaşma, ıstırabın bize bağışladığı hassasiyetler olabilir. Istırabı olumsuz düşünce veya biyolojik yetersizliğin bir belirtisi olarak değil, içimizde sağlıklı kalan bir yerin bir neşidesi, bir haykırışı olarak da okumak mümkündür. Bu nazarla bakıldığında, acımızda bir hikmet saklıdır.

Hayat bir hikmet şöleni. Istıraplarımızdan öğrenmeye başladığımız gün, olgunluk yolculuğunda bir durağı geride bırakmışız demektir.

Mutlu Değiliz Hiçbirimiz

Hayatın biteyazdığı bir anda 'bu hayatı nasıl yaşasam daha iyi olurdu?' sorusunu sorabilmek. Bu yakıcı soruyla daha anlamlı bir hayata başlayabilmek. Çünkü anlamın boy verdiği yerde mutluluk da usul usul, parmaklarının ucuna basarak gelecektir. Mutluluk, siz onu hiç aramadığınız bir anda omuzlarınıza konan bir kelebektir.

İstanbul varoşlarından birisine bir derneğin davetlisi olarak konuşma yapmaya gidiyorum. Buraya ilk kez geliyorum. Sokaklar bitişik nizam evlerle çevrelenmiş, elektrik kabloları sokakların çevresinde ha düştü ha düşecek bir lakaytlıkta uzanıyor. Günün bu saatinde, psikiyatri hocasının mutluluk hakkındaki vaazını dinlemeye mahallede oturan yetmiş kadın ve bir erkek gelmiş. İstanbul'un içindeki bu tuhaf 'gecekondu gezegeni' beni irkiltiyor. Neredeyse hiç ağaç yok ve yamru yumru apartmanların bittiği yerde hemen caddeler başlıyor. Çocukların top sektirebilecekleri bir aralık yok. İnsanların bir araya gelip dertleşecekleri bir agora, altında serinleyecekleri bir söğüt gölgesi yok. Salona bakıyorum ve soruyorum: 'İçinizde kaçınız mutlusunuz?' Bir, bilemediniz iki mahcup el kalkıyor. O sırada tuhaf bir şey oluyor, havada bu beklenmedik soruyla birlikte bir titreşim

geziniyor ve ön sıralarda oturan birkaç kadın birden ağlamaya başlıyor. Hanidir bu sorunun kendilerine tevdi edilmesini bekliyorlarmış da az sonra uzun bir terapi seansına başlayıp bütün hayat hikâyelerini ortaya sereceklermiş gibi. Hüngür hüngür ağlayan kadınlar. Mutsuz kadınlar. Kendi mutsuzlukları üzerine hiç fikirleri sorulmamış kadınlar. 'Bir dokun bin ah işit kase-i fağfurdan' misali, sözlerin en ufak dokunuşuyla içlerine kabaran gönül kırıklığını faş etmeye hazır mutsuzlar. Mutluluk, bugün dünyanın önemli meselelerinden birisi.

Mutluluk hakkında yanlış bildiğimiz şeylerden biri, insanların doğal olarak mutlu olduğu düşüncesi. Sanki mutlu olmak için hiçbir şey yapmamıza gerek yok, mutlu olmak bizim için bir varoluş biçimi ve doğuştan yanımızda getirdiğimiz bir hediye, hatta bir hak. Bizi mutsuz edebilecek olay ve durumların ise bu doğal akışı bozduğuna inanırız. Oysa gerçek böyle değil. Her on yetişkinden birinin intihar teşebbüsünde bulunması, her beş kişiden birinin majör depresyona yakalanması, gerçekte mutluluğun varlığımızın dokunulmaz bir parçası olmadığının en önemli göstergeleri. Russ Harris, *The Happiness Trap / Mutluluk Tuzağı* adlı kitabında mutlulukla ilgili mitolojiyi sigaya çekiyor. Yazara göre, Batı dünyasından yayılan ve bizim sorgusuz sualsiz kabul ettiğimiz, 'Mutlu değilsen ve olamıyorsan, normal bir insan değilsin' düsturu baştan aşağı hatalı. Bu durumda, mutlu olamamak bir zayıflık göstergesi, hatta hemen her durumda aceleyle yapıştırılmış bir hastalık etiketi hâline gelir. Acı çekmek ve olumsuz düşüncelere sahip olmak, artık günümüzde anomalinin en kolay yakalanabilir göstergeleri hâline gelmiştir. Bugün rıza ve kabullenişi esas alan bazı terapi yöntemleri, her daim mutlu olamamanın normal bir durum olduğunu ve olumsuz düşünmenin her zaman bir hastalık göstergesi olmadığını savunur. Yeri geldiğinde olumsuz düşünebilmek,

aslında varlığımızı sürdürmek için elzemdir. Düzelme imkânı olmayan ve bize acı çektiren olayları yok saymak ve böylece hayalî bir mutluluk yaratmak yerine, bu olayları kabullenmek insanı daha huzurlu kılar.

Mutluluk üzerine bir diğer yanlış inanç, iyi bir hayat geçirmemiz için tüm olumsuz duygulardan kurtulmamız gerektiğini söylemektedir. Takıntılı bir şekilde mutluluğu yakalamamız ve bizi aşağıya çekebilecek tüm düşünce ve deneyimleri terk etmemiz gerektiğini zannederiz. Oysa gerçek bambaşkadır; hayatımızı anlamlı kılabilecek tüm durum ve olaylar, bize olumlu olduğu kadar olumsuz duygular da yaşatır. Bu ikisinin aynı kaynaktan çıktığı gerçeğini göremediğimizde, mutlu olmak adına olumsuz duyguları feda ederiz. Böylece bize olumlu duyguları ve gerçek mutluluğu tattırabilecek olan durum ve deneyimleri toptan terk etmiş oluruz. Varoluşçu yazar Paul Tillich, bu duruma, *'yokluktan kaçmak için varlığı inkâr etmek'* diyor. Gerçekte hayatımıza anlam katan, bizi derinden mutlu edebilecek ne varsa, bizi aynı zamanda endişelendirebilir, kızdırabilir hatta üzebilir.

Mutluluğu yakalamak için yapmamız gerektiğini sandığımız bir diğer şey, duygu ve düşüncelerimizi kontrol etmek. Son yıllarda sayıları giderek artan, alt yapısı çoğu zaman belirsiz 'yaşam koçları' bize bunu dikte eder. Kişisel yardım ve kişisel gelişim teknikleri sayesinde neredeyse her zaman ne hissedeceğimizi ya da ne düşüneceğimizi belirlemeye çalışırız. Oysa hayat ele avuca sığmayacak kadar belirsizliklerle dolu, önden kestirilmesi çok zor ve karmaşık. İçinde kontrol edilmesi güç pek çok dinamik aynı anda işliyor. Hayatın üzerinde tam bir denetim kuramayız, ne hissedeceğimizi, ne düşüneceğimizi her zaman belirleyemeyiz. Mekanik bir yaşantı için programlı değiliz, hayatı tam mânâsıyla denetleyebileceğimiz yanılsaması,

bizde başarısızlık duyguları uyandıracak ve bizi endişelendirecektir. Kısacası mutlu olmaya çalışırken kendimizi ağır bir endişenin kucağında bulabiliriz. Yaşam koçları bize kendimize ne kadar hakim olabilirsek o kadar başarı kazanacağımızı müjdeler. Koçlara göre işin sırrı kendimizi ne kadar düzenleyebildiğimizdedir. Tuhaf olan şu ki, seçimler dünyasında hayatımızı yönetmek üzere yine otoriteye bel bağlamış ve bir koçtan medet ummuşuzdur! Bu tuhaf oyunda, koçlar koyunlara hizmet eder.

Mutsuzluğun tırmanmasında sosyal dokunun tahrip olmasının da önemli payı var. Fedakârlığın öldüğü, kendimizden başka bir şey uğruna yaşama yükümlülüklerinin kaderimizi tayin ettiği günler geride kalmıştır artık. Ehrenreich ve English'i izlersek, 'Eski koruma ve bağımlılık hiyerarşileri artık yok, yalnızca özgürce son verilen özgür sözleşmeler var. Uzun zaman önce üretim ilişkilerini içine alarak genişleyen piyasa şimdi bütün ilişkileri içerecek şekilde genişlemiştir'. Böyle bir iklimde dünyayı değiştirmenin düşünü pek az insan kuruyor. Kişisel başarıyı varoluşun esas amacı hâline getiren hazcı bir bireycilik her yerde kol geziyor. Zygmunt Bauman'ın *Yaşam Sanatı* adlı kitabında söylediği gibi: 'Dünyanın yönetilme biçimiyle ilgili kaygının yerini, kendi kendini yönetme kaygısı aldı. Bizi üzen ve kaygılandıran şey, bütün sakinleriyle beraber dünyanın hâli değil; dünyadaki zorbalıkların, saçmalık ve adaletsizliklerin, kaygılı bireyin iç huzurunu ve psikolojik dengesini bozan ruhsal sıkıntılar ve duygusal sarsılmalar şeklinde yeniden dolaşıma girmesinin ürünü olan şeylerdir'. Christopher Lasch'in *Narsisizm Kültürü* adlı şaheserinde tartıştığı üzere 'yeni narsistler' dünya ahvalini sadece kişisel sorunların prizmasından geçirerek algılar ve bu kişilere 'suçluluk duygusundan ziyade endişe musallat olur'. Kişisel hayat artık esaslı bir mücadele alanıdır ve mücadeleyi

kazanmak için, başkalarının onay ve hayranlığına onulmaz bir ihtiyaç duyarız.

İnsan mutluluğunu parayla tartamayız. Bu konuda yine Zygmunt Bauman'ı okumak yeterli bir özet veriyor: 'Gözlemciler, insan mutluluğu için önemli şeylerin yaklaşık yarısının hiçbir fiyatı olmadığını ve mağazalardan satın alınamayacağını ileri sürüyor. Eldeki naktiniz ve krediniz ne olursa olsun, bir alışveriş merkezinde, sevgi ve dostluğu, aile hayatının zevklerini, sevdiklerinizle ilgilenmekten ve komşunuza yardım etmekten gelen tatmini, iyi yapılan bir işten elde edilen özsaygıyı, hepimizde ortak olan zanaatkârlık yeteneğini tatmin etmeyi, iş arkadaşları ve ilişki kurduğunuz diğer insanların takdir, sempati ve saygısını bulamazsınız... Şu epeyce muhtemeldir ki yitirilenler kazanılanları çoğu kez geçer ve mutluluk yaratmak üzere artan gelir kapasitesinin yerini, paranın satın alamayacağı şeylere erişimin azalmasının neden olduğu mutsuzluk alır'. Bir danışanımı hatırlıyorum, kocası ülkemizin önde gelen şirketlerinden birisinde üst düzey yöneticiydi ve çok yoğun çalışması icap ediyordu. Ailenin belki sonraki bir iki kuşağa yetecek maddi birikimi de oluşmuştu ancak koca/baba, Pazar günleri bile işe gitmek veya evde bilgisayar başında çalışmak zorunda kalıyordu. Anne ve çocuklar, babayı nadiren görebiliyor ve onunla neredeyse hiç zaman geçirmiyorlardı. 'Hanları hamamları istemiyorum' diye sular seller gibi ağlıyordu danışanım, 'Parayı pulu istemiyorum. Ben kocamı görebilmek istiyorum'.

Dünyada mutsuzluk istatistikleri tırmanıyor. İnsan, hayatın 'neden' sorusuna cevap bulmadan 'nasıl' sorusuna cevap yetiştiremiyor. İstanbul varoşunda ağlayan kadınlar anlayışsız kocalardan, ağır hayat şartlarından, komşuluğun bitmesinden, şehri idare edenlerin rahatça gezebilecekleri parklar inşa

etmemesinden, yalnızlıktan, tekinsizlikten, hayatın maddileşmesinden ve buna benzer onlarca sebepten dolayı mutsuz. Şirket yöneticisinin eşi, kocasıyla birlikte aile hayatının lezzetlerini tadamıyor olmaktan, yalnızlıktan, dünyayı tek başına omuzlamaktan dolayı mutsuz.

Yabancı bir terapistin bir yerlerde bir gözlemini okumuştum. Yolu hasta olarak yoğun bakıma düşenlerin, ömrün sonraki dönemlerinde hayattaki öncelikler sırasını daha iyi yapabildiğini yazıyordu. Hayatın biteyazdığı bir anda 'bu hayatı nasıl yaşasam daha iyi olurdu?' sorusunu sorabilmek. Bu yakıcı soruyla daha anlamlı bir hayata başlayabilmek. Çünkü anlamın boy verdiği yerde mutluluk da usul usul, parmaklarının ucuna basarak gelecektir. Mutluluk, siz onu hiç aramadığınız bir anda omuzlarınıza konan bir kelebektir.

Şen Bilim

Bilim, pozitivizmin esaret bağlarını kırdıkça, insanlığın ortak mirasıyla daha fazla buluşuyor, insana daha çok şey söylüyor. Böylece bilimin bizatihi kendisi şenleniyor, aydınlanıyor.

Bir açık oturum yapıyorduk, meslektaşlarımdan birisi, 'Türkiye'nin derdi aydınlanma yaşamamış olmasıdır' deyiverdi. Bu yüzden geriydik, bu yüzden ilkeldik, bu yüzden toplumumuz şiddet üretiyordu. Kutsal ile aramıza bir türlü mesafe koyamamıştık. Bana pek naif gelen bu pozitivizmi tartışacak değilim, sadece 'bilimperest' olmanın dayanılmaz hafifliğinden dem vurmak istiyorum. Bilimsel zihniyet içinde boğuluyoruz. Geçmişte başka alanların emrinde olan ne varsa, bugün bilimin emrine amade, 'hazır ol'da bekliyor. Dünya bizim için bilimin açıkladığı gibi düzenli, doğrusal ve tahmin edilebilir bir yer olsun istiyoruz. Tek boyutlu, kurallara bağlı bir dünya fikri, hayatın karmakarışıklığını, hayatın içindeki sağlıklı keyfiliği bize yeterince açıklamıyor.

Bilime, Karl Popper'ın söylediği gibi, bir bilgi kütlesi olarak değil,

varsayımlar sistemi olarak bakabilirsek ondan tek başına bir yol gösterici çıkarma saplantısından da kurtulabiliriz. Bazen bu gerçeği bilim adamları da unutuverir. Buldukları kanıtların sadece bir bölümü ikna edici bile olsa, ne yiyeceğimizi, nasıl eğiteceğimizi, hangi ilaçları alacağımızı ve doğru bir hayatın nasıl olduğunu söylemeyi sürdürürler. 20. yüzyılın başlarında doktorlar *Camel* sigaralarının reklamında bulunmaktan çekinmiyorlardı: 'Doktorlar en çok *Camel* içiyor!' 1960'larda yeterince iyi denenmemiş olan Thalidomid'in annelere pervasızca yazılabilmesi yüzünden, pek çok çocuk kolsuz bacaksız, ciddi doğum anormallikleriyle dünyaya gelmişti.

Ayrıca bilim adamlarını, bütün insanların ruhunu kirleten günahlardan bütünüyle uzak sayamayız. Onlar da herkes gibi para, güç, şöhret karşısında başı dönen, daha fazlasını isteyebilen kişiler. Bu yüzden bilim dünyasında da namussuzluğa az rastlanmaz. Onlar da tutku sahibidir, onlar da tarafgirdir. İşlerine gelmeyen düşünceleri kulvar dışına itmek, iktidarlarını tehdit eden verileri görmezden gelmek onlar için de bahis mevzuu olabilir. Bilimin önceki birikimlerin üzerine inşa edildiği düşünülürse de çığır açan bilim adamları, hep çağdaşlarına tamamıyla zıt düşünceler öne süren, yenilikçi, günün revaçta düşüncelerinden uzaklaşan kişilerdir. Sürüden ayrılan kuşlar. Bilim insanları birbirinin omzuna çıkarak hakikate ulaşmaz, bazen birbirlerinin gölgesinden çekilerek, tırmanacak başka bir hedef bulmakla gerçeğe ulaşırlar.

Bilim elbette kendi eleştirisini de kendi içinde üretebilen bir kurum, eleştiri kadar saygıyı da hak ediyor. Bütün namussuzluklar bir yana, eğer ona hakikatin yegâne yol göstericisi rolü vermediysek, bilim bize pek çok konuda işe yarar bilgiler veriyor. Mesela psikoloji sahasındaki bazı araştırmalar bize kimi dinî ve felsefi içgörülerin doğruluğunu gösteriyor. Başarı

ve refahın mutluluk için yetmeyebileceğini öğreniyoruz. Mesela Buda ve Spinoza'nın söylediği gibi, ani tatmin arzusuna direnmenin uzun vadede huzur ve mutluluk getirebileceğini anlıyoruz.

1970'lerde bir araştırmacı dört yaşındaki çocukların önüne harika bir pasta koyarak bir teklifte bulunmuş: 'On dakikalığına çıkıyorum, pastaları yemezseniz size bir yerine iki pasta vereceğim.' On dakika sonra çocukların sadece üçte birinin pastasını yememiş halde beklediği görülmüş. Araştırmacı bu çocukların hayatını onbeş yıl sonra incelediğinde öz denetimi yüksek olan çocukların diğerlerine oranla hayatın her alanında daha başarılı olduğunu görmüş. Diğerleri ise erken yaşlarda alkolle, maddeyle tanışmış ve kabadayılık eder hale gelmişler. Tamahkârlık, ileriki yaşlarda bu şekilde kendisini göstermiş, öz denetimi olan çocukların tabağın ötesinde bir şeyi hayal edebildikleri için, ani tatminin sağlayacağı hazzın ötesini de tahayyül edebildikleri için pastayı hemen mideye indirmedikleri dile getiriliyor.

Sahip olmanın hazzının bir süre sonra solup gittiğini ve buna psikolojide habituasyon/adaptasyon gibi isimlerin verildiğini biliyoruz. Schopenauer bunu yüzyıllar önce söylemişti mesela. Yunus ve Mevlana da bize yüzyıllar ötesinden çok ama çok önemli içgörüler vermişlerdi. Bugün pozitif psikolojinin yüzlerce deneysel çalışma yoluyla kulağımıza fısıldadığı mutluluk formülü, semavi dinlerin binlerce yıldır söylediklerinden pek de farklı değil. Bilim, pozitivizmin esaret bağlarını kırdıkça, insanlığın ortak mirasıyla daha fazla buluşuyor, insana daha çok şey söylüyor. Böylece bilimin bizatihi kendisi şenleniyor, aydınlanıyor.

Kayıp Zamanın Peşinde

Olması gereken
zaten bin yıllardır
olup duruyor.
Güneş doğuyor,
rüzgâr esiyor,
insan seviyor. Sular
dağlardan kopup
gelerek ırmaklara
dönüşüyor. Sus ve
içine dön. Nefes
alıp veriyorsun ya
şimdi, bunu hisset.
Her anında hayatın,
'kıymetini bil her
şeyin'.

Bir yılı daha geride bırakırken, hüzünle arkama bakıyorum. Bunca yılı ben yaşamış olabilir miyim? Evet hep söylendiği gibi, galiba yaşlandıkça zaman daha hızlı akıyor. Onlarca yıldır görüşmediğim lise arkadaşlarımla haberleşiyor, birbirimize var olduğumuzu hatırlatıyor, belleğin çölünde yol bulmaya çalışıyoruz. Bize ışık tutacak, yön bulduracak bir kutup yıldızı olarak çocukluğa, ilk gençliğin serinliğine uzanmak istiyoruz. Bir bakış açısına göre, zamanın sübjektif, içsel akış hızı kendimize mihenk taşı olarak aldığımız olaylarla sistemin kaos derecesi arasındaki mesafe tarafından belirleniyor. Zor bir cümle, biliyorum. Şimdi anlamaya çalışalım.

Düzen azaldığında ve sistemdeki kaos arttığında zaman yavaşlar. Bebekler ve çocukların yetişme yıllarında pek çok önemli olay vardır ve bu olayların sıklığı zaman geçtikçe

azalır. Çünkü mihenk taşı olaylar arasındaki mesafe kısadır ve bu yüzden çocukluk döneminde insan âdeta 'zamansızlık' hisseder, zaman o kadar yavaş geçer ki hep bugündeyizdir. Yaşlandıkça zaman içinde bizim için önemli saydığımız olayların arası daha da açılır, şimdiki an giderek daha boş, giderek aynı ve daha az vaitkâr hâle gelir. Sübjektif olarak yaşlandıkça zaman hızlanıyormuş gibi görünür; zira referans çerçevemiz uzamaktadır. Zaman akışını içimizde yavaşlatmanın yollarından biri hayatı, yeni ve 'mihenk taşı' sayılabilecek olaylarla tıka basa doldurmak. Pek çok insan bu yaşam tarzına bağımlı hâle gelir: Hayatı değerli kılacak bir sonraki büyük yaşantının peşinde koşar. Seyahat, farklı sporlar, çok iyi bir yemek, bir konser. Olay varsa yaşıyorsun demektir, olay varsa çok şey yaşadığın için zaman aslında akmıyordur. Tuhaf bir teselli.

Yaşantı oburu insanlar ancak dışarıdan alınacak bir şeyle, yeni bir yaşantıyla zamanı yavaşlatabileceklerini düşünür. Oysa daha sahici bir başka yol daha var hayatı yavaşlatmak için: Sıradan anları onlara kıymet vererek yaşamak, sıradan anları onlara anlam vererek kıymetlendirmek. Bu da kaosu azaltır ve zihin düzenini arttırır. Ufacık anlar mihenk taşı olabilir. An size kendisini açtığında siz gerçekten oradaysanız, her bir anın biricik ve yeni olduğunu fark edeceksiniz. Zaman tecrübeniz yavaşlayacak. Bu durumda, şimdiki anın zamansızlığına kendinizi açarak, zamanın geçtiği duygusundan tamamen kurtulabilirsiniz. An zenginleştiğinde ve bu zengin anların arasındaki mesafe kısaldığında içinizdeki zaman daha yavaş akar, hayatınız uzar; çünkü siz daha fazla an için burada olursunuz. Burada ve şimdidesiniz, ebedî şimdide. Kalbinizin dokunuşlarıyla, bir simyacı gibi, yaşanan anı bir mucizeye dönüştürüyor, onu doya doya yudumluyorsunuz.

Hayat bizim için iyi gitmediğinde de zaman yavaşlar. Depresyon, duygusal karmaşa, mutsuzluk zamanları geçmek bilmez. Oysa hayatı gerçekten yaşamak ona sinmiş olan ölümle, yoklukla, başarısızlıkla ve her şeyin ötesinde kaderimizle yüzleşmekle olabilir ancak. Yaşamak kolayına zaman geçirmek değildir. Mücadele ederek, acı çekerek hakikate ulaşırız. Yokluğu varlığın merkezine taşıyarak, varlık anında yokluğun nefesini ensemizde hissederek. Uğruna çile çekilmiş hiçbir hakikat yoktur ki insan ruhunda bir mücevher gibi ışıldamasın. Yeni yıl tam da kapıdayken dostum, şimdi sen sessiz bir uyanıklıkla hayatı fark et. Herhangi bir şeyin olmasını bekleme. Olması gereken zaten bin yıllardır olup duruyor. Güneş doğuyor, rüzgâr esiyor, insan seviyor. Sular dağlardan kopup gelerek ırmaklara dönüşüyor. Sus ve içine dön. Nefes alıp veriyorsun ya şimdi, bunu hisset. Her anında hayatın, 'kıymetini bil her şeyin'.

Geçmişin Koltuk Değnekleri

Şiddet ve terör
öyle bir ayaz ki, onu
durdurmadığımızda,
kanı
durdurmadığımızda,
o ayazın şafağında
dikenlerimiz
vücutlarımıza
geçmiş ama
donmuş bir hâlde
bulacaklar bizi.
Sen beni bir insan
olarak dinle. Benim
acımı muhatap
kıl. Ben sana
baktığımda bir insan
göreyim. Acınla
konuşabileyim.

Her kesinlik bir şüpheyi bekler. Her cevap bir soruyu bekler. Topraklarımızda terörün beklenmedik tırmanışı, insanların içinde bekleyen soruların dolaşıma girmesine yol açtı. Sahi, bir şey yapılabilir miydi? Yeni bir siyaset icat edilebilir, hakikatin yalnızca kendisine içkin olduğunu söyleyen çatışmacı kesinlik yerini müphemliğe daha açık ve elbette kendi kendisinden daha fazla şüphe edebilen bir konuşma arzusuna bırakabilir miydi? Belki de benim hikâyem daha tutarsız. Belki onun hikâyesini dinlemekle ben de şifa bulacağım. Kuşku, buhran dönemlerinde yaygın bir hissiyat olarak karşımıza çıkar ve bize sorular sordurur. Ulrich Beck'i izlersek, 'kuşkunun genelleştiği bir toplumda dost ve düşman karşıtlığından doğru düşünmek imkânsızlaşacaktır ve bunu çatışmaların huzura kavuşması, barışa evrilmesi takip edecektir.'

Türkiye'nin kolektif kimliklerin, 'geçmişin koltuk değnekleri'nin, biz ve onların hapishanesinden çıkarak kendinden kuşkulanması, boşlukları onaracak yeni bir dil araması apaçık bir sağlıklılık göstergesidir. Gecenin bir vakti sınırdan sızarak gencecik evlatlarımızı öldüren o 'teröristlerin' de bu toprakların çocukları olduğunu, meselenin onları dağa çıkaran güdülenmeyi anlamak olduğunu nihayet keşfediyoruz. Çünkü anlamadığımız zaman, sadece yok etmek üzerine kurulu bir şiddet dili oluşturduğumuz zaman, kan durmuyor. Şiddet değdiği her şeyi yutuyor, kendisine benzetiyor, kendi ahlâkında eritiyor. Şimdi, ağlayan annelerin feryadı bizi, sokaktaki insan olarak hepimizi, sorumluluğumuzu hatırlamaya ve üstlenmeye çağırıyor.

Levinas'ın söylediği gibi, 'Ben olmak sorumluluktan kaçamamaktır'. Burada, sözümü daha anlaşılabilir kılmak adına, Simon Critchley'in yakınlarda dilimize kazandırılan *'Sonsuz Talep/Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti'* adlı etkileyici kitabından uzun bir alıntı yapacağım: "Başka birinin gerçekten canının yandığını nasıl bilebilirim? Stanley Cavell bunu gerçeküstü bir örnekle yeniden ifade eder: Diyelim ki ben bir hastanın dişini oyan bir dişçiyim, hasta da muhtemelen benim oyarken yaptığım bir hata sonucu birden canı yanmış gibi bağırıyor. Ama ben mahcup bir vaziyette özür dilerken, hasta 'Canım acımadı, hamsterlarıma sesleniyordum' diye cevap veriyor. Adamın hamsterları uysal uysal muayenehaneme doluşsunlar doluşmasınlar, asıl mesele hastanın, yani başka birinin içten olduğunu nasıl bilebileceğim meselesidir. İşin aslı şu ki son tahlilde bunu bilemem. Başka birinin gerçekten canı mı yanıyor, yoksa hamsterlarını mı çağırıyor asla bilemem. Yani, başkasında benim kavrayışıma sığmayan bir şey, bir ayrılık boyutu, bir başkalık vardır. Benim bilgimin sınırlarını aşan şey, kabullenilmeyi talep eder."

Türkiye'nin kuşkusu, savaşın bütün cephelerinde yalnızca fukara çocukların öldüğünü fısıldıyor bize. Bizi yeni bir sorumluluk bilincine doğru iteliyor: Ben bana zulmedenden de sorumluyum. Herkes için eşit ölçüde iyi olarak adaleti talep ediyorum. Bilgimin sınırlarını aşan şeyi reddetmeyi veya yok etmeyi değil, onu anlamayı, onunla konuşmayı, onu kabullenmeyi düşünüyorum. Bunu yaparken kendim olmaktan vazgeçiyor değilim, anlamaya ve değişmeye açığım ve geçmişin koltuk değneklerine yaslanarak varlığımı sürdürmüyorum. '*Sen sana ne sanursan/Ayruğa da onu san*' diyen Yunus'un diliyle onarıyorum kendimi, yani senin koltuk değneğin benim sevgili kardeşim, benim koltuk değneğim de sensin. Ayrıldığımızda yürüyemiyoruz.

Hani şu bildik kirpi hikâyesi var ya, yaklaştığında dikenleri birbirine batan ancak uzaklaştıklarında birbirlerini ısıtamadıkları için donan Schopenhauer kirpileri. Şiddet ve terör öyle bir ayaz ki, onu durdurmadığımızda, kanı durdurmadığımızda, o ayazın şafağında dikenlerimiz vücutlarımıza geçmiş ama donmuş bir hâlde bulacaklar bizi. Sen beni bir insan olarak dinle. Benim acımı muhatap kıl. Ben sana baktığımda bir insan göreyim. Acınla konuşabileyim. Ben neyi yanlış yaptığımı sorayım kendime, sen kendi kuşkularını büyüt. Geçmişin koltuk değneklerini ve siyasetin soğuk dilini bir kenara koyarak, bir kez daha dinleyelim birbirimizi.

Ben de Life-Style Yazmak İstiyorum

Her yazıyla önce kendi nefsime sonra başka nefislere bir şifa aradım, kıblesini kaybetmiş bir dünyada, yazıyla kendime bir yön bulmaya gayret ettim. Gördüğümüz gibi kendimi mühim bir adam zannediyorum.

Evet, ben de tatlı bir hayatım olsun isterdim. Mesela bir life-style yazarı olabilir ve yediğimi, içtiğimi, sevdiğimi ve sevmediğimi yazabilirdim. Çok ağır adamım da o yüzden bu yazarlık biçimine itibar etmiyorum sanılmasın. Oldum olası yazı denen bu işi gereğinden fazla ciddiye almış ve bu konuda ciddiyet kasılmasından mustarip bir adamım. Aslında günlük hayatın içinde arada bir eğlendiğim ve eğlendirdiğim de olur. Yani o kadar sıkıcı bir adam olmadığımı söylemeye çalışıyorum. Çocukluğumuz büyük klasikleri okuyarak ve büyük davalara talip olarak geçtiği için, yazı da önünde sonunda misyon yüklü bir şey olageldi. Her yazıyla önce kendi nefsime sonra başka nefislere bir şifa aradım, kıblesini kaybetmiş bir dünyada, yazıyla kendime bir yön bulmaya gayret ettim. Gördüğümüz gibi kendimi mühim bir adam zannediyorum.

Gerçekten mühim adamlar, egoyla savaşı kazanmış adamlardır oysa. '*Ne varlığa sevinirim / Ne yokluğa yerinirim*' diyen kalendermeşrep ruhlar. Azıcık gazete köşelerinde görünen, televizyon programlarına abone olan zevat, mübarek ülkemizde kendilerini önemli saymaya meyleder. Bu ülkede karın tokluğuna yaşadığı halde, büyük eserler vermiş ve adlarını koca ülkede hepi topu üç beş bin kişinin bildiği ne kıymetli hocalar, ne mütebahhir söz ve gönül ehli vardır. İlim, irfan ve edep erkânı ne kimseler vardır. Onlar maddi hayatın zevklerinden içtinap etmiş, şöhreti afet bilerek, titrek bir ışığın aydınlığına râm olmuş soylu ruhlardır. Yaptıkları iş, kaleme aldıkları bir kitap veya şiirle sermesttir onlar, alkışa da ihtiyaçları yoktur, övgüye de.

Ben öyle güzel insanlara, gönül ehline, güzel söz söyleyenlere, halktan veya devletten mükâfat ummayanlara, söyledikleri sözü sadece Hak için söyleyenlere meftunum. Böyle insanların hayranıyım, bendesiyim. Bu mübarek memleket sanki böyle adamlar ve böyle kadınlar yüzü suyuna hâlâ ayaktadır gibime geliyor.

Lafı yediğime içtiğime getireceğim de yine dolaştırıyorum. Geçen haftayı ailecek İtalya'da gezip dolaşarak geçirdik. Roma'da kaldıysak da ataklarla Napoli, Capri, Pompei, Floransa ve Siena'yı dolaştık, iyi ettik. Bütün bir haftanın özeti nedir derseniz, derim ki: Kifaf-ı nefs etmek için oturduğumuz, lakin bize bir lokantanın pek ötesinde lezzetler bahşeden Napoli Ciro lokantası unutulmazdı. Yüz yıllık nezih bir lokanta, her biri 60'lı yaşlarında emektar garsonlar ve onların hâl ve davranışlarından yayılan insan sıcaklığı, yemeklere bambaşka bir anlam katıyordu.

Ben nicedir memleket görmeye değil, insan görmeye gidiyorum. İnsanların doğal ortamlarındaki hâlleri, konuşma

ve ilişki kurma biçimleri, mesela bir tren kompartımanında teklifsizce kurulan dostluk, turistik manzaralardan daha fazla ilgimi celbediyor.

Siena ve Floransa'ya bundan neredeyse 20 yıl önce gitmiştim. Bu gidişimde Siena hâlâ büyüleyici ve güzeldi, öte tarafta Floransa çağdaş kapitalizm tarafından kirletilmiş, âdeta ırzına geçilmiş bir şehir olarak göründü gözüme. Büyük markalar şehrin her tarafına dükkânlar açmışlar ve bakıyorsunuz şehrin estetik ve ruhani atmosferini gölgelemişler. Burası tam bir turist şehri olmuş, her şey turist kazıklamaya ve onun cebinden olabildiğince çok para çekmeye dönük olarak örgütlenmiş. Alışveriş şehveti, şehrin güzelliklerini temaşa etmenin önüne geçmiş. O azgın ruh Siena'ya da saldırmışsa da bu görkemli orta çağ şehri onu içinde eritmeyi başarmış. Daha mütevazı, daha insana dönük, daha tarih. Tarih burada kendini savunuyor. Para, sokakları tam mânâsıyla kuşatamıyor. Şehrin bir ruhu var ve o ruh yaşamaya devam ediyor. Pompei ibretamizdi, Napoli ise İtalya'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki derin yarığı işaret ediyordu. Evler Roma'ya göre pek dökük, sokaklar yer yer emniyetsiz ve çöpleri sağda solda birikmiş bir şehir. Ama deniz şehri ve bütün kırık döküklüğüne karşın güzel.

Ve Roma. Açık şehir. Her sokağında insana yeni ilhamlar veren, tarihin soluk alıp verdiği görkemli şehir. Buraya beş yıl önce de gelmiştim ama sokaklarında dolaşırken yine aynı tadı aldım. Goethe'nin kahve yudumladığı 240 yıllık kafede oturup üstadı yad ederken, bu şehre ruh katan şeyin yaşama zevkinin verdiği canlılık olduğunu düşünüyorum. Yaşayan ve soluk alıp veren bir şehir. Tarih bugünle beraber kardeşçe yaşıyor. O yüzden hep kıpır kıpır, o yüzden canlı, o yüzden unutulmaz, o yüzden gelinesi. Sözün özü, müsait bir life-style yazar adayıyım. Keşfedilmeyi bekliyorum.

Üçüncü Bölüm

TEMEL PARÇACIKLAR

Bayram Tebriği

İnancı, asık suratlı insanların inhisarından kurtarmak gerek, inanmak insanın içini sevinçle doldurur ve o sevinç insan ilişkilerinden içinde yaşadığımız dünyaya dek, dokunduğu her yeri onarır, güzelleştirir.

Sadık Rahimi'den e-mail gelmiş. Kanada'da önemli bir üniversiteye profesör olarak atanmış, ağzı kulaklarında. Onun başarıları beni sevindiriyor. İnsan iradesinin neyi yapabileceğine dair bir "açık yapıt" onun hayatı, İran'dan önce Türkiye'ye kaçmış, Van'da bir mülteci kampında tutulmuşlar. 'Bazı yöneticilerin para karşılığında bizim gibi mültecileri geri gönderdiğini işitiyorduk. Çok tedirgindik. Bizse Birleşmiş Milletler'e sığınmak istiyorduk. Bir gün bir otobüs kampa geldi, hepimizi içine doldurdular. Pek çoğumuz geri gönderildiğimizden emindik. Artık sınırda kurşuna mı dizilirdik yoksa hapse mi atılırdık bilmiyorduk. Herkes ağlamaklıydı. Ölüme giderken takınılan o yapmacıksız ciddiyet. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Otobüs yolculuğu uzamaya başlayınca içeride bir ümit dalgası yayılmaya, insanların içinde belli belirsiz bir sevinç kıpırdamaya

başladı. Hani bizi sınıra bırakacak olsalar çoktan varmış olmalıydık, galiba başka bir yere gidiyoruz. Aradan iki saat geçip de biz hâlâ otobüste yol alırken artık bütün otobüs gülüyor, insanlar birbiriyle şakalaşıyor, şarkılar söyleniyordu. Evet ölmeyecektik, bu otobüs bizi yeni bir hayata götürüyordu.'

Sadık'ın anlattığı bu hikâye beni çok etkilemiştir. Ümidin insanı nasıl değiştirebileceğine, hayatın içinde yas ve melankoli kadar sevinç ve neşenin de saklı olduğuna dair bir hikâye. Bizim sevgili dostumuz önce Ankara BM'ye ve oradan önce Çorum'da bir yerleşime nakledilir. Oradan da ver elini Kanada. Kanada'da zor şartlar altında üniversite eğitimini, yüksek lisans ve doktorasını tamamlar ve Harvard'da doktora sonrası çalışmalarını bitirir. Camiasında çoktan tanınan birisi olmuştur. Ha bu arada ikinci vatanım dediği Türkiye'ye bir yıllığına uğrar ve burada önemli bir araştırma yürütür. Ayrılmasına birkaç gün kala, kaldırımda fotoğraf çekerken, kaldırıma çıkan bir halk otobüsünün çarpmasıyla ciddi bir yaralanma yaşar. Allah'tan havada attığı takladan sonra başını çarpmaz da kol kırıklarıyla bu kazayı atlatır. Ona yazdığım kutlama mesajında, 'Dostum' dedim, 'onca zorluktan sonra Allah sana gülümsüyor.'

Ramazan inanan insanlar için coşkuyla, yürek serinliğiyle, şenlikle geçirilmesi gereken bir ay. Dost sofralarında ne kadar iftar edebilirseniz, iftar sonrasında İstanbul sokaklarındaki çağıltıya ne kadar katılabilirseniz o kadar güzel yaşanıyor Ramazan ayı. Yani biraz da toplumsal neşeye ortak olma, o neşeden pay kapma zamanıdır bu güzel ay. Benim aklımda kalan iki enstantane şöyle: Erenköy Zihni Paşa Camii'nde teravih namazı... Cemaat huşu içinde namazını eda ederken, avluda bir ses yankılanıyor, "gool" diye canhıraş koro hâlinde bir bağırış. Fener, Diyarbakır'a gol atmış. Yandaki kahvede

maç seyreden insanlar seviniyor. Ben bu Türkiye'yi seviyorum. Teravihin neşesiyle futbolun neşesini ayrı ayrı, birbirine hiç kızmadan yaşayabilen Türkiye'yi seviyorum. Başka bir an: Akşam ezanı okunurken tam da Sultan Ahmet Camii'nin önünden geçiyoruz. Günlerden Pazar ve bizim güzel insanımız evinde pişirdiği iftariyelik ne varsa alıp gelmiş ve oradaki bahçelere yerleşmiş. İğne atsanız yer yok. Belki on bin kişilik kocaman bir sofra. Sadece o güzel caminin gölgesinde oruç açmak için onca zahmetle gelmiş binlerce insan. Ve ezanla birlikte insanların arasında dolaşan neşe. 'Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neşesiz' diyor ya Yahya Kemal, işte o akşam ben o geniş ve ebedî neşeyi hissettim. Orucun neşesi. Ramazan neşesi. Büyük, çok büyük bir sofranın bir parçası olmanın neşesi. Ve nihayet tarihin neşesi.

Bu neşenin Balkan illerinde çok daha yoğun olarak yaşandığını söyledi oraya giden dostlarımız. Sahura dek uyumayan, hatta gece yarısı davulcuyla birlikte halay çeken insanlar. Cakarta'dan izlenimlerini yazan bir gazeteci arkadaşımız şöyle diyor: 'Sanki İslam buralarda daha güler yüzlü yaşanıyor... Sabah namazından sonra vaaz eden hoca efendinin yüzü günün o saatinde gülüyordu ve yaptığı esprilerle cemaati de neşelendiriyordu.' İnanç neşelidir sevgili okuyucu. İnancı, asık suratlı insanların inhisarından kurtarmak gerek, inanmak insanın içini sevinçle doldurur ve o sevinç insan ilişkilerinden içinde yaşadığımız dünyaya dek, dokunduğu her yeri onarır, güzelleştirir. Her gününüz bayram sevinciyle dolsun.

Futbolun Ruhu

Özel hayatlarımızdaki düş kırıklıkları, takımın başarıları ile iyileştirilir, takımın elde ettiği başarılar hayatla ilgili beklentilerimizi kısmen doyurur. Bir takım kaybettiğinde öz saygı yara alır, özdeşleşme ne kadar yüksekse hayal kırıklığı o ölçüde tırmanacaktır.

'Modern dünyada affedilmeyen tek şey başarısızlık' diye yazmıştı Eduardo Galeano, 'Futbol da modern dünyanın kurallarına tâbi ve kaybetmeye, başarısız olmaya izin yok'. Futbol da çoğu iş kolu gibi artık sadece sonuca odaklı ve bünyesinde özgürlüğe, düşleme, çılgınlığa yer açması düşünülemez bile. Böylece seyir zevkinin yerine başarı ve görev duygusu yerleşir. Oynamanın zevki, eğer skor elde edemiyorsanız bir hiçtir. Öte yanda taraftar elbette sadece seyirci değildir. Taraftarın takımla, hani derler ya, 'gönül bağı' vardır ve tuttuğu takımla yek ruh olur, onunla özdeşleşir. Sosyal kimlik kuramı, bize kendimizi algılama biçimimizin, toplum içindeki rolümüze dair algılarımızla yakından ilgili olduğunu söylüyor.

'Toplumu basitçe gruplara ayırır ve bu gruplara olumlu olumsuz anlamlar yükleriz. Kendimize daha

fazla saygı duymak için ya içinde bulunduğumuz toplumsal grubu olumlu olarak değerlendirir ya da zaten olumlu anlamlar içeren bir yeni toplumsal kimlik edinmeye çalışırız. Tuttuğu takım, bir taraftara olumlu bir sosyal kimlik kazandırır. Bu yeni kimlikle gelen öz saygı, takım başarılarının kişinin kendi hanesine yazılmasıyla devşirilir. Eski bir oyuncunun deyişiyle, 'takım kazandığında yaver giden oyuncuların değil biz taraftarların talihidir'.

Özel hayatlarımızdaki düş kırıklıkları, takımın başarıları ile iyileştirilir, takımın elde ettiği başarılar hayatla ilgili beklentilerimizi kısmen doyurur. Bir takım kaybettiğinde öz saygı yara alır, özdeşleşme ne kadar yüksekse hayal kırıklığı da o ölçüde tırmanacaktır.

John Carroll, Türkiye'de yeterince fark edilemediğini düşündüğüm önemli eseri '*Benlik ve Ruh*'ta, futbol dili ile savaş dili arasındaki özdeşliğe dikkat çekiyor. Savunma ve hücum oyuncuları, rakip savunmayı darmadağın etmek, kuşatma altına almak gibi pek çok futbol mecazı, doğrudan savaşa göndermede bulunur. 'Modern futbolda yeniden canlanan şey muhariplik güdüsü ve muharip ruhudur' diye yazar Carroll, 'Cesaret, mukavemet ve topluluğun yararına olarak özveride bulunmaya vurguda bulunan muharip ruhu, futbola doğrudan doğruya yansıtılmaktadır. Modern medeniyetin beşeri inceliklerı her ne olursa olsun, futbolda sözkonusu olan şey, savaş kahramanlarındaki en derin kökleriyle erkekliktir'. Takımı çalıştıranlar sıklıkla erkekliğe, erkek gibi savaşmaya çağırır oyuncuları, karşı takıma karşı nefreti kamçılar ve oyuncuları, yeterince saldırgan değil iseler, 'kadın gibi olmak'la itham edebilir. Cesaret, korkusuzluk ve soğukkanlılık gibi erkekliğe atfedilen özellikler, modern futbol oyuncusunda görmek istediğimiz savaşçı erdemlerdir. Futbol oyunu, taraftarın nezdinde

dünyayı iyiler ve kötüler, bizden olanlar ve olmayanlar, bizim takım ve diğerleri olarak kalın çizgilerle ikiye ayırmaya yarar. Biz iyiler, kötülere karşı mücadele ediyoruz.

Sadece masallarda olabilecek bu naiflik, gündelik hayatta futbol ve siyasette bir karşılık bulur. Biz iyileriz ve amaca ulaşmak için her yol mubahtır. Bu uğurda 'ölümüne' savaşmamız gerekir, taşıdığımız formanın bir 'şerefi' vardır, bizim tarafta olmak bir ayrıcalıktır ve 'en büyük taraftar, futbolcular sahtekâr'dır.

Futbola sinmiş olan bu erkek dil, hepimizin içinde gezeduran saldırganlık dürtüsünün kuralları belirli bir spor edimi dolayımında yüceltilmesinden ibarettir. Saldırganlık böylece sınırlı sorumlu bir biçimde kendisini ifade imkânı bulur, içimizde bekleyen öfke mümkün olan en az tahripkâr biçimde kendisine menfez edinir, dışarı çıkarak bizi rahatlatır. Sinkaflı küfürler stadyum ahalisini iki saatliğine 'kükreyen fare'ye dönüştürür, en basit şeyler için dahi öfkelenmeye cevaz vardır. Bir arınma ayini olarak futbol. Stadyumlardan yayılan o derin uğultu, bize burada neredeyse yarı dinî bir ayin icra edildiği hissini verir, iki saatliğine o stadyumda herkes birbirine manevi bir bağla bağlı gibidir. Yine Carroll'a müracaat edersem, 'spor, aşkın kaynaklar ve güçlerle irtibat kurmanın, kutsal olanla geçici bir bağlantıyı yeniden canlandırarak tanrıların yanımızda olup olmadığını sınamanın seküler bir vasıtasıdır'.

Nasıl gol ama?

Temel Parçacıklar

Sizce ben kimim?
Kendisini düşünde
yazı yetiştiren
Kemal Sayar
olarak gören bir
kelebek mi? Yoksa
henüz uyanmış
ve düşünde bir
kelebek olduğunu
görmüş Kemal
Sayar mıyım?

Gözlerim sabah mahmurluğu içinde bilgisayar ekranında geziniyordu ki 'Derman arıyorsan derdine dön seni bir arkadaş olarak Facebook'a ekledi' cümlesiyle karşılaştım. Bu neydi böyle? Hayat, türlü metaforlarla karşımıza çıkıyordu da ıskalıyor muyduk? Tamam, diyelim böyle bir takma isim vardı ama neden günün bu saatinde benim karşıma çıkıyordu? Derman arıyorsam derdime mi dönmeliydim? Derman arıyor muydum? Dönecek derdim hangisiydi?

Bu sorularla kafam boğuşurken e-mail kutuma bir başka mesaj düştü. 'Değerli kardeşim, şayet şartlarınız müsait ise senede iki üç kadavranın bizim için size minnet ve şükran duymaya vesile olacağını belirtmek isterim.' Gözlerim yuvalarından fırladı. Ben gerçek miydim? İçinde bulunduğum dünya ne kadar gerçekti? Yoksa sürreel bir âlemde

arada bir birbirimizin çekim alanına giren temel parçacıklar hâlinde yaşayıp gidiyor muyduk? Bu ileti bir tıp fakültesinde anatomi profesörü olan ve yenilerde e-mail üzerinden tanıştığımız bir hocamızdan geliyordu ve öğrenci eğitimi için kadavra temininin güçlüklerinden söz ediyordu. Bu iletinin bana gelmiş olması da hayatın gizli saklı mesajlarından birisi olmasın?

Tam bu mesaj üzerine uzun uzun düşünmeye başlamıştım ki berbat bir grip virüsü beni köşeye yatırdı. Bu satırları hâlen yazabildiğime göre şimdilik kaydıyla kadavralıktan kurtulmuş bulunuyorum. Tabii gerçekten bu satırları gerçeklik âleminde yazıyorsam ve kendisini düşünde yazı yazan bir Kemal Sayar olarak gören bir kelebek değilsem. Bilmiyorum işte, virüs beyin fonksiyonlarımı da biraz etkilemiş olabilir, bazen kafam karışıyor. Efendim; grip virüsü nedeniyle bir haftayı evde geçirmem bende bazı değişikliklere yol açtı. Öncelikle şu sıralar 'domuz gribi' olarak nam salan salgının isimlendirilmesi kanaatime göre daha kibarca yapılabilirdi. Bu akşam telefon açan bir hanım danışanım grip olduğumu duyunca aynen şöyle dedi: 'Aa, yoksa domuz mu?'

Biliyorsunuz insan hasta olunca pek bir hassas ve alıngan oluyor, bu sevimsiz kelimenin ulu orta hasta insanlara yakıştırılmasının da bağışıklık sistemimiz üzerinde tahripkâr bir etki yapabileceği akılda tutulmalı.

Evde geçen bir haftada şunları öğrendim. Büyük oğlan okuldan beş gibi geliyor. Annesi de o saatlerde işten geliyor. Sonra bir sofra kuruluyor ve herkes makul bir saatte neşe içinde yemeğini yiyor. Bendeniz İstanbul'da ekmeğini kazanmaya çalışan pek çok ev erkeği gibi her akşam eve sekiz buçuk gibi, pili bitmiş bir hâlde geldiğim için, meğer bu okyanuslar altındaki renkli dünyayı göremiyormuşum. Kendimdeki bu

arızayı aslında daha önce fark etmiş ve *Yavaşla* diye bir de kitap döktürmüştüm ama yani yaşayınca, bir başka letafet var içinde.

İnsan evden dışarı çıkmadan da pekâlâ yaşayabiliyor, üstelik hangi soylu amaçlar uğruna eve geç geliyorsanız gelin, size kapıyı açan ev ahalisinin yüz kaslarında bir gerginlik olabiliyor. Buradan hayatımın çelişkileri üzerine başka bir söyleve başlayabilirim. Otoyollara sövdüğüm bir şiir olan *Highway* adlı şiirimden birkaç ay sonra bir otomobil sahibi olmuştum. Ani tatmini ve Amerikan köftesini eleştirdiğim onlarca yazıdan sonra çocuklarım en çok Amerikan köftesini seviyor. Kitabın yararları ve bilgisayar oyunlarının zararları üzerine onlarca söylevden sonra, çocuklarımın doğru yolu bulacaklarından emindim. Onlar beni her seferinde dinleyip hak verdiler, müteşekkirim. Ama anlayacağınız üzere, inandırıcılık problemi çekiyorum. Hayatımın çalışmaktan ve konuşmaktan kafamı kaldıramadığım bir döneminde yavaşlamanın yararları üzerine yazılar yazıyordum. Yok samimiyetsizlik değil, öylesinin daha doğru olduğunu biliyorum, kendimce de yapmaya çalışıyorum ama hiçbir şey yeteri kadar olmuyor.

Sizce ben kimim? Kendisini düşünde yazı yetiştiren Kemal Sayar olarak gören bir kelebek mi? (Burada fok balığı daha gerçekçi bir metafor olurdu ama fazla kilolarımla bu kadar kaba bir şekilde yüzleşmeye hazır değilim). Yoksa henüz uyanmış ve düşünde bir kelebek olduğunu görmüş Kemal Sayar mıyım?

Ayakkabı Meselesi

Türkiye'yi, bu güzide vatanı, bu irfan yurdunu, Batı toplumunu nicedir insansızlaştıran, onu 'çorak ülke' hâline getiren hastalıklardan savunmamız gerekiyor. Bunun için de alışveriş merkezlerinden, insansızlaşmış sitelerden, çocukluktan çıkmak gerekiyor.

Günümüzde modern kapitalizm, tüketim için, Weber'in bir zamanlar üretim için icat ettiği *zahidane ethos* gibi bir ethos yaratmak arzusunda. Çalış ve ruhunu arındır düşüncesinden tüket ve ruhunu arındır düşüncesine geçmiş bulunuyoruz. Modern toplumda benlik, Christopher Lasch'ın başyapıtı *Narsisizm Kültürü*'nde söylediği gibi, büyüklenmeci, egomanyak, narsistik, çocuksu ve boş bir benliktir. Kültürel muhafazakârlık; aile bütünlüğü, ruhsal gelişim ve sivil sorumluluğu gözetirken; tüketimci kapitalizm bu değerlerin altını oyuyor ve onları tahrip ediyor. Tüketiciyi kafeslemenin bir yolu da onu çocuksulaştırmak. Bu ethos; erişkin hayatında çocukluğu meşrulaştıran alışkanlık, tercih ve tutumlar husule getirerek bunu başarıyor. Çocuksulaştırmak yetişkinleri çocukluk dönemlerine geri döndürmek ve çocukların da büyümesini engellemekle hükmünü

icra ediyor. Böylece kolay olan zor olana, basit olan karmaşık olana ve hızlı olan yavaş olana tercih ediliyor. Benjamin Barber'ın ifadesiyle pazar, 'çocukları bozuyor, erişkinleri çocuklaştırıyor ve yurttaşları tümden yutuyor', imge ve resimler kelimelere galip geliyor. Bir alışveriş merkezinin mescidinde marka ayakkabılar gören bir iş adamı, neşeye kapılıyor ve bu durumu, zengin ama inançlı insanların çoğalmasının işareti olarak yorumluyor. İnanç insanların hayatına sadece bu kadar sokulabiliyor demek ki: Herkes alışveriş merkezine gelir, parası olan herkes büyük arabalara biner, parası olan herkes büyük evlerde oturur ve pahalı giysiler, marka ayakkabılar giyer. Ama içlerinden bazıları da inançlarının gereği olarak mescide girer. İnanç tüketim alışkanlıklarını değiştirebilecek kadar güçlü değilse, size toplumsal düzeyde hiçbir maliyet sunmuyor ve hatta tam tersine, sizi dönemsel olarak iktidar nimetlerine yaklaştırıyorsa bütünüyle araçsal bir nitelik kazanmış demektir. O halde biz de pirimiz Yunus'u hatırlarız:

'Yunus gerçek âşık isen mülke suret bezemegil
Mülke suret bezeyenler kara toprak olmuş yatar.'

Türkiye'de dikkatimi celbeden sosyal değişimlerden birisi de Anadolu şehirlerinde alışveriş merkezlerinin, bir el tarafından düğmeye basılmışçasına, birden çoğalması. Kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan bir iktidar partisinin, Anadolu geleneksel şehir hayatının belkemiğini oluşturan çarşıları toz duman eden bu gelişmeye bigâne kalması bana ilginç geliyor. Anadolu'nun kadim şehirlerinde çarşı kültürü çok uluslu firmaların akın ettiği alışveriş merkezleri tarafından geriletiliyor. Çarşının yerini alışveriş merkezlerinin alması bir zihniyet dönüşümüne de işaret ediyor. Çarşının kendine özgü bir geleneksel ahlâkı vardı. Medeniyetimizin soluk alıp verdiği, insanın insanla buluşup konuştuğu, kendisine mah-

sus bir ahlâkı ve etik kodları olan geleneksel çarşıların yerini devasa büyüklükte modern yapılar alıyor. Burada insanların birbiriyle konuşması, buluşması, halk ile esnafın birbiriyle kaynaşması ve kapitalizmin değerleri dışında yeni değerler oluşması beklenmiyor. İnsanı yakınlaştıran çarşının yerine insanı yabancılaştıran alışveriş merkezleri dikiliyor.

Batı dünyasını kasıp kavuran anlamsızlık ve yabancılaşma, sanki gizli bir el marifetiyle maddi altyapısını, Türkiye topraklarına döşüyor. Bu durumun bir uzantısı da gerek TOKİ gerekse de onun el verdiği inşaat şirketleri tarafından inşa edilen yeni siteler. Yine insanı insana yabancılaştıran, hatta bununla da kalmayıp insanı toprağa, yaşadığı mahalle ve şehre yabancılaştıran kentkondular. Bütün bu konutlar üretilirken yeni ve insani bir şehircilik anlayışı gözetilemez miydi? Mahalle ruhu yeni ilhamlarla bu uydu kentlerde canlandırılamaz mıydı? Kibrit kutularını toprağa dikmek, mimari geleneği olan bir ülkenin tarih ve medeniyetine bühtanda bulunmak değilse nedir? Geçmişin gecekonduları bile bu hayalet sitelerin yanında pek asil kalıyor. Çocuksulaştırıcı/infantilist kültür bize dürtünün kendine hâkim olmadan, imgenin fikirden, egoizmin diğerkâmlıktan, bedensel temasın aşktan, cehaletin bilgiden, bireyciliğin toplumculuktan, ani tatminin uzun vadeli doyumdan, zevkin huzurdan daha değerli olduğunu fısıldıyor. Türkiye'yi, bu güzide vatanı, bu irfan yurdunu, Batı toplumunu nicedir insansızlaştıran, onu 'çorak ülke' hâline getiren hastalıklardan savunmamız gerekiyor. Bunun için de alışveriş merkezlerinden, insansızlaşmış sitelerden, çocukluktan çıkmak gerekiyor.

Cip ve Siyaset

Cipe binen 'dindar' kadını aşırılığa kaçmakla eleştirenler, sözde ve iddiada aşırılığa kaçmanın da insanı güzelleştirmediğini fark edebilmeliydiler. Tevazu, eşyayı kullanmakta olduğu kadar, dili kullanmakta da bir erdemdir.

Geçtiğimiz yılların ilgi uyandıran tartışmalarından birisi, cipe binen başörtülü kadınlarla, soğukta durakta bekleyen kadınlar arasında yapılan ayrımdı. Böylece siyasetin tanımladığı yeni günahlardan birisiyle karşılaştık: Başörtülü kadınlar cipe binmemelidir. Bu görüş, dindar kitlenin içinde tırmanan dünyaperestlik eğilimini sorgulamak için, içeriden bir eleştiri sadedinde değişik mahfillerde dile getiriliyordu. Bu kabil argümanlar, başkalarının günahlarıyla aziz olacaklarını zannedenler için biçilmiş kaftandır ve nitekim siyasetin diline düşünce, birden mühim bir mesele hâline geliverir. Bu tartışmada tuhaf bir şey var. Evvel emirde yine başörtüsü, cinsiyetin bir göstergesi olarak gündeme giriyor. Niye cip kullanan erkekler değil de kadınlar söz konusu ediliyor? Siyasal İslamcılığın onlarca yıllık hastalığı burada da nüksediyor: Kadın üzerinden siyaset. Erkekler,

sanki kadınların dilleri yokmuşçasına onlar adına konuşuyor, onların bedenleri veya giysileri etrafında dönen bir siyasi söylem inşa ediyor. Kadın erkek tarafından 'seslendirilmeye' muhtaç bir varlık değil, o halde erkeklerin siyasetinin kendileri üzerine söz söyleme önceliğini kadınlara terk etmesi nazik bir tutum olacaktır. Bu tutum, çatışmacı Marksist bir retoriği siyasetin öncelikli dili kılıyor. Sosyal sınıflar arasında mutlak surette bir çatışma olduğu, zengin sınıfın yoksulların ekmeğinden çaldığı ve hakların kazanılması için mutlaka çarpışılması gerektiği düşüncesi, insanların birbirine hoşça baktığı bir barış zeminini zorluyor. Fakir veya zengin olsun, herkes için öncelikli ve ilkesel olanın ekmeğini helal yoldan, meşru vasıtalarla temin etmek ve ihtiyaç fazlasını infak etmek olduğunu görmezden geliyor.

Yoksulu zengine düşman kılan bir bakış açısının dinî olmaktan ziyade materyalist olduğunu düşünüyorum. Maddeyi hayatın temel hedefi ve mutluluğun temel belirleyeni kılan bir anlayış, yoksulları çabucak mutsuzlar hanesine yazarak hayatın metafizik özünü inkâr ediyor. Âlim veya öğrenci, zengin veya yoksul, patron veya işçi temel hayat gayemizin bir olgunlaşma yolculuğu olduğunu, asıl olanın insanın içindeki ilahi öze yaklaşma ve varlığın künhüne varmak olması gerektiğini dikkatten kaçırıyor. Adalet talep ederken tanrılığa soyunuyor, günah ve sevapları bu çatışmacı ideolojinin umdelerine göre kendisi yazıyor. Türkiye'de süregiden irtica tartışmalarının sınıfsal bir boyutu olduğu, egemen elitlerin kendisinden farklı gördüğü 'yerli'lerin güç alanlarına sokulmasını istemediği dile getirilmektedir. Başörtülü bir kadın durakta soğukta beklerken, ofiste çay servisi yaparken, evde temizlik hizmeti görürken rahatsız edici bulunmaz da meslek sahibi olduğunda veya kendine güvenli bir biçimde şık bir

caddede yürüdüğünde, iyi bir vasıta kullandığında rahatsız edici bulunabilir.

Cip ve siyaset tartışması bir yönüyle egemen ideolojiye de hizmet etmektedir: Bu kadınlar (ama nedense sadece kadınlar) cipe binmekle siyasal İslamcılığın ve onun tam da zıt kutbunda yer aldığı vehmedilen egemen söylemin onlara biçtiği geleneksel role ihanet etmektedir. Kaldı ki durakta soğukta bekleyen insanların önünden şu veya bu araba markasıyla geçmenin ahlâki açıdan ne gibi bir farkı olabilir? Ciple geçerse ve başörtülü bir kadın bu vasıtayı kullanıyorsa kötü, daha basit bir araçla geçiliyor ve arabayı da sakallı bir bey kullanıyorsa iyi mi olacaktır?

Tevazu insan olmanın süsüdür. Ancak olgun insanları taçlandıran bir süstür bu, kendi varlığını paylaşmaya, ondan artırdığını infak etmeye gönlü yeten insanları güzelleştirir. O halde tartışmayı çatışmacı Marksist zeminden daha dinî bir zemine kaydırmak ancak bireylerin sosyal sahadaki dinî ve insani yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiklerini konuşmakla başlayabilir.

Cipe binen o başörtülü kadın, durakta soğukta bekleyen başı örtülü veya örtüsüz kadın veya erkeklerin derdine ne kadar ilgi duymaktadır? Elinden gelmekte olanı yapmakta mıdır yoksa bunu esirgemekte midir? Kendisi veya ailesi kullanmakta oldukları bu varlığı meşru yollarla mı elde etmiştir?

Bu varlık toplumsal anlamda bir fayda olarak ihtiyaç sahiplerine geri dönebilmekte midir? Cipe binen 'dindar' kadını aşırılığa kaçmakla eleştirenler, sözde ve iddiada aşırılığa kaçmanın da insanı güzelleştirmediğini fark edebilmeliydiler. Tevazu, eşyayı kullanmakta olduğu kadar, dili kullanmakta da bir mücevherdir.

Bürokroterapi

İnsanları kardeş bilen, etik değerlere sahip, yaratıcı ve dinamik, araçlarla amaçları ayırt edebilen, kendisiyle de dalga geçebilen, hayata karşı somurtmayan, daha neşeli bir bürokrasi hepimizin hakkı. Şimdi, ideolojinin çölünden başını kaldır da bir bak. Haydi, takıl halkının peşine, sen de gerçekleştir kendini!

Geçtiğimiz günlerde üniversitede öğrencilere Abraham Maslow'un kuramını anlatıyordum. Kendisini gerçekleştirebilen insanların özelliklerine sıra geldiğinde, gözlerimi kıstım ve sunduğum slaytlara toplumsal bir gözlükle bakmayı denedim. Maslow'un ruhsal sağlığın göstergesi olarak saydığı özellikleri, Türkiye'nin bürokratik toplumuna uygularsak, nasıl bir sonuç çıkar dersiniz? Katı ve serkeş ideolojik yaklaşımların, insanların ruhunda açtığı yaralar toplumumuzda hiç konuşulmuyor. Katsayı adaletsizliği yüzünden, en temel hakları olan eğitim hakkından mahrum edilen ve yarış dışına itilen çocuklarımızın incinen iç dünyalarından pek az bahsediliyor. Kodamanların ideolojik şehvetle kaç genç insanın ruh dünyasını altüst ettiğini ve bunun bize ileriki yıllarda nelere mal olabileceğini tam olarak bilmiyoruz. Darbe planları bize gösteriyor ki, kendi kurtuluş tasarımları için

yüzlerce çocuğumuzun hayatını feda etmeyi göze alan, ülkeyi yangın yerine çevirmeye ant içmiş, Hasan Sabbah fedaileri gibi ideolojinin afyonuyla kafayı bulmuş tuhaf bir kitleyle karşı karşıyayız. Bu kitle için amaçlar, araçları mubah kılıyor.

Bütün fanatik ideoloji mensuplarında olduğu gibi dünyayı biz ve onlar olarak ikiye bölüyor ve kendilerini yüksek idealle-rin safına yazıyorlar. Oysa onların yüksek idealleri kısanların hayatına faili meçhul cinayetler, askeri darbeler, okulundan uzaklaştırılan genç kızlar, özetle acı ve gözyaşı olarak geri dönüyor.

Maslow, kendisini gerçekleştiren insanın özelliklerini şöyle sıralıyor:

1. Gerçekliğin doğru algılanması,
2. Kabulleniş,
3. Kendiliğindenlik,
4. Sorun odaklı olmak,
5. Yalnızlığa tahammül,
6. Çevre etkilerinden bağımsızlık,
7. Güzel ve yeni olanı takdir etme, takdire açık olmak,
8. İnsanları kardeş saymak,
9. Tevazu ve saygı,
10. Etik değerlere sahip olmak,
11. Yaratıcılık,
12. Araçlar ve amaçları ayırt edebilmek,
13. Mizah duygusu.

Listeye birkaç madde daha eklenebilir ama bu kadarı bize fikir vermeye yetiyor. Şimdi gelin bu ilkeleri bürokrasimize uygulayalım: Gerçeği doğru algılamakla ilgili bir kusur olduğu hepimizin malumu. Atanmışların kendilerini seçilmişlerin

üzerinde gören tutumları bir görme ve algılama bozukluğu değil mi? Sonra dünya değişiyor, açıklık ve şeffaflık dünya demokrasilerinin önemli bir değeri olarak öne çıkıyor, a canım sen niye hâlâ güzel ülkemizi Enver Hoca'nın Arnavutluk'una çevirmeye çalışıyorsun? Niye biz sıradan insanları dünyayı senin gördüğün gibi görmeye zorluyor, dünyayı senin gördüğünden daha renkli ve çeşitli görüyoruz diye bize parmak sallıyorsun?

İşte burada ikinci maddeyle ilgili sorun beliriyor: Kabulleniş. Senden farklı olanı neden kabul etmeye yanaşmıyorsun? Neden hakikatin tek anahtarının sende olduğu hastalığından bir türlü sıyrılamıyor ve etrafınla konuşmayı denemiyorsun? Ha, yoksa sen kendiliğinden, içinden geldiği gibi davranamıyor musun? Mesela hukuk konusunda önemli bir karar verirken, dışarıdan, başka bazı bürokratik yoldaşlardan gelen suflelere göre mi hareket ediyorsun? Demek ki sorun odaklı değilsin ve sorunu çözmek yerine bağcıyı dövmek niyetindesin. Halkın seni yalnız bıraktığını düşünüyorsun ve buna hiç tahammülün yok. Gerekirse halkın tepesine balyoz gibi inersin, değil mi?

Sen 'kurucu ideolojinin cisimleşmiş hâli'sin ve her şeye hakkın olduğunu düşünüyorsun. Çevrenden bağımsız karar veremiyorsun. Sonra sana da bir andıç yazılır, hakkında 'şucu bucu' diye iftiralar atılabilir, ideoloji yarıştırmakta geri düşebilirsin. Dünya ilerlesin fakat bizim güzel ülkemiz geri ama 'sizin' küçük diktatörlüğünüz olarak kalsın, değil mi? Bak, çok güzel şeyler oluyor. Devlet adına cinayet işleyenlerden hesap soruluyor. Halk giderek bilinçleniyor, soru soruyor, hak talep ediyor. Neden güzel şeyleri de takdir etmiyorsun kuzum? İnsanları bölmek, 'iç düşman' yaratmak, kendi insanlarını birbirine kırdırmak devri geçti. Ama sen hâlâ böyle

eski yöntemlerle iş görmeye kalkıyorsun. İletişim teknolojileri ilerledi, insanlar da kolay kül yutmuyor. Darbe planları, 'ayır buyur' tarzı kötülük stratejileri hemen faş oluyor, cürmü meşhut hâlinde yakalanıyor.

Demek ki sevgili bürokrasi, yeni günde yeni şeyler söylemek lazım. Senin de kendini gerçekleştirmek gibi bir meselen olmalı değil mi? İnsanları kardeş bilen, etik değerlere sahip, yaratıcı ve dinamik, araçlarla amaçları ayırt edebilen, kendisiyle de dalga geçebilen, hayata karşı somurtmayan, daha neşeli bir bürokrasi hepimizin hakkı. Şimdi, ideolojinin çölünden başını kaldır da bir bak. Haydi, takıl halkının peşine, sen de gerçekleştir kendini!

Ruhun Krizi

İnsanın heves ve arzularının sınırsız bir biçimde serbest bırakılamayacağını, onlara bir yerde mutlaka gem vurulması gerektiğini daha fazla hissedeceğimiz bir döneme girdiğimizi düşünüyorum. Dünyaya adalet ve dayanışma üzerine kurulu yeni bir ruh gerek. Bu yeni ruhun sloganı da tek kelimeyle ifade edilebilir: 'Kafi!'

İnsanları yoksulluktan çok daha fazla olarak adaletsizlik incitir. Dünyayı son yıllarda hallaç pamuğu gibi atan ekonomik buhran bir yönüyle ruhun da krizi. Sanal piyasaların, sanal iştahların, gem vurulamaz tamahkârlığın, yani ruhun krizinin, insanları giderek ciddi bir güvensizlik buhranına sürüklediğini görüyoruz.

Ekonomik kriz çok hızlı giden bir arabanın duvara toslaması şeklinde tezahür etti. Kapitalizm dünyada tüm ahlâki bağlardan arınarak hızla ilerliyor ve yeni alanlar fethediyordu. Âdeta sömürgeleştirmediği toprak, sömürgeleştirmediği insan ruhu kalmamış gibiydi. Bu hız içinde ihtiyacından daha çoğunu isteme, geçmişin günahı iken günümüzün erdemi hâline geldi. Ben günümüzdeki krizi insanın dinmek bilmeyen iştahına verilen bir cevap olarak görüyorum. Arzuların kamçılanması ve

onu izleyen tüketim yoluyla, insanın içindeki boşluğu iyileştiremeyeceği, 'daha çok!' felsefesinin sürdürülebilir olmadığı görüldü. Yine de bu krizden öğrenebileceğimiz şeyler var. İnsanın içindeki dürtülerin hiçbiri tam mânâsıyla son bulmaz ama en azından onu dizginlemeyi öğreneceğiz. İhtiyacımızdan fazlasını istememeyi yavaş yavaş öğreneceğiz. Belki bizden sonraki kuşaklar bunu daha iyi kavrayacak. Kimi insanların mutsuzluğu pahasına başka insanların mutlu olamayacağını öğreneceğiz.

Finans piyasalarına baktığımız zaman paradan para kazanan, tamamen sanal işlemlerle sanal bir âlemde apayrı bir gerçeklik üzerinden paraya para demeyen bir kitle ile karşı karşıyaydık. Öte yandan günlük hayatın içinde reel bir kitle vardı. Reel kitlelerin ıstırabı çoğu zaman finans çevrelerinin mutluluğu olabiliyordu. Bugün ıstırapta ortaklaşıldı. Finans çevreleri de hadsiz büyümenin bütün dünyaya mutsuzluk kaynağı olarak dönebileceğini gördü. Sadece sokaktaki vatandaşın değil, kendilerinin de işsiz kalabileceğini, kendilerinin de yoksulluğa düşebileceğini öğrendiler. Artık herkes için frene basma zamanı. İnsanlar kaybedecekleri bir şeyleri olmadığında ahlâki kısıtlamalardan da kendilerini muaf hissediyorlar. Ancak tek başına yoksulluğun ahlâki kısıtlamaları kaldırdığını söyleyemeyiz. O zaman bütün yoksul insanların hırsız olması gerekirdi. Fakat yoksulluğun en diplerinde insanlar çok büyük bir isyan duygusu yaşayabiliyor. O zaman şiddete veya gayrimeşru yollara yönelebiliyorlar. O yüzden adaletsizliğin ve eşitsizliğin insanlara bu kadar ümitsizlik veren bir boyuta asla tırmanmaması gerekiyor. Eşitsizliğin hükümferma olduğu toplumlarda intihar, uyuşturucu ve ruhsal hastalık istatistikleri de roket hızıyla tırmanıyor.

Dünya kaynaklarının eşit dağıtılmamasının getirdiği şiddetin yanında, insanların içinde mayalanan, çok uzun saatler boyunca çok düşük ücretlere çalışmak zorunda bırakılmanın getirdiği bir şiddet duygusu daha var. İstanbul'da sabahın altısında tıklım tıklım otobüslerle işlerine giden insanların hissettikleri bir terör var. Bu günlük hayatın şiddeti... Bu insanlara tünelin ucunda bir ışık sunmak zorundasınız. Dürüst ve çalışkan insanlar olmakla hayatta bazı şeyler elde edebilecekleri ümidini sunmak zorundasınız. O yüzden Türkiye'nin en acil meselelerinden biri toplumsal adaletin sağlanması meselesi. Yoksulluğun çok yaygınlaştığı yerlerde zenginler rahat edemeyecekler. Siz evlerinizi büyük duvarların ardına inşa edebilirsiniz ama şehre indiğiniz zaman öfkeli biri gelip sizin arabanızı çizebilir veya yalnız yürüdüğünüz zaman üç öfkeli genç önünüzü kesebilir. Bunun örneklerine Latin Amerika'da bazı ülkelerde rastlayabiliyoruz. Bu nedenle krizi mutlaka dayanışma duygusuyla karşılamamız gerekiyor.

Varlıklı insanlar yoksulların sırtındaki yükü hafifletebilmelidir. Bunu yapabilirsek toplumsal barış daha az zedelenecektir. İnsanları asıl adaletsizlik incitir. Aslında ben bu krizden neoliberal iktisadın daha ehlileşmesi, daha insanileşmesi gibi bir sonucun çıkmasını bekliyorum. 'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' mantığının terbiye edileceği bir dönem yaşayacağımız ümidini taşıyorum. İnsanın heves ve arzularının sınırsız bir biçimde serbest bırakılamayacağını, onlara bir yerde mutlaka gem vurulması gerektiğini daha fazla hissedeceğimiz bir döneme girdiğimizi düşünüyorum. Dolayısıyla insanın şeytani taraflarını kışkırtarak buradan ekmek yiyen bir zihniyet, artık kendine biraz çekidüzen vermek zorunda kalacak. Dünyaya adalet ve dayanışma üzerine kurulu yeni bir ruh gerek. Bu yeni ruhun sloganı da tek kelimeyle ifade edilebilir: 'Kafi!'

Başka Bir Dünya Mümkün

Rekabet ve çıkarın öncelenmesi Hobbes'çu bir dünya doğuruyor. İnsanın karanlık tarafı kapkara bir bulut gibi üzerimize çörekleniyor. Ama yine de başka bir dünya mümkün. Başka ve daha güzel bir dünya mümkün.

Avro-Amerikan dünya görüşünün yaslandığı temel bazı önermeleri pek çoğumuz doğru kabul ediyoruz. Oysa Batı uygarlığı mevcut gidişiyle hem tabiatı tahrip ediyor hem de insanın insandan yabancılaşmasını, ruhun krizini, anlam boşluğunu tırmandırıyor. 'Kuzey'in zengin ulusları insan, tabiat ve gezegenin geleceği için ortak hedefleri paylaşıyor. Onların düşünceleri devşirilmiş seçkinler vasıtasıyla dünyanın Batılı olmayan kısımlarına da yayılıyor. Bu önermelerden değinmek istediğim ilki, insanın bencil ve karanlık tarafları galebe çalan bir varlık olduğu düşüncesi.

'Tamahkârlığı bırakalım ve diğerkâmlığı, dayanışmayı öne çıkaralım, insanı daha iyi güdüleri ekseninde teşvik edelim' dediğinizde hemen bir itiraz yükselecektir: Bu itiraz insanın temelde bencil bir varlık olduğunu, doğuştan tamahkârlığa

meylettiğini, rekabetçilik ve saldırganlığın onun genlerine işlemiş bulunduğunu söyleyecektir. Hobbes'in *Leviathan*'ından bugüne kötülüğün insan doğasına içkin olduğuna inanan bir görüş vardır.

Bir başka önerme dünyada kıtlığın baş göstermekte olduğudur. Bütün kadim kültürler yeryüzünde bütün varlıklara yetecek bir bolluk bulunduğunda hemfikirdir. Geleneksel öğretilere bağlılık duyan insanlar, varlığa bahşedilmiş bu bolluk için şükran duymayı bir vazife bilirler. Kıtlık konusundaki patolojik korku modern Avro-Amerikan zihninin başımıza ördüğü çoraplardan bir tanesidir. Yeni kapitalizmle birlikte maddi tüketimin sonsuz bir biçimde artacağı öngörülür. Ekonomi bilimi zaten kıt olan kaynakların doğru yerleştirilmesi üzerine şekillenir. Daha fazla ve sürekli ekonomik büyüme için çevre acımasızca tahrip edilir.

Üçüncü önerme, ilerlemenin gün be gün eklenerek arttığı önermesidir. Zaman ve olayların seyri Avro-Amerikan zihniyete göre doğrusaldır. Başlayan ve biten bir zaman. Bu durumda kadim kültürlerin dile getirdiği, kendisini yineleyen bir zamanı, büyük zaman çevrimlerini anlamak güçleşmektedir. Sadece zamanın doğrusallığına değil, zamanla birlikte bir şeylerin değiştiğine, evrenin de zamanla geliştiğine inanırız. İnsanlık ilerlemektedir ve teknolojinin kümülatif ilerlemesi de bu bakımdan kaçınılmaz ve iyidir. 'İlerlemeyi durduramazsınız'. Evet durduramıyoruz gerçekten: Nükleer savaş başlıklarını, 'akıllı' bombaları, sinir gazlarını, biyolojik silahları durduramıyoruz.

Hindistan'ın Kerala bölgesinde ortalama hayat beklentisi ve okur yazarlığın ABD ortalamasına neredeyse denk olduğu bildiriliyor. Bu bölgede insanlar Hindistan'ın diğer bölgelerindeki insanlar kadar tüketiyor, çok basit bir teknolojiyle idare

ediyorlar. 90'lı yıllarda ABD'de iki yetişkinin Kerala'da bir ailenin tükettiğinin 10-20 katını tüketerek, orta sınıf bir aileyi geçindirmek için, bütün gün ve hafta çalışması gerekiyordu. İyi hayat ilerlemenin neresinde, siz söyleyin.

Avro-Amerikan dünya görüşünün sac ayaklarını bu önermeler oluşturuyor: Kötülük doğaldır, kıtlık kaçınılmazdır ve ilerleme iyidir. O halde rekabet hâlinde olmalıyız. Rekabet benmerkezci varlıklar olarak bize iyi gelir. Özgürlük değerlidir zira hepimiz ben merkezci varlıklar olduğumuzdan toplumsal kısıtlamaların bize bir sınır çizememesi icap eder. Rekabet ve kıtlık ortamında neyi nasıl yapacağımızın bilgisini edinmek, hayati önem taşır.

Avro-Amerikan dünya görüşü bugün dünyayı bir felakete sürüklüyor. Modern endüstri toplumları çevreyi kirletiyor ve doğayı yok ediyor. Kuzey'in zenginliği Güney'in doğal kaynaklarının acımasızca istismar edilmesinden devşiriliyor. Zengin ve fakir arasındaki uçurum büyüyor. Okuldan başlayarak zihinlere zerk edilen bireysel çıkarını kollama ve rekabet vurgusu, günübirlik nezaketin altını oyuyor. Sadece güçlü olana hayat hakkı tanıyan bir zihniyet, başkasına ihtimam etmeyi, kardeşlik ve komşuluğu, yoksul ve ezilenlerle hemdert olmayı, velhasıl dayanışmayı yok ediyor.

Rekabet ve çıkarın öncelenmesi Hobbes'çu bir dünya doğuruyor. İnsanın karanlık tarafı kapkara bir bulut gibi üzerimize çörekleniyor. Ama yine de başka bir dünya mümkün. Başka ve daha güzel bir dünya mümkün.

Dördüncü Bölüm

SABRET, ŞÜKRET, SEYRET

Sabret, Şükret, Seyret

Tamamlanmamışlık bizi hayata çağırır, hayata katıl ve noksanlıklarını azalt. Tam olanla bütünleş, fani olanı ebedî olanda erit. Fani olanı ebedî olana bitiştir ki o da lezzetlensin.

Düşledik, umduk, arzuladık. Hayal ettik. Sonra gerçeğin duvarına tosladık ve dış dünyanın hakikatinin içimizin hakikatine denk düşmediğini, acıyla fark ettik. Ürperdik. Oysa içimizde kıpırdanıp duran bir şeyleri varlığa çıkarmak, dünya gözüyle seyretmek istiyorduk. 'Sabret, şükret, seyret' diyor Mevlana. Belki sabredemediğimiz, belki şükredemediğimiz için seyredemiyoruz. Gerçeğin çölüne hoş geldiniz. Oysa modern çağın yeni 'light' maneviyatı, bize yeterince kuvvetle istersek her şeye ulaşabileceğimizi söylüyordu. Pozitif düşün, hayatın değişsin! Pozitif düşünce artık pazar ekonomisinin zalim veçheleri için bir özür yerine geçer. Eğer maddi başarıya götüren yol iyimserlikten geçiyor ve sen, pozitif düşünerek bunu sağlayabiliyorsan, başaramamanın hiçbir mazereti kalmamış demektir. Ekonomik türbülans bütün dünyayı kasıp kavururken, hayal kırıklığına uğramak,

pozitif ideologlarına göre kurbanlığı kabullenmektir. Her hayal kırıklığında şimdi bir de kendimize soruyoruz, acaba yeterince kuvvetli mi istemedik, kalplerimiz arzularımızı gerçek kılacak kadar saf değil miydi?

Kişisel gelişim dini bize arzu ettiğimiz kişi olabileceğimizi söylüyor, içimizdeki kapıları açarsak, kendi önümüzden çekilirsek, aradığımız kişi hemen orada! Ahlâk artık içinde yaşadığımız dünyayı değiştirmekle değil, kendi ihtiyaç ve isteklerimizin karşılanmasıyla eş tutulmaktadır. Bir kitle hezeyanı olarak pozitif düşünce. Doğuştan her şeyi hak ettiğine inanan bir kuşağın hiçbir şey için zahmet harcaması gerekmiyor. 'Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü. Aydınlık mevsimiydi, karanlık mevsimiydi. Her şey önümüzdeydi ve önümüzde hiçbir şey yoktu'. Dickens'in *İki Şehrin Hikâyesi*'nde on sekizinci yüzyıl sonu Londra ve Paris'ini tarif ederken kurduğu bu cümleler, günümüz dünyasının uçucu doğasını da betimler gibi. Yahut Fuzuli'den ödünç alalım:

'Dost bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn
Derd çoh hem-derd yoh düşmen kavî tâli' zebûn'

Bolluğun ortasında insanlar anlam açlığından kıvranıyor. Hayal kırıklığı her sokak başında göz kırpıyor. Oysa çaresizliği, yabancılaşma ve korkuyu yenmek için umuda her zamankinden daha çok ihtiyacımız var. Umut ruhumuzu diri tutar. Bize bir istikamet duygusu verir. Viktor Frankl şöyle yazar: 'İnsandan her şeyi alabilirsiniz ama bir şeyi asla: Belirli şartlar altında nasıl bir tutum takınacağını seçme özgürlüğünü. Kişinin kendi yolunu seçme hürriyetini ondan asla alamazsınız'. Kendi tutumunuzu belirlemek sizin üzerinize borçtur, asla başkasına devredilemez bir sorumluluktur.

Hayal kırıklığı bazen öfkeyi tetikler. Kızgınlık duyabilmemiz için gerekli olan tek şart, hayallerimize başka koşullar ya da seçimler sayesinde ulaşabileceğimiz düşüncesine sahip olmaktır. Kısacası sonucun istediğimiz gibi olmasını önleyen bir engel vardır ve bu engel bazen bizzat kendimiz, bazen de bir başkası olabilir. Hayal kırıklığı pişmanlığa inkılap eder. Cennet bizim olmadığımız yerdedir. Ötelerde görmediğimiz bir ülkede, gökyüzü berrak ve çimler yemyeşildir.

Hayal kırıklığından kaçıyoruz ama gerçek bizi izleyen bir bulut olup üzerimize sağanak hâlinde boşalıyor. Altüst olan ruh hâlimizi düzeltmeyi; öfke, kızgınlık ve pişmanlık ile baş etmeyi nasıl başaracağız? Psikoloji düşünürleri, bu durumun kişinin çocukluk yıllarında öğrendiği baş etme stratejilerinin yahut yine aynı dönemde bilinç dışı bir şekilde edindiği savunma düzeneklerinin bir ürünü olduğunu belirtiyor. Yeteri kadar destekleyici ve psikolojik açıdan doyurucu bir ailede yetiştirilen çocuklar, ebeveynlerinin hayal kırıklıklarıyla baş etmekte kullandıkları psikolojik yöntemlerden olumlu şekilde etkileniyor. Yani hepimiz çocukluğun güneşinde ısınıyoruz. Bu çocukların kendilerinden beklenilen başarıyı sağlayamaması, hiçbir zaman mutlak bir başarısızlık sayılmaz ve kendilerini rencide edici, özgüvenlerini düşürücü bir durum olarak ifade edilmez. Bu aileler çocuklarının gösterdikleri performansların ya da davranışların sonuçlarının yeteri kadar iyi olmadığını muhakkak kendilerine bildirir; şahsi tatminsizliklerinin üstlerini örtmeden, çocuğun psikososyal gelişiminde faydalı olabilecek geri bildirimlerde bulunurlar. Ancak bu durumda önemli olan nokta, çocuğa verilen mesajın genelde yine de olumlu anlamlar içermesidir: 'Daha iyisini yapabilecek gücünün ve yeteneğinin olduğunu biliyorum; bir daha ki sefere daha çok çabalarsan, eminim daha iyi olacaktır.'

Bu durumda kişiyi dinleyen, anlamaya çalışan, onunla duygudaşlık kurabilen aile bireylerinin ve kişi için önemli figürler olan ötekilerin varlığı bu dış destek mekanizmasını oluşturur. Yani yaşadığımız her hayal kırıklığı bizi öylece içine çekiveren, korkunç bir bataklık olmak zorunda değildir; ancak bir hayat boyu, birçok bataklığın üstünden geçerken bizi dinleyen, bize yol gösteren kişilerin olması o bataklığın dipleri tarafından emilmemizi, çocukluğun karanlık ormanlarında yolumuzu yitirmemizi engeller. Hakşinas yol arkadaşları bize evin yolunu gösteren fenerler gibidir. Arkadaşlık biraz da birbirinden şifa ummakla kaimdir. Bu kişiler hakikati her ne pahasına olursa olsun dillendiren, olumsuz da olsa bize geri bildirimde bulunan kişilerdir. Onların varlıkları, bu umutsuzluk bataklığından çıkmak için hangi ağacın dalına tutunacağımızı ve ayağımızı hangi zemine basacağımızı bilmemizi sağlar. Hayatımızdaki bu önemli insanların destekleri ve umut verici sesleri, içimize öylesine işler ki, gün gelip onları kaybettiğimizde dahi hayal kırıklıklarımızın üstesinden cesurca gelmeyi başarabiliriz. O sesleri içimize almakla güçlenir ve düştüğümüz yerden güçlenerek doğrulabiliriz. İyi bir ev, doyasıya sevilerek geçirilmiş bir çocukluk, hayatın en karanlık dehlizlerinde kaybolmaya yüz tuttuğumuzda uzaklardan bize bir ışık tutar gibidir. O ışığı izleyerek güçlüklerin üstesinden gelebiliriz.

Yakın destek sistemlerinin olmadığı ortamlarda büyümek, bizi hayal kırıklığı zindanında sonsuza dek kalacağımız korkusuyla zehirler. Korku ve endişe duyguları zaman içinde tüm benliğimizi sarar. Öyle ki, ilerleyen yıllarda karşılaştığımız en küçük başarısızlıklar ve hayal kırıklıkları dahi bizim için bir felaket hâline gelebilir. Sadece hayal kırıklığına uğradığımız konuda değil, hayatın neredeyse her alanında bir geri çekilme yaşayarak kendi iç dünyamıza sığınırız. İnsan işte böyle durumlarda kolaylıkla kendini değersizleştirmenin uçurumuna

yuvarlanabilir. Bu durum öyle garip bir şekilde devam edebilir ki, bazı zamanlarda sadece hayal kırıklığına uğramak endişesini daha uzun süre yaşamamak adına, kendi kendimizi, fark etmeden, bizzat başarısızlığa uğratabiliriz. Kendi bindiği dalı kesme şeklinde tarif edebileceğimiz bir düzenekle, makûs talihimizi her seferinde haklı çıkarmaya çalışabiliriz.

Peki, insanın karşılaşmaktan en çok korktuğu durumları kendisi için, fark etmeden hazırlamasının sebebi ne olabilir? McAdams, bu durumun temel nedenlerinden birini, istikrarlı ve tutarlı bir otobiyografik hikâye oluşturma ihtiyacı olarak açıklar. Kısacası hayal kırıklığına uğramak kaçındığımız bir durum olsa dahi, hayat hikâyemizin çoğunluğunu bu tatsız deneyimin oluşturduğuna inanıyorsak, varlığımızı devam ettirebilmenin en önemli yolu olarak yine ve muhakkak hayal kırıklığı yaşamak ihtiyacını, bilinç dışı bir şekilde hissederiz. Bu durum garip, anlaşılması zor ve fark edilene kadar da kaçınılması neredeyse imkânsız olan bir kısır döngünün varlığına sebebiyet verecektir; kendimizi var edebilmek ihtiyacıyla hayal kırıklığına uğramaya devam ederken, bir sonraki hayal kırıklıklarımızın da temelini atarız.

İntihara teşebbüs eden kişilerin yaşadıkları olumsuz deneyimlerin üstesinden gelemedikleri, daha da önemlisi, bu deneyimleri anlamlı bir şekilde kendi otobiyografik hikâyelerine yerleştiremedikleri bildirilmiştir. Yani hayal kırıklığına uğramak her durumda kötüdür, fakat bundan daha önemlisi yaşadığımız hayal kırıklıklarını sindirebilmek, onları anlamlandırabilmek ve onların bizim varlığımızın tamamını değil, sadece bir kısmını oluşturabildiğini görmektir. Benlik, ancak tüm olumlu ve olumsuz yanlarını bir potada eritip, anlamlı bir bütün hâline getirebilirse huzura erecektir. Ne yazık ki intihar, en basit hâliyle bu kişisel bütünlüğün oluşama-

masından kaynaklanır ve kişi, yaşadığı hayal kırıklıklarını anlamlandıramadığından, kendi içinde paramparça olur ve kendisini dahi tanıyamaz.

Aslında önemli olan, hayal kırıklığı yaşamak ya da yaşamamak değil. Hayal kırıklığı, Ian Craib'in *Hayal Kırıklığı* adlı kitabında dile getirdiği gibi, kaçınılmaz bir durum. İç çatışma ve hayal kırıklığı kaçınılmazdır. Büyümek, ahlâki olgunluğa erişmek, iyiliğin ve kötülüğün, sevginin ve nefretin eşit derecede parçamız olduğunu kabullenmek demektir. Kazanacağımız zamanlar kadar, belki de daha çok kaybedeceğimiz zamanların olacağını kabul etmek ve mücadeleyi bırakmamak şartıyla hayata devam etmek gerekir. Zira önemli olan tek şey, yaşadığımız acı tatlı, iyi kötü, olumlu olumsuz her ne deneyim varsa her birini özümsemektir. Yaşamımız onların bütününden oluşur.

Önemli olan kişisel sorumluluğumuzun olduğu yerleri kabul etmek ve tekrar çabalamaktır. Aslında psikoterapi sürecinde terapistin danışanına kazandırmaya çalıştığı işlevsellik de genel anlamıyla bundan ibaret değil midir? Sıcak, sevecen, çocuğunun ihtiyaçlarını gören ve ona gerektiği geri bildirimi ve desteği verebilen ve bir gün çocuğunun yanında olmadığında dahi, sesinin içselleştiği bir anne gibi olmak. Craib'in veciz ifadeleriyle: 'Elimi ateşe uzatmışsam ve yanmışsam, bunu hemen tekrarlamam; psikoterapi ise, bir anlamda, elini ateşe uzat ve orada tut, der. Psikolojik gelişim, acıyı, acının dayanılabilir olduğunu ve hatta bir şekilde kullanılabileceğini anlayıncaya kadar ateşin içinde durmaya bağlıdır. Bu belki de başka çağlarda adına sadece yaşam denmiş olan bir süreçtir ve kesinlikle, yapmakla değil, olmakla ilgilidir.' Hayal kırıklıklarımızı reddetmek yerine onları görmek, kabullenmek ve aksayan hayatımızla ilgili sorumlulukları almak... Hayat

kitabımızı, hayal kırıklığı ve umudun mürekkebine banarak yazıyoruz, bu yüzden olsa gerek, sayfaları rengarenk.

Epictetus, çağlar öncesinden ilginç bir hakikati haykırmıştı: İnsanlar olaylardan değil, olayları görme, onlara bakma, onları değerlendirme biçiminden rahatsızlık duyar. Helen Keller, ondokuz aylıkken görme ve duygu melekelerini kaybetmişti. Konuşma, okuma ve yazması öğretmeni tarafından öğretildi. Helen daha sonra bir yazar, bir hoca oldu ve özürlü insanlar için önde gelen bir eylemci hâline geldi. Dünyayı işitemese ve göremese bile, bunun etrafında dönüp duran şeylerle ilgili yorum yapmaktan kendisini alıkoyamayacağını dile getiriyordu. Tıka basa kötümserlikle dolu bir hayata bürünmek, onun için işten bile değildi fakat o buna direndi. Şöyle yazıyordu: 'Bazen soğuk bir sisin içindeymişim gibi bir yalnızlık duygusu içime çörekleniyor. Orada yalnız başıma durup hayatın kapanan kapısına bakıyorum; o kapının ardında ışık var, müzik var ve tatlı bir arkadaşlık var. Fakat ben o kapıdan içeri giremiyorum. Kader sessizce o kapıyı bana kapatıyor. Dilimin ucuna gelen o çaresiz kelimeleri mırıldanmayacağım, tıpkı dökülmemiş gözyaşları gibi o kelimeler de geri tepecek. Sessizlik ruhuma otağ kuracak. Sonra umut gelecek gülümseyen yüzüyle ve bana şöyle fısıldayacak: İnsanın kendini unutmasında bir neşe var. Böylece başkalarının gözlerindeki ışığı kendi güneşim kılacağım, başkalarının kulaklarındaki müziği kendi senfonim yapacağım ve başkalarının dudaklarındaki gülümseme benim mutluluğum olacak.' Galiba mesele burada: Modern dünyada o kadar benmerkezci hayatlar sürüyoruz ki başkalarının gözlerindeki ışık bizim güneşimiz olmuyor.

Hepimiz yaşadığımız anda anlam bulmaya çalışırız. Son nefesimize kadar, hayatımızın son nefesine dek o anlamı kovalayabilir ve yeterince çaba harcarsak, bulabiliriz de. Anlam

insanın hayatındaki en önemli güdüleyici kuvvettir. Hayal kırıklığının bize öğretebileceği bir şeyler olduğunu fark ettiğimiz zaman, hayatımız değişir. Hayal kırıklığı bize yeni düşünme biçimleri öğretebilir. Hayal kırıklığından ancak kendimizi lanetlemekten kurtularak bir şeyler öğrenebiliriz. Evet, işim batmış olabilir ancak ben insan olarak batmış bir insan değilim! Hayal kırıklığını hayatımda bir avantaja, bir üstünlüğe de dönüştürebilirim, talihsizlikten olumlu bir anlam da çıkarabilirim. Eğer ondan öğrenmeyi biliyorsam hiçbir hayat deneyimi boşa gitmemiş demektir.

İnsanlar travmadan sonra büyüyebilirler. Ruhumuz örselendikçe, tavında dövülen demir misali güçlenebilir, olgunlaşabilir. Zor zamanlardan ve hayal kırıklıklarından geçen insanlar, kendilerini birkaç biçimde değiştirebilirler. Öncelikle kendimize bakışımız değişir. İlişkilerimize bakışımız netleşir ve zenginleşebilir. Hayattaki önceliklerimiz değişebilir. Sözgelimi bir kaza geçirmiş olayım. O zamana dek işim benim için vazgeçilmez bir önemdeyken, birden hayatta başka daha değerli şeylerin olduğunu, sevginin, ailenin, iş hayatının maddi kazançlarından çok önde geldiğini fark ederim. Bazen ayrılıklar, kayıplar beni kederle başbaşa bırakır ancak keder bana bu kayıplarla başa çıkabileceğim bir imkân verir. Kayıplarımı ancak kederle özümser ve sindiririm. Keder, âdeta ruhumun süzgecidir ve ancak onunla bir şeyleri yerli yerine oturtmaya başlarım. Ancak bu benim aynı zamanda bir depresyon kuyusuna yuvarlanmamı ve sonsuza dek orada kalmamı gerektirmez. Eğer durumu değiştirebileceksem, 'olmak cesareti'ni göstermeli ve gerekli adımları atmalıyım. Değiştiremeyeceksem, bu duruma yönelik duygusal tepkilerimi gözden geçirmeliyim. Durum değiştirilebilir gibi duruyor fakat ben o kadar sıkıntılıyım ki gerekli adımı atamıyorum, o halde önce şu sıkıntıyı başımdan atmam iyi olur değil mi?

Hayal kırıklığıyla başa çıkmak için acıyı kabullenebilmeyi, onu bir misafirmiş gibi iç dünyama buyur edebilmeyi öğrenmem gerekir. Olumsuz duygular hep vardır, onları yok etmekle daha sağlıklı ve huzurlu olmayacağız. Endişe, insanlık durumumuza mündemiç olarak, var olmaya devam edecek. Mesele, olumsuz duyguların varlığında değil, bir müşkülatla karşılaştığımızda olumlu duyguları da devreye sokabilmekte. Bazen de takatimiz bir şeyleri değiştirmeye yetmez, bu durumda değiştirilemeyene yapıcı bir biçimde uyum sağlamayı başarabilmemiz gerekir. Uyum sağlıyorum ama gücüm yettiğinde değiştirmeye de talibim! Mevlana'nın aşağıda alıntıladığım şiiri, bugün farkındalığı eksen alan psikoterapi ekolleri için bir işaret fişeği işlevi görüyor:

Misafirhane

İnsan kısmı bir misafirhane,
Her sabah yeni birisi gelir.
Bir sevinç, bir bunalım, bir zalimlik,
Aniden farkına varmak bir şeyin,
Hepsi beklenmedik misafir.
Hepsini karşılayıp eyle!
Evini vahşetle süpürüp,
Bütün mobilyalarını boşaltan
Bir kederler kalabalığı bile gelse.
Her geleni alnının akıyla misafir et.
Olur ki yeni bir zevk getirmek için
Boşalttılar evini.
Karanlık düşünce, utanç ve garez,
Hepsini gülerek karşıla kapıda
Ve buyur et içeri.
Minnettar ol her gelene

Kim gelirse gelsin.
Çünkü bunların her birisi
Öte taraftan bir kılavuz
Olarak gönderildi.

Acıya karşı en kolay yaptığımız şey kendimizi uyuşturmaktır: Çok yeriz, çok içeriz, maddelere seyirtiriz. Belki bunlarla ıstırabı anlık olarak azaltabiliriz ama bu deneyimler bize, duygusal acıyla karşı karşıya geldiğimiz her seferinde, ondan kaçmayı ve saklanmayı öğretir. Oysa direnç, insanın acıyla mücadelesindeki sebat ve azminden beslenir. İnsan hayal kırıklığıyla uğraşırken hangi değerlerin kendisi için önemli olduğunu fark eder. Olmak mı yoksa sahip olmak mı, dost ve yaran ile geçirilen vakit mi yoksa uzun iş saatleri mi, itminan ve huzur mu yoksa maddi kazanç ve başarı mı?

Bir talihsizlik bize vurduğunda, tıpkı başarı geldiğinde olduğu gibi, değerlerimizi muhafaza etmemiz zordur. Unutmayalım ki incinebilir olmak bizi kaybedenler kulübüne üye yazmaz. Hayat olayları karşısında ruhumuz nasır tutmaz. Bazen yaşadığımız acı olayların bizi hayatın gelebilecek diğer sillelerine karşı koruyacağını, daha mukavemetli olacağımızı düşünürüz. Oysa insan her durum için yeni başa çıkma stratejileri geliştirmek zorunda. Hayal kırıklığıyla mücadele; duygularımızı baskılamayı, onları görmezden gelmeyi değil, onları yönetmeyi gerektirir.

İnsanların hatalarını kabul etmediği bir çağda yaşıyoruz. Sartre bir zamanlar şöyle demişti: 'İnsan kendi tabiatından ve seçimlerinden sonuna dek sorumludur.' Şimdi tam tersi doğru; insan ne doğasından ne de seçimlerinden sorumlu. Artık doğuştan her şeyi hak ettiğimizi düşünüyoruz; bir yükümlülüğümüz yok. Determinizmin kutsal üçlüsü; yani genetik, evrimsel psikoloji ve nörobilimler, insanı değişik kuvvetlerin

tesirinde, hür iradesi olmayan, pasif bir organizma olarak resmediyor. Genetik; davranışımızın genler tarafından temin edildiğini söylüyor. Evrimsel psikoloji; davranışımızın evrimleşmiş hayatta kalma düzenekleri tarafından belirlendiğini söylüyor ve nihayet nörobilim; davranışın bütünüyle beynimiz tarafından yönlendirildiğini dile getiriyor. Artık depresyon, pişmanlık, suç, homoseksüellik, endişe veya erkek sadakatsizliği için genlerimiz mevcut. Artık kolayca, '*ben yapmadım, gen yaptı*' diyebiliriz.

Felsefe içinde bir görüş, şans ve ihtiyacımızın bir sonucu olarak eylemlerimizin ortaya çıktığını, insanın kendi eylemlerinin bir yazarı olamayacağını söylüyor. Bu görüşe göre, nasıl doğduğumuzu seçemiyoruz, bu nedenle de yaptığımız şeyden mes'ul değiliz. Bu görüşü savunanlar, dünya sorunlarıyla uğraşmanın beyhude olduğu konusunda ısrarcıdır. Onlara göre dünya zalimlik, anarşi, kıtlık ve insanın yok oluşuna doğru koşar adım giden nihai bir süreç içindedir. Bu görüşe baktığınız zaman en aşırı formuyla *ilk günah* kavramının canlandırıldığını görürsünüz. Bu bakış açısına göre insanoğlu, özü gereği kusurludur ve dünya kaçınılmaz bir şekilde yıkıma doğru gitmektedir. Sadece kusurun tabiatı değişmiştir; kusur bir zamanlar Tanrı tarafından bir ceza olarak insana verilmişti; şimdi atalarımızdan tevarüs ettiğimiz hayvani doğamızın bir eseri olarak görülmektedir. Genlerimizdeki program, şimdi *yeni ilk günah* olarak karşımıza çıkmaktadır. Otoriter seçkinler için bu bakış açısı; insanın kötü tabiatını en zalim yöntemlerle de olsa kontrol altına almak, dizginlemek için bir bahane oluşturur. İnsanın sosyal durumunu iyileştirmek veya kişisel davranışını daha iyiye götürmek yolundaki çabalar beyhude olarak görülür.

Oysa yaşayan varlıklar çevrelerinin edilgen kurbanları değildir, kendi çevrelerini seçer, onu değiştirir, çevreyle etkileşime

girerler. Organizmalar kendi çevrelerini inşa etme faaliyetine etkin bir biçimde katılırlar. Yaşayan her varlık sürekli bir akış hâlindedir, olmak ve oluşmak yönünde bir çaba sürer gider. Bugün insan beyninin olağan dışı bir biçimde plastik olduğunu biliyoruz. Hayat boyunca beynimiz yeni yaşantılarla şekillenir, yoğrulur, kıvam bulur. İşlevsel bir bölge zarar görürse beyin o işlevi yerine getirmenin bir yolunu bulur ve kendisini yeniden şekillendirir. Yaylı sazlar çalan müzisyenlerin sol elleri beyinde daha geniş temsil edilirken, taksi şoförlerinin beyinin mekânla ilgili düzenlemeleri yapan hipokampüs bölgeleri daha büyüktür. Meditasyonla uzun süre uğraşan insanlarda dikkat ve yoğunlaşma bölgesi olan ön beyin, kalınlaşır ve büyür. Bunun gibi, endişe, takıntı, bağımlılık ve kötü alışkanlıklar da kendi beyin ağlarına sahiptir. Uzun süre devam ettiklerinde onları değiştirmek giderek zorlaşır. O yüzden bugün beyin araştırmaları, 'ben böyleyim, değişmem' tarzı eski mazeretleri ortadan kaldırıyor.

Bireysel huylarımızı şekillendiren üç ana etkenden söz edebiliriz: Genetik mirasımız, aile etkileri ve çevre. Bazı tutum ve davranışlarımız bu üç etkenin belirlemesiyle öne çıkarken bazıları da geri planda kalabilir. Sözgelimi bir kültür kadınların içtikten sonra nara atmasını hoş karşılamıyorsa bu dürtü baskılanır. Huy kadar önemli bir kavram da karakter. Huy *olduğumuz*, karakter *yaptığımız* şeyi temsil ediyor. Huy ile doğarız, karakteri ediniriz. Huyun bize dikte ettiklerine karşı çıkabiliriz ve hatta yeterince uzun bir süre karşı çıkarsak, beynimizde yeni ağlar oluşur ve yeni bir davranış ortaya çıkabilir.

'Doğuştan hak etme çağı'nda karakter aramıyoruz, zira karakter yükümlülük ve sorumluluk ister, yapmayı ister. Artık kimlik peşindeyiz, kimlik ise hakların peşinde. Kimlik, parada, statü veya şöhrette bulunabilirse de sıklıkla bir grup içinde asıl ifadesini bulur. Bir etnisiteye, bir dine, bir cemaate

mensup olmakla kişi kendi kimliğini ifade eder. Kişi eğer bir haksızlığa uğradığını, bir zalimlik veya adaletsizlikten mağdur olduğunu ifade ediyorsa grup daha çekici hale gelir. O zaman üyeleri kurban statüsü edinebilir, kutsal mazlumluğa soyunarak kendi sefaletleri için bir başkasını suçlayabilir. Suçlamak, hayal kırıklığı için parlak bir çözümdür. Geçmişin talihsizlikleri Tanrı'nın sırlarından bir sırdı ve insan için vazife onu daha geniş bir metafizik çerçeve içinde anlamlandırarak gerekli dersi çıkarmaktan ibaretti. Istırabın bir amacı ve anlamı vardı. İnsan ıstırapla kemalat yolculuğunda ilerlerdi. Şimdi ıstırap için suçlayacak birilerini arıyoruz ve sorumluluk hiçbir zaman bizde değil.

Hepimiz her yerde mutluluğu arıyoruz. Dünyamız kolaylık ve haz istiyor. Tarih boyunca pek çok dönemeçte insanlar mutluluk arayışını hayatlarının bir numaralı amacı hâline getirmişlerdir. İnsanın içinde günübirlik varlığın dertlerini aşmak ve ağrıyı dindirmek yolunda bir arzu vardır. İnsanlar bu arzuya değişik biçimlerde tepkiler verebilirler. Hedonist, haz eksenli bir hayat sürebilecekleri gibi, erdemin peşi sıra da yürüyebilirler. İyiliği arayan, adalet ve vicdanın peşinde bir ömür de geçirebilirler. Bugün Batılı hedonist bakış, mutluluk arayışını insanın en temel arayışı olarak tanımlamaktadır. Dünyayı teknolojik bir dünya olarak tasarımlamış olan bu bakışa göre mutluluk arayışı etrafında şekillenmiş yepyeni bilimler türemiştir. Mutluluğun yeryüzüne nasıl dağıldığına baktığımız haritalar, bize mutlu hâlin çoğu zaman ekonomik olarak başarılı ülkelerde yaygın olduğunu söyleyecektir. Burada ölçülen, insanların kendi hayat kalitelerinden duydukları memnuniyettir. Ölçülen şey duygusal ve ahlâki olarak hissettiğimiz bir tatmin, huzur, iç barışı veya itminan değildir. Batıda geliştirilen bu ölçekler duygusal veya ahlâki iyilik hissini nadiren kapsar, onların ölçümünü nadiren verirler.

Politikacılar, sağlık ekonomistleri, gazeteciler hepsi bakıyorsunuz mutluluk bilimini fevkalade yararlı buluyorlar. Diyorlar ki eğer iyiliğe giden kısa bir yol bulabilirsek hem sağlık bakımı masraflarını azaltacağız, hem daha tatmin olmuş müşteriler ve seçmenler olacak. Tüketim toplumumuz için nihai hedefi bulmuş görünüyoruz. Baştan hepimizin duygusal iyilik hâline ve mutluluğa hakkımız olduğu fikriyle hareket ediyoruz. Hayal kırıklığına yer yok, bulduğumuz yerde onu iyileştirmeliyiz. Doğrusunu isterseniz, kendisine mutlu diyen insanların birçoğu, imrenilebilir hayatlar sürmez. Söz gelimi güzelliği ölçmeye kalktığımızda insanların kendilerini ne ölçüde güzel değerlendirdiklerini soran bir ölçekle işe başlamayız. Kendilerini çok güzel bulan insanların her zaman gerçek güzelliği gösteren insanlar olmalarını bekleyemeyiz. Hatta kendi kendilerini güzel ilan eden insanlardan uzak durmak isteriz, onları fazlasıyla benmerkezci bulabiliriz. Mutluluk da böyle bir şey. İnsanlara kendilerini ne ölçüde iyi hissettiklerini sorduğumuz zaman gerçekte insanların mutluluklarını ölçmüş olmayız. Belki de insanlar kendi kendilerini kandırmaktadırlar.

Kendimizi neşeli bir hayat ile uyuşturmak, karmaşık, derin sorunlarımızın cevabı değildir. Hayal kırıklığı hayatın bir parçasıdır. Onunla yüzleşmek, ondan öğrenmek, onunla gelişmek gerekir. Elbette insanlara hayatları hakkında daha yapıcı biçimde düşünmelerini öğretebiliriz. Böyle yapmak da aslında psikoterapinin esaslı bir parçasını teşkil eder. Hayatı yeni baştan inşa etmek onun içindeki olumsuz unsurlarla da yüzleşebilmeyi gerektirir. Olumluları dikkate aldığımız kadar olumsuzlarla da karşılaşacağız, onları da nazarı dikkate alarak hareket edeceğiz.

Hayatımızda sadece pozitiflerin peşinde koşmak bizi bir karikatür kişiliğe dönüştürebilir. Hayatın önümüze serdiği

çelişkilerle, yüzümüze yapıştırılmış gülücüklerle baş edemeyiz. Terapistleri mutluluk tacirlerine dönüştürmek mesleğe ihanet olacaktır. Terapi hiç bir zaman kısa yollar, hızlı ve çabuk çözümler vaat etmez. Danışanlarımız zaten bir süre sonra makyaj çözümleriyle, kendilerinde yeni bir anlayış doğuran daha derin çözümler arasındaki farkı anlayacaktır. Danışanlar kendilerine patronluk taslayan ve onları hayatın içinde işlevsiz bırakan yüzeysel yöntemlerden uzak durmak isteyeceklerdir. Bu tür basit telkinlerle olsun, ilaç tedavileriyle olsun her müdahalenin bir fiyat etiketi vardır ve kural gereği kişisel öğrenme, içgörü ve bütünleşme ile elde edilen değişim çok daha etkili ve kalıcıdır.

Yaşantıları, onları anlamak suretiyle bir işlemden geçiririz. Onları anlamakla, oradan devşirdiğimiz bilgiyi, bir tür bilgeliğe dönüştürürüz. Bu bilgelik, varlığın diğer alanlarında da bize yardım eder. İşte ancak o bilgeliğin içinden, 'kahrın da hoş, lütfun da hoş' der ve ekleriz, 'narın da hoş, nurun da hoş'. Kahrın ve narın dehlizlerinden geçmeden, lütuf ve nura agah olamayız zira. Oysa yüzeysel biçimde elde edilmiş haz veya mutluluk, bizde bir tür bağımlılık yaratır. Hayatın zorluklarıyla, hayal kırıklıklarıyla baş etmek için sadece daha fazla cesaret ve mukavemete ihtiyaç var. Hayal kırıklığından kaçmak için duyacağımız büyük arzu, onunla baş etmemize yardım etmez.

Yeni küresel köyümüzde o kadar çeşitlilikte yaşantı ve ürün var ki, ahlâk ve erdem vazgeçilmez değerler olarak karşımıza çıkıyor. Eğer ahlâk ve erdemi kendimize yoldaş edinmezsek kolaylıkla istismar edebilir, edilebiliriz. O yüzden kendi güç noktalarımızı kuvvetlendirelim derken hangi değerlerin eşliğinde yaşayacağımızı da iyi düşünmemiz gerekir. Bir insan sadece kendisini mutlu kılacak iyi şeylerin üstüne odaklana-

caksa nasıl daha sahici olmayı başaracak? Nasıl tehlikelerin, sınırlılıkların ve olumsuzlukların farkına varacak?

Ağrıdan kaçmaya çalıştıkça hayatımızın temel düşünme ve olma biçimini dönüştürme şansını kaybediyoruz. Ağrıdan ve ıstıraptan uzak durdukça, hayal kırıklığını perdelemeye çalıştıkça, bize anlamlı bir hayat getirebilecek olan değerli hediyelerden de mahrum kalıyoruz. Istırabı kovmak demek, ötekinin geliş ihtimalini azaltmak demektir. Bu da bizi hepimizin yaşayan ölülere dönüştüğü bir halde yaşamaya mecbur bırakır. Bu post-modern eğilime yakın zamanlarda '*afluenza*' ismi verilmiştir. Afluenza, Batılı hayatlarda insanları giderek daha fazla başarı kazanmaya ve mülk edinmeye zorlayan saplantıya verilen isimdir. İçimizdeki boşluğu iyileştirmek için dışımızı güç göstergesi mal mülk ile tıka basa doldururuz. Giderek daha fazla mal mülk edinme zorlantısına karşı koyamamaktayız. Hayatlarımız ve kaderlerimiz üzerinde bir kontrol sağlayabilmenin bu umutsuz arayışında, giderek daha fazla haz peşinde koşar ve içsel boşluğu ancak maddi kazanımlarla tedavi etmeye yelteniriz. Ama sahip olduğumuz şeyler gün gelir bize sahip olur. Keyifsizlik, rahatsızlık ve emek en çok korktuğumuz şeyler hâline gelmiştir. Hayatımızdan ıstırabı silmek için her şeyi yapmaya hazırızdır artık. Teknolojik ilerlemelerin amacı, ıstırabımızı silmek ve bize daha fazla konfor ve koruma sağlamak oluvermiştir.

Gerçek hayatta yönünü şaşıran ideallerin neye mal olabileceğini Nazizm'den biliyoruz. Bugün belki de onu çok değişik şekilde hatırlıyoruz ama Nazizm de sözüm ona bir iyi niyetle, saf ve coşkulu bir şekilde yola çıkmıştı. Amacı yoğun bir şekilde kontrol edilen bir toplum yaratarak olumsuz etkileri asgariye indirmekti. Sağlıklı, mutlu, zengin bireyler yetiştirmek gibi bir ideali hedeflemişti. Bu idealin zirve nok-

tasında, yanlış ve zalimce yöntemler devreye girmişti. Bu mükemmeliyetçilik, harika ilerleyişini tıkadığını düşündüğü her unsuru; Yahudileri, Çingeneleri, göçmenleri, zihinsel olarak hasta olan kişileri veya tehlikeli entellektüelleri yok edilmesi gereken unsurlar olarak ele aldı. Bugünden bakınca dehşete düşüyoruz belki ama o çağda bunun zaruri olduğunu düşünen çok sayıda insan vardı. İnsanlara belli bir yaşam biçimini telkin etmeye başladığınızda -onun çok sayıda insana büyük bir mutluluk sağlayacağından emin olsanız da- bir tür diktatörlükle sonlanırsınız. Yolunuza çıkanları ya yok etmeli, ya da hizaya getirmelisinizdir.

Pek çoğumuzun içinde, hiç bitmeyen bir iyiliğin hüküm sürdüğü, kendimizi sürekli emin hissettiğimiz, asude bir yer özlemi vardır. Kaynaklar orada hiç bitmez ve her istediğimizi, her ihtiyaç duyduğumuzu kolaylıkla elde ederiz. Bir cennet ideali... Daha iyi bir dünya özlemi. Öte yanda Kierkegaard; cennetten düşüşümüzün insanın başına gelmiş en güzel şey olduğunu söyler. Bir trajedi gibi görünse de ona göre bilinçliliğin olmazsa olmazıdır. Ancak cennetten sürgün edilmekledir ki bilinçli farkındalık ilk defa mümkün olabilmiştir. Cennette hepimiz korunmuş, muhafaza edilmiş ve çaba göstermesi gerekmeyen varlıklardık. Cennetin dışında ayakta kalmamız gerekiyor. Hayatta kalma ihtiyacı içindeyiz. Hayatlarımızın dizginini kendi ellerimize almak mecburiyetindeyiz.

'İnsan' der Kierkegaard, 'cennetin tamlığını ve mutluluğunu, kendi kaderini en karanlık ve en derin yerlerine kadar kovalamak için feda etmiştir.' 'Hayat ağacı...' der, '... cennete bütün kötülüğün kaynağı olarak değil, bütün bilginin kaynağı olarak yerleştirilmiştir'. Sonsuz rahmet ve korunmayı seçmek yerine merakı ve keşfi seçmek. Cennete geri dönmek artık amaç değildir, zaten artık mümkün de değildir. İyi ve kötünün çelişkisi içinde yaşamak ve bilinçli bir farkındalıkla

hayatın sınırlarını keşfetmek, kendi aramızdaki farklılıkların bilincine varmak artık daha değerlidir.

Bir kez bildikten sonra onu bilmeme ihtimalimiz ortadan kalkıyor. Saati geri çeviremiyoruz. Bilinçlilik, edilgen bir uyku hâli üzerine yaşamaktan çok daha değerli bir varoluş hâli sunuyor bize. Evet belki çok emek harcayacağız, çok ter akıtacağız ama bilinç, bilgi, anlayış ve emekle daha kâmil insanlar olacağız. O halde hayal kırıklığından arınmış bir hayatı ne yapalım? Hayatı sadece konfor ve kolaylık arayışı olarak mı yaşayacağız?

Seküler bir dünyada, varlık âleminde derinlere dalmamız istenmiyor. Sırlar âleminde sarhoş olacağına a kuzum, neden şu markayla sermest olmuyorsun? Yüzmemiz ve tadını çıkarmamız isteniyor. Nasıl ve ne için yaşayacağımızı öğrenmek yerine, yüzmek ve tadını çıkarmak. Derinlere dalmamak... Çoğu insan o kadar şaşkın, o kadar yüzeysel yaşıyor ki, hayatın en ufak zorluklarıyla karşılaştıklarında dehşete kapılıyor ve hayatla nasıl boğuşmaları gerektiğini bilemiyorlar. Oysa hayat, mütemadiyen problem çözmektir.

Hayal kırıklığına hazırlıklı olmaksızın mutluluğa sahip olamayız. Mutluğu hayatın biricik amacı kıldığımızda; fedakârlıkla kazanılması gereken değerler, aşk ve dostluk anlamını yitiriyor. İnsanın tekamülü ya da gerçek güzelliğin takdir edilmesi gibi şeyler, bize sadece araç olarak gelmeye başlar. Kendi başlarına güzel olmaktansa sadece mutluluğa yol açan vasıtalar olarak görülürler. Artık onlar kendi başlarına hedef değildir. Sadece bize hizmet eden, mutluluğu tatmamızı sağlayan araçlardır. Yunus diliyle: 'Bunca varlık var iken / Gitmez gönül darlığı'. Bu rahatsızlığı yenmenin bir yolu mutluluğu arayıp durmaktan vazgeçmek ve onu kovalamak yerine, kendimizi hayatın akışına bırakmaktır. Bu da yüzümüzü hem mutluluğa hem de mutsuzluğa dönebilmekle olur.

Kendi karanlığına bakabilmek. Kendi kırılganlığınla, zaafınla yüzleşmek. Hayal kırıklığına yakından bakabilmek, ona tahammül edebilmek. Bugün mutluluk gibi başarının da sadece bir seçim meselesi olduğunu giderek daha fazla düşünmeye başladık. Batıdaki kitapçı vitrinlerinde, 'Başarıyı seç', 'Başarı bir seçimdir', 'Kendi kişisel başarı stratejilerini seç' başlıklı kitaplara daha sık rastlanıyor. 'Fare yarışını kazanmanın sorunu şudur; siz hâlâ bir faresiniz!' der birileri. Fakat fare yarışının bir bitiş çizgisi yoktur. Bugünün başarılı farelerinin önemli bir bölümü, *zehirli başarı sendromu* denen bir illetten mustaripler. Başarı, hayatlarımız üzerinde tahrip edici bir bomba etkisi gösterebilir.

Bugün başarı ve mutluluk giderek aynı mânâya gelen kelimelere dönüştü. İnsanlar, amaçlarının mutlu olmak olduklarını söylediklerinde, aslında mutlu ve başarılı demek istiyorlar. Bu yüzden bir kişi başarılı olduğunu dile getirdiğinde, genelde mutlu olduğunu da ima etmiş oluyor. Başarıya duyduğumuz o büyük açlık, hayal kırıklığından o büyük kaçışın, hayal kırıklığı korkusunun kılık değiştirmiş hâli gibi geliyor bana. Düşmemek için daha hızlı koş. Dipler seni korkuttuğu için yükselebildiğin yere kadar çık.

Artık lafı toparlıyorum. Mutluluk ve başarı arayışına gem vurulabilen, keder ve hayal kırıklığının da hayatın akışı içinde doğal sayıldığı bir dünyayı özlüyorum. Bizi robot değil de daha insan kılan, kendimizi ve hayatı düşündüğümüz, varlığı seyreyleyip süzdüğümüz, yavaşladığımız bir dünya. 'Kâfi' diyebildiğimiz, ele geçirmek için tabiatı talan etmediğimiz, tamahkârlığı dizginleyebildiğimiz bir dünya. Ağız dolusu gülmek zorunda hissetmediğimiz bir dünya. Çünkü melankolinin olmadığı bir dünyada yaşamak demek, herkesin statükoyu kabullendiği, herkesin belirli olanla yetindiği bir dünyada yaşamak demektir.

Her yerde sıritışın olduğu bir distopya... Neden dünyayı böyle bir yöne doğru sürükleyelim? Belki bunun basit bir cevabı var: Korkuyoruz!. İnsanlar bir gülüşün ardına sığınıyor çünkü dünyanın karmaşasıyla yüzleşmekten korkuyorlar. Dünyanın müphemliği, onun o dehşet verici güzellikleri insanları ürkütüyor. Her ihtimalde gizli olan emniyetsizliği, önceden kestiremediğimiz endişeli anları âdeta zoraki gülümsemelerin arkasına saklanarak defediyoruz.

Sadece ölüm karşısında duyduğumuz endişe bile kanımızı dondurmaya yetiyor. Bizi bir uçurumun kenarına getirip bırakıyor. Bu durumdan bir an önce kurtulmak istiyoruz; kahkahalar atmak, anksiyeteyi bir an önce defetmek istiyoruz. Sahici olmamaktan bir maske takıyoruz yüzümüze, bizi uçurumdan saklayacak bir tedbil-i kıyafet ile dolaşıyoruz. Mutluluğun mutlak hâkim olduğu bir topluluğu büyütmeye çalışmak, bir yandan da bir korku kültürünü beslemektir. Cesareti elden mi bırakıyoruz yoksa? Başımızı yastığa koyduğumuzda duyduğumuz itminan ve huzur duygusunu terk mi ediyoruz? O huzur duygusunun hak edilmişliğini bir kenara mı bırakıyoruz? Bir nefes kadar kaçınılmazdır insanın kederi yaşaması.

Keder ve hayal kırıklığı, bize şunu hatırlatır: Sonsuza dek tamamlanmamış varlıklarız. Tabiatlarımız bitmemiş durumda, hayat sürekli bir mücadele. Hayat belirsizliklerle dolu. Fakat uçuruma uzanan bu hal, aynı zamanda bizim selametimiz de. Bir parça olmak her zaman kişinin kendisinin ötesinde bir şeyler araması demek. Aşkın bir şeyler... Keşfedilmemiş bir imkân, haritası çizilmemiş bir sokak. İşte bu mücadele, bu arayış bir özgürlük eylemidir. Diğerinin yerine bu yolu tercih ediyorum ve işte bu yolu yürüdüğüm için farkı yaratıyorum. Bu çetin bir çaba... İçimizin sürekli kayan esrarengiz kayalık-

larında, sürekli bir dikkat istiyor. Fakat insana aynı zamanda bir varoluş neşesi, bir sürekli bilinçlilik ve yakaza hâli de veriyor. Varlığın sonsuz oynaşları arasında, sonsuz bir gayret...

Tamamlanmamışlık bizi hayata çağırır, hayata katıl ve noksanlıklarını azalt. Tam olanla bütünleş, fani olanı ebedî olanda erit. Fani olanı ebedî olana bitiştir ki o da lezzetlensin. Tamamen bir şeyleri bilememenin ürpertisi, aklın sınırlarını çizebilmektir. O sınırların ötesini hayal edebilmektir. Bilinenin sınırlarında varlığın yolculuğu başlar. Varlığın cilvesi, insanın noksanlığında anlam bulur. Ancak noksan olmakla tam olanın ardına düşeriz. Noksanlığımızı keşfetmekle, tam ve bütün olana ram oluruz.

Şimdi yazının başlığına dönüyorum. Manik nöbet içindeki genç kız, görüşmemiz bitiyorken, 'size bir şeyler yazıp bırakmalıyım' dedi. Onu severdim, insan olarak nazenin, buğulu bakışları olan, bu dünyaya yanlışlıkla düşmüş bir melek gibi görünürdü bana. Şimdi bir duygusal hecme içinde hızla konuşuyordu, düşünceleri mantıklı bir sırayı nadiren izliyordu. Ama yine de güzel şeyler söylüyordu ve güzelce söylüyordu. Annesi aniden sökün eden bu rahatsızlığın verdiği hayal kırıklığı içinde onu izlerken, o olabileceği en masum, en içten, en sahici varoluşunu yaşıyordu. Masumiyetini o kadar pervasızca yaşıyordu ki o odada, dışarıdan kirlenmemiş bir göz bizi izlese, beni kolaylıkla yoldan çıkmışların arasına, onu da azizlerin dünyasına yazabilirdi. Bir kağıt parçasına telaş içinde bir not karaladı ve masama bıraktı. Benim kelimelere mi ihtiyacım olduğunu düşünüyordu? Görüşmemizde söyleyemediği bir şeyler mi olmuştu? O çıktıktan sonra katlanmış kağıdı merakla açtım ve alelacele çiziktirdiği kelimeleri, hayatın bende bugüne dek bıraktığı bütün hayal kırıklıklarına bir şifa olsun diye, ama yok, en çok da gelecek hayal kırıklıklarına bir niyet olsun diye içime çektim: 'Sabret, şükret, seyret'.

Tarih Artık Şimdidir: Sinema, Bellek ve Yanılsama

Zamanı düzenlemenin ve depolamanın en önemli aygıtlarından birisi günümüzde sinema olmuştur. Sinema ile *tarih artık şimdidir*. Sinema hem belleğe benzer, hem onu yeniden üretir, hem de onun üzerinden bugünü şekillendirir.

'Tüm yaşamımızı şekillendirenin bu bellek olduğunu fark edebilmemiz için, çok az da olsa belleğimizi yitirmeye başlamamız gerekir' diye yazar Luis Bunuel, 'Kendini ortaya koyamayan bir akıl nasıl tam anlamıyla akıl sayılamazsa, belleksiz bir yaşam da yaşam sayılamaz. Belleğimiz bizim uyumumuz, varlık nedenimiz, davranışlarımız ve duygularımızdır. *Biz onsuz hiçiz*...'

Bellek; beklentiler, ihtiyaçlar ve inançlar tarafından şekillendirilen, duyguların renk verdiği ve insanların içsel öykü yaratma kapasitelerinin zenginleştirdiği dinamik bir yaşantı ortamıdır. Anı, bugünden geçmişe dair bir inşadır veya belki daha doğru deyişle, geçmiş olayların bugünde yeniden kurulmasıdır. Anılar, ister günübirlik sıradan etkinliklere dair, isterse hayatı değiştiren büyük olaylara dair olsunlar, belleğin *yeniden inşa edilebilir* olduğunu söylemek,

insanın bellek sisteminin değerini düşürmez. Bellek aynı zamanda hayat boyu geçirdiğimiz değişim ve dönüşümlere duyarlıdır. Duygularımız ve yaşam durumları, değişik sosyal ortamlarla olan etkileşimlerimiz, belleğe bir kıvam verir.

Belleğin yeniden inşa edilebilir olması bir dizi soru uyandırır: Anılar hangi şartlar altında ve nereye kadar doğrudurlar? Çok erken anılar gibi bazı anılar diğerlerinden daha mı doğrudur? Hayat döngümüz boyunca edindiğimiz anıların doğruluğu, niteliği ve niceliği açısından önemli farklar var mıdır? Söz gelimi travmatik anılar, uzun süre bastırılmış ve unutulmuş olarak kalıp daha sonra psikoterapi veya başka bir kuvvetle gün yüzüne çıkarlar mı? Dahası, Italo Svevo'nun dediği gibi, 'Bugün, geçmişi, orkestra şefinin müzisyenleri yönettiği gibi yönetir'mi? Geçmişi anlatmak ve hatırlamak bugünün damgasını taşır mı? Yoksa bellek bugünü mü ortaya çıkarır?

Neyi nasıl hatırladığımız, belki de bugün hakkında bize bir şeyler söylemektedir. Sözgelimi Paris'te siz ve ben ayrı ayrı Eyfel Kulesi'ni görmüş olalım. Eyfel Kulesi'ne dair sizin hatıranız benimkinden farklı olacaktır. Yaşantılarımızın doğasından, beynimizin temsilleri yaratma biçimine, oradan kodlama ve geri çağırma süreçlerinin nasıl işlediğine kadar pek çok şey farklılık gösterecektir. Paris ziyaretiniz sırasında bir köpek tarafından ısırıldıysanız kuleyi aklınıza getirdiğinizde bir korku veya acı hissi sizi saracaktır. Eğer ilk ziyaretinizde Fransa'yı sevdiyseniz, sevmemeniz durumunda olacağından çok daha farklı duyusal temsilleriniz olacaktır. Aynı zamanda, hatırlama eylemi sırasında ne hissettiğiniz de belirleyici bir etmen olacaktır.

Bellek araştırmalarında, bir deneyimin beyinde yarattığı ilk etkiye '*engram*' adı verilir. Eyfel Kulesi'ni bir dostunuz-

la ziyaret ettiyseniz ve o sırada varoluşçu felsefe üzerine bir sohbete tutuştuysanız, engramınız değişik deneyim seviyeleri içerecektir: Semantik (felsefe veya kuleye dair bilgi), otobiyografik (hayatınızın o döneminde kendilik duygunuz), bedensel (bedeniniz o sırada ne hissediyordu?), algısal (şeyler neye benziyor, nasıl kokuyorlardı?), duygusal (o sırada ne hissediyordunuz?) ve davranışsal (bedeninizle ne yapıyordunuz?) olmak üzere değişik seviyeler.

İnsan hikâye eden bir varlık. Kendimizi, dünyayı, diğer insan ve olayları hikâyeler üzerinden anlıyoruz. Ancak insan hayatı için tekil bir anlatıdan, biricik bir öyküden söz edemeyiz. Belleğimiz ve benliklerimizin doğası sürekli değişiyor. Bugünkü zihin hâlimiz bir ölçüde öykünün, anlatının dile getirildiği sosyal bağlamı yansıtıyor. Hikâye ederken sosyal bağlamı dikkate alırız. Dinleyicilerin beklentileri hikâyenin tonunu da belirler.

Anlatının sosyal doğasından söz etmekle aslında hatırlayan benliğin yeni sosyal bağlamlarda sürekli kendisini yenileme sürecinde olduğunu söyleriz. Bireyler olarak zaman içinde biz değiştikçe, anlatılarımız da hayatın ve insan ilişkilerinin dinamik doğası gereği değişir. Verili her dakikada yaşantıyı yeni bir biçimde algılar ve yorumlarız. Zaman içinde, yaşanmış anlarımızın birikmesiyle sadece tek bir benliğimiz değil, geçmişte yaşamış pek çok benliğimiz olduğunu fark ederiz. Anlatıya/öyküye dönük hatırlama, bize hayatlarımızı derleyip toparlama şansı verir. Farklı hallerimizi birleştirerek bugün tutarlı ve bütüncül bir hikâye kurabilir miyiz? Hikâyelerini paylaşmakladır ki insan hayatı, bir tutarlık ve bütünlük kazanır. Zihinlerimiz hikâyeler üzerinden birbirine bağlanır. Hikâyeler bir nesilden diğerine aktarılır ve insan ruhunu canlı tutar. Gelişim hikâyemizin mahrem bir parçası olmuş

insanların *psişe*leri, hayatımızın süregiden öyküsünün ayrıntılarında ve yapısında yaşamaya devam eder.

Çocuk, iki yaşından sonra öykülemeye başlar. İster uyku öncesi masallar şeklinde olsun; isterse de mitler, rüyalar, filmler, romanlar veya psikoterapi görüşmeleri şeklinde, hikâyeler hayatlarımız boyunca vardır. İnsan etkileşiminin pek çok biçimi bireyler arasındaki *bellek konuşması*nın karşılıklı söylenen bir öykü olarak ete kemiğe bürünmesidir. Hayatlarımız âdeta anlatılarak yeniden yapılır. Bir hikâye etme süreci olarak psikoterapide de sinemada da bu böyledir. 'Hayatın, sayfalarını çevirmekte olduğumuz dramı, gerçek olayların aktarılmasındansa hikâyeler anlatarak daha iyi ortaya konur' der Dan McAdams, 'Hikâyeler gerçeklerden ziyade anlamlarla ilgilidir. Geçmişin öznel ve süslü anlatımıyla, geçmiş inşa edilir-tarih yapılır'. Hayat hikâyelerimizi de bugünü daha iyi anlamak için eğip bükeriz. Otobiyografik hatıralarımız esas itibariyle tutarlı olsalar da, kendimizi hatırlarken geçmişi bir bakıma yeniden inşa ederiz.

Daniel Scahchter'in *Belleğin İzinde* adlı kitabında vurguladığı gibi, klinisyenler ve terapistler, geçmişin hatırlandığı ortamın, geçmişin nasıl yeniden inşa edildiğini de etkileyebileceğini fark etmişlerdir. Şöyle yazar: 'Psikanalist Donald Spence, *Narrative Truth and Historical Truth* adlı etkili monografisinde, Freud'un hastanın gerçek anılarını geçmişin dağınık kalıntıları içinden kazıp çıkarmaya çalışan bir çeşit arkeolog olduğu yönündeki fikirleri reddeder. Spence; "Geçmiş bizim farkına vardığımızdan çok daha yoğun olarak çözümleme sürecinde yeniden inşa edilmektedir," iddiasında bulunur. Spence, analistin hastanın anılarının biçimini ve içeriğini sadece ortaya çıkarmaya değil, belirlemeye de yardımcı olan anımsama ortamının önemli bir parçası olduğunu düşünür.

Analistin kullandığı kelimeler ve deyimler uyumakta olan bir anıyı sadece uyandırmakla ya da etkinleştirmekle kalmaz; analist, geçmişin bugünü anlamayla en çok ilgili olan parçalarını ortaya çıkarmaya çalışırken hastanın anımsadıklarını biçimlendirebilir ve öznel hatırlama deneyimini etkileyebilir. Münferit bir imgeyle ya da belirsiz bir duyguyla fazla ilgilenen bir terapist, bir hastayı uzun süre önce yaşanmış olan bir deneyimin kalıntısı olan ya da olmayan bir şeylerden hareketle bir anı inşa etmeye yönlendirebilir.'

Terapötik anlatı tekniğine göre aslında hiçbir zaman gerçek hatıraya ulaşmak mümkün değildir; ulaşılan gerçek de geçmiş yaşantının danışan tarafından görülebilen ve tasvir edilebilen bir hâli, bir yansımasıdır. Bu nedenle 'gerçek', görünürün altında saklı değildir ve kişi tarafından kazılarak bulunmaz. Kişi, belleği hikâyelere dönüştürür, böylece bölük pörçük parçalardan tutarlı bir anlam çıkarır. Bu hikâyenin mümkünlüğü/olabilirliği ona hakikat payesini bahşeder. Bu durumda analist ve analiz edilen kişi, hastanın dertli geçmişi için onu iyileştirecek bir anlatı gerçekliği geliştirebilir iseler, bu tarihsel gerçeklikten daha değerli olacaktır. Çünkü anılar belleğin sabit izleri değildir artık, anılar, geçmiş izlenimlerin bugünün şartları içinde yorumlanmasıdır. *Yani bellek hep şimdiki zamanda yaşar.* Geçmiş, şimdi ve buradayı bilgilendirmek için geri gelir, şimdiyi ve buradayı şenlendirmek için yardıma çağırılır.

Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman* adlı eserinde anlatının deneyim açısından vazgeçilmezliğine değinir: 'Söze dökmek suskun deneyimi azat eder, doğrudanlıktan ve unutulmaktan kurtarır ve onu iletilebilir, yani herkesin yapar. Anlatı, deneyimi olayın gerçekleştiği andan başka bir zamansallıkta, hatırlama anında kaydeder. Ayrıca anlatı her yinelemede ve

her değişkede güncelleşen bir zamansallık yaratır'. Geçmişe yönelik peşin hükümler de belleği değiştirebilir. Bir deneyde, diş fırçalamanın faydalarını anlatan bir mesajı dinleyen kişilerin önceki iki haftada dişlerini kaç kez fırçalamış olduklarına dair hatırladıkları rakam, diş fırçalamayı karalayan bir mesajı dinleyenlerin hatırladıklarından çok daha fazla bulunmuştur.

Scahchter, psikanalizde (ve yoğun psikoterapinin diğer biçimlerinde) hastaların genellikle bilinçli olarak hatırlayamadıkları kayıp deneyimlerini ele geçirmeye çalıştıkları düşünüldüğünde, bu endişelerin daha da artacağını söyler. Geçmişin hatırlandığı ortam, özellikle kişi bulanık ya da zaman içinde aşınmış olan engramları geri çağırmaya çalışırken, anımsama deneyimini biçimlendirebilir.

Terapistler hastaları için güçlü figürlerdir; hastayla terapisti arasındaki karmaşık ilişki (aktarım) psikanalizin temel ilkelerinden biridir. Terapi esnasında cinsel tacize uğradıklarına dair 'gerçek' anılarını anımsadıklarına inanmaya başlayan insanların, neredeyse her zaman çarpık bir anıyı üretmelerinde ve ona inanmayı sürdürmelerinde terapistlerin çok etkili olduğunu vurgulamalarının nedenlerinden biri de budur. Schachter'e göre, terapist, bir hastanın geçmiş hakkında inandığı şeylerin biçimlendirilmesine yardımcı olan hatırlama ortamının temel bir parçasıdır.

Freudyen psikanalizin temel önermesi geçmişin yerinde rahat durmayacağı ve bastırılmış olanın önünde sonunda geri geleceğidir. Michel De Cereteau'nun ifadesiyle, 'Psikanaliz, Freud'un keşiflerinin merkezinde yer alan bir sürecin parçasıdır: Bastırılmış olanın geri dönmesidir. Bu "mekanizma", zamana ve mekâna ilişkin bir algılayışı tartışma konusu yapar; bilinci, şimdiki zamanı düzenleyen olayların hem maskesi hem de fiili bir izi olarak görür. Bastırılmış olan geçmiş,

dışlandığı şimdiki zamana sinsice geri döner. Freud'un pek sevdiği bir örnekte tarihin kurnazlığı bu yön değiştirme-geri dönüş durumunu yansıtır: Hamlet'in babası katledilmiştir ancak hayalet olarak başka bir sahnede geri gelir ve ancak bundan sonra yasa odur, oğlu da ona itaat edecektir... Tıpkı 'kana susamış' tarih gibi; bellek de ters yönde iki işlemin karşı karşıya geldiği kapalı bir alana dönüşür: bir edilgenlik, bir kayıp değil, geçmişe karşı yapılan bir eylem olarak unutma; unutulmuş olanın geri gelmesi, yani kılık değiştirmek zorunda kalmış geçmişin bir eylemi olarak bellekte kalmış iz. Daha genel bir ifadeyle bütün özerk düzenler, elendikleri öğelerden oluşur ve unutulmaya mahkum bir artık üretirler. Ne var ki dışlanmış olan şey bu özel alana bir kere daha sızar, orada yükselir, alanı tedirgin eder, şimdikinin 'evinde' olma bilincini bir ters yanılsamaya dönüştürür, mekâna yerleşir ve bu 'vahşet', bu 'edep-sizlik', bu 'çöplük', 'boş inanc'ın bu 'direniş'i ötekinin yasasına, üstelik asıl sahibine hissettirmeden ya da ona rağmen orada geçerli kılar.'

Bellek sinemanın temel ilgi alanlarından birisi ve sinema dilinin asli bir unsuru. Bugün hafıza temel anlamını ve bazen varlığını sinema gibi görsel teknolojilerden alıyor. Sinema belleğin sadece en etkili metaforlarından birisi değil fakat aynı zamanda fotoğrafla birlikte en derin ve anlamlı biçimde onu yapan bir şey. Sinema temsilleri geçmişe bakış açımızı biçimliyor ve bizim için *teknolojik banka* işlevi görüyor. Modernliğin göz merkezli doğası, görmeyi en üstün duyu olarak tanımlar ve görme eksenli bir ontoloji merakı, en üst ifadesini sinemada bulur. Böylece sinema modernliğin bütün atıflarını âdeta bünyesinde toplar.

Bellek günümüzde giderek daha fazla oranda, görsel medya tarafından yapılan bir kolektif/yapay bellek ile ikame ediliyor.

Görsel olanın insanın diğer duyu ve melekelerine galip geldiği Avrupa merkezli bakış, belleği bugün daha çok sinema üzerinden tanımlıyor. Russel Kilbourne, bugünün izleyicisi için *radikal ötekiliği* başka bir yerin veya geleceğin değil, bizatihi geçmişin temsil ettiğini yazar. Sinema teknolojileri bize hatırlama vasıtaları verdiği ve geçmişi canlandırdığı sürece bellek aşınır ve unutulur. Sinemadan önceki dünyada hatırlamanın ne menem bir şey olduğunu artık hatırlamayız. Tıpkı 19. yüzyıl okuyucusunun bir romanın dile getirmediği dünyayı anlayamadığı gibi.

Sözgelimi geriye dönüşler bir filmde sıklıkla belleği ifade etmenin ve bir karakterin hikâyesini kurmanın yolu olarak karşımıza çıkar. Bellek olmazsa bir hikâyenin devamlılığını anlayamaz, bir filmi okuyamayız. Daha geniş bir kültürel anlamda bellek sıklıkla travmayla ilişkilendirilir, korkunç olaylarla veya bir büyük kayıpla başa çıkmanın aracıdır. Hatırlamanın terapötik bir değeri olduğu varsayılır, bir tür şeytan çıkarma gibi, ancak geçmiş yerli yerine oturtulmakla hayat devam edebilecektir. Yas için belleğe ihtiyaç duyarız, unutmak ve geçmişin ağırlığından kurtulmak için bellek olmazsa olmazdır.

Geçmişin sinema eliyle yeniden inşası, izleyiciyi geçmişe yakınlaştırır ve ikinci elden bir tanıklığı mümkün kılar. Bu postmodern tarihlerin kendisi bizatihi olaydır ve uyandırdıkları güçlü duygusal bağla ilk elden yaşantılara dayanmayan bir empatiye ve özdeşime çağırırlar izleyiciyi. *Protez hafıza*lar yordamıyla geçmiş yeniden inşa edilerek birinci elden deneyimlerin yerini tutacak ikame anılar yerleştirilir. Tarihi, drama izleyicisinin kıvamına getirmek suretiyle sahiciliğinden uzaklaştırmak ve sosyal/politik/kültürel kuvvetleri ihmal etmekle eleştirilebilir bu yaklaşım. Karamsarlar böylece sahte anılar

üretildiğini söyleyeceklerdir ama tarihin modern yeniden inşası bizim geçmişle bugün nasıl bir bağ kurduğumuzu ele verir, geçmişle nasıl bir duygusal bağ kurduğumuzu ifşa eder. *Muhteşem Yüzyıl* dizisinin uyandırdığı tartışmayı düşünelim: Kimileri gerçekliğin böyle bir dizi marifetiyle neredeyse tümden yok edildiğini ve manipüle edilmiş medya imgelerinin seyircilerin zihninde gerçek olayların yerini aldığını düşüneceklerdir. Böylece seyircinin gerçekte ne olup bittiğinden haberinin olmayacağı, hakikatin sahici olmayan biçimlerini kabul etmeye ve böylece hakikati unutmaya sürüklendiği dile getirilecektir. Görünen o ki kaybedilen şey tarihin otoritesinin ta kendisidir. Yani artık o, üzerinde uzlaşılabilir ikna edici ve nesnel bir geçmiş dökümü üretmekten acizdir. Tarihçilerin artık, bize inanılabilir öyküler sunan tarafsız incelemeciler olduğu fikri terk edilmektedir.

Bellek meselesi tarihin kavşak noktalarında, kültürel kimlik ve değerler hakkındaki ikilemlerin ayyuka çıktığı zamanlarda daha bir görünürlük kazanır. Geçmişi anımsamadan farklı olarak; *Blade Runner*, *Total Recall* veya *Memento* gibi Hollywood yapımlarında, hatırlanan kimlik ve deneyimin inşaında, gerçeklik ve simulasyon, hakikat ve yanılsama arasında oturmamış sınırlara bir ilgi görülür.

Her ne kadar tarih kendini tanımlarken nesnellik iddiasında bulunsa da bellek, güvenilmez öznel tepkilerden ve amneziden muzdarip kırılgan bir şeydir. Gerçi günümüzde nesnel tarih ve öznel bellek arasındaki ayırım eskisi kadar belirgin değilse de bu ayrımlar hâlâ kimi çevrelerde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu noktada nostaljiden söz edebiliriz.

Nostalji bir anlamda geçmişle barışmanın yoludur. Geçmişin, *geri gelmeyecek kadar uzağa gitmiş olan* geçmişin bir tür ehlileştirilmesi, bir şeytan kovma. Ülküleştirilen şey yitmiş

gitmiştir ancak yine de özlenmektedir. Gerçekte onu geri getirmenin mümkün olmadığını da biliyoruzdur. O ancak imgelerle geri gelir. Öyleymiş gibi yaparız. Geçmiş olaylar öyle bir yeniden inşa sürecinden geçer ki izleyici onu bugünde yaşantılar. O zamanın nasıl olduğuna değin bir hayal kurar ve geçmişin temsillerine duygusal olarak bağlanır. Evet, bu bir tahayyül işlemidir ancak yine de izleyiciden bilişsel bir tepkiye gereksinir: Temsil asla gerçeği ikame edemez. Geçmişin sonsuza dek yitip gitmiş olduğu bilgisi yürek yakar. *Nostalji, geçmişin temsili ve gerçeği arasındaki boşluğa oynar.* O boşluğu yenme arzusunu ve kaybedilmiş olanı telafi etme isteğini dile getirir.

Alison Landsberg'e göre modernite yeni bir kamusal kültürel bellek yaratmıştır. Bu yeni bellek, kişiyle geçmiş hakkındaki tarihsel anlatının arayüzünde, bir sinema salonunda veya müzede yaşanan deneyimlerle ortaya çıkar. Bu temas anında yaşantı, kişinin kendisini daha geniş bir tarihe yamamasıyla gerçekleşir. Kişi yaşamadığı bir tarihi, daha kişisel ve derinden hissederek üzerine alır.

Protez bellek; soykırım müzesi, tarihin gösterilerle yeniden canlandırılması veya *Schindler'in Listesi* gibi kitlesel bellek teknolojilerine atıf yapar. İnsanlar bunlarla geçmişi duygulu bir biçimde yeniden yaşamak ister. Böylece kitle kültürü tarihsel olayları kişisel/yerel tadlara uyarlar. Kişinin kendi anılarıyla ve kolektif bellekle ilişkisi bir bakıma yeniden kurulur. Landberg, protez anıların kamuda serbestçe dolaştığını ve insanın kişisel yaşantı arşivinin bir parçası hâline geldiğini söyler. Bireyler yaşamadıkları bir deneyimi yaşamış gibi olmaktadır. Protez bellek için neredeyse numune film olan *Forrest Gump*, dijital teknolojiyle geçmiş üzerinde oynar ve ana karakterin tarihi figürlerle buluşmasını gösterir. Özdeşleşme yoluyla izleyici

de kolektif bir geçmişle bedensel temas kurmuş olur. Üstelik protez anılar nakledilebilir ve böylece otantiklik, sahiplik veya miras iddialarına dayalı geleneksel bellek biçimlerine meydan okur. Holokost artık sadece Yahudilere, kölelik Afrikalı Amerikalılara ait değildir. Sinema ve diğer kültürel teknolojiler; farklı yerlerde yaşayan, farklı kültürden insanlar arasında ortak sosyal çerçeveler oluşturabilir. Böylece coğrafi ve milli bağlarla kayıtlı olmayan *hayali cemaatler* oluşabilir.

'Bellek sürekli dilimizde' der Pierre Nora, 'çünkü artık yok.' Belleğin niçin olmadığını açıklarken bir dizi kayıp safhasından bahseder. 'İlkel' ve 'arkaik' toplumlarda hatıralar gerçekti ve hatıralar vasıtasıyla değerler bir nesilden diğerine aktarılabilirdi. Bu toplumlar insanların atalarına ve kahramanların/ efsanelerin ayrımlaşmamış zamanına bağlı oldukları toplumlardı. Bu toplumların çöküşü ve tarihin hızlanmasıyla beraber insanlar gerçek bellekten koptular ve tarihin dünyasına girmeye zorlandılar. Şöyle yazar: 'Bellek hayattır, yaşayan toplumlarda vücut bulur. Öte yanda tarih inşadır, artık olmayanın her zaman yetersiz ve sorunlu inşası. Bellek hep bugünün meselesidir, tarihse geçmişin temsili. Tarih incelenmeye ve eleştirel söyleme gereksinir. Bellek hatırlayışı kutsal bir bağlama yerleştirir. Bellek somut olandan köken alır: Mekân, jest, imge veya nesneden.'

Nora'ya göre artık özel hatıralar kolektif ulusal belleğin yerini almıştır. Bu hatıralar milletin değil değişik sosyal grupların yaşantılarını açıklar. Ortak tarihsel deneyim veya dinî/etnik yakınlıkların birleştirdiği bu gruplar kendi cemaat kimlikleri ve dayanışma için bu özel hatıralara bağımlıdır. 'Bellek millet alanından uzaklaştığında', diye tartışır Nora, 'tarihsel olandan psikolojik olana, toplumsaldan bireysele bir kayma yaşar... Bu ruhsallaştırmanın sonunda benlik, bellek ve geçmişle yeni bir

ilişki kurar. Ulusun tarihsel belleği geçmişle kendiliğinden bir bağ kurmaya izin veriyordu, bugün insanlar kimliklerini anlamak için özel hatıralara muhtaç; dolayısıyla da belleği bir *görev* olarak yaşantılıyorlar. Bu hatırlama görevi insanları arşivleri, geçmişin her bir izini koruyacak *hafıza mekânları* yaratmaya zorluyor. Ancak paradoksal biçimde bu yerler -müzelerden anıtlara, oradan bayramlara- bizi geçmişten uzaklaştırıyor. Hafıza mekânları zamanı durduruyor. Böylece bizden önce gelenle aramızda süreksizlik yaratıyor. *Onları hafıza mekânı yapan şey tarihten kaçmalarına izin veren şeyin ta kendisi.'*

Nora için modern bellek arşiv niteliğindedir. İzin maddeselliğine, kaydın elle tutulurluğuna ve imgenin görülebilirliğine yaslanır. Bellek içeriden daha az yaşantılandıkça, giderek, dış dayanak ve işaretlere daha fazla bel bağlamaktadır.

Günümüzde iletişim teknolojilerinin zamanı hızlandırmasıyla beraber hafızamız giderek zayıflıyor. Şimdiki zamanın neredeyse tamamen yok olduğu, 'geçmişin bize hızla yetiştiği, geleceğin her zamanki gibi belirsiz olduğu, şimdiki zamanın ise gittikçe küçülüp yok olduğu' bir dünyada yaşıyoruz. Umberto Eco ve J. C. Carriere; hiçbir şeyin haklı çıkmadığı biçimde giderek hız kazanan bir ritme kendimizi nasıl uyarlayabileceğimizi sorar ve sinemada görüntülerin montajını örnek olarak verirler: 'Video kliplerle öyle hızlı bir ritme ulaştık ki daha hızlı gidemeyiz artık. Bu hızın ötesinde, hiçbir şey göremez oluruz. Bu örneği, bir tekniğin kendi dilini nasıl yarattığını ve karşılığında dilin bu tekniği gelişmeye nasıl zorladığını, hep daha acele, daha çabuk bir şekilde gelişmeye zorladığını göstermek için veriyorum. Bugün gördüğümüz Amerikan aksiyon filmlerinde ya da öyle olduğu iddia edilenlerde, hiçbir plan üç saniyeden fazla süremez. Bir çeşit kural olmuştur bu. Adamın biri evine gider, kapıyı açar, paltosunu asar, üst

kata çıkar. Hiçbir şey olmaz, onu tehdit eden herhangi bir tehlike yoktur, oysa sekans on sekiz plana bölünmüştür. Sanki teknik, aksiyonu getiriyormuş gibi, sanki aksiyon kameranın bize gösterdiğinin içinde değil de kameranın kendisinin için-deymiş gibi.'

Modern dünyadaki hızlanma yaşlıların deneyimlerinin gençlerin önünü açamayacağı kadar ivme kazanmış durumdadır. Gençler ebeveynlerinin bilgi ve inançlarının bir işe yaramadığı başka bir zamanda yaşıyor. Kuşaklar arası süreklilik berhava oldu ve böylece deneyimlerin aktarılabilirliği kalmadı. Geçmiş yıkılmış ve şu anki deneyimleri önceki nesillerin deneyimine bağlayan toplumsal mekanizmalar uçup gitmiştir. Hobsbawm'ın ifadeleriyle, 'yüzyılın sonunda yaşamış birçok genç kadın ve erkek, içinde yaşadıkları zamanın ortak geçmişi ile herhangi bir organik bağı bulunmayan bir tür *daimi şimdiki zaman* içinde büyüdüler.'

Peki neden bunca unutkanlık? Paul Connerton *Modernite Nasıl Unutturur* adlı kitabında zamanımıza özgü unutkanlığın, bu kolektif bellek yitiminin nedenlerini tartışır. Tüketim mallarının ömrünün kısalması, insanların ömrü uzarken ürünlerin, nesnelerin ve binaların ortalama ömrünün kısalması hem kişisel anılar, hem alışkanlık belleği açısından kültürel bir unutkanlığa yol açar. Sümerbank pijamaların kolektif hafızamızda bir yeri vardı, babamın pijaması tedavülden kalktığında ve kullanım ömrünü yitirdiğinde benim için de çocukluğuma kurulan köprülerden birisi ortadan kalkmış olur.

Bugün internet teknolojilerinin insanların sığlaşmasına ve unutkanlaşmasına yol açtığı dile getiriliyor. Dijitalize toplumlarda bireylerin dijital medyaya bağımlılıkları yüzünden hatırlamak gibi bazı bilişsel yeteneklerini yitirdiklerini ve Google'ın zihinlerimizi tembelleştirdiğini yazan Alan Carr,

yanki uyandıran kitabı *The Shallows*'da dikkatin artık hızla dağıldığını, yüzeysel okuma ve gözden geçirmelerin bir metne nüfuz etmenin yerini aldığını öne sürüyor. İnternet ekranında sürekli dikkat dağıtan ve gözden geçirilip hızla karar verilmesi gereken farklı seçenekler mevcut. 'Aslına bakarsanız internet bir tür unutkanlık teknolojisidir' der Carr. Bir ikame hafıza olarak sosyal paylaşım siteleri de bize kişisel tarihimizi, dilediğimiz biçimlerde yazma imkânı verir. Sosyal paylaşım siteleri sakladıkları bilgiler sayesinde şahsi arşivlere dönüşür. Uzun süredir sosyal paylaşım sitelerini kullanan bir kişi, dünü ve bugünü arasında mukayese yapabildiği gibi, bu ikisini birleştirebilir de.

Connerton, teknolojininin nasıl unutturduğunu şu sözlerle betimler: 'Teknolojinin içerdiği engin depolama ve malzeme yetisine, mikro düzeydeki olayların hızla birbirini takip edebilmesine müptela olmuş insanların dikkatlerini yönlendiren bilişim teknolojisi, yakın geçmişi bile gerçek olarak tasavvur edebilmeyi gittikçe zorlaştıran zihinsel bir alışkanlığın oluşmasına ve bunun kültürel olarak dayatılmasına neden olur. Enformasyonun hem hızlı iletilmesi hem de öğelerinin arasındaki kopukluk çok yakın geçmişte olanları bile unutma alışkanlığı yaratır'.

Modernliğin unutturma biçimlerinden birisi de makineleşmedir. Hareketlerimiz hızlandığında görülebilir olanın durağan olduğu varsayımı da zayıflamıştır, görülebilir olan yavaş yavaş gözden kaybolmaktadır. 'Bu da hem kişisel anıları, hem de alışkanlıkları daha da unutulabilir kılıyordu' der Connerton, 'çünkü artık kültürel olarak çökelebilmek için daha az zamanları vardı'. Şehirlerin sil baştan düzenlenmesi, eski mahallelerin yıkılarak yeni yaşama alanlarının açılması nasıl insanların doğduğu evde yaşlanma imkânını ve dolayısıyla

belleği yok ediyorsa, insanların girdikleri işten emekli olamamaları ve dolayısıyla işlevsel becerilerinin değer kaybetmesi de hafızayı sakatlıyor. Böylece, 'kişisel hatırlama eylemlerinin oluşturduğu ağda en önemli bağlantılardan biri, yani kişi ile işi arasındaki bağlantı silikleşir, gittikçe unutulur.'

Megakentler, geçici işler, görüntü bombardımanları modern belleği zayıflatır. Frederic Jamison gibi eleştirmenler için postmodernizm, unutkanlığı temsil eder. Azar azar geçmişi koruma yeteneğimizi kaybeder ve sonsuz şimdi içinde yaşamaya başlarız. Daha önceki sosyal oluşumların bir şekilde korumak zorunda olduğu gelenekleri sürekli değişim içinde kaybederiz. Derinliksiz ve tarihsel olarak yoksullaşmış kültür veya postmodern amnezi fikri, belleğin artık 'yeni'olduğunu söyleyen, 'yeni bellek'in geçmişi tarihsel atıflar veya kültüre özgü biçimlerde hatırlamadığını iddia eden Andrew Hoskins tarafından eleştirilir. Otantik/sahici bellek fikrine meydan okunur.

Bir başka tartışma da bellek sonrası üzerine yürüyor. Sarlo'nun sözleriyle, '*Postmemory* sözcüğü Holokost kurbanları söz konusu olduğunda ebeveynlerin anılarına -ama sadece bu anılara dayanarak değil- dayanarak onların deneyimlerini inşa eden çocukların durumunu betimliyor. Merkezine anıları alan postmemory, bir öznenin başkalarından dinlediği, kendisinin yaşamadığı yakın geçmişteki olayları, anılarına dayanarak belleğinde yeniden inşa etmesi anlamına geliyor'.

Bu 'vekaleten' deneyimlerle gündeme gelen postmemory kavramına Sarlo itiraz ediyor: 'Ancak yaşanmamış çok yakın geçmişin günümüze taşınması için postmemory kavramının gerekli olduğunu düşünecek olsak bile şunu da kabul etmemiz gerekir ki, geçmişe dair bütün deneyimler vekaleten gerçekleşir, çünkü bir şeyi anlamak için kendini imgesel ya da bilişsel

olarak gerçekten o deneyimleri yaşamış kişinin yerine koyacak özneler gerektirir. Geçmişle ilgili tüm anlatılar bir temsildir, olayın yerine geçen bir söylemdir'.

Kültür, bazı verileri muhafaza ederken işimize yaramayan malumatın da unutulmasına izin vermektir. Borges'in '*Funes ve Sonsuz Bellek*' adlı öyküsünde anlattığı kahraman, her şeyi detayıyla hatırlayan ve unutamayan bir kişiliktir. Funes, bütün bu hatırlama yeteneğine karşın detaylarda o kadar boğulmaktadır ki analiz etme yeteneğini yitirmiştir. Borges şöyle söyler: 'Buna karşın düşünme yeteneğine sahip olduğundan şüphe ediyorum. Düşünmek ayrılıkları unutmak demektir, genellemek, soyutlamak demektir.'

Unutmak, belleğimizin çağımızda giderek artan bilgi bombardımanı altında bir uyum sağlama yeteneğidir. Sonsuz sayıda ayrıntı karşısında belleğin uyguladığı bir eleme stratejisi. Önemsiz deneyimleri unutmak, dünyanın genel bir resmini oluşturmamıza yardım eder. 'Eğer biz de Funes gibi sürekli olarak geçmişimizin bütün sayfalarını dolduran ayrıntılı anılarımız tarafından kuşatılmış olsaydık, anlatacak tutarlı bir hikâyemiz olmazdı' diye yazar Scachter.

Günümüzde soru şudur: Tamamen bir malumat çöplüğüne dönen internet âlemi hemen elimizin altında olduğuna göre hafıza gerçekten ihtiyacımız olan bir şey midir? Eco'nun sorusuyla 'Protezimiz her şeyi, baştan sona her şeyi bilebileceği zaman, daha ne öğrenmemiz gerekecek?' Oysa antik çağlarla orta çağda kitap, insan belleğinin bir alternatifi olarak, insanı hatırlama zahmetinden kurtaran bir araç olarak görülmüyordu. Draaisma'nın bize bildirdiği kadarıyla, manastır geleneğinde kitaba hafızaya yardımcı bir araç gözüyle bakılıyordu, amacı tam olarak bazı şeyleri hafızaya yerleştirmeyi kolaylaştırmaktı.

Kolektif amnezi çağında belleğe ve geçmişe dönüş arzuları neyi simgeliyor o halde? Andreas Huyssen *Alacakaranlık Anıları*'nda şimdinin aşamalı olarak gelenekten koptuğunu, medya doygunluğunun her yeri, her zamanı anında tekrarlanabilir kılıp uzamsal ve zamansal farklılığı silip süpürdüğü koşullarda, tarihe ve belleğe dönüşün, aynı zamanda yeni bir *tutunma noktası* bulma çabası olarak yorumlanabileceğini söyler. Şöyle yazar: 'Tarihe, özgün sanat yapıtına, özgün müze nesnesine duyulan arzu bence, gerçekliğin şimdiye kadar olmadığı ölçüde bizden kaçtığı bir zamanda gerçeğe duyulan arzu ile koşutluk içindedir. Eski gerçeklik/ütopya karşıtlığı basit ikili yapısını yitirmiştir çünkü gerçekliğin öylece var olmadığını -tıpkı ütopya gibi, ancak ütopyadan farklı bir biçimde- her zaman kurgunun bir alanı olduğunu teslim ediyoruz. Ayrıca edebiyatta da tarih ile kurmaca arasındaki eski ikili karşıtlık, gerçekliğini korumuyor. Bir fark olmadığı anlamında değil, tam tersine, tarihsel kurmacanın bize dünyada gerçek olanda, sonunda ne kadar kurmaca olduğu ortaya çıkarsa çıksın, bir tutunma noktası sağlayabileceği anlamında.'

Boym *Nostaljinin Geleceği* adlı kitabında kolektif hafıza ile ulusal hafıza arasındaki ayrıma dikkat çeker. Ona göre kolektif hafıza günlük hayatın ortak işaretleridir ve bu işaretler bireysel hatıraların ortak toplumsal çerçevelerini oluşturur. 'Ulusal hafıza ortak günlük hatıralardan tek bir teknolojik hikâye çıkarma eğilimindedir. Boşluklar ve süreksizlikler, tutarlı ve esinleyici nitelikteki kurtarılmış kimlik hikâyeleriyle yamanır. Oysa kolektif ya da kültürel hafızanın ortak günlük çerçeveleri birden çok anlatıyı aklımıza getirebilecek bireysel hatıralar için levhalar sunar. Kolektif hafıza çerçeveleri, modernlik akışı içinde sığınılacak bir liman olarak görünür ve geçmiş ile şimdi, ben ile öteki arasında dolayımda bulunur.'

Nostalji, günümüzde bellek takıntısının en yaygın biçimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. 'Hemen hemen herkes bir tür kolektif amneziye kapılarak belleğini yitirme korkusuyla tedirgin' diye yazar Jacques Le Grof, 'bu korku, geçmiş zaman modalarına duyulan tuhaf bir ilgi ile ifade ediliyor ve nostalji tacirleri tarafından acımasızca sömürülüyor; bu yüzden de bellek kavramı tüketim toplumunda çok satar hale geliyor'.

Nostalji günlük hayatta ve sinemada kendisine menfezler buluyor. Günümüzde nostalji ya da sıla özleminin çocukluğun özlenmesine indirgendiği dile getiriliyor. Svetlana Boym, burada ilgi çekici bir örnek verir: Eski Doğu Almanlar şapkalı hoş bir adamın simgelediği eski trafik işaretlerinin yerine daha pragmatik bir Batı Alman imgesinin geçirilmesini engellemek için kampanya başlatmışlardı. Öncesinde hiç kimse Ampelmann'a fazla dikkat etmemişti, ama artık sokak levhalarında görülmez olunca birden bire tüm ulusun sevgilisi hâline gelmişti. "Hatıraların kolektif çerçevelerinin farkına ancak yaşadığımız cemaatten uzaklaşınca ya da bu cemaat bir alacakaranlık alanına girince varırız. Kolektif hafıza çerçeveler, yas sırasında yeniden keşfedilir" diye yazar Boym. Ona kalırsa, nostalji artık var olmayan veya hiç var olmamış evi özlemektir.

Nostaljiyle özne, bir zamanlar sahip olduğunu düşündüğü tamlık, âhenk ve birlik duygusunu arar. Geçmiş, Gaston Bachelard'a göre olgusal gerçeklikte değil tahayyülde yer alır. Geçmiş kelimelerde değil tahayyüldedir. Çocukluk gündüz düşlerinde hayat sürer ve bu sürekli çocukluk sayesinde geçmişin şiiri yazılır. Bu sözlerin bir romancının sözcükleriyle çok daha iyi anlaşılabileceğini sanıyorum. George Elliott şöyle yazar: 'Doğduğumuz yerlerde, nesnelerin bizler daha seçim yapma zahmetini tanımadan gönlümüzü fethettiği yerlerde,

dış dünyanın yalnızca kişiliğimizin bir uzantısı gibi göründüğü yerlerde hissettiğimiz rahatlık gibisi yoktur'. Türk sinemasının yakın zamanlı kimi örneklerinde popüler nostaljinin dile geldiği ve çocukluğun masumiyetle özdeşleştirildiği, böylece toplumun geçmişin olaylarından sorumlu tutulmadığı görülür. Asuman Suner'in saptamasıyla, bu filmler geçmişin eleştirel bir sorgulamasını yapmaktan ziyade, donmuş bir çocukluk imgesinde geçmişi rehin alır. Türk nostalji filmleri geçmişe toplumun çocukluk dönemi olarak bakar. Geçmişi yeterince derin kazabilirsek bugün burada ta diplerde yatan duygularımızı da açığa çıkarabileceğiz. Popüler nostalji filmleri aidiyeti romantikleştirip kutsar ve bu arada onu sorgulamayı elden bırakır.

Kolektif ve hatta bireysel belleğimiz, toplumsal ve tarihsel süreçlerle iç içedir. Geçmişi anımsarken seçimler, yorumlar, çarpıtmalar yaparız. Belleğimiz bazı şeyleri seçer, bazı şeyleri geride bırakır. Michael Schudson'un sözleriyle, 'Bir görme biçimi aynı zamanda bir görmeme biçimidir; bir hatırlama biçimi de aynı zamanda bir unutma biçimidir. Bellek yalnızca bir kaydetme yöntemi olsaydı "gerçek" bir ânı da kaydetmek mümkün olabilirdi. Fakat bellek yalnızca bir bilgi kodlama, bilgi depolama ve bilgiyi stratejik biçimde bulup getirme sürecidir ve bu sürecin her aşamasında toplumsal, psikolojik ve tarihî etkiler söz konusudur.'

Burada kolektif bellek kavramından söz edebiliriz. Halbwachs modern kolektif hafızanın vazgeçilmez biçimde sosyal doğasına dikkat çekmiştir. Bellek öznel zihinlerin meselesi değil zihinlerin bir toplumda nasıl işlediğine dair bir meseledir. İnsanlar ancak bir toplum içinde bellek edinirler. Ancak bir toplum içinde anılarını hatırlar, tanır ve yerli yerine oturturlar. Grup üyeliği belleğe araç gerecini sağlar ve bireyin

belirli olayları hatırlarken diğerlerini unutmalarına vesile olur. Gruplar bireyleri için aslında hiç yaşamadıkları olaylara dair anılar bile üretir. 'Bellek kenetlediği kültürün dışındakilere kördür. Grupların sayısı kadar bellek vardır' der Mary Sturken, 'kültürel bellek, değişik hikâyelerin tarihte bir yer bulmak için çırpındıkları kültürel bir uzlaşı alanıdır'. Bu tanım bize belleğin toplumsal olarak üretildiğini söyler. Geçmişin baskı ve yankıları bir yanda, yaşanmış olan deneyime bugünden verilen anlam beri yandadır ve bu mücadelenin sonunda, geçmiş, bugünden kurulan bir uzlaşıyla açığa çıkar.

Jan Assman'ı izlersek: 'Bir başka ifade ile bireysel bellek belli bir kişide, onun iletişim sürecine katılımı sayesinde gelişir. Bu olgu, kişinin aileden, dinî ve ulusal topluluklara kadar çeşitli sosyal gruplara dahil oluşunun bir sonucudur. Bellek canlıdır ve sürekli iletişim içinde varlığını sürdürür, bu alışveriş durursa veya alışveriş içinde olunan gerçekliğin çevresi değişir ya da kaybolursa unutma ortaya çıkar. İnsan, sadece alışveriş içinde olduğu ve ortak belleğin çerçevesi içine yerleştirebildiği şeyleri hatırlar. Birey açısından bellek, kişinin çeşitli gruplara katılımı sonucunda oluşan çok katmanlı bir yığışımdır, grup açısından ise bu bir dağılım sorunudur; içinde yani üyeleri arasında dağıttığı bir bilgidir. Hatıralar gerek birey için, gerekse grup çerçevesinde, birbirini destekleyen ve belirleyen unsurlardan oluşan "bağımsız sistemler"dir. Halbwachs bu nedenle, bireysel belleği her zaman sosyal bir olgu olarak görse de, bireysel ve toplumsal bellek arasındaki farkın altını çizer. Bu bağlamda bireysel olan, çeşitli grupların ortak belleğin mekânı olarak toplumsal bellekle kurulan benzersiz ilişki ve bu ilişkilerin her birinin kendine özgülüğüdür. 'Daha dar anlamda bireysel olan sadece algılardır, anılar değil. Çünkü "algılar vücudumuzla sıkı ilişki içindedir", anılar ise kaçınıl-

maz olarak içine girdiğimiz çeşitli grupların düşüncelerinden kaynaklanır'.

Andrew Hoskins modern hafızanın *diyalojik* kipine dikkatimizi çeker. Anılar, insan belleği üzerine fikirlerimizin aksine, zihinde depo hâlinde bulunmaz tam aksine diğerleri tarafından uyarılır, meydan okunur, değiştirilir, sürdürülür ve paylaşılır. Kolektif bellek bu durumda bireyler ve onları çevreleyen daha geniş yapıların belirli bir zaman ve bağlamda uzlaşısının bir ürünüdür. Hoskins görsel olanın bu süreçteki merkezî rolüne değinir, görsel imgelerin ana kaynağı olarak medya bugün toplumsal belleği biçimlendirmekte ve yönetmektedir. 'Yirmibirinci yüzyılda bütün bellek kolektif bellektir' der Russel Kilbourne, 'üstelik hiçbir anı gayrı şahsi veya nesnel değildir. Bütün bellek, daha çok da kolektif toplumsal bellek, anlam bakımından özneldir. Bunun aksi de doğrudur ve hiçbir anı tam anlamıyla özel ve kişisel olamaz.'

Burada toplumsal belleğin kendini görünür kıldığı bir örneğe değinmek istiyorum. Psikanalist Vamık Volkan, *Kıbrıs'ın Kuşları* başlıklı yazısında altmışlı yıllarda abluka altında kalan Kıbrıs Türkleri'nin yaygın bir biçimde kafes içinde kuş beslediklerine değinir. Kuş burada kendisini kafese sıkışmış hisseden Türk'ün kendisidir. Kuşun ayakta kalması, üremesi, neşeyle şakıması onun da geleceğe duyduğu ümidi simgeler. Ona iyi bakılmalı ve ihtimam gösterilmelidir. Travmatik geçmiş burada eşsiz bir simgesellikle kendisine şifa aramaktadır. Bireysel acılar da toplumsal acılar gibi kendilerine simgeler üzerinden bir ifade imkânı bulabilir. Çok sevdiği kızını yitiren bir anne olan danışanım, kızının vefatından sonra kendisini çiçeklere ve çiçek yetiştirmeye adamıştı. Müsait bulduğu her toprak parçasına, her saksıya, ziyarete gittiği evlere çiçek tohumları serpiştiriyor ve imkân bulduğu her yerde çiçek

yetiştiriyordu. Çiçekler soldığında, çürüdüğünde büyük bir öfkeye kapılıyordu. Âdeta kızını çiçeklerde yeniden yaşatmak istiyordu. Bir başka danışanım ergenlik çağlarında babasını yitirmiş olan bir genç kızdı ve babasının vefatında neredeyse hiç ağlamamış, bütün akrabalarının dikkatini çekecek biçimde metin durmayı başarmıştı. Ne ki babasının ölüm yıl dönümlerinde, her sene vefat gününden bir hafta önce başlayan bir yürüme bozukluğu oluyor, handiyse ayakta duramıyor ve bu tuhaf yürüme bozukluğuna nörolojik bir izah getirilemiyordu. Bu genç kız, babasının yasını bedeniyle tutuyor, ruhun dile getiremediğinin sözcülüğünü âdeta beden ve bedensel bellek üstleniyordu. Simgesel olarak bu genç kız babasız bir hayat yürüyüşünün zorluklarını, dayanaksız kalmanın onu nasıl kötürüm bıraktığını anlatıyordu. İnsan bedeniyle de hatırlar, beden de hatırda tutar.

Bellek, seçerken ve çarpıtırken güncel çıkarlara hizmet edebilir. Anılar, bugün hedeflediğimiz bir amacı desteklemeye yardımcı olsun diye hatırlanıp şekillendirilebilir. Kolektif bellekte dört adet önemli ve ayırt edilebilir çarpıtma sürecinden söz etmenin mümkün olduğu bildirilmiştir: Uzaklaştırma, araçsallaştırma, öyküleştirme ve uzlaşımsallaştırma. Burada Schudson birkaç örnek verir: 'Binlerce bireysel bellekte merkezî bir öğe olmasına ragmen Holokost, başlangıçta kamuoyundan göremediği ilgiyi Nurenberg Duruşmaları'ndan 1963'teki Eichmann Duruşması'na dek özellikle 1967'deki Altı Gün Savaşı'nın ardından daha yoğun bir şekilde çekti. O zamana dek Holokost, Yahudi Cemaati'nin iç meselesiydi. Ancak kamuoyunun ilgisini bu konuya çekmek için önemli çabalar harcanmıyordu. Görünüşe göre değişen, Yahudiler'in Yahudilikleri hakkında yeni bir açıklık ve gurura kavuşmuş olmasıydı; Avrupalı ve Amerikalı Yahudiler İsrail ordusunun cesareti ve becerisiyle gurur duymuşlardı'...

Belleğimiz öyküleme yoluyla da geçmişi çarpıtabilir. Öyküleme, sadece geçmişte olanı aktarmaz, aynı zamanda bunları süsler ve ilginç hale getirir. Anlatılan olayı basitleştirir./ Hollandalılar on üç yaşında bir kızın kaleminden çıkan bir kitaba sık sık sarınarak *Anne Frank'in Günlüğü*'nün, Hollandalı Yahudiler'i kıyımdan kurtarmak için direndikleri dönemin ve ulusal kahramanlıkların kanıtı olduğunu iddia etmektedir. Oysa gerçekte Hollandalılar, Almanlar'ın en sağlam işbirlikçileri arasındaydı. Hollanda'nın tarihi ve geleneğinde antisemitizme Avusturya, Fransa veya başka pek çok Avrupa ülkesinden çok daha az yer olsa da, genellikle kurallara uyan, emirlere itaat eden iyi huylu ve terbiyeli yüzbinlerce Hollanda vatandaşı, Alman işgali altındaki Hollanda'nın belki de Naziler tarafından en kolay yönetilen ülkelerden biri olmasını sağlamışlardı.

Akiro Kurosawa'nın *Rashomon*'u hafızanın yeniden yapılandırılabilirliğine sinemadan eşsiz bir dipnottur. *Rashomon*, dört kişi tarafından tanık olunan bir suçun hikâyesini anlatır. Bu dört kişinin her biri ifadesini verirken aynı olayı birbirlerinden farklı şekillerde dile getirir. Öyle ki bu dört tanığın ifadeleri birbiriyle zaman zaman çelişir, buna rağmen her bir tanık yine de kendi ifadesinin doğruluğunda ısrar eder. Bu nedenle başlangıçta son derece net gibi gözüken bu olay zaman içerisinde tanıkların da ifadeleriyle iyice karmaşık bir hale gelir ve izleyici filmin sonlarına doğru kendi hafızasını da sorgulamaya başlar.

Totaliter rejimler, kendi resmî tarihlerini telkin etmek için, halkın hikâye etme biçimlerini gasbederek unutturmayı hedefler. Oysa Schudson'a göre, liberal çoğulcu toplumlarda kolektif bellek nihai değildir, her zaman tartışmaya açıktır. Sembol ne kadar kutsalsa, sembolün protestoların yönelti-

leceği odak noktası hâline gelmesi olasılığı da o kadar artar. Böylece tarihin kilometre taşları sembolik siyaset için uygun hedefler hâline gelebilir.

Günümüzde Schudson'un dediği gibi anıtlaştırma bile anıtlaştırılmaktadır. Spielberg'in *Schindler'in Listesi* adlı filmi Holokost'a tanıklık ediyordu. Filmin bazı bölümlerinin çekildiği Krakow'un Yahudi mahalleleri artık turistik bölge hâline geldi. Yahudiler'in çektiği acıların bu gerçek mekânı hem filmdeki rolü hem de filmin anısını kutsadığı rolü sayesinde ünlendi. Benzer bir biçimde bir dönem Türkiye'de fenomen hâline gelen *Asmalı Konak* dizisinin çekildiği mekânlar da bugün turistik yerlere dönüşmüştür. *Truva* filminin ünlü simgesi dev at yine Çanakkale'de pek çok turist çekmektedir. Türkiye'de dizi filmlere ev sahipliği yapan kasaba ve şehirler kısa süre içinde ilgi odağı olmaktadır.

Nora'nın modern bellek tanımı *Beşir'le Vals*'te belleğin yapısına uygulanabilir. Film bellek ve tarih arasındaki travmatik yırtılmaya ışık tutar. Filmde savaş, ilk Lübnan savaşında bulunan bir grup askerin gözünden anlatılır. Anlatılan onların özel belleğinden süzülüp gelir. Yönetmen filmi bir tür hafıza mekânı olarak inşa eder; buradaki anıların ulusun tarihsel anlatısına girmesine izin verilmemiştir. Yönetmen Ari Folman kendini ve diğer askerleri hatırlamak konusunda âdeta mecbur hisseder.

Film savaşın ayrıntılarını vermek derdinde değildir, daha çok bellek ve hatırlamak üzerine yoğunlaşır ve bunların doğurduğu etik sorulara eğilir. Travmatik eylemin baskılanması ve onun için duyulan etik sorumluluk filmin estetiğinde yansıtılır. Doğrudan temsili korkunç ve şok edici olan travmatik olayları, film, animasyon yoluyla temsil eder. Böylece yönetmen kendisi ve izleyici için savaş travmasını ve katliamı

ulaşılabilir kılar. Animasyon gerçeğe benzer fakat gerçeğin kendisi değildir, böylece olayı temsil edecek bir imkân sunar, yine de gerçek olayı sunmuş olmaz. Film fotoğraf imgesini animasyonun zıddına, çok tehdit edici bulur, çünkü unutulmaya çalışılan gerçeğe tehlikeli bir biçimde yakındır. Filmin sonunda yönetmen katliamı anlatan bir dizi fotoğraf gösterir. Filistinli erkek, kadın ve çocukların katledilmiş bedenlerinin şok eden imgeleri. Böylece bastırılmış travmatik geçmiş açığa çıkarılır, bizi filmin anime gerçekliğinden, rüyadan çıkmaya zorlar. Böylece görmek istemediğimiz, unutmayı ümit etmiş olduğumuz ölümün hatırası ile yüzleşiriz. Bu sekans bizden zamanında görmediğimiz dehşetin etik sorumluluğunu üstlenmemizi ister. Öteki'nin katledilmiş vücudunun hatırasını gerçekliğe taşımamızı emreder. Sabra ve Şatila'daki katliamın travmatik öyküsüne körlüğün anlamını sorgular.

Raz Yosef *Beşir'le Vals*'in önemli bir sorununa parmak basar: Filme göre yönetmen Folman, Holokost yaşamış anne babanın oğlu masum bir gençtir ve birden katliamın dehşete düşüren imgelerine maruz kalmıştır. Holokost'un nesiller arası aktarımı onu bu katliama bakabilmekten alıkoyar. Filmde arkadaşı Ori Silvan bunu şöyle açıklar: 'O kamplarda ne olduğuna dair ilgin aslında başka diğer kamplarda ne olduğuna dair ilginden kaynaklanıyor. Sabra ve Şatila'yla ilgilisin ama ondan sorumlu olduğun için değil, ona tanık olduğun ve bu da sana senin kurban olduğun başka bir katliamı hatırlattığı için.'

Folman Filistinli kurbana ancak Yahudi kurban üzerinden bağ kurarak ilgi duyuyor. Film İsrail ordusunu Lübnan'a getiren gerçekleri sorgulamaz, Folman filmde iradesine rağmen travmatik olayların izleyici konumuna düşmüş masum bir kurbandır. Filmin sonundaki katledilmiş beden imgeleri kahramana bir tür *katarsis* sağlar. Böylece onu takip eden

travmayı hatırlamış, geçmişin cinini kovmuştur. Artık geçmişin yaralarından kurtulmuştur ve hayatına devam edebilir.

Savaş sonrası Almanya toplumunda hatırlama patolojileri üzerine üzerine çalışan Alexander and Margarete Mistcherlich *yas tutma yetersizliği*nden söz etmişlerdir. Almanlar Hitler'le bağları ve bunun getirdiği suçluluk duygusuyla gerçekten yüzleşebilselerdi bir melankoliye teslim olmaları kaçınılmazdı. Bu yüzden dönemin dehşet verici olaylarına karşı bir tür savunma olarak *hatırlama zorluğu* geliştirdiler. Yazara göre tedavinin yolu bir yas çalışmasından geçer. Suçluluk hissinin verdiği ağır yük ancak bir hatırlama gayretiyle hafifletilebilir. İntifadanın temel psikolojik dinamiğinin de babaların yaşadığı utanca baş kaldırmak isteyen oğullar olduğu dile getirilmiştir.

1950'li yıllarda psikanalistler psikopatolojide önemli değişiklikler bildirmeye başladılar. Bu değişiklik Martin Buber'in *metafizik yurtsuzluk*, Peter Berger'in *yaygın bir anomi* olarak adlandırdığı sosyokültürel değişime işaret ediyordu. Daha önceki dönemlerin nispeten daha yapılandırılmış kişiliğinde görülen intrapsişik ve nörotik belirtilerin yerini yabancılaşma ve boşluk almıştı. Postmodern durumun bu tipik ıstırabı, Lasch tarafından 'zamanımızın narsistik kişiliği' olarak isimlendiriliyordu. Artık sadece anne ve baba değil daha geniş kültür de tutma/muhafaza etme işlemini yerine getirmiyordu. Bazı bakım vericiler; çocukta temel güven, tutarlı benlik veya ontolojik güvenlik oluşturmakta daha başarılı olabilir. Aynı bunun gibi kimi toplumlar da üyelerine daha tutarlı bir dünya görüşü, bir güven ve aidiyet duygusu, bütünsel bir anlam ve değer sistemi sunabilir. Bu duygu kişisel kimliğin ve toplumsal düzenin temeli olacaktır.

Hızlı toplumsal değişim ve bunun sonucunda oluşan yaygın *kültürel yurtsuzluk* ve anomi durumu altında bir toplumun

üyelerine anlamlı bir kimlik sunması zorlaşır, böylesi durumlarda bireyler bir kimlik karmaşasında tutulur ve yalnızlık, anlamsızlık, dağılma, yaygın endişe ve çöküntü hissederler. Batı toplumlarında ilerlemeye duyulan seküler inanç; iki dünya savaşı, çevre tahripkârlığı vb. sebeplerle, yerini toptan bir nihilizme bırakmış; insanın faniliğiyle mücadelesi George Steiner'in ifadesiyle bir tür '*mutlak nostaljisi*'ne dönüşmüştür. Bu durumda postmodern kişiliğin temel ruhsal zorluğu; yapılandırılmış bir benliğin birbiriyle çatışan parçalarını muhafaza etmek değil, daha ziyade, tutarlı ve bütün bir kimlik duygusunu sürdürmektir.

Yurtsuzluk, anomi, kişilerarası kopukluk, anne ve baba yoksunluğu gibi temalar *Paris/Texas*'ta zenginleştirilmiş bir biçimde karşımıza çıkar. Film çölle açılır, Travis, tuhaf bir adam olarak bir yerleşim merkezine yönelir. Bir düşmeden sonra bilincini yeniden kazanmıştır ve yabanıl çölün ortasından çıkagelmiştir. Hekimin kimliği hakkındaki sorularına cevap vermez. Dört yıldır çöldedir. Bir amnezik olarak Teksas çölünde gezinmektedir ve elinde onu eve götürecek olan kardeşi Walter'ın telefon numarası vardır. 'Çorak Ülke' çöldeki açılış sahnelerinden başlayarak film; yoksunluk, bilinmezlik, belleksizlik, coğrafi ve zihinsel boşluk, kişilerarası kopuş ve kişisel yalnızlık imgeleriyle doludur. Travis soğuyan insan gezegeninin, insanın parçalanmışlığının nihai bir sembolüdür. Belleksiz ve yurtsuzdur. Bir dili, kimliği ve belleği yoktur. Bunlara kavuşacağı sırada yine çöle döner, yurtsuzluğu mesken edinir.

Paris, Texas ile Paris, Fransa burada bir zıtlık olarak belirir. Paris,Texas modernleşmenin yarattığı yeni dünyadır ve eski dünyanın zengin kültürel mirasından farklılaşmıştır. Millerce otoyol, hamburger noktaları, araba enkazları... materyalist,

teknolojik toplumun çıkmaz sokağına işaret eder. Travis'in yolda karşılaştığı bir 'deli', boşluğa konuşarak modern toplumun yanılgılarını ermişçe haykırır. Kolektif amnezi çağında ya Travis gibi belleğini ve kimliğini yitirerek yaşamayı seçer insan, ya delirip çöle konuşarak ya da kendinden memnuniyetin o uzun kış uykusunda, köksüzlük ve geleneksizliğin getirdiği anomi ve yabancılaşma içinde. Travis'in kardeşi Walt reklam billboardları üretir, ticari teknolojik toplum da reklam ve medya imgeleri yoluyla yaşantıyı yapaylaştırmakta ve insan ilişkilerini isimsiz etkileşimlere dönüştürmektedir. *Paris/Texas* çölün hiçliğinin karşısına *patolojik normalliği* ve aklın toplumun sınırlarında dolaşan yoğun ve tahripkâr ilişkileri koyar. Ya hayatımızda bir nesne olmayacaktır ya da yüzeysel, tutkusuz, sahte nesne ilişkileri olacaktır. Buber; toplumsal düzenin üyeleri için ruhsal bir muhafaza edici işlevi göremediği yurtsuzluk dönemlerinde, insanların çözülemez varoluşsal çatışma ve ikilemlere savrulduğunu söyler (özne/nesne, zihin/beden, iyi/kötü, eril/dişil vb.)

Kendisine empatik bir biçimde yankı veren bir nesne bulamadığında özne de dağılıp parçalanmakta ve birbirine zıt ruhsal duygusal haller içinde âdeta felç olmaktadır.

Bir başka film, Alain Resnais'nin *Hiroshima Mon Amour*'u '*unutmanın dehşeti*'nden söz eder. George Santayana'nın 1906 yılında yazdığı gibi, 'geçmişi hatırlamayanlar onu tekrar etmeye mecburdur'. Resnais filminde karakterlerin bastırmaya veya inkâr etmeye çalıştıkları bir geçmişleri olduğu görülür. *Hiroshima Mon Amour*'un konusu basittir. Hiroshima'yı ziyaret eden bir Fransız aktrisi barış üzerine bir film yapmaktadır ve bir Japon mimarla bir gecelik ilişki yaşar. Filmde iki karakterin de ismi yoktur, ikisi de simgesel temsili figürlerdir. Çift ve Hiroshima'nın tarihi, bir ileri bir geri anlatılır, bilgi

gecikmeleri ve mantık dışı sıralarla. Olaylar keyfî ve pragmatik bir biçimde akar. Fransız kadının bireysel geçmişi ile Hiroşima'nın mazisi birbirine karışır, bir şehrin trajedisinden bir kadının savaş zamanı travmasına geçiş yapılır. Kadının geçmişi filmin ikinci kısmında bir dizi karmaşık geriye dönüşle inşa edilir. Kadın Hiroşima'nın trajedisinde, Fransa'nın Nevers kasabasında âşık olduğu ve kavuşmalarına ramak kala can veren Alman asker sevgilisini, onun Fransa'nın özgürlüğüne kavuştuğu gün öldürülüşünü, sonrasında yaşadığı kasabanın halkı tarafından saçları kazınıp hücre hapsine alınarak acımasızca cezalandırılışını hatırlar.

Hiroshima Mon Amour, birbiriyle değişen iki sahneyle açılır. İlk sahnede iç içe geçmiş dizler, kollar, bir el ve üzerlerinde ter ve küller vardır. Onların Hiroşima'ya düşen atom bombalarının ilk kurbanları olduğunu anlarız. Bu sahneyi yaralanmamış dizler, kollar ve bir el izler; bir sevgi eyleminin, mahrem bir eylemin gerçekleştiğini anlarız. Bir Fransız kadın ve bir Japon adam Hiroşima'da tesadüfen karşılaşmışlardır ve onların tutkulu aşkı filmin öyküsünü oluşturmaktadır. Bu birbiriyle yer değiştiren sahnelerle yüzleştirerek film âdeta bizden bazı temel sorulara cevap bulmamızı ister: Geçmişin/Hiroşima'nın ölü bedenlerinin bugün yaşayan bedenlerle ilgisi nedir? Görmenin bu iki beden kümesi arasında ilişki kurmaktaki rolü nedir?

Fransız kadın ve Japon adam, filmin başında tarihi iletmenin imkânı hakkında anlaşmazlık yaşar. Görmenin doğası üzerine bir çatışma… Sevişen gövdelerin üzerine önce erkeğin sonra kadının sesi düşer. Adam, 'Hiroşima'da hiçbir şey görmedin sen. Hiçbir şey!' der. Kadın, 'Her şeyi gördüm, her şeyi!' der. Adamın gördükleri, film boyunca arşiv görüntülerle bize eşlik eder. Adam ısrarla kadının görebilmesini reddeder. Zira Japonlar için ıstırabın başlangıcı olan bu elim hadise,

Fransızlar için savaşın bitişidir. 'Bütün dünya mutluydu. Sen de bütün dünyayla birlikte mutluydun' der adam. Nükleer bombalamanın anlaşılmayacak dehşeti değildir Fransızlar için bilgisi, onlar için bir 'son'dur sadece. Böylece Japonya'nın geçmişi silinerek Fransız öyküsüne katılır. Ölüm silinerek anlama eylemi tersine çevrilir. Görme eylemine içkin ahlâki bir ihanet söz konusudur. Kadın oraya bir barış filmi çekmek için gelmiştir. Uluslararası tarihin bakış açısı, bir felaketin can yakıcılığını, anonim bir barış anlatısına çevirir.

Tarihi yazarken ötekinin felaketi, berikinin öyküsünün genel havası içinde buharlaşır. Kadın 'Her şeyi gördüm' derken aslında kendi Nevers öyküsünü sadık bir biçimde hatırladığını dile getirmektedir. Hiroşima'yı bilme sorunu, dışarıdan birinin, ötekinin yaşantısını içeriden bilme sorunu değildir; daha derinde, film birbirine mutlak yabancı olan iki farklı yaşantı bir araya getirildiğinde olan biteni dramatize eder. Kadın şöyle der: 'Beni dinle, senin gibi ben de unutmanın ne olduğunu biliyorum. Senin gibi benim de bir belleğim var. Unutmanın ne olduğunu biliyorum. Senin gibi ben de bütün gücümle unutmamak için çalıştım. Senin gibi ben de teselli edilemez bir belleğim, gölgelerden ve taştan bir belleğim olsun istedim. Kendi hesabıma, bütün gücümle, her gün, niye hatırlayamadığımı anlayamamanın dehşetiyle savaştım. Senin gibi, unuttum. Bellek için bu bariz gereksinimi niye inkâr etmeli?' Hiroshima ve Nevers aynı izlekte buluşur: 'Beni dinle'. Madunun öyküsünü dinle, hikâyesi dile gelmekten men edileni dinle.

Sallie Bexandale mesleğimizin itibarlı dergilerinden *BMJ*'de sinemada hafıza kaybının nasıl anlatıldığını incelemiş ve iki örnek dışında büyük hatalar bildirmiştir. Yazarın gerçeğe en uygun bulduğu amnezi tabloları *Memento* ve *Kayıp Balık*

Nemo filmlerindedir. Hafıza kaybı (amnesia), sinemaya sıklıkla uyarlanan ve birçok film senaryosunun oluşmasına katkıda bulunan ilginç bir konudur. Hele Yeşilçam filmleri bu konuda eşsiz parodilerle doludur. Sinema bellek kaybı temasına yoğun bir ilgi gösterse de, konunun sinemaya her zaman en doğru hâliyle aktarıldığını söylemek pek mümkün değil. Filmlerde genellikle bir kaza sonucunda hafızasını kaybeden kişiler uzak geçmişe dair önemli anılara ulaşamaz gibi gösterilirler (sözgelimi yıllar öncesine, çocukluk ve ergenliklerine dair bilgilere) ancak bu durum onların günlük yaşantısını nedense pek fazla değiştirmez. Uzak hatıralara ulaşamayan bu kazazedeler, senaryo gereği günlük hayatlarını -nasıl oluyorsa- görece rahatlıkla idame ettirebilmektedir. Oysa gerçekte herhangi bir kaza sonucunda hafızasını yitiren kişilerin uzak geçmiş ile ilgili pek fazla sıkıntı yaşamadıkları, daha çok yakın geçmişi unuttukları görülür. Bu sebeple asıl sorun, gerçekte hafızasını yitiren kişilerin içinde bulundukları 'şimdiki zaman'a dair önemli bilgileri anımsayamamasıdır. Hayatlarındaki önemli kişiler ve günlük rutinleri gibi bilgilere erişememeleridir.

Öte yandan sinemada yapılan bir diğer hata da hafıza kaybına uğramış gibi sunulan insanların, ani bir şekilde kişilik değişimine de uğramış gibi gösterilmesidir. Gerçekte ise bu ikisi tamamen farklı sıkıntılardır; hafıza kaybına uğrayan bir insanın kişiliği herhangi bir psikiyatrik sıkıntısı olmadığı sürece büyük değişiklikler göstermez. Disosiyatif semptomların hafıza kaybıyla ilgisi gerçekte yoktur. Ciddi amnestik bozukluklar normalde beyin cerrahisi, beyin enfeksiyonu veya inme sonucu gelişir ancak bu tür nedenlerin şaşaalı kafa hasarlarının yanında neredeyse esamesi okunmaz. Sinema karakterlerinin en yaygın amnezi sebebi saldırı veya trafik kazalarıdır. Gerçekte bir kafa hasarı sonrası amnezi yaygınlığı çok düşüktür. Sinemada *iki birden daha iyidir* kuralı da sıklıkla işler: İkinci

kafa travması, ilkinin bozduğu belleği yerine getirir ve tedavi eder. İkinci kafa travmasından sonra sadece bellek değil, kişilik ve kimlik de yerli yerine oturur.

Brexdale'in bahsetmediği bir diğer husus, 'bir çeşit psikolojik dürüstlük serumu verilmişçesine bilinçdışının girintilerinde gizlenmiş olan geçmişe dair sırlarını ortaya dökmekten başka şansı olmayan hipnoz etkisindeki insana dair yanlış imge'dir. Scachter bu konuda şöyle yazar: 'Kontrollü çalışmalar, hipnozun anımsamanın doğruluğunu artıracak bir şey yapmadığını göstermektedir. Bunun yerine, hipnoz bir kişinin zihninde yaşadığı bütün deneyimleri birer 'anı'olarak adlandırma eğilimini artıran bir hatırlama ortamı yaratır. Hipnotize edilmiş kişilerin hatırladıkları anılar bazen doğrudur ama bu kişilerin ürettiklerinin hayalî anılar olma ihtimali de bir o kadar yüksektir ve ikisi arasındaki farkın ne olduğunu söylemenin kesin bir yolu yoktur. Deneyler, hipnozun kişinin üretilmiş olan anıların doğruluğuna inanma eğilimini, doğrulukta buna mukabil artış olmaksızın, arttırdığını da göstermiştir.'

Hipnoz esnasında ortaya çıkan bazı garip anıların, hipnoz uzmanının veya terapistin beklentilerinden kaynaklanabileceği tartışılmaktadır. Bugün özellikle ABD'de sayıları azımsanmayacak kadar fazla insan, uzaylılar tarafından zorla kaçırıldıklarını ve işkence gördüklerini iddia ederler. Bu iddiaların önemli bir bölümü hipnoz etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Sahte anı meselesi de bellek çalışmalarının üzerinde durduğu bir konudur. Bir deneyimi sürekli anımsamak, düpedüz hatalı olduğumuzda dahi olayı doğru hatırladığımızdan emin olmamızı sağlayabilir. Bir şeyi yanlış hatırlıyoruzdur ama onu sürekli hatırladığımızda ve sürekli anlattığımızda, bir süre sonra anlattıklarımızın doğruluğundan emin hale gelebiliriz.

Sözün özü modern belleğin sinema tarafından tutkulu bir mesele hâline getirilmesi şaşırtıcı değildir. Modernlik; hız, şok ve yeniliği mihenk alır. Zaman sadece akıp gitmez, onu yönetmek, düzenlemek, depolamak ve temsil etmek gerekir. Zamanı düzenlemenin ve depolamanın en önemli aygıtlarından birisi günümüzde sinema olmuştur. Sinema ile *tarih artık şimdidir*. Sinema hem belleğe benzer, hem onu yeniden üretir, hem de onun üzerinden bugünü şekillendirir. Bu yazıyı sinema ve bellek arasındaki ilişkiyi veciz bir biçimde özetleyen Douwe Draaisma'nın sözleriyle bitiriyorum: 'Lumiere kardeşlerin keşfi sonunda imgeleri korumakla kalmayıp onların hareket etmesine izin veren bir bellek için metafor sağladı. Sonuçta insan belleği de sinematografi gibi değil midir, hareket ve durgunluğun bir bileşimi, camera obscura ile fotoğrafın büyülü bir evliliği sayılmaz mı?'

‘Dilimin Döndüğü Kadar Sustum’: Bir Sessizlik Eylemcisi Olarak Nuri Pakdil

Nuri Pakdil dilinin döndüğü kadar susan bir sessizlik eylemcisidir. Hayatı bütün yalınlığıyla kavrar ve yaşar. Hep sükût ve sükûneti özler. Sükût ve sükûneti özleyen aslında Tanrı’yı özlemektedir. Sükût ve sükûnet, sadece Tanrı’nın sözlerini daha iyi işitebilmek içindir.

Wittgenstein hakkında dolaşan hikâyelerden birisi, düşünürün İtalyan ekonomist Sraffa ile yaptığı bir tren yolculuğu hakkındadır. Düşünür, uzun bir süre sessiz bir tefekküre dalmış. Neden sonra sessizliği bozarak arkadaşına şöyle demiş: ‘Görüyorsun sözcükler olmaksızın bir şey söylemek kabil değil’. Sraffa’nın cevabı omuz silkmek olmuş.

İki derviş hakkında da şöyle bir hikâye anlatılır: İki derviş, uzun bir hasretten sonra bir araya gelmiş, karşılıklı oturup uzun bir süre susmuşlar. O uzun sususun ardından birbirlerine sarılıp vedalaşırken, birisi diğerine, ‘Çok güzel bir sohbet oldu’ demiş.

Şark kelimeler olmadan da konuşabilmenin yeridir. Nuri Pakdil benim gözümde bir sessizlik eylemcisidir. Onun dostlarıyla paylaştığı sessizlik ayinleri, aslında bir manada dostluğa kabul töreni gibidir, üstat

âdeta, 'benimle ancak uzun bir sessizliği paylaşabiliyorsan, birlikte kelimeler olmadan da konuşabiliyorsak bir davayı birlikte omuzlayabiliriz' demektedir. Bu yazıda, Nuri Pakdil'in sükût ve sükunet üzerine yazdıklarından hareketle, etrafımızı saran hız ve gürültü uygarlığına karşı eylemliliği ele alınacak ve üstadın 'bir sessizlik eylemcisi' olarak portresi çizilecektir.

'Şark oturup beklemenin yeridir' der Tanpınar. Ve susmanın. Sükût ve sükunetin. Teenni ve sabrın. Sessizlik değer görür, birbirine yakın oturan insanlar birbirlerinin sessizliğine de tahammül eder. Her boşluk bir eylemle, bir sözle dolmasa da olur. Sessizlikten öğrenecek bir şeyler hep vardır. Sanat her zaman dile gelende değil, kimileyin de dile gelmeyende vücut bulur. Bazen bir hece sessizlikle örülür. Naili'nin sözleriyle, '*dil verdiğimiz yâre nigâh-i gazabından / tasrîhe mecâl olmadı îmâ ile geçtik*'. Şark ima ile geçmenin yeridir, orada tasrihe mecal de niyet de yoktur. Öte yanda Batı dünyası söylenecek bir şey olmadığında dahi bir şeyler söylemenin telaşındadır. Ötekinin sessizliği nezaketsizlik hatta bazen tehdit edici bir durum olarak algılanabilir. Öyle ya muhatabımın kafasının içinde bir şeyler var ve benimle konuşmuyor, beni konuşmaya değer bulmuyor veya kafasından kötü niyetler geçiriyor olabilir. Batıda, kelimeleri bölüşmek de ekmeği bölüşmek gibi bir *komünyon*dur. Modern medeniyetin aksine, tarih boyunca münzevilik ve hermetik gelenek insanlarda alaka uyandırmıştır, şehirlerden uzak sükût ve sükuneti içlerine çekerek yaşamak isteyen münzeviler kendilerine dağ başlarını, çölleri, yamaçları mesken tutagelmişlerdir. Milattan sonra 394 yılında Mısır ve Filistin'e seyahat eden bir seyyah, çöllerde dolaşan kişilerin şehirlerde yaşayanların nüfusuna eşit olduğunu bildirmektedir.

/Sessizlik 'bilinmeyen düşünceyi' çağırdığı zaman, aklın bir köşesinde sırasını, faş olunmayı bekleyen ilhamı çağırdığı zaman, üretkendir. Sessizlik insanı kendi özsel varoluşuna, fıtratına, Tanrı'ya çağırdığı zaman insana bir şey söyler. İbadet sessizlikle taçlanır. İbadet mekânlarının sessizliği, insan için, dış dünyanın karmaşa ve uğultusundan bir kaçış imkânı sunar. Sessizlik bedenlerimizi kâinatta yerleştirebilmemizi ve fark edebilmemiz sağlar. Fazladan edilmiş her kelime, durmak bilmeyen ağızlardan dökülen lüzumsuz lakırdı, aslında konuşmayı bedenden koparır ve bedenin dışında bir yerde konumlandırır. Söz bedenden kopar. Susmakla bedenimize ve bedenimizi fark etmeye geri döneriz. Sessizlik konuşmanın halislikten uzaklaşmasını önleyebilir, ona hakikat yönünde daha fazla bir hassasiyet kazandırabilir. Mistik gelenekler sessizlik üzerine temellenir, müzikte ritim duygusunu sessizlik sağlar, ses ancak sessizliğe çarpmakla, onun tarafından adam edilmekle kıvam bulur. Sessizlik insanı yeniler, ona yeni keşif ve ilhamların kapılarını açar. Sessizlikle kendimizi denetlemeyi, egolarımıza hakim olabilmeyi öğreniriz. Sessizlikle hakikati bize dikte edenlere direnir, onların ağzımıza tutuşturduğu ezberleri söylemeyebiliriz./

'*Sükût suretinde / Çok koyu düşer ses*' diye yazar Pakdil. Sükût sözü güçlendirir. Susmayı bilenlerin söylediği söz çok koyu düşer. Sessizlikle harelenmiş söz bizi ezberlerden kurtarır. 'Susmamızda ayrı bir güç var' der. *Otel Gören Defterler*'de şöyle yazar: 'Sükûnetsizlik didik didik ediyor ağırlaşırken: Yuttuğu her şeyi: Bir ejderha: Kendinizi de parça parça görmeye başlıyorsunuz. Hele hele, mekânın üzerine oturup da kollarını açıverdi mi de -çok kollu olduğunu biliyorum da sükûnetsizliğin- zamanın parçalanması mekânınkinden daha çabuk gerçekleşiveriyor.' Aynı eserde şu satırları okuruz: 'Sükûnetin yakalanabildiği… saat -zor gerçekten zor; telaffuzu dilinizde oluşamıyor bile-

emin olamıyorsunuz sükûnetin sürebileceğinden, kesintilere uğramayacağından, hatta büsbütün berhava edilmeyeceğinden.' Ve başka alıntılar aynı eserden: 'Sükûnetsizlik, sadece şehirlinin canına okur. Belki de: Mekânları geometrileştirişimiz 'Sükûnet olmazsa olmaz bir koşul: Yaşamak için'i, haklı olarak, mütemadiyen bize telkin ediyor.' 'Türkiye özeline değgin bir tehlike de hırbo kültüründe sükûnet vurgusunun gitgide silikleşişi, belki gereksizleşişi.' '*Ateş Hattında Harf Müfrezeleri* (Otel Gören Defterler 5) adlı kitabında şunları yazar: 'Sürekli kırılıyor kalbim ve bu sesi duyuyorum âdeta, tabii sessizliğin yüzüme çarpan hışmı müthiş de ağrıma gidiyor.' 'Sükûnetsizliğin dibine varıp ayağınızı geri çektiğiniz gecelerin -vakit ikindi sonu ya- hayli eprimiş köşelerinden sadece birini dönmektir bu da.' 'Sakin bir yere gidebileceğinizi bilseniz o zaman gürültü tadından yenmez olur.' 'Sükunetsizlikte insan bir yerde değildir, hiçbir yerdedir'.

Gürültünün asıl işlevini insanı asıl yurdundan, ruhundan kovmak olduğunu bu söz ne güzel anlatmaktadır. 'Bütün yalınlığıyla hayatı kucaklayabilmek: Tartıya vurabilmek akıp giden suları: Saat şöyle dursun, dakikanın değerini anlayabilmek: Ateşi avucumuzda tutabilmek açıkçası: Sükûnette mümkün.' 'Yeryüzünün en melodik dili: Sükûnet.' 'Cennet sükûnetse, sükûnetsizlik cehennem olmalı.' 'Sükûnetsizlik çemberine girmeye görün bir, ne acıtıcı dili'. 'Sükûneti keşfedebileceğime inanıyorum birgün'. *Yaşamak Bir Mucize* (Otel Gören Defterler 6) adlı eserinde ise harika bir eğretilemeyle şöyle söyler: '*Dilimin döndüğü kadar sustum*'. İnsanın kendi sesini bile duymak istemediği bir sessizlik özlemindedir. 'Sükûnetsizlik hayali yaklaştırmaz, kovar. Kaskatıdır her şey. İnce sinirler bile törpülenmiştir. Sesini duyduğunuz motorlu araç canavarı getirir gözünüzün önüne.'

Nuri Pakdil, başından itibaren, en büyük gücü iğva olan modern uygarlığa bir başkaldırı içindedir. Edebiyat, bu mânâda insanı içindeki hakikate, tecimevlerine direnişe, sükût ve sükûnete çağırır. Modernlik fıtratın ve tabiatın bozuluşu olarak okunur onun eserlerinde. Fıtratın bozuluşu insanı sükûnetten, dinginlikten alıkoyarken tabiatın bozuluşu sükûtu paramparça eder ve insanları teknolojik uygarlığın pençesinde kurbanlaştırır. *Edebiyat*'ın yayınlanmaya başladığı ilk yıllardan itibaren kapitalist teknolojik uygarlığa bir başkaldırıda bulunması, neredeyse ermişce bir içgörüden kaynaklanmaktadır. Üstadın teknolojinin sessizliği yutmasından, insanın kendisine ve Tanrı'ya yabancılaşmasından, otomobil ve motorlu taşıtların dünyayı işgal etmesinden duyduğu huzursuzluğu bütün yazılarında okur ve hissederiz. *Edebiyat Dergisi*'ne reklam verecek kişi veya kurumlar için koyduğu yüksek ahlâki standart ve rakamlar âdeta modern uygarlığın ana taşıyıcılarından birisi olan reklamcılıkla dalga geçer gibidir. 'Sizin iğva sanatlarınız ve paranız bizim kelimelerimizi ve ruhumuzu satın almaya yetmez' der âdeta.

Pakdil, modern medeniyetin insanı türlü gürültü ve teknik vasıtalarla fıtri olandan alıkoyduğunu, onu kendi özüne ve Tanrı'ya uzak düşürdüğünü ima eder. Sükûnet insanı asli varoluşuna çağırır, orada insan yaratıcısıyla konuşabilir, orada teknik medeniyetin sesleri parazit yapmaz. Kadim dünya görüşünde bütün sesler sessizliği zikreder. Bütün sesler sessizliği mırıldanır. Çünkü oluştan öncesi sessizliktir ve Tanrı ancak kendimizi dış dünyanın gürültüye ayarlı '*hırbo kültürü*'nden kurtardığımızda bize konuşur. Kulaklarımız, ruhlarımız, gönlümüz ancak dış dünyanın gürültüsünden sükût ve sükûnete iltica etmemizle hakikati işitir hale gelir. Modern medeniyet zamanı parçalar ve onu yekpare bir bütün olarak algılamamızı önler. Böylece hayat bir '*an-ı daim*' olarak değil, bir dizi

parçalanmış anlar silsilesi olarak yaşanacaktır. Camide zırıldayan cep telefonu bizi ibadetin ruhaniyetinden alıkoyar, bir sohbette zırıldadığında sevdiğimizin sözlerini işitmez oluruz. Otomobillere seyirttiğimizde gürültü ve kirlilik iç âlemlerimizi karartır, 'yürümenin erdemleri'nden, yürürken hissetme ve düşünmenin bağışlarından mahrum kalırız.

Pakdil'in sessizliğe duyduğu özlem aslında her şeyin aslına, fıtri olana, Tanrısal olana duyduğu özlemdir. Dünyanın büyüsünün bozulmadığı, insanın ve tabiatın kutsal olduğu ve varlığın Tanrı'ya, Tanrı'nın varlığa konuştuğu, '*Tanrı'nın sözlerini işitme kıtlığı*' çekmediğimiz bir zamana özlem. Çağdaşları arasında pek az isim, Nuri Pakdil kadar finans kapitalizminin insanı ve tabiatı tahrip eden bu vahşi saldırısına karşı ses yükseltmiştir. Nuri Pakdil'in eseri pek az yazara nasip olabilen bir şekilde hayatıyla tamamlanır. Hayatı, yaşama biçimi âdeta eserlerine bir şerh gibidir. Yeri geldiğinde bir münzevi, kendi içinin çağrısına kulak veren bir hakikat arayıcısı, yeri geldiğinde sessizliği kuşanarak meydanlara inen bir eylem adamı.

Nuri Pakdil dilinin döndüğü kadar susan bir sessizlik eylemcisidir. Hayatı bütün yalınlığıyla kavrar ve yaşar. O, dakikadaki ebediyetin, 'uzun şimdi'nin, 'an-ı daim'in bendesidir ve oradan, o dinginlik ve sessizliğin içinden modern uygarlığın yanılgılarını haykırır. Hep sükût ve sükûneti özler. Sükût ve sükûneti özleyen aslında Tanrı'yı özlemektedir. Sükût ve sükûnet, sadece Tanrı'nın sözlerini daha iyi işitebilmek içindir.

Beşinci Bölüm

EBEVEYN OLMAK

Büyüyememek

Bir türlü büyüyemeyen, büyümek istemeyen insanlar zuhur ediyor. Hayatı sadece kendisi için yaşayan bireyler, narsisizm bayrağını toplumun burçlarına dikiyor. Narsisizmden kurtularak, her birimizin diğeri için sorumluluk hissettiği bir ihtimam ahlâkına dönebilir miyiz?

Günümüz toplumunda erişkinlerin ergenliğe gerilediği ve ergenlerin de erişkin olmaya niyetlenmedikleri bir gözlem olarak dile getiriliyor. 'Babanın ölümü'ne tanık oluyoruz. Bütün simgesel biçimleriyle baba ve otoritesi kayıplara karışıyor. Yarım erişkinlik ödüllendiriliyor. Böylece bütün kadim öğretilerde yerleşik olan dürtüleri kontrol etme, bastırma ve disiplin gibi dizginler serbest bırakılıyor. Günümüzün insanı geçmişin kısıtlama ve dizginlerinden kurtuldukça kendisini daha özgür hissediyor. Anne babalar çocukluğa geriliyor ve yalnız bırakılmış çocuklardan da bir an önce büyümeleri isteniyor. Çocuklar bunu elbette başaramıyor, yetişkinlik ve çocukluk arasında bir durakta kalakalıyor. Anne babalık her bir nesilde mevzi kaybediyor. Doğru dürüst bir ebeveynlik görmeden büyüyen çocuklar, kendileri anne baba olduklarında, izleyebilecekleri bir erişkin rol mode-

linden mahrum bulunuyor. Yetişkinliğe bakıldığında görülen şey kaos ve boşluktan başka bir şey değil. Herkesin her şeye hakkı olduğunu düşündüğü, herkesin haksızlığa uğradığı gerekçesiyle bir diğerine bağırdığı, herkesi tatmin edecek saygın bir otorite bulmanın giderek zorlaştığı bir toplumdan söz ediyoruz.

Tanrısız iktisadın her şeyi silip süpürdüğü, kapitalizmin nihai zaferini ilan ettiği bir dünyada, teknoloji de insanları aptallaştırıyor. Apartman dairesinin penceresinden bakıyorum: Her evde televizyonun ışığı. Medya teknolojileri cehaleti tırmandırıyor, entelektüel yetkinlik azalıyor. Zihinsel kapasiteleri düşmüş gençler dünyayı anlamakta zorlanıyor. Kitle kültürü böylece onları kolayca ruhsuz bir tüketiciliğin kucağına atıyor ve şirket kapitalizminin bilinçsiz kurbanları hâline getiriyor. Ruhunu ve yönünü yitirmiş bir genç kuşakta ümitsizlik yaygınlaşıyor. Baba yara aldıkça çocukları kandırmak kolaylaşıyor. Babanın meşruiyetini yitirmesi sadece çocuklukta saygı duyulan bir rol modelinin kayıplara karışması değil, ileriki hayatımızda akıl danışacağımız, bize rehberlik edecek bir âkil adamı da yitirmemiz anlamına geliyor. Bütün bir erkek kuşağında kimlik kaybına yol açabilecek, erkekleri yalnızlaştıran bir durum bu. Olgunluk ve sorumluluk da babayla birlikte yitip gidiyor.

Erişkin kişi ani tatmin, rahat ve heyecan peşinde koşmayan kişidir. Erişkin kişi hayatı bir biyografi ve gelecek ışığında tanzim eder. Kendisinden önce gelenlerin hayatını devam ettirir ve geleceği çocuklara miras bırakır. Hayatı sadece kendisi için yaşamaz. Erişkin kişi yaşın getireceği olgunluk ve sorumluluk hissini sahiplenir, böylelikle de kendisinden sonra gelen genç nesillere örnek teşkil eder.

Anne babalar çocukların hedonizmini taklit ediyor. Hayat günübirlik zevk ve eğlence için yaşanıyor. Böylece bir türlü büyüyemeyen, büyümek istemeyen insanlar zuhur ediyor. Hayatı sadece kendisi için yaşayan bireyler, narsisizm bayrağını toplumun burçlarına dikiyor. Narsisizmden kurtularak, her birimizin diğeri için sorumluluk hissettiği bir ihtimam ahlâkına dönebilir miyiz? Bunun için merhamet ve empatiyi, bebeklikten yaşlılığa kılavuz edinmemiz gerekiyor.

Hayatı sadece kendimiz için yaşamıyoruz. 'Dünyayı çocuklarımızdan ödünç aldık' diyor bilge yerliler. Arzularımızı sınırlandırmayı ve bunları kültürel/ahlâki bir kod hâline getirmeyi başarmamız gerekiyor. Böylece anne babalar çocuklarını narsistik bir biçimde kullanmayacak veya onları sırf kendi arzuları uğruna yalnız bırakmayacak ve ihmal etmeyeceklerdir. Dikkat dikkat! Anne babasız büyüye(meye)n çocuk ve ergenler için, acilen, tam erişkin bireyler aranmaktadır!

Kuşkucu Ebeveynlik

Farklı kültürler farklı biçimlerde çocuklarını yetiştirir ve kültürlerin birbirinden çok şey öğrendiği bir dünyada, bir tarzın diğerine daha üstün olduğu söylenemez. Hâsılı kelam, kuşkuları bırakalım, bırakalım çocukları da, çocuk olsunlar.

Günümüzde çocuk yetiştirmek giderek zorlaşıyor. Çocuğumuzu nasıl doğru yetiştireceğimiz hakkında her kafadan ayrı bir ses çıkıyor, tavsiye, nasihat ve her cinsten uzman görüşü havada uçuşuyor. Bu bilgi seli, ebeveynlerin kafasını daha fazla karıştırıyor. Anne babalar, günümüzde önceki çağlardan çok daha kaygılı. Çocuğumuzun bahçede oynamasına izin vermek aklımıza bile gelmiyor, mahalle çoktan kayıplara karıştı ve sokaklar bize çok tekinsiz görünüyor. 24 saat boyunca çocuklarını gözlemek isteyen, onların güvenliği hakkında âdeta saplantılı bir korkuya sahip olan anne babalar, ebeveynliği de yeniden tanımlıyor. Geçmişte iyi anne babalık dediğimiz zaman, çocukları beslemek, duygusal ve sosyal açıdan onların gelişmesine yardım etmek anlaşılırdı. Bugün iyi anne babalık aynı zamanda çocukların ne yaptığını yakından gözlemek anlamına geliyor. Uzmanlar, çocuk-

larımızın hiçbir zaman güvende olmadıklarını fısıldıyorlar bize. Çocukların kolayca incinebilen zayıf yaratıklar oldukları önermesi, kuşkucu ebeveynliğin yaygınlaşmasını sağlıyor. Psikoloji içinde hâkim görüş olan, çocukluk çağı ruhsal incinmelerinin yetişkin hayata taşınabildiği düşüncesi, anne ve babaların doğru ebeveynlik hakkındaki kaygılarını artırıyor. Ne yapmalılar ki çocukları sağlıklı yetişkinler olsunlar? Çocuklarının daha iyi eğitim almaları için kurstan kursa koşuşturan, onların her türlü duygusal ihtiyacı için emre amade bekleyen anne babalar; kendilerini çocuklarının her türlü ihtiyaç ve eğitimi konusunda baskı altında hissediyor. Artık çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına azami derecede dikkat etmesi gereken öğretmen anne babalar olmaları gerekiyor. Duyarlı, esnek anne babalar.

Ebeveynler birbirlerini izliyor ve neyi ne kadar yaptıklarını karşılaştırıyor. Çocukların hayatlarının çeşitli etkinliklerle tıka basa doldurulması, sadece zaman kaybı değil fakat aynı zamanda zararlı da. Modern zaman çocuklarına hayal kurmak ve oyun oynamak neredeyse haram edildi. Bırakalım da çocuklar, hayatlarında eksik olan şeyi yapsınlar: Çocukluğu!

Çocuğun zayıf ve incinebilir olduğunu söyleyen sayısız uzmanla karşılaşılıyor ancak onun içindeki direnç ve mukavemete atıfta bulunan uzmanlar parmakla sayılıyor. Evet, çocuklar aynı zamanda büyük direnişçilerdir: Hayatın zorluklarına karşı koymakta bazen onların üstüne yoktur. Hayatın erken travmaları, sonraki yıllarda sağlanan olumlu destekle telafi edilebilir, geçmişin yaraları merhamet ve şefkatle iyileştirilebilir. Kimse çocukluğunun kurbanı değildir.

Direnç, direnebilme yeteneğinden fazlasıdır. O aynı zamanda nasıl yaşanacağını öğrenmek demektir. Bazen bedel ödeyerek öğreniriz. Aldığımız yumruklar, bizi bir sonrakine

karşı daha güçlü kılar. Hayat ve neşenin, tabiri caizse 'çantada keklik' olmadığını, bu yüzden hayatın her ânının anlam duygusunu tadarak, dolu dolu yaşanması gerektiğini fark ederiz. Bunun için muhtaç olduğumuz kudret yaratılışımızda mevcuttur. Ümitle sarılırız hayata, ümitle nefes alır veririz. Beckett'in o ünlü sözünde söylendiği gibi, 'bir daha dene, bir daha yenil, daha güzel yenil'. Öğrenmesini bilirsek; engeller sıçrama tahtasına döner, kırılganlık zenginliğe, zayıflık güce, imkânsızlık imkâna inkilap eder.

Gelişimsel psikoloji ve psikopatolojinin Batı-merkezci doğasına da kısaca değinmek gerekir. Çocukluk hakkında pek çok sosyolojik çalışma yapılıyor. Çocukluk hakkında Batılı inançların, çocukları ve sorunlarını fazlasıyla tıbbi bir pencereden gördüğü dile getiriliyor. Batı kapitalizminin aşırı özgürlük vurgusuyla çocuk ve gençleri antisosyal davranışa özendirdiği, yıllar içinde ebeveyn otoritesinin de yok olmasıyla, aile içindeki sınırların kaybolduğu tartışılıyor.

Dünyanın Batılı olmayan bölgelerinde başka anne babalık ve başka türlü çocuk yetiştirme ve sevme biçimleri mevcuttur. Küresel bilgi akışı Batı'dan Doğu'ya olduğu için, biz Batılı normları doğru kabul eden eserlerden neyin doğru olduğunu öğreniyoruz. Oysa dünyanın doğusunda bir kaşını kaldırmasıyla çocuğuna çok şey anlatabilen babalar hâlâ var ve bunun yanlış olduğunu kimse iddia edemez. Farklı kültürler farklı biçimlerde çocuklarını yetiştirir ve kültürlerin birbirinden çok şey öğrendiği bir dünyada, bir tarzın diğerine daha üstün olduğu söylenemez. Hâsılı kelam, kuşkuları bırakalım, bırakalım çocukları da, çocuk olsunlar.

Proje Çocuklarla Nereye Kadar?

Proje çocuklar kendi çocukluklarını yaşayamadan, huzursuzluk ve depresyona mağlup oluyor. Her türlü etkinlik için oradan oraya çekiştirilen çocuklar çocukluklarını bir türlü yaşayamıyor.

Bırakalım her şey kendi doğallığında büyüsün. İnsan da.

Günümüzde aileler çocukları daha 8 aylıkken onlara uygun programlar oluşturmaya başlıyor. Bun*aşırı anne babalık* (hyperparenting) adı veriliyor, her türlü programla zamanı tıka basa doldurulan proje çocuğa da *'aşırı programlanmış'* (overscheduled) çocuk deniyor. Aşırı kaygılı anne babalık, çocukları günümüzde giderek daha fazla mutsuz kılıyor. Düşünsenize, İstanbul'da çocuğunun gittiği dersaneye çöreklenip onunla aynı dersleri gören veliler var. Zaten sınav isterisi ülkemizde tüm velileri kuşatmış durumda. Çocuklarımızı bu fare yarışına sokarak sadece kendi egomuzu tatmin ediyor ve iyi bir okulla, hayatın bütün belalarını defedebileceğimizi sanıyoruz.

Kimi anne babalar kendi eksikliklerini çocuklarında tamamlamaya çalışıyor, kimileri de her yönden başarılı, on parmağında on marifet sahibi çocukları olmasını hedefliyor.

Bu yüzden çocuklar, daha küçük yaşta, birden fazla spor ya da müzik dalıyla ilgilenmeye başlıyor ancak aileler, çocuklarını bu dallara yönlendirirken, onların istek ve yeteneklerini göz ardı edebiliyorlar.

Televizyon ve medyanın bu kadar etkin olmadığı dönemlerde insanlar daha olumlu ilişkiler kurabiliyorlardı. Anne baba ve çocuk; büyükanne, büyükbaba ya da akrabalarla daha çok iletişim hâlinde bulunulabiliyordu. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte her işimiz hızlandı. Cep telefonları, bilgisayarlar ve hayatımızı kolaylaştıracak her şeye sahibiz. İleri teknoloji ile her işimizi çabucak halledebilsek bile, bu bizim ve yetiştirdiğimiz neslin sevgi, saygı, bağlılık kavramlarını, diğer bireylerle iletişimimizi olumsuz yönde etkilemektedir.

Günümüzde daha hamile kalmadan önce ilaçlar, vitaminler içilmeye başlanır. Hamilelik esnasında çocuğun gelişimine uygun diyetler uygulanır. Anne karnındaki bebeğin hissettiği bilindiği için klasik müzik dinlenir. Bebek için ne önemliyse hangi etken onu hayata geldiğinde sağlıklı ve iyi kılacaksa, bunlar aileler tarafından uygulanır. Kısacası doğacak olan bebek hayata mükemmel hazırlanmaya çalışılır. Bu kadar uğraş; çocukların hayatta sağlıklı, akıllı, başarılı ve kariyer sahibi bireyler olabilmesi için yapılır.

Ne var ki hayatta mükemmel olan bir şey yoktur. Ne çocuklar ne de aileler hiçbir zaman mükemmel olamazlar. Çünkü hayatta her şeyle karşılaşmak mümkündür. Bu hazırlıkların yapılması gereklidir ama yeterli değildir. Doğumdan sonrası da en az öncesi kadar önemlidir. Hazırlıklar yapılırken, tedbirler alınırken hayatta mükemmel diye bir şeyin olmadığı; önemli olanın mevcut şartları en iyi şekilde değerlendirmek olduğu her zaman akılda tutulmalı; tüm planlar ona göre yapılmalı ve

uygulanmalıdır ki anne baba ve çocuk hayatlarını sürdürürken minimum yıpranma yaşasınlar.

Aileler reklamcılık sektörü için her zaman kolay hedeflerdir. Çünkü çocukları söz konusu olunca onların her türlü şeye sahip olmalarını isterler. Aileler çocuklarına çoğu zaman şartlarını zorlayıp imkân tanırken, bir yandan kendi işlerini kolaylaştırırlar ama aynı zamanda çocuklarının her türlü gelişimlerinin sadece bunları yaparak karşılanabileceği yanılgısına da düşebilirler.

Çocuğa sağlanan bu kadar imkân sonucunda çoğunlukla çocuğun gelişimi uygun ve olması gerektiği olamadığı gibi, onun ileride şımarık ve memnuniyetsiz olmasına da sebep olabiliyor. Hâlbuki elektronik veya son teknolojiyle üretilmiş oyuncaklar satın almak yerine çocukların aileleriyle beraber vakit geçirmeleri; çocuğun duygusal, zihinsel, sosyal, fiziksel gelişimi açısından daha yararlıdır. Tabii ki bu geçirilen vakit boyunca kurulan iletişimin niteliği de önemlidir.

Aileler çocukları için doğal olarak her şeyin en iyisini istediklerinden, genelde medyada gördükleri reklamlar ile bütün yeni şeyleri çocukları için almaya çalışabilirler. Aileler para harcayarak çocukları için sağladıklarıyla çocuklarının sağlıklı, mutlu, başarılı ve uzun bir ömür süreceklerini düşünüyorlar. Bu düşüncelerin aksine hiç bir çocuğun fiziksel, zihinsel gelişimi ya da güzel, uzun bir hayat geçirmesi bu pahalı oyuncaklara ya da en yeni ürünlere doğrudan bağlı değildir. Bunca tüketim yerine çocukla geçirilen güzel vakit, beraber yenen yemekler, ona öğretilen değerler, aktarılan kültür ve onunla birlikte oynanan oyunlar, çocuğun gelişiminin en üst düzeyde sağlanmasını gerçekleştirecektir.

Anne babanın öncelikle kendilerini, sonra birbirlerini sevip saymaları gerektiğini bilmeleri gerekir. Böylece önce

kendilerine ve birbirlerine ilgi gösterecek, zaman ayıracak ki çocuğun gelişimine de katkısı olabilsin.

Bazı aileler çocukları ve etraflarındaki kişilerin istedikleri her şeyi yapmaya çalıştıkları için kendilerine vakit ayıramıyorlar. Çocukları ya da diğer aile bireylerinin her isteklerini gerçekleştirmeye çalışırken kendilerinden ödün veriyorlar. Bu da zamanla aile içinde çözülmesi zor olabilen yıpratıcı problemlere yol açabiliyor, çünkü böyle çiftlerin birbirlerine olan ilgi ve alakaları azalabiliyor.

Her bireyin kendine zaman ayırmaya ihtiyacı vardır. Çocukların ve çevredekilerin isteklerine gereğinden fazla yoğunlaşmak, kendini ve eşini görmezden gelmek, çocukların hayatını kusursuz bir şekilde devam ettirmeye çalışmak, çocuklara verdiği zararın yanı sıra size de zarar verecektir. Önemli olan aradaki dengeyi yakalamaktır. Kendinize ayıracağınız zaman, eşinizle birlikte yapacağınız bir etkinlik bile sizin kendinize olan güveninizi yeniden fark etmeye, daha rahat hissetmenize, bir nefes almanıza sebep olacaktır. Kendinize zaman tanırken onlara da zaman tanımış olursunuz. Bu sayede çocuklarınıza da daha iyi bir ebeveyn olacağınızı göreceksiniz.

Her şeyi hazır bir şekilde çocukların önlerine koymak yerine, onlara kendi ayakları üzerinde durmalarını öğretmek hedeflenmeli. Çocuklar, dış dünya ile karşılaştıklarında, kendi ayakları üzerinde durabilecek, zorluklardan güçlenerek çıkabilecek şekilde yetiştirilmeli. Çocuk, yeri geldiğinde ailesinin tartıştığına şahit olmalı, konuşarak, zaman zaman öfkelenerek, üzülerek de olsa problemlerin saygı çerçevesi içerisinde çözülebileceğini görmelidir. Aile içinde var olan her problem saklanırsa, çocuk ileride bir problem ya da tartışmayla karşılaştığında bunun üstesinden nasıl en sağlıklı şekilde geleceğini bilemez. Sıkışıldığında uzmanlardan destek almak bu noktada

önemlidir. Burada bilinmesi gereken gerçek şudur ki; uzmanlar size öneri sunabilir, probleminize çözüm yolu gösterebilir fakat ev içine müdahale edemez. Çocuğunuzu en iyi tanıyan ve en iyi yolu bulabilecek kişi sizsiniz. Karşınızdakinin ne istediğini çok iyi anlar, onunla iletişimi yakalayabilirseniz, kendinizin ve ailenizin uzmanı olabilirsiniz.

Özellikle söz konusu çocuklar olduğu zaman aileler ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlar. İyi bir aile olma isteği ve çocukların her zaman mutlu ve kolay bir hayat geçirmeleri dilekleriyle, çocukların ihtiyacı olanı karşılamak yerine, her isteklerini yerine getirebiliyorlar. Çocuklar da girdikleri her ortamda; misafirlikte, sınıfta, oynadıkları futbol takımında; o ortamın göz bebeği, hizmet edilen, tabiri caizse kralı-kraliçesi olmayı bekleyecek ve bunu göremeyince de hırçınlaşacak, düş kırıklığına uğrayacaklardır.

Aileler ömürleri boyunca çocuklarının hayatlarını güzelleştirmek için uğraşırlar. Aileler, çocukları mutlu, başarılı ve eksiksiz bireyler olsun diye en ufak detayı bile gözden kaçırmamaya özen gösterirler. Örneğin, çocukları sosyalleşsin, arkadaşlarıyla olumlu ilişki kurabilsin diye eve çocuklarının arkadaşlarını davet ederler. Sıkılmasınlar ve keyif alsınlar diye onlar için yüklü bir program hazırlarlar. Çocuklar biraz büyüyünce, onları akademik ve sosyal açıdan başarılı olabilecekleri birçok etkinliğe yönlendirirler.

Ailelerin her şeyi kontrol altında tutamayacaklarının farkında olmaları gerekmektedir. Çocuklarının hayatlarındaki her konuyu kontrol altına almaya çalışırlarsa, çocuklar ileride kendi sorunlarıyla baş edemeyen bireyler olacaklardır. Bu yüzden çocukların biraz büyümeye başladığında kendi hayatlarının sorumluluğunu almaya başlamaları gerekir. Tabii ki bunu ailelerin gözetimi altında yapmalılar. Örneğin, kendi

ödevini yapmak yerine, ailesine ödev yaptıran bir çocuk derslerinde de başarılı olamayacaktır. Aile belki çocuğun sınıfta herkesin içinde rencide olmaması ya da kırık not almaması için ödevleri yapar fakat bu tutum daha sonra çocuğun kendine ait sorumluluklardan yavaş yavaş feragat etmesine yol açacaktır.

Ailelerin çoğu, bir şeyi çok istedikleri ve bunun için çok çalıştıkları zaman istedikleri her şeye sahip olabileceklerini düşünürler. Bu çocukları için isteklerinde de geçerlidir. Onlar için bir şey istiyorlarsa, çocuklarına onu sağlamak için bu konuda çok çalışırlar. Böylece çocuklar da gerçekte kim olduklarını, nasıl olduklarını anlayamadan, ailelerin istekleri doğrultusunda şekillenirler.

Aslında günümüz insanı 'kontrol' odaklıdır. Kontrol edemediği, öngöremediği durumlara karşı tahammülü iyice azalmıştır çünkü teknoloji, bilim her geçen gün daha da ilerlemekte ve günlük hayatımızın içine girmektedir. Zamanımızın felsefesi 'Sen her şeyi zamanında yap, olmaması için hiçbir sebep yok' şeklinde. Böyle olunca yenilgilere, zayıflıklara, yaşlanmaya, kontrol altına alamadığımız olgulara tahammül azalmış ve insanların yıpranma katsayısı artmıştır. Bu bireylerin anne babalığına da yansımıştır.

Çocukların anlamlı ve dolu bir yaşama sahip olmaları için onlara bir ideal kazandırmaya çalışmak yeterlidir çünkü ideali olan insan; vatana, millete, insanlığa zaten faydalı olacaktır. Çevresindeki insanların ve diğer tüm canlıların kendisinden emin olacağı bir birey olmak ancak bir idealin sahibi olmakla mümkündür.

Aileler yaşanılan hamilelik boyunca bebek hazırlıkları için koştururken, çocuk doğunca da onları en iyi şekilde yetiştirmek için neler yapılabilir diye koşturmaca başlıyor. Çocuklar büyüdükçe bedensel ve bilişsel gelişimleri için daha

çok çaba gösteriliyor. Bu sürede de çocuklar yoğun bir prog rama sokuluyor. Aileler çocuklar için yapılan işleri, onların bu programlarını çok ciddi bir iş olarak algıladıkları ve ona göre davrandıkları için, çocuklar aile kavramını önemli ve öncelikli görmüyorlar. Buradaki önemli nokta ailenin bunları yapıyor ama kalplerinden geçeni, hissettiklerini yansıtmaya fırsat bulamıyor olmasıdır.

Çocukların ailelerinden öğrenmesi gereken öncelikli kavramlar daha çok ahlâki ve insani değerlerdir. Çoğu somut kavramları, bilimsel içerikli yazıları kitaplardan, gazete ya da dergilerden öğrenebilir, öğretebilirsiniz fakat çocukların merak ettiği ya da öğrenmeleri gereken soyut kavramlar ancak model alınarak içselleştirilebilir, özümsenebilir. Çünkü soyut kavramlar ucu açık, her topluma, her kültüre göre değişiklik gösterebilecek kavramlardır. Siz aile değerlerinize göre çocuğunuza en uygun cevabı bulup vermelisiniz. Bunları çocuklarınıza kazandırırken onlara en iyi, kendisi ve toplum için en verimli sonuçları doğuracak yolları göstermeniz gerekecektir.

Hangimiz çocukken özgürce dışarıda, açık alanlarda, evlerimizin bahçelerinde oyun oynamanın tadını unutmuşuzdur? Artık çocuklarımız; sosyal, duygusal ve bilişsel alanlardaki gelişimlerine katkıda bulunacak bu kabil etkinliklerden uzak kalarak büyüyor. Dışarıdayken çocuk, anne baba gözetiminden uzak, gerektiğinde risk alarak, keşfederek ve karşılaştığı sorunlara kendi başına bir çözüm yolu bulmaya çalışarak büyür. Tabii çocuğun oynadığı arkadaşları ve dışarıda olduğu muhitin önemini de burada belirtmeden geçmeyelim.

Günümüz modern dünyasında çocukların etrafı politik ve kültürel dünyanın insancıl olmayan bakış açısı; duygusallıktan yoksun, karşısındakine güvenmeyen/güvenemeyen ebeveynler; öğrencilere vereceği detaylara takılan öğretmenler ile çevrili.

İnsan ilişkilerinden beklentisi olmayan, güvenlik ve kontrol saplantısı yüksek kültürlerin, çocuk gelişimi üzerindeki etkisi kaygı vericidir. Günümüzde çocuklar evin içine hapsolmuş, kendi oyunlarını kuracak üretkenliği olmayan pasif ve ilgisiz varlıklar durumunda. Hayal güçleri erken yaşta tanıştıkları ve hayatlarının doğal bir parçası olan televizyon ve bilgisayar oyunları ile tıka basa işgal edilmiş. Ayrıca televizyondaki reklamlar sayesinde ticari birer figür olarak algılanıyor, filmler sayesinde kaba kuvvete teşvik ediliyor ve bazı sorumsuz yayınlar sayesinde de travmatik olaylar yaşayabiliyorlar. Asıl önemli olan ise tüm bunların tekrar ve tekrar yaşanıyor olmasıdır.

Birçok yazar kendi çocukluğuna duyduğu özlemi nostaljik bir şekilde kitaplarında ifade ederken; şimdiki çocukların yaşamlarına ait değişimleri de sorguluyor. Bazıları modernizme ilişkin endişeler taşırken bazı yazarlar ise kibirli, inatçı, 'materyalist' ebeveynleri suçluyor.

2006 yılında İngiltere'de bir grup uzman, '*modern hayat çocuklar arasında daha fazla depresyona yol açıyor*' başlığı adı altında ortak bir bildiri yayınladı. Uzmanlara göre çocuklar çöplük hâline gelen global kültürümüz yüzünden zarar görüyor. Modern hayat onların gelişmeleri için gerekli şeyleri onlara sunmuyor. Örneğin hazır yemekler, oyunlar, ekrana bağlı eğlence onlara hayatı birinci elden yaşama ve deneyim elde etme şansını vermiyor.

Ayrıca uzmanlar çocukların zihinsel sağlığının dikkate değer ölçüde bozulduğunu ifade ediyor. UNICEF gibi kurumlar alarm vermiş durumda. Daha yakından bakılırsa çocuklar sadece çok mutsuz değil, bunun yanında stresliler. Yetişkin rol modelleri, çocukların davranış normlarını ve toplumun değerlerini öğrenmeleri ve özümseyebilmeleri için oldukça gerekli. Ebeveynleriyle gerektiği kadar zaman geçirmeyen

çocuklar, nasıl davranmaları gerektiğini de, doğal olarak, öğrenemiyorlar. Beraberken de ancak kaliteli bir iletişim ve tutarlı bir yaklaşım ile bazı temel değerler içselleştirilebilir.

Çoğunlukla bir düğmeyi açıp kapamakla hayatımızın birçok işini halledebildiğimiz bu çağda, ebeveynler çocuk yetiştirmenin bu kadar kolay olmadığını bazen fark edemiyor. Günümüzde bazı ebeveynler eşyaları, ilişkilerden daha çok önemseyebiliyor. Yüzyıllardır, şimdiki nesil çocukların önceki nesilden daha zor bir kuşak olduğu söylenir. Aslında asıl önemli olan çocukların yaşamlarını etkileyen sorunların tam olarak ne olduğunu belirleyebilmektir. UNICEF'in hazırlamış olduğu çalışma ilk kez çocukların mutluluklarını altı farklı boyutta inceledi ve birbirleriyle kıyasladı. Bunlar; materyal mutluluğu, sağlık, güvenlik, eğitim, arkadaşlar ve aile ilişkileriydi. Yapılan araştırmalarda Avrupa üzerinde İngiltere'nin gençliği en zor durumdaki gençlik olarak bulundu. Buna göre; 15 yaşındaki gençlerde en çok alkol kullanımı, kavgaya dahil olma ve uygunsuz cinsellik İngiltere'de mevcut. Uzmanlar ise bunun nedenini gençlerin aileleriyle olan kopuk ilişkilerine bağlıyor.

Uluslararası sağlık kuruluşları gençlerin ruhsal sağlığı hakkında endişe duymakta ve doğru adım atılmazsa patlamaya hazır bir bombadan farksız bir gelecekleri olduğunu söylemekteler. 1991-2001 yılları arasında İngiltere'de gençlerde kendine zarar verme ve yeme bozukluğu davranışlarında %70 artış olduğu gözlemlendi. Bu ürkütücü bir sonuç.

Mutsuzluk, belirli bir oranda, çocukların doğadan ayrı düşmesinden kaynaklanıyor. Hâlbuki çocuklar, dışarıda doğayla baş başa kalarak, oyunlar sayesinde yeni keşifler yaparak; çıplak elle çekirge yakalayıp, ağaçlara tırmanarak, kâh düşüp kâh koşarak, hayal dünyalarını muazzam şekilde geliştirebilirler.

Ama artık günümüzde çocuklara dış dünyayı keşfetmeleri için daha az özgürlük veriliyor. Şüphesiz yanlarında büyükleri olmadan sokak köşelerinde ya da parklarda oynamaları riskli. Araştırmalar son 30 senede çocukların sokakta bağımsız şekilde vakit geçirebilme oranlarının büyük ölçüde azaldığını gösteriyor. Şöyle ki; 1971'de İngiltere'deki 7-8 yaş grubu çocukların %80'i okula kendi başlarına giderken, 1990'da bu oran %9'a düşmüştür. Aynı eğilim Amerika'da da görülmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre annelerin %70'i çocukken hergün dışarıda oyun oynarken, çocuklarının bugün sadece %30'u dışarıda oyun oynuyor.

Çocukların sokakta geçirdiği zaman azalırken, ebeveynler tarafından yapılandırılan ve kontrol altına alınan oyunlara ayrılan boş zamanlar artış gösteriyor. Günümüzde çocukların yaşamlarındaki neredeyse tüm alanlar uzman ya da yetişkin kontrol ve müdahalesi altında. Okul öncesi programdan okula, oradan okul sonrası programlara, dahası program dışı dersler, kurslar ve organize edilmiş sporlar... Çocuklarının güvenliği ve gelişimi hakkında aşırı endişeli anne ve babalar, çocuklarının tüm etkinliklerini takip etmeyi ve çocuklarının bunlardan en üstün başarıyı elde etmelerini sağlamak istiyorlar.

David Elkind'e göre Amerika'da son on yıl içinde çocuklar, bir hafta içindeki boş zamanlarının 12 saatini kaybetmiş durumdayken, organize edilmiş spor programları iki katına çıkmış durumda. Çocukların istekleri de göz önüne alınıp boş vakitlerini geçirmek için aile-çocuk beraberce plan yapmak yerine, çocuğun hayatının sadece aile tarafından programlanıp o şekilde değerlendirilmesi bekleniyor. Bu da çocukların keşfetme ve risk almayı öğrenme fırsatını engelliyor.

Yeni doğanların hayatları bile daha en başından takıntılı bazı anne babalar tarafından programlanıyor. Bebekler için

hazırlanan eğitim-öğretim programlarının artışı sektörün genişlediğini bizlere gösteriyor. Programların bilişsel geliştirici özelliğinin olduğu düşüncesi yanlış anlaşılıyor; çünkü zaten bebekler ve erken dönem çocuklarda zihin gelişimi en hızlı düzeyde olur. Ebeveynler sadece bu tarz programları ve oyuncak setlerini satın almıyor, Amerika'da anaokulu öncesi çocuklar için düzenlenen haftada 30 dakikalık dersler veren kurumlar bulunuyor. Buralarda çocuklara kelimeler ezberletilip kartlarla egzersizler yaptırılıyor. Bilim adamları, bu yaşta kartları tanımanın okuma sayesinde olmadığını ve bunu güvercinlerin bile yapacağını belirtiyor.

Ebeveynler, çocuklarını sorumluluk ve inisiyatif alma konusunda cesaretlendirmiyor. Kendilerinden onay alana dek bir işe başlamalarını istemiyor. Çocuklar büyümeleri için gerekli hamleleri bir türlü yapamıyor. Bunun nedeni de uzmanlar ve popüler akımlar tarafından desteklenen ebeveynlerin, çocuklarının çok kırılgan olduklarına dair sahip oldukları inanç. Ebeveynler çocuklarını -zararlı olabilecek kadar- fazlasıyla korumaya çalışıyor. Sonuç olarak bazı çocuklar hayatları boyunca psikolojik, sosyal ve duygusal tehditlerle yeterince baş edemiyor. Proje çocuklar, 'hormonlu' çocuklar, kavanozda yetiştirilen çiçekler, hayatın acı gerçekleri karşısında tuzla buz oluveriyor.

Çocuklar, yanlarında herhangi bir yetişkin olmadan dışarıda kalır iseler kaçırılmaktan korkuyor ve sokağı tehlikeli buluyor. Böyle bir risk her zaman var. Hiç birimiz çocuğumuzun zarar görmesini istemeyiz, onu pamuklara sarıp saklamak, onları dişlerini kanatmadan büyütmek isteriz. Oysa hayat daha farklı, hayat bizim şefkatli kucaklarımız kadar müşfik değil. Tehdidin farkında olalım ancak bunun çocuklarımızın özgürlük alanını çok fazla kısıtlamasına izin vermeyelim. 11-

14 yaşları arasındaki gençlerle yapılan bir araştırma sonucuna göre gençlerin zaman geçirdikleri en popüler mekânların başında arkadaşlarının evi var. Daha sonra merkezî caddeler, kafeler, parklar ve alışveriş merkezleri geliyor. Bu alanların çoğu güvenlik görevlileri olan, onları daha emniyetli hissettiren mekânlar. Gençlerin bir kısmının ise ebeveyn kontrolünden uzak olabilecekleri ve özgürce takılabilecekleri yerleri, mesela terkedilmiş binaları, tünelleri tercih ettikleri görülüyor.

Gelişen teknolojiyle, yuva ve bakımevlerinde çocuklarını izleyen, sürekli takip altına alan ebeveynler, ilerleyen senelerde 'koruma' adı altında ergenlerin özel hayatlarını ihlal edebiliyor. Tehlikeden korumak amaçlı faaliyetler yaparken, çocuğumuzun bireysel alanının sınırlarını, mahremini de ihlâl etmemeye dikkat etmememiz gerekir.

Psikolog David Elkind çocukların yetişkin organizasyonu olmadan da güvenli bir şekilde oyun oynayabileceklerini ve ailelerin risksiz oyunlar için ısrarcı olmamaları gerektiğini söylüyor. Çünkü çocuklar zorluklarla karşılaşıp mukavemet kazanmalılar ki ileride karşılaşacakları sorunlarla baş etmeyi öğrenebilsinler.

Aileler çoğunlukla ebeveyn olmanın dünyanın en zor işlerinden biri olduğunu belirtirler. Peki bazı aileler ebeveyn olma işini nasıl ellerine yüzlerine bulaştırmıyorlar? Acaba gerçekten de zorlanmıyorlar mı, hiç yılmıyorlar mı?

Hemen hemen herkesin yaygın olarak bildiği bebekliğin ilk senelerinin çocuğun gelişimi açısından çok önemli olduğudur. Sue Gerhardt 2004'te yazdığı *Why Love Matters: How Affection Shapes a Baby's Brain* kitabında 'zor bebek' diye bir şeyin olmadığını, aksine 'zor ebeveyn' olduğunu ifade eder. Zor ebeveyni ise 'ihmalkâr' veya 'çok karışan' ebeveyn olarak ikiye ayırır. Ebeveynin ihmalkârlığıyla gelişen bir bebeğin

büyüdüğünde problemli bir birey olacağını vurgulayan Gerhardt, böyle bebeklik geçiren bireylerin depresyon, bağımlılık ve anorexia gibi ciddi hastalıklara yatkınlığının da arttığını belirtmiştir.

Gerhardt, bu durumu kaos teorisine benzetmiştir. Hayatımızda, başlangıçta küçük görünen farklılıkların bizleri büyük sonuçlara ulaştırdığı yargısındadır. Son dönem uygulanan terapi tekniklerinde, çocukluk ve gençlikte yaşanmışlıkların yetişkinlikte yeniden anlamlandırılması teşvik edilmektedir. Böylece kişinin kendisi ve dış dünya ile ilgili temel şablonları, bakış açıları daha işlevsel ve verimli kullanılabilir bir şekle uzmanın rehberliğinde getirilebilmektedir. Tabii ki bu yeniden yapılandırılmanın yapılabilmesi için bireyin belli motivasyonlarla tetiklenip, kendisinde böyle bir isteğin doğması ve belli bir farkındalık düzeyine sahip olması lazımdır.

Bakıldığında 'Acaba bebek için sadece ihtiyaçlarının giderilmesi yeterli midir?' sorusu ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Modern çağın anneleri çocuklarıyla ne kadar ilgiliymiş gibi dursa da durum çok trajiktir. Mesela bazı anneler çocuğunu emzirirken göz kontağı kuramaz çünkü ya telefonuyla meşguldür ya televizyon seyrediyordur.

Çocukluğun ilk 3 yılı, ilerideki davranış modellerimizin temelidir. Bu kadar kısa bir zamanın doğru kullanılması sonucu ömür boyu temeli sağlam bir duygusal, zihinsel ve sosyal bir dünyaya sahip olunabilir.

Son araştırmalar sinirbiliminin beyin gelişimine etkisi hakkında önemli adımlar atar niteliktedir. Bilindiği üzere bebekler ilk yıllarında sınırsız nöral bağlantılar güçlü bağlar kurarlar ve daha sonra bu süreci budanma süreci takip eder. Fakat sinirbilimi sinaps bağlantıların yaşadığımız deneyimlerle nasıl şekillediği konusunda hâlâ kesin bir cevap verememektedir.

Gerçek hayatta biz anne ve babalar bu konu üzerine zaman zaman çocuklarımıza farkında olmadan zarar verebilecek kadar hassas davranabiliyoruz. Dışarısını çocuklarımız için salt bir risk faktörü olarak görüp, çocuğumuza da öyle gösterebiliyoruz.

Yapılan bir ankette 10 ve 11 yaşlarındaki 1000 çocuğa kendileri için güvenli ve güvensiz belirli alanlar söylemeleri isteniyor. Çocuklar için tehlike olarak algılanan alanların başında; trafik, yabancılar arasında kaybolmak, trenler ve terör geliyor. Çocuklar için trafiğin tehlikeli bir alan olarak algılanması anlaşılabilir bir şey ve bu onlara ileride trafikte daha dikkatli olmalarını sağlayabilir. Neden bu kadar çok çocuk yabancılardan korkuyor, neden çocuk muhayyilesinde yabancı bir öcüye dönüşüyor?

Araştırmada bir kız çocuğu, kendini evinin bahçesinde güvende hissettiğini belirtiyor ve buna sebep olarak, bahçede yabancının bulunmaması ve kendisini kaçıramayacak olmalarını söylüyor. Çocuklarımız anne ve babalardaki korkuları, endişeleri âdeta emerek büyüyor. Tabii ki çocuklarımızı dünyanın tehlikelerinden korumalıyız ama böyle olması için acaba çocuklarımızın her gördüğü yabancıyı potansiyel tehlike olarak mı değerlendirmesi gerekiyor? Çocuklarımıza bu algıyı vermiş olmakla, güvenli bir yer olan dışarısını güvensiz hale getirmiş olmuyor muyuz? Onları daha gergin, korkak, yabancıya karşı daha soğuk kişiler hâline getirdiğimiz aşikâr. Çocuklarımıza ayırt edebilmeyi, iyi ve kötü insan arasındaki muhtemel farkı fark etmeyi öğretebilmemiz gerekiyor. 'Hiçbir yabancıyla muhatap olma' diyerek onları sosyal ortama, sosyalleşmeye karşı duyarsız hale getirmiş oluyoruz.

Çocuklarımızın çevreyle iletişime geçmeye ihtiyaçları vardır, her yabancıyı potansiyel zarar verici bir nesne olarak

görmesi o çocuğu yaşamında pasif bir hale getirecektir. Çocuğa bu durumun böyle olmadığı anlatılmalı hatta bazı zor durumlarda yabancıların yardıma koştukları da belirtilmelidir. Başkasından böyle bir yardımseverlik görmeyen çocuk ileride de çevresine karşı aynı duyarsızlığı gösterecektir.

Bu duruma sadece ebeveynlerin tutumları değil aynı zamanda çevrenin de çok büyük etkisi vardır. Zaman zaman toplu alanlarda fotoğraf çekmenin bile artık kuşkuyla bakıldığı, 'acaba fotoğrafta ben de çıkarsam ve bunu da birisi kötüye kullanırsa' gibi endişelerin beynimizi kemirdiği bir toplumda yaşıyoruz. Bu algının değişmesi, biz büyüklerin endişelerinin azalması ve çocuklarımıza sunacağımız gerçek dünyayla mümkündür.

Günümüz kültürünün korkularından biri de başkasının çocuğuna yanlış davranış sergilediğinde herhangi bir şekilde öğüt vermiyor/veremiyor veya yardıma ihtiyacı varken yaklaşamıyor olunmasıdır. Yapılan araştırmada katılımcıların neredeyse yarısı tanımadıkları çocukların sıkıntılı anlarında yardımına koşmayacaklarını belirtiyor. Sebep olarak da başkalarının algısından çekinmelerini öne sürüyorlar. Dörtte biri ise 'Hiç oralı olmam' diyerek bir kere daha toplumun dayanışma algısının bittiğini, birbirinden ürken ve sürekli başkası hakkında kötü düşünen ve bu kötü düşünceyi kendisine de yapıştıracakları korkusuyla toplumdan izole olan duyarsız insanlara dönüştüğümüzü gösteriyor. O zaman hangi yol bizi bir adım ileri götürebilecek?

Çocuklarımızı sürekli denetleyip elimizin altında tutarak, onlara aslında iyilik yapmış olmuyoruz. Çocuklarımızı dünyayla başedebilecekleri bir düzeye getirmemiz için onlara güvenmeli ve çevremizde de o güveni sağlamalıyız. Böylesine

zor bir duruma etki eden sadece ebeveynler değildir. Medya da bu durumun kötüye gitmesine çok yardımcı olmaktadır.

1940'lı ve 50'li, hatta 70'li yıllarda çocukların sokakta güven içinde oynayabilecekleri alanları vardı, fakat şu anda böyle güvenli ortamlar bulunması mümkün değil. Bu durum çocuklarımız tarafından da hissedilmektedir. Kendimizi insanoğluna yakın bilip daha olumlu bir bakışla bakarsak, içimizdeki felaket habercisi ve kuşkucu tarafın sesi, hayatımıza hâkim olamaz. Lütfen içimizdeki şeamet tellalının sesini kısalım. Böylece çocuklarımıza, dışarıdaki risklere rağmen, dış dünyada mutlu olunabileceğini gösterebiliriz.

Çocukların büyümesi, bir koza içinden çıkmaya çalışan kelebeğin kozadan kendi kanatlarıyla kurtulma çabasına benzer. Eğer yoruluyor, sıkıntı çekiyor diye kozadan bizim yardımımızla çıkarsa, kanat kasları çıkmaya uğraşırken yapması gereken idmanı yapamayacağı için, sonrasında uçabilmesi için kanatlarında olması gereken güce sahip olamaz.

Çocuğunu çok fazla koruyan, sürekli üstüne düşen, sevgisiyle ve ilgisiyle çocuğunu boğan ebeveyn tutumu ile karşı karşıya kalan çocuk, yaşamda kendine ait bir dünya kurmakta güçlük çeker.

Ebeveynlerin çocuklarına olan sorumlulukları, onları dopdolu ve bağımsız bir hayata, donanımlı bir şekilde hazırlamaktır. Onları hastalıklı bir şekilde koruyup her türlü riskten uzak tutmak, çocuklara bir yarar sağlamayacaktır. Başka bir açıdan bakıldığında modern çağın çocukları, kaygılı bile olsalar, daha bilinçli ve ilgili ailelerde yetişmektedir. Ebeveynlerin bütün ilgilerine rağmen, aşırı kuşkucu tavırları, maalesef güven unsurunun ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Çocuklarımıza biraz izin vermeli, dünyaya güvenmelerini sağlamalı, başkalarıyla oynamaları için fırsat tanımalıyız. Onla-

ra kendi kararlarını kendilerince alabilme fırsatını sağlamalıyız. Bu arada çocuklarımızı başıboş da bırakmamalı; bir rehber niteliğinde, gerektiği ve ihtiyaçları olduğu yerde ellerinden tutmalı, onları daha güzel bir dünyaya hazırlamalıyız. Proje çocuklar kendi çocukluklarını yaşayamadan, huzursuzluk ve depresyona mağlup oluyor. Her türlü etkinlik için oradan oraya çekiştirilen çocuklar çocukluklarını bir türlü yaşayamıyor.

Bırakalım her şey kendi doğallığında büyüsün. İnsan da.

O Çocuklar Nereye Gitti?

Ebeveynlere düşen görev, çocukları geleceklerine hazırlamak ve onlara gerektiği yerde ve gerektiği şekilde yol göstermektir. Gölge etmeden, onları sıkboğaz etmeden, onlara kendilerini ifade edebilecek bir hürriyet alanı bırakarak, kılavuzluk etmek.

Şüphesiz ki günümüzde çocuklar artık daha çok imkâna sahip. Eski dönemlerde yeteri kadar beslenemeyen, eğitim göremeyen ve daha az önemsenen çocukların yerini günümüzde el üstünde tutulan, en güzel oyuncakların alınıp, en iyi okullara gönderilen 'modern çocuklar' aldı. Kaydedilen bu ilerlemede daha bilinçli anne babaların rolü büyük.

Tüm bu olumlu gelişmeler, çocukları rekabetin daha yoğun yaşandığı günümüz dünyasına hazırlıyor. Daha bilgili, daha zeki ve daha donanımlı olarak yetişen bu çocuklar ailelerin rehberliğinde bebekliklerinden itibaren eğitim almaya başlar. Fakat tabloya daha yakından baktığımızda ailelerin bu durumdan pek de memnun olmadığını görüyoruz. Sanılanın aksine sağlanan tüm bu imkânlara rağmen çocuklar daha mutsuz.

İngiltere'de 2006 yılında içlerinde baş piskoposun da bulunduğu çok sayıda uzman, 'modern hayat çocuklar arasında daha fazla depresyona yol açıyor' başlığı adı altında ortak bir bildiri yayınladılar. Sebepler arasında ise modernizmin getirdiği bireysellik ve güvenlik korkusu olan obsesif kültürlerin olduğu görülüyor. Çocuklar artık çocukluklarını yaşayamaz duruma geldi. Kendi çocukluklarıyla kıyaslayınca ebeveynler durumu daha iyi anlasa gerek.

Eskiden çocuklar günün büyük bir kısmında (başlarına ciddi bir şey gelmediği sürece) sokakta olurlardı. Özgürce oynanan oyunlar, keşfedilen küçük dünyalar ve kimi zaman edilen kavgalarla çocuklar yeni deneyimler kazanır ve hayata kendilerini farkında olmadan hazırlardı. Günümüzde ise okuldan kursa, kurstan eve gelen; evde de sürekli televizyon ve bilgisayar başında sanal dünyaları keşfeden, yapay dünyanın gerçeklikten uzak çocukları mevcut.

Modern yaşamın kaygı verici sonuçlarından biri olan doğa eksikliği bozukluğu (nature deficit disorder), ekran bağımlısı çocuklarda görülüyor. Modern hayat çoğunlukla görsel duyuları kullandığı için (TV, bilgisayar ekranı) diğer duyular köreliyor. Bu durum çocukların kendilerine yabancılaşmaları nedeniyle hislerinde azalmaya, dikkat bozukluğuna ve yüksek oranda fiziksel ve duygusal hastalıklara sebep oluyor.

Çocuklar için tüm bu yapılandırılmış ve özgürlükten uzak zamanlar, onları yaratıcılıktan uzak olan dar bir alana hapsediyor. Güvenlik (ya da güvensizlik) takıntısı olan ebeveynler bu durumdan oldukça memnun. Çünkü her şey tam onların istedikleri gibi: Kontrol altında!

Psikolog David Elkind'in *The Hurried Child* (Telaşlı Çocuk) adlı kitabında tartıştığı üzere, çocukların doğuştan gelen merak, yaratıcılık ve hayal güçleri bizim oluşturduğumuz

yüksek teknolojik ve ticari dünyanın yanında sönük kalıyor. Oyunun gücü, herkesin ulaşabileceği bol çeşidi olan yapay oyuncaklar tarafından yok ediliyor. Ve mutsuz çocuklar daha da mutsuz oluyor ve daha sonra uyumsuz davranışları olan sorunlu ergenler hâline geliyorlar. Yapılan araştırmalar bu ergenlerin diğerlerine göre daha çok alkol tükettiğini, uyuşturucu kullandığını, yaşına uygun olmayan cinsel davranışlara sahip olduğunu ve kavgaya karıştığını gösteriyor.

Peki ailelerin ne yapması gerekiyor?

Aile ile birlikte zaman geçirmek çocukların ruhsal gelişimi için son derece mühim. Sevgi, merhamet, saygı gibi soyut kavramlar ilk emirde, anne babadan öğrenilir. Bu sebeple ebeveynler çocuklarının merak ettikleri ya da ihtiyaç duydukları bu kavramları kendi aile değerlerine göre çocuğa vermelidir.

Aile her zaman öncelikli olmalıdır. Sosyal ilişkilerin fakirleştiği günümüz yaşantısında; çocuklarla birlikte aile olarak vakit geçirmek, en az eğitim, eğlence ya da diğer etkinlikler kadar önemlidir.

Aşırı korumacı olmak ve çocuğu yerine her şeyi düşünmek, sanılanın aksine çocukların gelişimi için zarar verici. Onları daima birine bağımlı, kendine güvenmeyen ve sorunlarla başetme becerisi olmayan bireylere dönüştürür. Aileler çocuklarına güvenmeli ve onlara kendi kararlarını verirken fırsat tanımalıdır. Elbette bu demek değildir ki onları başıboş bırakmalılar, hayır. Ebeveynlere düşen görev, çocukları geleceklerine hazırlamak ve onlara gerektiği yerde ve gerektiği şekilde yol göstermektir: Gölge etmeden, onları sıkboğaz etmeden, onlara kendilerini ifade edebilecek bir hürriyet alanı bırakarak, kılavuzluk etmek.

Beyin ve Çocuk

Özetle, çocuklarımızla kuracağımız yoğun ilişki ve diyalog, onların beyinlerini suyun toprağı beslemesi gibi besliyor, doyuruyor. Bu ilişki ve yaşantılar sayesinde beyin olgunlaşıyor. Çocuklarıyla göz göze iletişim kuran anne ve babalar, onlarla hikâye ve masallar paylaşan aile büyükleri, onların ruh sağlığını âdeta ilmek ilmek dokumuş oluyor.

Geçmişte insan beyni beden içinde yaşayan bağımsız bir yapı olarak görülüyordu. Beyin, bu görüşe göre, içinde büyük sırlar barındıran yapayalnız bir organdı. Görüntüleme tekniklerinin ilerlemesiyle birlikte beynin sırları da açığa çıkıyor ve artık beyinlerimizin nasıl da ilişkisel olduğunu görüyoruz. Beyin gayet toplumsal bir organ; hem başka beyinlerden etkileniyor hem de onları etkileyebiliyor. Bir bebek anne babasına bu ilişkisel özelliğiyle bağlanıyor: Hissedilmek, şefkat gösterilmek, karşılıklı, tutarlı bir ilişki geliştirmek istiyor. Anne babaların duygusal açıdan tutarlı olmaları bebek için çok önemli. Benlik duygumuz bu tutarlılık sayesinde oluşuyor. Tutarlı iletişim sayesinde canlı ve neşe dolu bir benliğe kavuşuyoruz.

Hayatın başlangıç yıllarından itibaren beyinlerimiz yaşantıya tepki veriyor. Beynin inşa edici tuğlaları

sayabileceğimiz nöronlar arasındaki bağlantıları değiştiriyor. Bu bağlantılar da beynin yapısını oluşturuyor ve böylece yaşantıyı hatırlayabiliyoruz. Beynin yapısı beyin işlevlerini belirliyor. Sonunda, beyin işlevi de zihni belirliyor. Beyin anatomisini belirleyen şeylerden birisi genetik bilgi olsa da, beyin içindeki bağlantı yollarını ve dolayısıyla beynimizin bize özgü yapısını belirleyen şey yaşantılarımız. Yaşantılarımız beynimizin yapısını belirliyor ve bizim kim olduğumuzu tanımlayan zihnimizi oluşturuyor.

Beynin dinamik ve değişken yapısı bugün anne babalıkla ilgili bazı yaklaşımlarımızı da etkiliyor. Anne babalar olarak, çocuklarımızla sevgi dolu, uzun süreli ve anlamlı ilişkiler kurmak istiyoruz. Duygular hem iç deneyimlerimizi hem de insanlarla olan deneyimlerimizi şekillendirir ve zihnimize nelerin anlamlı olduğuna dair bir his sağlar. Ebeveyn olarak, duygularla ilişki kurabilme beceriniz çocuğunuzun yaşama gücünü ve empati geliştirmesini destekleyecektir. Bu nitelikler, çocukların ömür boyu sürecek yakın ve içten ilişkiler geliştirmeleri için çok önemli.

İnsanlar arasındaki iletişimin iki türü var: Sözel iletişim ve sözel olmayan iletişim. İnsan beyninin sağ yarı küresi sözel olmayan iletişim sinyallerini algılamada ve işlemede özelleşmiştir. Bu nedenle beynin sağ yarı küresi, beynin duygusal işlemler için merkezi olan limbik korteks ile direkt ve çok sayıda bağlantıya sahiptir. Beynin sol yarı küresi ise daha çok sözel ve mantıksal sinyalleri algılar ve işler. Fakat tüm bir beyin fonksiyonu için mutlaka beynin sağ ve sol yarı kürelerinin birlikte çalışması gereklidir.

Ebeveynlerin bu fizyolojik bilgiler eşliğinde bilmeleri gereken bazı noktalar var.

Hayatın ilk bir iki yılında çocuk beyninin sağ yarısı baskın olarak aktiftir. Ebeveynler kendi beyinlerinin sağ yarısını kullanmada ne derece başarılıysalar, çocukla ebeveyn arasındaki iletişim de o derecede başarılı olur.

Beynin iki yarı küresinin birleşmesini ve çalışmasını sağlayan yapı, *korpus kallozum*, anaokulu yıllarında tam olarak gelişimini tamamlamamış olabilir. Bu nedenle çocuk, duygularını sözlere dökmekte bazen yetersiz kalabilir. Özellikle sağ yarı kürenin çok aktif olarak çalıştığı zamanlarda iletişim için dil becerilerinin kullanılamadığı görülür. Bu durumda sözel olmayan iletişim tek seçenektir.

Okullar ve eğitim programları genellikle beynin sol yarı küresini geliştirmek hedefindedirler. Oysaki sağ yarı kürenin kişilik algısında, kişilik gelişiminde ve empatide rol aldığını unutmamak gerekir. Ebeveynler bu açığı kapatmak için sağ yarı küreyi geliştirici girişimlerde bulunmalıdır. Sağ ve sol yarı kürelerin birlikteliği ve koordinasyonu sağlıklı bir bireyin gelişimi için kaçınılmazdır.

Bir çocuğun hayatının ilk yıllarında beynin sağ yarı küresinin daha çok çalıştığını ve sol yarı kürenin dil becerileri, sözcükler, anlamlar gibi görevler için henüz yeni yeni geliştiğini unutmamalıyız.

Hayatının ilk yıllarında ebeveynlerin çocukla iletişim kurmasının en etkili yolu çocuğun beyninin sağ yarı küresine hitap etmek olacaktır. Henüz *fetüs* hâlindeyken bile çocuk, annenin sesini ve ses tonunu algılar. Sıcak, sevecen, alçak bir ses tonuyla çocukla konuşmak ve onun gözlerine bakmak, konuşma becerileri gelişmemiş bir çocuğun bile verilen mesajın büyük kısmını anlamasına imkân sağlayacaktır. Güvendesin, seviliyorsun

Her ne kadar farklı görevler için özelleşmiş olsalar da beynin her iki küresi de mutlaka her aktivitede bir işbirliği içinde bulunurlar. Çocuğun dil becerilerini kazandığı yaşta özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, ebeveynin çocukla olan konuşmasında içeriğin ve duygusal mesajın tutarlılığıdır. Olumlu bir içerik ile olumsuz bir ses tonu veya tam tersi iletişim kurma, yeteneklerinin gelişmesinin güçleşmesine neden olabilir.

Beynin sağ ve sol yarı kürlerindeki özelleşme ve gelişme 14 yaş civarında sabit hale gelmeye başlar. Bu yaştan sonra sağ ve sol yarı kürede büyük gelişmeler meydana gelmez. Bu sebeple çocuğun hem sağ yarı küresine, duygusal algılama ve analize; hem sol yarı küresine, mantıksal algılama ve analize yönelik etkinliklerin ilk yıllardan itibaren planlanması ve uygulamaya geçirilmesi gerekir. Bu tarz etkinliklere ebeveynleri ile birlikte katılan çocuklar gelişim açısından daha şanslıdır.

Bebeklik ve çocukluk yıllarında aile içi şiddete, kötü muameleye, huzursuz bir ev ortamına sahip olan bir çocuğun beyninin sağ yarı küresi sürekli olumsuz duyguları, korkuyu, paniği, hüznü ve ilerleyen zamanlarda utanç duygusunu üretecektir. Beynin ve sinirlerin en temel çalışma prensibine uyarak bir kere ardı ardına ve güçlü sinyallerle harekete geçen sistemler, ilerleyen zamanlarda zayıf sinyallerle de harekete geçecektir. Kısacası bir kere korku, panik, utanç gibi duygular üretmeye başlayan beyin, olumsuz şartlar azaldığında ve hatta ortadan kalktığında da bu duyguları üretecek olan mekanizmayı çalıştıracaktır. Bu sebeple özellikle çocukluk yıllarında ebeveyn ile olan ilişkilerin güvenilirliği, sıcaklığı, cezalandırma sisteminden uzak, tutarlı ve destekleyici olması gerekir.

Yine aynı şekilde çocukluk yıllarında televizyonda veya bilgisayar oyunlarında olumsuz görüntülere maruz kalmak,

sağ yarı küreyi tetikleyici bir etken olacaktır. Bazı çocukluk dönemi rahatsızlıkları sağ yarı kürenin aşırı aktivasyonu ile başlar. Çocuklar anlayışlı ve empati sahibi bir yetişkinle uyumlu bir bağlantı kurduklarında kendilerini iyi hisseder, çünkü duygularına değer verilir ve anlaşılırlar. Uyumlu iletişim daha özerk bir benliğin ortaya çıkmasını sağlar. Duygusal iletişim hem ebeveyn hem de çocuk için yaşama sevinci veren, gerçek bir bütünleşme sürecidir. Uyumlu iletişim için kulağımızı hep çocuklarımıza vermemiz gerekmiyor. Anlayışlı ebeveyn, çocukların iletişim kurma, sonra yalnız kalma ve sonra tekrar iletişim kurma ihtiyaçlarının gelgitli doğal ritimlerine saygı gösterir. İletişim kuracağım diye çocuklarını sıkboğaz etmez.

Özetle, çocuklarımızla kuracağımız yoğun ilişki ve diyalog, onların beyinlerini suyun toprağı beslemesi gibi besliyor, doyuruyor. Bu ilişki ve yaşantılar sayesinde beyin olgunlaşıyor. Beyin olgunlaştıkça yeni ilişkileri arıyor ve çevresini şekillendiriyor. Anne baba ve çocuk ilişkileri, duyguların anlaşılması ve tanınması bakımından çok önemli. Beyinlerin ilişkiyle zenginleşmesi, çocuklara ileriki hayatlarında özgüven ve mutluluk olarak geri dönüyor. Çocuklarıyla göz göze iletişim kuran anne ve babalar, onlarla hikâye ve masallar paylaşan aile büyükleri, onların ruh sağlığını âdeta ilmek ilmek dokumuş oluyor.

Altıncı Bölüm

SONSÖZ

Hayatı Seviyorum

Kendi hikâyemi
tutarlı bir biçimde
oluşturmaya
çalıştığım için.
Uçuşan anılar
arasında bir ip
cambazının hüneriyle
yürüyebildiğim
için. Dünyayı
bulduğumdan
daha güzel
bırakabileceğime dair
bir inanç taşıdığım
için. Yaşamak bir
buluşma olduğu için.

Hayatı seviyorum.

Beyin, tıpkı sinir hücresi gibi tek başına bir varlık değil. İnsan insana muhtaç, beyin diğer beyinlere. Batı uygarlığı bize '*tek başına bir ben*' fikrini dayatsa da biz insanlar gruplar hâlinde var olan, beyinleri birbirine kenetli, ancak ilişkilerle büyüyen varlıklarız. Bunu en iyi terapistler fark edebilir. Terapi içinde danışanımızın bizimle beraber değiştiğini, kurulan ilişki sayesinde, geçmişin yüklerinden bir nebze kurtulduğunu fark ediyoruz. Bu yüzden terapi içinde danışanlarımızın o ilişkinin içinde ne hissettiğini, neyin işe yarayıp neyin yaramadığını sorgulamamız gerekiyor. Terapinin değişim anları bu yüzden derin içgörü anları olmaktan ziyade, danışanlarımızın kabullenilip anlaşıldıklarını hissettiği anlar oluyor. Bazen siz hiçbir söz söylemeseniz de muhatabınız anlaşıldığını hissediyor. Bazen sizin öylesine sarf ettiğiniz bir kelime onun iç dünyasında değişik yankılar buluyor

ve büyük bir değişimin işaret fişeği oluveriyor. Terapi içerisinde biz de değişiyor ve olgunlaşıyoruz. Dünyayı bir başka insanın gözünden görmeye çalışmak ufkumuzu genişletiyor. Kendi dünyamızı ötekinin bakış açısına açmazsak; onun bize dokunmasına, bizi harekete geçirmesine veya aydınlatmasına izin vermemiş oluruz.

Düşünür Martin Buber'in söylediği gibi, 'Gerçek hayat, tamamıyla buluşmadan ibarettir'. Buluşmak, karşılaşmak. İnsan ötekiyle karşılaşarak var olur. Ötekinin bakışıyla, ötekinin gövdesini bana çevirmesi ve beni dinlemesiyle. İlişkiyle. Sadece ilişkiler vasıtasıyla kendimizi dünyaya ve başkalarına tamamen açarız. Sessiz veya dile dökülmüş bir biçimde, zihinlerimizde sadece ötekinin varlığının hüküm sürdüğü biricik bir diyalogla. Benimle onun arasında, yaşayan, karşılıklı bir ilişki kurmak arzusu içinde olduğumda. Başka bir insana bağlanabilmek için ona açık olmam gerekir. Olmamızı gerektiğini düşündüğümüz kişi olmak arzusundan sıyrılarak, gerçekten olduğumuz kişi olmaya izin vererek. Gerçekte kimim ben? Gerçekte olduğum kişi olmak, yani olduğum gibi görünmekle sahiciliğe adım atarım incinmeyi göze alarak. Kendi yaralarımızı saklamadan, yaralarımızdan utanmadan, incinmeyi göze almadan o biricik diyalogu başlatamayız.

İnsan bu dünyada hikâye ederek var oluyor. Ruh sağlığımızı korumak için ihtiyaç duyduğumuz şeylerden bir tanesi de hikâyemizin ne olduğunu bilmek ve gerektiği zaman, onu yeniden yazmak. Dünyaya tepkimizi hikâyelerimiz aracılığıyla veririz. Dünyada olma biçimimiz, okuduğumuz ve bize anlatılan hikâyelerden gelir. Masallar, dinî hikâye ve kıssalar, aile efsaneleri ve metaforlar bu dünyada kim olduğumuza dair bir açıklama sunar. Hikâyeler uydurur, hikâyeler okur, hikâyeler

işitiriz. Hayatlarımız bu hikâyeler arasında dokunur ve onlara tepki verir. Zihinlerimizi oluşturan şeyler anlatılardır.

Hayatın erken döneminde bize bakım veren kişiler, o erken dönemde bir türlü dile dökemediğimiz duyum, duygu ve eylemleri bizim için kelimelere tercüme eder. Hikâyeler vasıtasıyla yaşantılarımızı tutarlı anlamlara dönüştürürüz. Çocuklar ve ebeveynleri yaşantılarını beraber hikâye ederler ve böyle yapmakla da anılarını düzenleyerek toplumsal bir bağlama yerleştirirler. Böylece benlikten duygulara, eylemlere ve ötekilere bir köprü kurulur. Hikâyelerin birlikte oluşturulması insan gruplarının hepsinde neredeyse ortaktır. Bunun olumsuz yanı bir ebeveynin çocuğa kendi korku, endişe ve önyargılarını kolayca bulaştırabilmesi, olumlu yanı ise hikâyenin birlikte oluşturulmasının olumlu değerlerin ve grup kültürünün aktarılmasına hizmet etmesidir.

Bir çocuk kendi hayat hikâyesini sadece anne ve babasıyla oluşturmaz. Aynı zamanda pek çok başka hikâyeyi de dinler. Bu hikâyeler çocuğun zihninde problem çözmeyi, iyimserliği ve kendi kendini teskin edebilmeyi kolaylaştırır. Yeni şeyler öğrenmek; bildiğimiz sinir yollarını nasıl değiştiriyorsa, yeni bir hikâye de dünyayı bilme biçimimizi etkileyebilir. Bu hikâyeler sayesinde grup kimliği, bilgelik ve tecrübe bir nesilden diğerine aktarılır. Yine bu hikâyelerle insanlar ölümle yüzleşmeyi, kendilerini teskin etmeyi ve hayatla başa çıkmayı öğrenir. Hikâyeler kendimiz hakkında biraz daha nesnel bir şekilde düşünebilmeyi sağlar. *İnsanın Anlam Arayışı* adlı kitabında Viktor Frankl, toplama kampındaki ıstırap ve zalimliğin üstesinden gelmek için, kendi zihin ve tahayyülünde bir özgürlük mekânı yarattığını söyler. Hayatta kalışını bu umut eylemine bağlar.

Hikâyeler hakkındaki en güzel şey onların eğilip bükülebilir olmasıdır. Bize yardım etmeyen bir hikâyeyi alıp onun yerine daha işe yarar bir hikâye koyabiliriz. Geçmişte işe yaramayan senaryoyu, mutlaka elimizde tutmak ve geleceğin senaryosu olarak kabul etmek zorunda değiliz. Sevilmeye değmez olduğumuz inancı sadece bir inançtır. Bu inanç, kendimize söylediğimiz bu masal, kolaylıkla gözden geçirilebilir. Bu gözden geçirme, hayatımızı olumlu yönde değiştirebilir.

Kendimizle nasıl konuştuğumuz, kendimiz hakkında neler söylediğimiz ve kendi hikâyelerimizi nasıl gözden geçirdiğimiz hayatlarımızı kökten bir biçimde değiştirebilir. Öteki ile bağ kurmak kadar, bize anlamlı ve doğru gelen tutarlı bir hikâye oluşturmak da hayatın asıl meselelerinden. Hikâyelerimiz günübirlik hayatın birbiriyle ilgisiz, uçuşan izlenimlerine bir tutarlılık kazandırır. Geçmişi ve geleceği bugünde buluştu-rarak, hedeflerimize ulaşmak yönünde bize bir çerçeve çizer, kimlik duygusu verir.

Şükür ki duyduğumuz hikâyelerin hepsi tamahkârlık, savaş ve zalimlik üzerine kurulu değil. Bir araştırma günde dört saatten fazla televizyon seyreden insanların, günde iki saatten az televizyon izleyenlere kıyasla, başlarına bir şiddet olayı geleceğine daha fazla inandıklarını göstermiştir. Kendimizi hangi hikâyelere maruz bıraktığımız önemlidir. Sürekli kötü haberlere maruz kalmak dünya ve dünyayı dolduran insanlar hakkında bizi dengeli bir görüşe ulaştırmaz. İçimizdeki iyimserliği büyütmek ve daha iyimser hikâyeleri arayıp bulmak zorundayız.

Ötekiyle bağ kurmanın önemine değindim, bu hayatı tutarlı bir hikâye oluşturabilmek için yaşadığımızdan dem vurdum. Bunların doğru bir biçimde cereyan edebilmesi için iyimserliğe ihtiyacımız var.

İyimserliğin bedensel ve ruhsal sağlıkla yakından ilgili ve iyimserlerin ortalama ömrünün daha uzun olduğu, iyimser insanların cerrahi işlemlerden veya kanserden daha hızlı iyileştiği, insanlara daha çok güvendikleri ve daha tatmin edici ilişkilere sahip oldukları bugün pek çok araştırmayla gösterilmiştir. Peki ya hiç olumlu bir hikâye işitmeden büyürsek? Hayatımız boyunca olumlu hikâyeleri işitebileceğimiz ortamlarda hiç bulunmamışsak? Mutlu sonlarla biten hikâyelerimiz yoksa, beynimiz bundan nasıl etkilenir dersiniz? Hayatta olup biten şeylerden olumlu bir anlam çıkarabilecek bilgimiz yoksa, iyi haberleri takdir edecek sinir yolları hiç ateşlenmez. Eğer iyi haberleri işitmek için kullanabileceğimiz bir zihne sahip değilsek böyle haberleri dikkate alacak sinir yollarına da sahip değilizdir. Böylesi bir durumda muhtemelen bunun farkında olmayız ve iyi haberler işitsek bile, bunların iyi haberler olduğuna inanmayız. Bir arkadaşımla ne zaman bir araya gelsek, eleştirecek bir şeyler buluyorduk. Bir buluşmamızda eleştirecek şeyleri bir süreliğine içimizde tutmamızı ve sadece gördüğümüz olumlu şeylerden bahsetmemizi teklif ettim. Bu basit alıştırmayı yaptığımız her seferinde kendimizi daha iyi hissediyorduk. Bu size başlangıçta ahmakça görünebilir ancak insanın dilini iyiye alıştırması bir süre sonra duygusal hâlini de olumlu etkiliyor. Bu tarz bir ödevi bazen birbiriyle geçinemeyen karı kocalara da öneriyorum. Zaten bir bilimsel çalışma, bir evin içinde olumlu sözler olumsuz sözlere galip geliyorsa evliliklerin uzun ömürlü olduğunu gösteriyor. Bir evde bir olumsuz söze karşılık beş olumlu söz varsa, o evliliğin yaşama şansı çok daha yüksek.

İyimserlik elbette dünyaya sürekli ağzımız kulaklarımızda, pırıltılı bakışlarla, mütemadi bir sırıtışla bakmamız anlamına gelmiyor. İyimserlik kendimizi gerçeklik hakkında kandırmamız anlamına da gelmiyor. İyimserlik tatbikatı, bir olayın

olumsuz veçhesinden çok, olumlu veçhesini dikkate almayı gerektiriyor. Bir ilişki kopup bittikten sonra kendinizi üzgün hissetmeniz kaçınılmazdır. Bu üzüntüyü reddetmek hiç gerçekçi olmaz. Oysa iyimserlikte, bu ilişkinin *size* verdiği tecrübeyle gelecekte daha iyi, daha güzel ilişkiler kurabilmenizin umudu vardır. İyimserlik, hayata umut tohumlarını serpmektir, bunların bazıları yeşerir ve filiz verir.

Ötekine kendimi açabildiğim için, benden farklı olanın hikâyesini dinleyebildiğim için, kendi hikâyemi tutarlı bir biçimde oluşturmaya çalıştığım için, uçuşan anılar arasında bir ip cambazının hüneriyle yürüyebildiğim için, dünyayı bulduğumdan daha güzel bırakabileceğime dair bir inanç taşıdığım için, yaşamak bir buluşma olduğu için; 'Hayatı seviyorum.'

Veda Kabilinden

Dünyadaki gurbetin, 'evinde olamama' hissinin, dünyayı bir türlü yurt belleyememenin hüznünü içimde sürekli gezdirdim. '*Suların ötesindeki ülke*'yi arayıp duruyorum. Şimdi kendi yazıma karışıp da kaybolma vakti geldi. Allahaısmarladık!

Marguerite Yourcenar, '*Wang-Fo Nasıl Kurtuldu?*' adlı eşsiz öyküsünde, idama mahkûm edilmiş olan bilge ressamın son resmini yaparken nasıl ölümden kurtulduğunu, büyülü bir dille betimler: Ressam ve tilmizi, üstadın resmine girerek, 'suların ötesindeki ülke'ye gitmek üzere kaybolurlar. Üstad Wang-Fo, yaptıktan sonra boynunun vurulacağı resminde yitip giderek, ölümsüzlük ülkesine kürek çeker. Sanatkâr kendi eserinde yitmekle özgürlüğüne kavuşur. 'Küreklerin titreşimi azaldı, sonra yok oldu, uzakta silindi. İmparator öne doğru kaykılmış, elini gözlerine siper etmiş, gitgide uzaklaştıkça günbatımının uçuk renginde şimdi artık belirsiz bir lekeden başka bir şey olmayan kayığa bakıyordu. Altın rengi bir buğu yükseldi denizden, sonra yeniden yere düştü; ardından, kayık, açık denizin girişini örten kayalığın burnundan dönerek yön değiştirdi, üstüne bir yarın göl-

gesi vurdu, denizin ıssız yüzeyinde izi silindi ve ressam Wang-Fo'yla çırağı Ling, Wang'ın yaratmış olduğu bu yeşim taşı rengi denizde bir daha hiç görünmemek üzere kayboldular'.

'Ben kaybolmanın erdemlerine inanan birisiyim. Göz önünden çekilmenin, sessizliğe bürünmenin, dünyayı biraz da bir kovuğa yerleşip oradan seyreylemenin insanı geliştirdiğine inanıyorum/ Dünyaya silinmez izler bırakamıyoruz. Büyük ruhların gölgeleri hep aramızda dolaşıyor evet, bir dize, bir ezgi olmadık zamanlarda imdadımıza yetişiyor. Ama onlar da bize ötelerden bir tat sunabildiği ve Mutlak Güzel'in aynası olabildiği ölçüde söz söylüyor. Ebediyetin vakte dokunduğu anlarda, insan olarak çeperlerimizi zorluyor ve suların ötesindeki ülkede yetişen kır çiçeklerinin kokusunu duyabiliyoruz. İnsandan geriye bir hoş sada, bir iki güzel söz, birkaç hayırlı eylem kalabiliyorsa dengimizi toplamışız demektir. İnsana ne çok şey sığıyor değil mi?

İnsanın büyük bir mucize olduğuna inanıyorum. O yüzden insan ıstıraplarını, hallerini, coşku ve yenilgilerini dikkatle dinlemem gereken bir mesleği kendime iş bildim. Her insanın kendisini nasıl hikâyelendirdiği, ilgimi celbediyor. Bir kurban, bir cellat, bir kahraman, yaralı bir savaşçı, sevgiye susamış bir âşık, bir partizan, bir mümin... İnsana ne çok şey sığıyor.

Ve insan ne çok şeye sığıyor. Dinlemeyi bilenler için kalpten kalbe ne çok yol var. Bir ağaca sırtını dayayıp da bütün sesleri içime çekmek istiyorum. İçimde okul çıkışı eve dağılan çocuklar uğuldasın, bir pazar kalabalığı uğuldasın, renkler ve mevsimler uğuldasın.

'Ya kelimeler? Kelimeler olmasaydı ne ile oynayacaktık? Kendimizi nasıl hikâye edebilecektik? Kelimeye haksızlık ediyoruz. Onu tasarruf etmiyoruz. Her yere, ulu orta saçıyor ve sözün değerini düşürüyoruz. Susuşla taçlanmıyor konuş-

ma, muttarid bir 'beyaz gürültü' hâlinde arkada akıyor. Her bir ses ötekini bastırıyor. Dinlemek sanatını ihya etmeksizin konuşmanın, kıraat etmeyi bilmeksizin yazmanın kıymeti yok. Söz de buharlaşır. /

Hep ruha dokunan yazılar yazmaya çalıştım. Bazen insan öyküleri anlattım, bazen insana dair güzel sözler söylemeye çabaladım. İyi yazılarım varsa eğer, onlar yüreğin diplerinden kopup gelen, yeryüzünün kirine pasına değmeden okuyucuya ulaşabilen yazılardır. Sonunda insanların sözleri de buharlaşır gider, iyi ki de gider. Kelimelerin esinlediği duygular kalır. Hissedebildiğimiz anda, insanlığımızın eksik kalmış bir tarafını tamamlayan duygular.

Bu yazılarla '*akleden kalp*'e bir şeyler söylemek istedim. Bir yazı üstadı değilim, sözlerimi daha güzel söyleyebilmiş olmayı dilerdim. Öte yanda, kelimelere takla attırmayı seçmediğim ve gündelik politikadan olabildiğince uzak durduğum için memnunum. Başka bir ruhtan yankı veren her söz, anılmayı hak eder. Gönlüm istiyor ki bir şey yazmayı becerebildiğim her seferinde kelimelerim bir yaraya merhem olsun, bir ağrıyı dindirsin.

Kelimeler bize nasıl da yanıltıcı bir iktidar hissi veriyor değil mi? Ben pek yerleşik bir ruh değilim, yerimden kımıldamayı severim, bir kurumda dört yıldan fazla kaldığım olmadı. Bu dünyada iç rahatımın yerinde olduğu söylenemez. Dünyadaki gurbetin, 'evinde olamama' hissinin, dünyayı bir türlü yurt belleyememenin hüznünü içimde sürekli gezdirdim. '*Suların ötesindeki ülke*'yi arayıp duruyorum. Şimdi kendi yazıma karışıp da kaybolma vakti geldi. Allahaısmarladık!

İndeks

A

ABD 24, 26, 31, 38, 40, 113, 114, 116, 117, 172, 173, 229

Abraham Maslow 164, 165

Adana 23

Afganistan 117

Ahmet Hamdi Tanpınar 232

Akdeniz 56

Akiro Kurosawa 220

Alacakaranlık Anıları 214

Alan Carr 210, 211

Aldous Huxley 109

Alexander Mistcherlich 223

Alison Landsberg 207

Amerikan Psikiyatri Birliği 38

Anders Behring Breivik 32, 33, 34

Andreas Huyssen 214

Andrew Hoskins 212, 218

Ankara 68, 150

Anne Frank'in Günlüğü 220

Aragon 91

Ari Folman 221, 222

Arnavutluk 166

Arthur Schopenhauer 123, 136, 142

Asmalı Konak 221

Aurobindo 91

Avro-Amerikan 171, 172, 173

Avrupa 29, 32, 34, 104, 205, 253

B

Bağdat Caddesi 13, 14

Bahama 112

Baruch Spinoza 136

Batı Avrupa 31

Beatriz Sarlo 202, 212

Belleğin İzinde 201

Bengaldeş 90

Benjamin Barber 159

Benlik ve Ruh 153

Berkeley Kampüsü 39

Beşir'le Vals 221, 222

Beycin 95

Bilge Köyü 25

Birleşmiş Milletler 149

Blade Runner 206

BMJ 227
Burke 90

C

Cahit Koytak 19, 20
Capri 144
Catherine Lutz 124
Cennet El Arif 93, 95
Channel 4 41
Charles Dickens 178
Christopher Lasch 131, 158, 223

Ç

Çanakkale 221
Çin 94
Cordoba 93
Çorum 150

D

Daniel Scahchter 201, 203
Danimarka 29
Dan McAdams 181, 201
David Elkind 254, 256, 263
Diyarbakır 150
Donald Spence 201
Douwe Draaisma 213, 230

E

Ebu Gureyb 32
Ebul Beka Salih Bin Şerif 95
Edebiyat Dergisi 235
Eflatun 110
Ehrenreich 131
El Beycin 95
El Hamra 93, 95
Emerson 58
Emmanuel Levinas 90, 141
Endülüs 40, 93, 94, 95
Endülüs'e Ağıt 95
English 131
Enrenreich 131
Enver Hoca 166
Epictetus 183
Erenköy 4, 12
Erenköy Zihnipaşa Camii 150
Eric Hobsbawm 210
Eric Hoffer 32, 61
Eskişehir 4, 96
Eyfel Kulesi 199

F

Fener 150
Filistin 19, 21, 58, 59, 117, 222, 232
Fin 112
Floransa 144, 145
Forrest Gump 207
Fred 90, 91
Frederic Jamison 212
Friedrich Nietzsche 42
Funes ve Sonsuz Bellek 213
Fuzuli 178

G

Gaston Bachelard 90, 215
Gazze 19, 20, 56, 58, 72
Gazze Risalesi 19
Geçmiş Zaman 202
George Elliott 215
George Santayana 225
George Steiner 224
George Winston 13
Gırnata 95
Gordon Morino 42
Gotama Buda 136
Güneşe Bakmak 38
Güney Pasifik 124

H

Hacettepe Tıp Fakültesi 75
Hamburg 81
Harvard 150
Hasan Sabbah 165
Hayal Kırıklığı 182
Heinz Kohut 54
Helen Keller 183
Highway 157
Hindistan 172
Hiroshima Mon Amour 225, 226
Hiroşima 226, 227
Hitler 31, 223
Hollywood 206
Holokost 208, 212, 219, 221, 222
Hz. İbrahim 70
Hz. Peygamber 29, 72
Hz. Resul 69, 73

I

Ian Craib 182
İbn Arabi 39
İfaluk 124
İki Şehrin Hikâyesi 178
İmamı Gazali 125
İngiltere 41, 90, 103, 252, 253, 254, 263
Irak 32, 72, 91, 117
İran 91, 149
Irvin Yalom 38, 39
İşbiliye 95
İsrail 219, 222
İstanbul 2, 91, 128, 132, 150, 156, 170, 245
Italo Svevo 199
İthaki 107
İzmir 100

J

Jacques Les Grof 215
Jamaika 90
Jan Assman 217
Japonya 227
Jaswant Guzder 90

J. C. Carriere 209
Jean-Paul Sartre 98, 186
John Carroll 153, 154
Jon Snow 41
Jorge Luis Borges 10, 213
Julia Kristeva 36

K

Kaliforniya Üniversitesi 39
Kanada 4, 91, 149, 150
Karl Popper 134
Karl Werner Heisenberg 111
Karun 63
Katie Melua 13
Kavafis 107
Kayıp Balık Nemo 227
Kerala 172, 173
Kıbrıs'ın Kuşları 218
Krakow 221
Kurtuba 93, 94, 95
Kurtuba Camii 93

L

Latin Amerika 170
Leo Tolstoy 126
Leszek Kolakowski 98
Leviathan 172
Ling 280
Londra 80, 178
Lübnan 221, 222
Ludwig Wittgenstein 231
Luis Bunuel 198

M

Madrid 93
Mahatma Gandhi 57
Malezya 112
Mardin 23, 25
Margarete Mistcherlich 223
Marguerite Yourcenar 279
Martha Nussbaum 61
Martin Buber 48, 223, 225, 274
Mary Sturken 217
Maurice Halbwachs 216, 217
Max Weber 158
Mavi Marmara, 56
McGill Üniversitesi 90
Memento 206, 227
Mevlana Celalettin Rumi 39, 90, 94, 125, 136, 177, 185
Michael Schudson 216, 219, 220, 221
Michel De Cereteau 203
Mikhail Bakhtin 52
Mısır 232
Modernite Nasıl Unutturur 210
Montreal 89, 91
Muhteşem Yüzyıl 206

N

Naili 232

Napoli 144, 145
Narrative Truth and Historical Truth 201
Narsisizm Kültürü 131, 158
Nazi Almanyası 31
Neşet Ertaş 108
Nevers 226, 227
New York Times 42
Norveç 28, 29, 30, 33
Nostaljinin Geleceği 214
NPQ 98
Nuri Pakdil 231, 232, 233, 235, 236

O

Ori Silvan 222
Ortadoğu 58

P

Pamukova 96
Paris 178, 199, 224, 225
Paul Connerton 210, 211
Paul Tillich 130
Peter Berger 223
Phillip Zimbardo 32, 33
Piero Sraffa 231
Pierre Nora 208, 209, 221
Pompei 144, 145
Prozac 43

R

Rainer Maria Rilke 93
Rashomon 220
Raz Yosef 222
Reha Erdem 97
Robert Cloninger 38, 39
Robert Frost 106
Roma 144, 145
Ruanda 26, 72
Rum 94
Russel Kilbourne 205, 218
Russ Harris 129

S

Sabra 222
Saint Catherine Caddesi 91
Sallie Bexandale 227
Samuel Beckett 244
San Fransisco 38, 40
Schindler'in Listesi 207, 221
Schwartz 91
Selanik 100
Semih Kaplanoğlu 98
Seneca 39
Seyid Hüseyin Nasr 68
Siena 144, 145
Sigmund Freud 28, 201, 203, 204
Simon Critchley 141
Slavoj Zizek 22
Somali 117
Sonsuz Talep/Bağlanma Etiği, Direniş Siyaseti 141

Sören Kierkegaard 39, 43, 110, 125, 193
Stanford Üniversitesi 39
Stanley Cavell 141
Steven Spielberg 221
Sue Gerhardt 256, 257
Süleymaniye 81
Sultan Ahmet Camii 151
Sümerbank 210
Sushrut 90
Svetlana Boym 214, 215

Ş

Şatila 222

T

Taptuk 82
Taraf 97, 98
Teksas 224
Thalidomid 135
The Happiness Trap/Mutluluk Tuzağı 129
The Hurried Child 263
The Secret 120
The Shallows 211
Thomas Hobbes 171, 172,173
TOKİ 160
Tom Waits 9, 13
Total Recall 206
Truva 221
Tuleytula 95
Türkiye 19, 22, 23, 24, 27, 38, 39, 40, 56, 59, 72, 81, 84, 98, 101, 113, 134, 141, 142, 149, 150, 151, 153, 158, 159, 160, 162, 164, 170, 221, 234

U

Ulrich Beck 140
Umberto Eco 209, 213
UNICEF 252, 253

V

Vamık Volkan 218
Van Morrison 13
Viktor Frankl 178, 275
Vinci Şifresi 120

W

Wang-Fo 279, 280
Wang-Fo Nasıl Kurtuldu? 279
Why Love Matters: How Affection Shapes a Baby's Brain 256

Y

Yahya Kemal 151
Yaşam Sanatı 131
Yavaşla 4, 157
Yeşilçam 228
Yunus Emre 82, 142, 159

Z

Zygmunt Baumar 30, 131, 132